I. MONTANELLI:

STO DANA FINSKE

ZAGREB 1941

NAKLADA KNJIŽARE „EPOHA" ZAGREB

STO DANA FINSKE

Štampano u Grafičkom zavodu „Preporod", Zagreb, Ilica broj 116

INDRO MONTANELLI

STO DANA FINSKE

ZAGREB 1941

PREVEO:

PETAR MIHOČEVIĆ

UVOD I POSVETA

Treba da zamolim publiku za oproštenje, što sam izdao knjigu članaka. Moja namjera nije bila takova. Kad je svršio rat u Finskoj, isti taj dan sam počeo pisati o onom, što sam vidio; stvari, koje nisu imale ništa zajedničkoga sa člancima. Izbacio sam na papir nekoliko stranica. Tada sam primio brzojav od „Corriere" s nalogom da otputujem u Stockholm. Ponio sam na dnu svoga kovčega stranice i bilješke svoje buduće knjige i druge sastavke, što sam ih od vremena na vrijeme slagao. Dana 8. travnja sam se premjestio iz Kirune u Oslo s istim kovčegom, s istim stranicama i s istim bilješkama. Narednog su jutra došli Nijemci i počeo je novi jedan rat, koji je prohujao poput vjetra i lokalizirao se više na Sjever. Da ga uzmognem vidjeti, morao sam ući u Švedsku morskim putem, a da uđem u Švedsku, jer vlakovi nisu vozili, a mostovi bili dignuti u zrak, dao sam se prebaciti od jednog američkog ženskog Karonta, Estelle Perkins, na automobilu, gdje nije više bilo mjesta nego za njene i moje noge. Kovčeg mi je ostao u Oslou i nisam ga više vidio, niti ću ga ikad više vidjeti: kao u kakovoj raci, u njemu je ostao zakovan nacrt knjige, koju nisam napisao, ali koju sam usmeno posvetio Estelli, s molbom neka sama nastoji zamisliti, koliko bi lijepo bila ispala.

Kad sam se ponovno vratio u Italiju poslije rata u Norveškoj, našao sam ovu knjigu, koju je već bio sastavio

Garzanti uz pripomoć Giuseppea Terzi. Prihvatio sam gotovu činjenjicu. Kad sam ponovno ugledao ove stranice, dobio sam donekle dojam, kao da čitam predhistoriju, toliko se je novih stvari bilo desilo od onih ipak tako blizih dana. Ali sam uz tu predhistoriju ostao vezan sa svim svojim srcem, pa možda imadu pravo oni moji drugovi, koji kažu, da ću ja sada već konačno ostati „onaj od Finske". Već i zbog toga sam prihvatio gotovu činjenicu ovako sastavljene knjige, od samih članaka, dodavši im tek ovaj predgovor, koji sačinjava još jedino što mogu stvoriti u ovih par dana odmora, koji su prošli od moga povratka u Italiju do hitnog poziva pod oružje (jer „onaj od Finske" ima trideset godina, pa može da bude i od još nečega, a ne samo od Finske). Neka dakle knjiga pođe u svijet ovako i neka bude primljena kako je zaslužila, dobro ili loše.

Posvećujem je Webb Milleru, bolje njegovoj uspomeni, jer je Webb Miller, taj veliki učitelj i veoma veliki prijatelj, umro nakon dvanaest ratova, od kojih mu je zadnji bio baš onaj u Finskoj. Njemu puno dugujem, jer me je mnogočemu naučio. Kad se je naše prijateljstvo toliko učvrstilo, da je postalo potpunom saradnjom, ja sam još uvijek kolebao između pune predanosti „službi" i jedne male stvarčice zelenih očiju, koja se je zvala Gun. Ali me je Webb Miller naučio, da novinarstvo ne podnaša sudioništvovanja stvari ni zelenih očiju, niti crnih očiju i ja toj osnovnoj ideji dugujem ono malo dobra, što sam mogao učiniti. Drago mi je, što zajedno s njime mogu spomenuti Marthu Gellhorn, Edmunda Stevensa i Lelanda Stowea, koji su umjeli plakati pred Fincima, kad su umirali izgovarajući: „Bože, spasi Finsku!", ali su zatim pisali članke, iz kojih se nije razabiralo da su njihovi autori plakali ili da su to umjeli.

Milano, 29. svibnja XVIII.

Indro Montanelli

LISTOPAD

Kaunas, 30. rujna

Član I. litvanskog ustava kaže: „Glavni grad Države je Vilno". Kroz dvadeset godina, to jest otkako je dobila svoju nezavisnost, Republika je ostala hipnotizirana na pitanju Vilna, koje je Versailleskim ugovorom dodijeljeno Poljskoj. Zbog Vilna je Litva doživjela nekoliko ratnih opasnosti: posljednju i najveću u ožujku 1938. godine, kad je Varšava uputila u Kaunas ultimatum, u kojem se pored ostalog tražilo i ukinuće člana prvoga ustava. Sve je drugo Poljska dobila, ali ne ukinuće toga člana. Litvanci su sve prihvatili, samo se nisu odrekli svoga sna o Vilnu.

Prvih dana rujna ove 1939. godine, kad su započela neprijateljstva između Reicha i Poljske, Litva je mobilizirala. Vladalo je opće mišljenje, da se ona sprema osigurati sebi jednim oružanim udarcem neoslobođenu prijestolnicu.

Pronio se također i glas, da je Njemačka ponudila Smetoninoj vladi Vilno i da ova ponuda nije drugo nego izvršenje obećanja, što ga je Hitler već dao u času potpisivanja pakta o nenapadanju s Litvom, odmah nakon aneksije Memela.

Ta je glasina bila opovrgnuta i čini se malo vjerojatnim, da bi Führer sve tamo od prošlog ožujka bio uzeo na sebe kakove obaveze u slučaju sukoba s Varšavom, u

koji on nije vjerovao do pred sam dan konflikta. Ostaje činjenica da Litva, nakon što je mobilizirala, nije pustila svoje čete preći granicu. Granica se, štoviše, naglo ispražnjuje, kao što sam to mogao ustanoviti danas na cesti prema Vievisu, prepunoj četa i materijala na povratku u njihova sjedišta. Ni ruskih pograničnih stažara ni drugih oružanih jedinica nisam vidio s one strane, a to dovodi do pomisli, da „komesar pri ratu", imenovan sa strane Rusa u toj zoni, nije bio postavljen sa svrhom da izazove druge neposredne prepade. Sve je mirno i litvanska je vlada odredila što je potrebno za postepnu demobilizaciju.

Možda je raspoloženje, izazvano tim mirom, inspiriralo druge glasine, koje su danas kružile Kaunasom: glasine na primjer, po kojima bi Rusi bili predložili Litvancima, da će im otstupiti kraj oko Vilna uključivši i Grodno, to jest granični pojas koji se od Turnovita na sjeveru proteže do Augustova, uz uvjet da Litva ovih dana prizna apsolutnu slobodu komunističkoj stranci i da dozvoli ulaz u Sabor jednom ruskom pučkom komesaru, s jednakim pravima, kakova imadu i litvanski pretstavnici.

Oko rješenja toga pitanja vode se navodno još uvijek pregovori između Moskve i Kaunasa. To su glasine, i ja ih javljam kako sam ih čuo.

Mišljenje, koje se je ovdje proširilo glasi, da ni Rusija ni Njemačka nemaju interesa da u svoje granice uključe ovu siromašnu državu, koja je i bez izlaza na more. Dok je nezavisna, govori se ovdje, Litva pruža pozadinu Memelu i postavlja između dvije Velesile zonu smirenosti. Koliko mogu vrijediti takovi argumenti nije mi poznato.

Kad se ni ne podaju šovinističkim izlijevima ili iluzijama o pružanju otpora, Litvanci su i onda veoma okorjeli u svojoj nezavisnosti. Ni same proleterske mase ne priželjkuju priključenje sovjetima, a na ovu nacionalnu politiku moćno djeluje katolička svijest. Litvanci su rasno kompaktni i vjerski ujedinjeni. U socijalnom su pogledu izjednačeni na bazi općeg siromaštva. Izuzev prijestolnicu Kaunas, zemlja je, koliko sam je mogao upoznati u ova dva dana, prilično primitivna. I sami njeni upravljači su seljaci. Od baltičkih zemalja ova je svakako najsiromašnija i najgušće naseljena.

Tallin, 2. listopada

Stigao sam jutros u Tallin gotovo istovremeno s misijom, koju je Staljinova vlada uputila u Republiku, da uzme u posjed zračne i pomorske baze, ustupljene Sovjetskoj Uniji paktom od 28. rujna: u svemu dvadesetak lica, od toga četiri viša časnika i šest tehničara.

Dočekana od sovjetskih pretstavnika i od generala Reeka, poglavice Glavnog stožera estonske vojske, misija se smjesta povukla u sovjetsko poslanstvo odakle je izišla tek u podne, da krene u Baltiski. Nije uostalom izazvala nikakovih manifestacija sa estonske strane, pa niti iz znatiželjnosti. Nitko nije bio došao da je vidi, a grad kao da nije ni primijetio dolazak novih gostiju. Oni će uzeti u posjed dva otoka i baze u Baltiskiu za tri dana

Što znači sa strane Rusa uzimane u posjed položaja od životnog interesa na istočnom Baltiku, mnogo je jasnije danas, kad pohod Sovjetske Unije prema Zapadu počinje zahvaćati i Letonsku. Muntersov put u Moskvu saopćen je javnosti sa strane letonske vlada gotovo u neodređenoj formi. U saopćenju se kaže, da se je uslijed no-

ve situacije, nastale između Estonije i S. S. S. R. i letonska vlada osjetila ponukanom da revidira i razbistri svoj položaj prema istočnoj Velesili i da je međutim na vlastitu inicijativu odlučila uputiti u Moskvu svoga ministra vanjskih poslova. Stvari ne stoje baš tako. Mogao sam naprotiv utvrditi, da je Moskva bila ona, koja je pozvala letonskog ministra vanjskih poslova. Slična procedura, gotovo jednaka onoj s Estonskom, a koja daje naslućivati i slične rezultate pregovora, koji su u toku.

Kakove su koncesije, koje će Riga morati dati Staljinovoj vladi (a da se radi o koncesijama nema nikakve sumnje), nije poznato. Ali se znade bar donekle približno, koji su interesi, što će ih Moskva htjeti vjerojatno polučiti. Oni su nešto drugčiji od onih, koji su već polučeni u Estonskoj. Tražit će se po svoj prilici pomorske baze; ali to nije sve što najviše leži na srcu Sovjetskoj Uniji. Uzimanje u posjed estonskih otoka Sarenmaa (Oesel) i Hiiumaa (Dagö), tog Gibraltara Baltika, već samo po sebi garantira kontrolu nad Riškim zalivom i zatvaranje Finskog zaliva.

Nije isključeno, da ruska ratna mornarica bude tražila uporišta još zapadnije, u lukama Ventspils (Windau) i Liepaja (Libau), koje su već bile pomorske predstraže Ruskoga carstva, iako su se te predstraže, kao što su potvrdili događaji godine 1914, pokazali neodrživima zbog neposredne blizine Memela, tako da su bile na vrat na nos napuštene u početku neprijateljstva. Ali što osobito mora ležati Moskvi na srcu, to je jedna spojna željeznička pruga, koja bi, polazeći od Vilna i sjekući letonsku granicu kod Dangavpilsa na jugu i Ustje na sjeveru, te prelazeći Latgaliu, spajala Lenjingrad s Poljskom, sada ruskom.

Na ovoj bi se pruzi trebala kasnije susresti druga jedna, po svoj prilici na visini Rezekenea, koja bi imala razdvajati eventualni trgovački promet prema riškoj luci, u kojoj bi Sovjetska Unija tražila za sebe jednu slobodnu zonu.

Čini se da slika položaja na taj način pretstavlja jedan sovjetski nastup, koji se rastvara poput lepeze, čiji bi sjeverni šiljak bio uperen na Estonsku, a mogao bi sutra ugroziti Finsku (upravo se pogovara o ruskim namjerama i u pogledu poluotoka Hanko), dok bi južni prodirao do Letonske.

Litvanci se nadaju, da će se taj marš zaustaviti na njihovoj granici. Treba ipak istaći, da se baltičke republike manje boje podvrgavanja pod rusku vlast nekih svojih teritorija nego socijalne rascjepkanosti, do koje bi moglo doći u unutrašnjosti. Ako katolička seljačka i uravnotežena Litva ne osjeća pretjeranog straha s te točke gledišta, ne može se to isto kazati za Estonsku i Letonsku, koje su u većini luteranske i pravoslavne i u kojima uz bijedni proletarijat živi gradska buržoazija, prilično sposobna za trgovinu i industriju.

Javno mišljenje ovih dviju posljednjih zemalja veoma je uzdrmano. Jednako kao što je pokolebano i ono finsko, koje preko svoje štampe ne škrtari s protestima protiv rusko-estonskog pakta.

Tallinn, 5. listopada

Pri ruci mi je geografska karta iz vremena Petra Velikoga, na kojoj za estonsku provinciju nisu označena nego dva mjesta: Reval, tojest Tallinn i Paldiski. Taj čudni

vladar, manijak „vrućih mora", uvijek je Paldiski smatrao osnovnom etapom ruskog napredovanja prema Zapadu. A jučer sam u ovom starinskom slavenskom zakloništu susreo časnike i tehničare boljševičke Armade, koji su došli da ga uzmu u posjed.

Prvi članovi ruske komisije, koji su stigli prije tri dana, otsjeli su u Poslanstvu. Zatim su ostali stizali postepeno, a jer tamo nije više za njih bilo mjesta, ostali su u vlakovima. Ni ovi ni oni se nisu pokazali u gradu. Ostali su zatvoreni u svojim nastambama i nisu dolazili u vezu nego samo s estonskim vojničkim vlastima.

Vidio sam dakle Baltiski i Saarenmaa. Od Saarenmaa me je naročito zanimao južni poluotočić Sörve, koji kaplje poput suze u Riški zaliv. Mislio sam, da će se na tom poluotočiću ograničiti sovjetska zaposjednuća. Sada to više ne mislim; držim naprotiv, da će Moskva zahtijevati cio otok, kao što je tražila i Hiiumaa. Kako bilo, vjerojatno će Sörve sačinjavati bazu ruskih utvrđivanja.

Žitelji otoka, potomci švedskih mornara, koji su na njem kolonizirani, žurno se pripremaju povratiti na kontinent. Što se tiče strateške važnosti toga položaja, ona je jasna svakome, koji ima pred sobom geografsku kartu.

Isto se može kazati za Paldiski. I to je ribarsko mjesto, koje se ispražnjuju. Pet ili šest stotina mirnih porodica, okupljenih oko jednog svjetionika i jedne crkve pod kamenom strminom bretonskog tipa, spremaju se na iseljivanje.

Kad sam se jutros ponovno vratio u Tallin, koji sam bio ostavio u relativnoj mirnoći i u uvjerenju da ne prijeti ništa katastrofalna, našao sam ondje ponešto promijenjen položaj, koji se tiče ne samo Estonske nego svih

baltičkih pokrajina. Da bi se bolje upoznali elementi toga položaja, potrebno se je vratiti natrag na razgovore u Moskvi između Molotova i estonskog ministra vanjskih poslova Seltera. Poznato je, da je jednom dijelu ovih razgovora prisustvovao i Staljin, kojem se je Selter izravno obratio molbom, da bi se spriječili letovi, što su ih sovjetski piloti svakodnevno vršili nad Tallinom, uznemirujući pučanstvo. Staljin je navodno rastrešeno odgovorio, da ta stvar nema važnosti i da se ima pripisati jedino činjenici, što mnogi sovjetski piloti, okupljeni u Kronstadtu, sve mladi i poletni, lako gube pravac u svojim pokusnim letovima.

Razgovarajući zatim o zajedničkom življenju mjesnog pučanstva sa sovjetskim oružanim snagama, koje će doći držati posadu u bazama, Molotov je navodno izjavio, da ruske čete moraju biti u razmjeru s ratnim materijalom; a taj bi se imao sastojati od pet stotina zrakoplova bombardera, hiljadu oklopljenih kola i nekoliko tisuća komada automatskog oružja. Na Selterovu primjedbu, da će se to u Tallinnu tumačiti kao predaja zemlje u ruke ruskih vojničkih vlasti, Molotov se je ograničio na to, da promijeni predmet razgovora i izrazio izvjesnu sumnju u pogledu slaganja sovjetskih trupa s estonskom buržoazijom, u koliko se ta buržoazija ne odluči da svoje gospodarsko i socijalno naziranje više prilagodi komunističkom mentalitetu. Tu se je Selter navodno pozvao na član peti već potpisanog ugovora, u kojem se govori o obavezi, preuzetoj od jedne i od druge ugovorne strane, da će poštivati državnu strukturu druge. Molotov je nasmiješivši se navodno odgovorio, da S. S. S. R. nema nikakove nakane da se upliće u unutrašnje probleme Estonske, ali da je dužnost estonske vlade da pripravi teren za jednu poste-

penu evoluciju prema socijalnim oblicima, koja bi mogla nešto više zadovoljiti ruske goste.

Činjenica je, da je danas u lokalnim novinama, a naročito u onima, koje su inspirirane od vlade započela kampanja, kojoj je svrha dokazati potrebu jedne gospodarske reforme, koja bi ublažila razlike među klasama i bila prikladna privući u vladu i šefove opozicije.

Ne smije se zaboraviti, da je estonski režim autoritativni režim, monopoliziran od jedne male buržoazije, koja je, uklonivši barunski latifundizam, ugušila silom svaki proleterski pokret, inspiriran od sovjeta. Sada proizlazi, da je sama Moskva tražila da zbog dolaska na pregovore o sporazumu ministar Selter bude praćen od prvaka opozicije profesora Piipa, čiji se ulazak u vladu predviđa u skoro vrijeme, s tako širokim programom reforma, da će naglavce okrenuti građanski republikanski režim Pätsa i pretvoriti ga u diktaturu proletarijata. Päts, energičan čovjek i svijestan šef, odlučio se je na ovaj korak tek pod pritiskom ruskih oružanih snaga, koje su se sa dvadeset divizija okupile na granici kod Narve. Ali je njegova zabrinutost za sudbinu njegove zemlje tolika, da mu je jutros navodno pozlilo. I o tome pučanstvu nije ništa poznato. Bio se pronio glas, da su vojnički poglavice pokušali predsjedniku nametnuti odluku oružanoga otpora. Čini se naprotiv, da će estonske čete biti demobilizirane, a što je još natježe, da će sovjetske biti porazmještene u razne gradove Republike, jer se Rusi izgovaraju na nestašicu nastamba na teritoriju, koji im je ustupljen za baze. Uporno se pogovara i o kabinetskoj krizi.

Treba zabilježiti, dok se vode razgovori s Muntersom u Moskvi, da su sovjetske čete pomaknute s estonske na letonsku granicu. Veli se, da bi Sovjetska Unija od Letonske imala dobiti koncesiju za upotrebu luka u Liepaji (Libau) i u Venspilsu (Windau).

Ništa se još ne zna o pregovorima s Litvom. Naprotiv, ponešto počinje izbijati u pogledu pregovora, koji su navodno u toku između Moskve i Helsinkia. Ali tu već dolazimo na polje indiskrecije i vjerojatnosti.

Tallin, 7. listopada.

Estonsko-sovjetski pregovori su još uvijek u toku i dosta daleko od približavanja konačnom rezultatu. Osnova sporazuma, postignutog u Moskvi prilikom razgovora između Molotova i Setlera i potvrđena jednim ugovorom, nije priznata kao primjerena sa strane vojničke komisije, koja je došla proučiti i uzeti u posjed predjele, ustupljene Sovjetskoj Uniji. Otočne su se baze pričinile toj komisiji apsolutno nedovoljnima i takovima, da ih nije moguće držati bez oslonca na druga uporišta na kontinentu. Prilikom razgovora, koji se ovih dana vode u Tallinnu, stavilo je sovjetsko izaslanstvo, tvrdi se u ovdašnjim krugovima, svoje jasne zahtjeve u pogledu luke Haapsalu, daleko važnije nego što je to Paldiski i nego što su drugi predjeli. Te je zahtjeve estonska vlada za sada odbila. Zato se ovaj čas na obe strane nastoji naći sporazumno rješenje, koje bi približilo obe točke gledišta. Držim ipak, da mogu ustvrditi, da će Haapsalu biti ustupljena već i zbog toga, da ne bi ruski zahtjevi postali još uporniji i da bi se oni mogli ticati i same estonske prijestolnice.

Ubrzan je bijeg kapitala u inozemstvo, a osobito u Stockholm. Posljednjih osamdeset tisuća dolara je krenulo jučer.

U pogledu finskog položaja još nije došlo do doticaja između Helsinkia i Moskve. Erkkova vlada nije odbila pregovore, ali već od jučer pomalo mobilizira.

Iz cjelokupnog položaja, a pogotovo iz držanja sovjetskog vojničkog izaslanstva, može se izvući samo jedno kao stalno: da Staljinova vlada postupa savršeno obzirno i do skrajnosti razborito, ali uz neprekidnu aktivnost. Jedino ako iz Helsinkia ne bi došlo do gesta očajničke nepopustljivosti, zauzeće baltičkih država sa strane SSSR. uslijedit će bez potresa i bez ultimatuma.

Tallinn, 8. listopada

Jutros je šef „Deutche Kultur Werwaltunga" u Tallinnu doktor Weiss obavijestio članove toga društva, neka budu spremni iseliti iz zemlje. „Deutsche Kultur Verwaltung" je pod kulturnom oznakom jedna njemačka Internacionala, koju sačinjavaju sve njemačke manjine u inozemstvu, čak i one, koje su legalno priznate od zemalja, u kojima žive i koje su opskrbljene njihovim putnicama. Svagdje aktivne, bile su podružnice ovog Društva takove naročito u baltičkim zemljama, gdje su se već preko dva stoljeća pobjednički suprotstavljale slavenskom utjecaju. Njemačka emigracija u ovim krajevima sačinjavala je zapravo emigraciju ratničkih aristokracija, koje su ovdje vladale skoro pet stoljeća.

Kad su godine 1721 baltičke zemlje pale pod vlast careva, bili su njemački baruni, posjednici zemalja i dvoraca, priznati u svojim privilegijima. Kao za nagradu postali su oni zakonitim podanicima petrogradske monarhije i dale su joj jednu vladajuću klasu, koja je osobito

bila uvažavana, ali nastavljajući i dalje usred Slavenstva pretstavljati izabranu klasu njemačke kulture.

Kad je nadošao svjetski rat, a potom boljševička revolucija, Estonska i Letonska su proglasile svoju nezavisnost, a njemački baruni, koji su služili carevima, vratili su se u slobodne republike i uslijed agrarne reforme izgubili svoje posjede. Ipak su ostali u zemlji provodeći ondje oskudan život propalih plemića, međusobno povezanih uspomenama i zajedničkim njemačkim podrijetlom: bilo ih je 65.000 u Letonskoj, a 20.000 u Estonskoj.

U ovo posljednje vrijeme, kad je opasnost zauzeća zemlje sa strane S. S. S. R. postajala sve većom, zatražile su te njemačke manjine zaštitu vlade Reicha preko Deutsche Kultur Verwaltunga. Iako su bili naturalizirani Estonci i Letonci, oni su se osobito osjećali ugroženima od boljševičke okupacije s obzirom na svoje podrijetlo aristokrata, koji su služili carističkom režimu. Tvrdi se, da su neka od najzvučnijih barunskih imena ubilježena u crnu knjigu sovjetske policije kao Bijeli Rusi, od kojih su se mnogi već sklonuli na sigurno: među ostalima i knez Volkovski. Na zahtjev da budu zaštićeni, što su ga Nijemci iz baltičkih država uputili nacionalsocijalističkoj vladi, odgovorila je ova uvjeravajući ih, da će se Berlin za njih pobrinuti, kad se za to ukaže očita nužda. A jučer je iz Rige, a danas iz Tallinna, Deutsche Kultur Verwaltung obavijestio svoje sunarodnjake, da budu spremni na iseljenje. Iz Letonske će seoba njemačkih građana uslijediti kroz dva ili tri tjedna. Istovremeno su se u lukama dviju zemalja pojavili prvi njemački parobrodi, koji imadu izvršiti egzodus ovog ogromnog mnoštva dobrovoljnih bjegunaca. Događaj se objašnjava činjenicom, da su prve sovjetske čete spremne preći granicu Republike.

Poslije sedam vijekova borbe protiv slavenskog utjecaja povlače se i ustupaju mjesto Rusima njemačke manjine, koje su čuvale stražu na sjevero-istoku Evrope i koje su ga bile germanizirale, ukorjenivši se ondje. Seoba u masama baltičkih Nijemaca popraćena je osjećajem tjeskobe i smatra se ponovnim dokazom fatalnosti, koja lebdi nad ovim zemljama. To je Zapad, koji se povlači pred nastupom Istoka, marš koji se odvija postepeno, proširujući se poput mrlje ulja i postižući sve svoje ciljeve bez trzavica i bez ultimatuma i ne osjećajući se vezanim najnovijim ugovorima. Jednako kao što se je to desilo ovdje u Tallinnu, gdje je sovjetska komisija stavila zahtjeve, koji idu preko ugovorenih koncesija, a kad je vidjela da im se ne udovoljava, prekinula je pregovore i vratila se u domovinu.

Od četiri države čini se da je najčvršća u nepopustljivosti Finska, koja, iako se spremno odazvala pozivu na pregovore, što joj ga je uputila Sovjetska Unija, pomalo zateže i djelomično mobilizira, a jutros je razaslala nalog svim svojim pomorskim transportima, da ne napuštaju luke, u kojima se nalaze usidreni.

Ovakav je danas politički položaj na sjeveroistočnom sektoru Evrope.

Helsinki, 14. listopada

Na aerodromu u Helsinkiu obavlja neka djevojka, očiju tamnozelene morske boje, neusporedivom dražešću dužnost kućedomaćice i pruža posljednje informacije. Uslužna, objektivna, marljiva, s grudima ukrašenim znač-

kom „Lotte Svärd", došla je ona da zauzme mjesto svoga brata, pozvanog pod oružje, jednog od 350.000 vojnika, koliko ih Finska može suprotstaviti eventualnoj ruskoj invaziji.

Helsinki je na mene proizveo odličan utisak. Prorijeđeno evakuacijom ovih posljednjih dana, u kojima je iselilo gotovo 100.000 ljudi, pučanstvo se kreće gradskim ulicama u atmosferi potpune mirnoće. Mobilizacija, započeta nekim škrtim osjećajem opreznosti, a provedena s mnogo razboritosti, nije prouzročila zbrke ni meteža. Neka vedra dobrovoljnost, pa sposobnost žrtvovanja samog sebe i osjećaj dužnosti ovih Skandinavaca, poduprli su mjere poduzete od građanskih i vojničkih vlasti.

Te građanske i vojničke vlasti su postupale najvećom razboritošću, u predviđanju najgorega, kao da je rat neizbježiv. S potpunom hladnokrvnošću je proračunat slučaj, da Rusi izvedu napadaj, a nije uzeta ni u obzir mogućnost nepružanja otpora. I kad se sve veoma objektivno izračuna, položaj ispada ovakav:

Finska može raspolagati s vojskom od 350.000 do 400.000 dobro oboružanih i dobro opremljenih ljudi, poduprtih slavnom vojničkom tradicijom (bio inkorporiran u švedske armade ili u ruske, Finac je uvijek ostao odličan vojnik, nepogriješiv strijelac i veoma srčan napadač). Toliko mnoštvo se dakako ne može usporediti s onim, koje može baciti na bojište S. S. S. R., ali milijuni vojnika, koje bi Moskva bacila u ofenzivu, ne bi za svoje pokrete imali nego vrlo ograničeni prostor od 250 kilometara karelijske granice, koji se proteže gotovo do pred vrata Lenjingrada na prevlaci između Finskog zaliva i Ladoškog jezera. Drugu granicu, onu na istoku, koja se proteže pre-

na sjeveru, već ju je predstojeća zima zakrčila ledenim pločama. To je veoma neprikladno trkalište za vojsku, koja svoju snagu temelji na motorizaciji. Područje, koje se nalazi iza karelijske granice, sačinjava u isto vrijeme važan rudni i industrijski bazen, ali veoma loš teren za pokretanje vojske. Svakako — kaže se ovdje — ne bi ruskoj avijaciji bilo teško porušiti tvornicu celuloze i postrojenja bakrene industrije u Viipuriu i okolici, ali bi okupatorske čete našle pred sobom pustinju zaleđenih jezera i neprohodnih šuma, koje su osobito prikladne za finske sisteme borbe, bazirane na individualnoj inicijativi ili malih odreda.

Dakako da se ovdje ne govori o protuofenzivi nego o otporu, koji bi u najmanju ruku trajao koliko traje i zima, (a ovdje zima traje prilično dugo), vezivajući protivničke snage četiri puta jače od finskih: tojest najmanje milijun i pol ljudi.

Vojničke su vlasti, ponavljam, ovako proračunale predviđajući najgore, tojest da dođe do rata i da finska vojska bude jedina, koja će mu se suprotstaviti. Zato su mobilizirani ljudi sposobni za oružje, iskopani su u gradovima šančevi i određena je evakuacija građanskog pučanstva iz pograničnih područja. Žene su uvrštene u „Lotta Svärd" a stavljene su u pokret solidne organizacije Građanske dobrovoljne straže i radne službe. Ali se je uporedo s time, a sa željom da bi se pokušalo izbjeći krizi ili da bi joj se moglo suprotstaviti pod povoljnijim okolnostima, razvila diplomatska pripravnost, vrlo dobro centrirana, koja je svoj vrhunac dosegla u dva događaja: u koraku ambasadora Sjedinjenih Američkih Država u Moskvi i u skorom sastanku četvorice poglavara skandinavskih država u Stockholmu.

Kako se ovdje kaže, solidarnost sjevernjaka se ovog puta izražava u želji da se oni otvoreno upuste u igru. A od ovih znakova je najjasniji izbor sa strane Finaca za vođenje pregovora s Rusijom delegata Paasikivia, ministra u Stockholmu, gorljivog zagovornika skandinavskog bloka i nekadašnjeg finskog delegata na mirovnoj konferenciji u Tartu 1920 godine, koji je ondje posvetio finsku nezavisnost. Paasikivi je odlučan rodoljub, nesposoban za koncepcije, koje bi mogle povrijediti narodnu čast, savršeni poznavalac ruskog jezika i ruske tehnike pregovaranja. Kad je polazio na put stavio je do znanja, da se „polagano žuri prema Moskvi" i da ruski prijedlozi, ako nisu novi u historiji odnošaja između dviju zemalja, nisu niti dobili novi biljeg legitimnosti. Istovremeno se je s finske strane povela briga oko popunjenja Ministarskog vijeća, kojim je vlada dobila elemente Švedske stranke, jer se je time htjelo pred ruskom opasnošću naglasiti konac jedne vjekovne unutrašnje nesloge.

Sve se to odvija u podneblju discipline, vrijedne punog udivljenja i bez i najmanjeg znaka panike. Moglo bi se kazati, da se Finci ne brinu ni za to, da doznadu kako se događaji razvijaju. Pokoravaju se nalozima i to je sve. Ne postoji nikakva pukotina u javnom mišljenju, nikakvo neslaganje u gledištima među upravljačima. To je domaćinski narod, koji brani svoju kuću. Ako mu se povrijedi njegova iskrena ljubav prema miru, može se ona pretvoriti u najgorljiviji duh agresivnosti.

Ne preostaje nego zabilježiti sve ovo i očekivati događaje.

Helsinki, 16. listopada

Prije sedam mjeseci, zapravo u ožujku, doputovao je nenadano i u strogom inkognitu u Helsinki sovjetski ambasador u Rimu Stein. On je već jednom bio u Finskoj u svojstvu ministra. Poznavao je tamošnje ljude i prilike, govorio je lako finski i imao je mnogo ličnih prijateljstava u službenim krugovima. Izjavio je, da su ga te stare prijateljske veze i fiziološka potreba hladnije klime nagnali da se vrati ovamo i da ovdje provede mjesec dana dopusta, za koje se vrijeme ne kani baviti politikom: proveo je nekoliko dana na putovanju i sve udešavao na sve moguće načine da ga se smatra turistom, koji ide u potragu za ugodnim emocijama; a onda je jednoga dana pozvao na intimni i povjerljivi doručak sadašnjeg ministra vanjskih poslova Republike i naprečac mu predložio davanje u zakup Sovjetskoj Uniji četiriju baltičkih otočića, koji zatvaraju ulaz u Kronstadski zaton i to Suursaari, Lavanssari, Tytäsaari i Seiskari, a zato će Moskva pružiti Finskoj odgovarajuće trgovačke olakšice.

Kad je između čaše vodke i pive dobio negativni odgovor, predložio je ambasador, koji se nije namjeravao baviti politikom, drugo jedno rješenje: Finska će biti oslobođena međunarodnog akta, koji joj zabranjuje militarizaciju četiriju otoka, a bit će joj dopušteno da ponovno naoruža dva od njih, dok će druga dva militarizirati ruska mornarica.

Kad je i po drugi put odbijen, Stein je našao da je njegov dopust istekao i otputovao je.

Na ovom je pitanju finska vlada uvijek podržavala delikatnu rezerviranost, ali je baš na to ciljao Paasikivi,

kad je dao izjavu švedskoj štampi, da ovo nije prvi put, što problem četiriju otoka u Finskom zalivu dolazi u pitanje kod finsko-sovjetskih odnosa.

Paasikivi se je jutros vratio iz Moskve s ostalim članovima misije, u kojoj se nalazi i pukovnik Paasonen. U 10 sati bio je primljen kod Erkkoa, a u 11 i pol kod pretsjednika vlade, dok je opširni izvještaj podnio kasnije pred svim ministrima, koji su se sastali na tajnu sjednicu u 14 sati.

Vlada u Helsinkiu, kao što se znade, izjavila je da svega šest osoba znade za prijedloge ruske vlade i da su ta šestorica pod zakletnom obvezana na najpotpuniju šutnju. Finci po prirodi nisu razgovorljivi, ali kada toj svojoj prirodi nadodaju još i zakletvu, onda postaje zdvojnim pokušajem isposlovati kakovu indiskreciju. Ipak nitko ne nastoji prikriti težinu situacije, pa ako ne govore ljudi, rade to činjenice.

U prvom redu nije bio predviđen prekid razgovora u Moskvi. Povratak Paasikivia je u pučanstvu primljen pesimistički. Taj pesimizam nisu bile u stanju raspršiti optimističke izjave ministra vanjskih poslova. Nije baš bilo sigurno da taj povratak znači samo prekinuće, a ne i raskid pregovora; sigurno je naprotiv, da se je Paasikivi našao pred zahtjevima, koji nisu bili uzeti u račun prilikom njegovog polaska na put. Sada se pouzdano znade, da je finski delegat bio ovlašten pregovarati o davanju u zakup četiriju otoka. Njegov bi dakle povratak u domovinu imao značiti, da se sovjetski prijedlozi ne ograničuju na to poglavlje.

Kad se to pretpostavilo, zavrtilo se kolo pretpostavaka, od kojih najveću vjerojatnost ima ona, po kojoj Rusija sprema projekat vojničkog saveza s Finskom. Iako je

opovrgnuta, ova se glasina i dalje uporno širi, a jutrošnja je štampa jednodušna u isticanju inkompatibilnosti jedne takove obaveze s onom o neutralnosti.

K tomu treba nadodati osjećaj što ga svi imadu, da onaj „do viđenja", što ga je Paasikivi kazao svojim sovjetskim kolegama, nije morao biti odviše srdačan, kad ga ni jedna ličnost ruskog Komesarijata za vanjske poslove nije došla pozdraviti na stanicu. On se je trebao vratiti u Moskvu sutra na večer. No njegov je polazak tamo odgođen. Možda se sa strane Finske hoće sačekati najprije rezultate sastanka četvorice poglavara skandinavskih država, koji će se održati u Stockholmu u narednu srijedu, a koji bi, bude li zaključen učvršćenjem vojničke solidarnosti, mogao pružiti delegatu argumenat otpornosti daleko vrijedniji nego što su to juristički argumenti.

Rusi očito, povodeći se za taktikom, koja je već jednom imala dobre rezultate s baltičkim državama, nastoje nametnuti svoje zahtjeve još izoliranoj Finskoj.

Sada je jasno, da držanje Finske ovisi dobrim dijelom o rezultatu sastanka u Stockholmu i da Paasikivi hoće za sada da izbjegne obavezama. Teško je išta predvidjeti o rezultatima ovog sastanka.

Najhladnokrvniji su od svih baš Finci. Koračaju prema eventualnosti jednoga rata, fiksirajući ga u lice, a da kraj toga ne ostaju okamenjeni.

Helsinki, 18. listopada

Prije mjesec dana, kad je afera poljske podmornice „Orzel" pružila Rusiji priliku da izbaci na tapet note za pregovore s Estonskom, pokušala je neka ličnost u Tallinu ostvariti uz sudjelovanje Finske jedan baltički vojnički sporazum, koji bi kao blok imao pružiti otpor svakom ugroženju sa strane Moskve. Nije to bio prvi pokušaj slične naravi u povijesti ovih zemalja. Godine 1919., odmah poslije rata za oslobođenje ispod ruskog jarma, koji je ponovno donio nezavisnost Poljskoj, Estonskoj, Letonskoj i Litvi, nastojalo se je između ovih pet republika stvoriti savez, koji bi za prvi čas onemogućio separatne mirovne ugovore i štetne za svaku od ovih država, između njih i Sovjetske Unije, a koji bi savez u budućnosti sačinjavao jedinstvenu frontu protiv eventualne ruske opasnosti.

Pokušaj se izjalovio. S jedne je strane Poljsku i Litvu razdvajalo pitanje Vilna, a s druge je strane politika Varšave težila za osebujnijom evropskom igrom i slobodnijeg zamaha. Pošto ga je Poljska napustila, a Finska odbila, postao je jedan takav ugovor moguć jedino između Estonske, Letonske i Litve, ali samo na gospodarskom i kulturnom polju, jer su Estonska i Letonska smatrale opasnim preuzeti i vojničke obaveze prema Litvl, vječno ugroženoj pitanjem Vilna i Memela. Vojnički je ugovor sklopljen jedino između Estonske i Letonske, tako da je baltički savez, preveden na ratnički jezik, postao vojskom od jedva stotinu hiljada ljudi, slabo naoružanih.

Kad je pala Poljska u prve tri sedmice sadašnjega rata i kad su se pokazale sovjetske težnje prema Baltiku, uznemirenost je postala još većom. Jedan se visoki časnik estonske vojske izjasnio za otpor na život i smrt i uspjelo mu je pred neposrednom zajedničkom opasnošću ponovno oživjeti projekat vojničkog sporazuma estonsko-letonsko-litvansko-finskog. I ovog je puta pokušaj propao. Kaunas je povjerovao nekim sovjetskim obećanjima, koja su se

ticala Vilna i u takovom momentu nije mnogo pazio na činjenicu, da Vilno pripada Litvi u istoj mjeri, u kojoj Litva pripada Rusiji. Što se ticalo Finske i ona je odbila. A Estonska i Letonska, pošto su ostale same i bile ugrožene u svoje vrijeme od S.S.S.R., morale su s Moskvom sklopiti poznate ugovore.

Finska je s odbijanjem izvršila gestu dosljednosti, o kojoj će suditi budućnost. Iako je podržavala nerazdvojne najsrdačnije odnose s republikama na drugoj obali (od kojih joj je jedna, Estonija, i plemenski srodna), ona je uvijek pazila da ne bude smatrana baltičkom državom, jer s ovima nije htjela dijeliti odgovornost i neizbježive opasnosti njihova geografskog položaja. Činjenica, na kojoj su vlastodršci u Helsinkiu temeljili svoje račune, sastojala se je u vječnom sukobu između Rusije i Njemačke. Da je taj sukob izbio u otvorenom ratu, bile bi baltičke države, jer bi se našle na putovima pohoda dviju neprijateljskih vojska, neminovno pregažene, dok bi Finska, odijeljena morem, mogla ostati po strani i pošteđena od katastrofe.

Ta je geografska činjenica prisililа finske vlastodršce na suzdržljivo vladanje u pogledu baltičkih susjeda, pogotovo nakon što je opasnost jednostranog ruskog napadaja pretvorena zbog ponovnog porasta njemačke moći u opasnost prignječenja između Rusije i Njemačke. Istodobno s nastupom opasnosti izoliranja počelo je u politici Hilsinkija sve više dobivati obrise približavanje skandinavskim zemljama.

To približavanje datira iz godine 1936. Do tada ga je ometalo pitanje Alandskog otočja, na koje je Stockholm postavljao svoje zahtjeve, a koje je konačno bilo

dodijeljeno Finskoj odlukom komisije, imenovane od Društva naroda, čijem su se pravorjeku stranke pokorile.

Ipak je vladao pritajeni sukob između dva naroda. Pofinčivanje sveučilišta i jezika te držanje švedske manjine s jakošću od blizu 350.000 građana, organiziranih u stranci, bacali su mnogo sjene na međusobne odnose. Nasuprot razvoju događaja u evropskim problemima i sutonu Društva naroda, u koje su ovi narodi iskreno vjerovali, počeli su oni smatrati prikladnijim da se sporazume na bazi zajedničke obrane.

Ovaj sporazum, postignut najprije sa Švedskom, protegao se je odmah nakon toga na ostale države. Na dan 23 travnja 1937 godine nordijski blok bio je gotovom činjenicom. Jedino je nesigurnost Danske i Norveške spriječila da se on pojača s jednim vojničkim ugovorom. Od onda su na tom putu učinjeni mnogi koraci. Čak se ostvarila, pod lozinkom skandinavskog vojničkog jedinstva saradnja na polju naoružanja. Švedska tvornica topova Bofors ima jednu svoju podružnicu u Jyväskyla, a Švedska i Finska prijestolnica opskrbljuju tvornicu aeroplana u Tampereu. Skandinavsko vojničko jedinstvo nije svršena stvar; ali za razliku od onog baltičkog ima već u sebi elemente da to postane. Eto što je trebalo istaći uoči saopćenja, u kojem će biti sažeti zaključci sastanka u Stockholmu.

U Stockholm su jutros otputovali pretsjednik republike i ministar Erkko. Sastanak pretsjednika Finske sa tri kralja ima u prvom redu simboličko značenje. Rasprave će voditi i stvarati odluke o pojedinostima četiri ministra vanjskih poslova, od kojih je svaki u pratnji i vojničkih stručnjaka. Atmosfera u Helsinkiu je u pogledu ovog

sastanka prije optimistička, dok je u stvari držanja Moskve naprotiv pesimistička. (Priča se da je Molotov upitao Paasikivia s koliko vojnika raspolaže Finska. „Tristo hiljada", odgovorio mu je navodno finski delegat. „A mi s tri milijuna", kaže se da je odgovorio Molotov. „Previše, — bio bi primijetio Paasikivi — previše da svi budu sahranjeni na našem teritoriju". — To je priča, koja se pronosi i koja ne izgleda da bi mogla biti istinita. Ali se u Helsinkiu komentira, ako i nije istinita, da je dostojna Paasikivia i Finske).

Odgovor Staljina Rooseveltu, da Rusija ne samo da ne kani prekinuti nego da želi i pojačati veze s Fincima, u stvari je potvrdio da se sovjetski zahtjevi kreću oko vojničkog saveza. A sada je Finska čvrsto odlučila da tom savezu suprotstavi kategorički otklon.

Primjer baltičkih država ne razbuđuje želju za davanjem koncesija: naročito iz Estonske stižu katastrofalne vijesti: njena granica s Rusijom je izbrisana, stranci sele, telefonske veze su prekinute, osoblje ministarstva je likvidirano i zamijenjeno s licima poćudnima Moskvi.

Finci su sve položili na kartu skandinavskog bloka. Na trgu Nezavisnosti u Helsinkiu paljeni su od večeras žrtvenici pod zastavama četiriju država. Mnoštvo, jedno nordijsko tiho i pobožno mnoštvo, pjevalo je narodne himne, koje su polagane i tužne kao svete himne. Grad je već zamračen. Veličanstveno je lijep prizor što ga pružaju ovi Finci. Strani novinari, obični gavrani, koji su se sletili sa svih strana, promatrali su ga u broju od njih tridesetak. I svi su ostali složni u mišljenju, da do rata neće doći samo zato, što Rusiji, sve u svemu, neće biti u računu da ga povede.

Helsinki, 19 listopada

U kasno doba se saznalo za saopćenje o rezultatima razgovora u Stockholmu. Bilo je primljeno sa živim zadovoljstvom pučanstva i s optimizmom odgovornih krugova; tolikim optimizmom, da se je kod svakog neutralnog posmatrača porodila sumnja, da tu osim saopćenja ima i nešto drugo, jer inače se baš nikako ne bi dao opravdati osjećaj, koji je kružio po kuloarima ministarstva vanjskih poslova, gdje su čekali okupljeni strani novinari. Jer, na stranu s ušutkanom neutralnošću, koja svakako ima neko značenje u pogledu ruskih zahtjeva, zajednička deklaracija nije drugo nego jedna dugačka brbljarija o miru.

Nismo baš očekivali jedan vojnički ugovor između četiri države, koji bi otvoreno bio saopćen i službeno potpisan, ali upravo zato, jer ga se nije očekivalo, ima ih koji vjeruju da on već postoji, barem pod obličjem jedne obaveze sa strane triju nordijskih zemalja, da će svim sredstvima pomoći Finsku.

Ukratko, bile ove pretpostavke opravdane ili ne bile, barometar više pokazuje tendenciju porasta nego padanja. A ta pojava datira od jučer. Drži se sada, da Paasikivi može mirno otputovati. On će moći odgovoriti vlastodršcima na Kremlju, koji traže vojnički savez s Helsinkiem, da takav savez isključuje obaveze, koje su već preuzete i potpisane u Stockholmu i u koliko bi se Moskva odlučila da udari glavom, neće biti samo Finska ona, na koju će naletiti nego i cijeli nordijski blok. Eto, zašto smo ja i ostali novinari, prije nego će otputovati, zatražili razgovor s finskim izaslanikom, koji nas je srdačno primio danas u svojim apartmanima hotela Kämp.

Paasikivi je krupan čovjek, skoro dva metra visok, polagan u hodu, u govoru, u kretnjama. U licu je neobično sličan Wallaceu Beery, samo što još nosi naočale i rijetke brčiće. Škrt na riječima, svaki se čas smije skidajući stakla, možda i zato da se pomogne u razgovoru; a tada se čini kao da je grom opalio. Politički je njegovo držanje kao u nekog finskog seoskog i konzervativnog „torya", s nešto malo liberalne koketerije.

„Imao sam tri razgovora sa sovjetskim upravljačima — rekao nam je gospodin Paasikivi — u radnoj sobi Molotova na Kremlju, koja se nalazi do Staljinove sobe. Prvi razgovor, održan je dana 12 u 17 sati i trajao je sat i pol, drugi 14 u 16, a treći opet 14 u 21 sat. Ove posljednje sjednice trajale su skoro tri sata svaka i ja sam mogao konstatirati, kako Revolucija, koja je mnogo izmijenila, ipak nije promijenila užitak, što ga Rusi osjećaju kada rade noću i izvan rasporeda. S Finske strane sam bio u pratnji našeg ministra u Moskvi i pukovnika Paasonena, koji se ni jednom nije upleo u razgovor. S ruske su strane osim Molotova bili šef njegova kabineta i pukovnik Uriukosden, koji se također ni jednom nije umiješao u razgovor.

„Staljin je svaki čas dolazio da uzme učešća u diskusiji i uvijek se pokazivao prijazan. Sa zadovoljstvom je spomenuo ono vrijeme, kad se je nalazio kao bjegunac u našoj zemlji, u Tampere, gdje se je skrivao da bi izmakao policiji povodom pokreta 1906 godine. Bio je odjeven u običnu svoju bijelu bluzu, zakopčanu kod vrata i u čizmama. I Molotov je imao čizme na ruski način. Vorošilov se nije ni jednom pojavio. Svega smo ga jedan put susreli u predsoblju. Uostalom, Staljin i Molotov se smatraju mjerodavnima i u vojničkim pitanjima.

„Izvan ovih sjednica bio sam gostom našega poslanstva i slobodne sam satove provodio u posjećivanju izložaba i sajmova. Rado bih bio vidio kojeg od svojih nekadašnjih protivnika iz Tartua, gdje su godine 1920 utanačeni mirovni uvjeti između Rusije i Finske, ali mi nije pošlo za rukom naći ni jednoga. Tek sam za Berzinea, ličnog Lenjinovog prijatelja i sovjetskog izaslanika kod pregovora, na kojima sam zastupao svoju zemlju, uspio saznati da je još živ, ali da se je povukao iz političkog života. O drugima mi nitko nije mogao dati podataka".

Upitali smo ga kada računa da će ponovno otputovati u Moskvu. Finski nam je izaslanik odgovorio: „Ne prije sutra na večer".

U pogledu skandinavske solidarnosti i konkretnih rezultata konferencije u Stockholmu on se je pokazao optimistom i govorio je o vrlo intimnim vezama između četiri nordijske zemlje.

Sve u svemu, pričinio nam se zadovoljan događajima, koji su se odigrali za vrijeme ove obustave moskovskih razgovora.

Niti današnji dan nije donio novih elemenata, na kojima bi se mogla postaviti prognoza. Samo se jedno može kazati: da su Finci manje optimisti u pogledu mogućnosti mira, nego u mogućnosti ratovanja pod povoljnim okolnostima.

Helsinki, 20 listopada

Pošto je čuo rezultat konferencije u Stockholmu, gospodin Paasikivi će se sutra vratiti u Moskvu. S kakovim instrukcijama nije poznato; znade se jedino da njegovi

susreti sa sovjetskim vlastodršcima neće jamačno trajati više od tri dana. To dovodi do pomisli, da finski protuprijedlozi pretstavljaju zaista posljednju cijenu u pogađanju, koje traži Kremlj. U svakom slučaju optimizam je još u modi u službenim krugovima u Helsinkiu, gdje uporno kruži glas, da je pretsjednik Kallio donio iz Švedske prijestolnice nešto mnogo konkretnije nego što je platonska skandinavska deklaracija o bloku, koji će funkcionirati samo u vrijeme mira i o neutralnosti do posljednjega daha.

I Erkko se je vratio danas i odmah zauzeo mjesto za stolom ministara, koji su se već nalazili na okupu. Saopćenja se ne očekuju. Pučanstvo je veoma hladnokrvno i mirno se sprema na mogućnost jednoga rata te i dalje mobilizira, a mobilizaciju nazivlje „izvanrednim pozivom na vojne vježbe". Sve se te pripreme vrše uglavnom noću, a Finci ih zaodjevaju koprenom tajnovitosti. Stvarno oni na ni koji način ne žele Rusiji dati povoda za jedan preventivni pohod i mnogo drže do granice, koja dijeli odluku od izazova.

Kampanja preko štampe i radia, vrlo spretno smišljena, nastoji podržavati neprekidno živim samopouzdanje pučanstva, koje uostalom nema potrebe za tim paliativnim sredstvima, ali niti u toj kampanji ne može Rusija naći ni najmanjeg povoda za odmazdu. Ovdje se ograničuju na podvlačenje događaja iz Finske povijesti na isticanje narodnog i ratnog jedinstva zemlje i činjenice da, za razliku od mnogih drugih država (baltički zakoni), Finska nije nastala kao tvorevina jednog mirovnog ugovora, nego je tek jednim takovim ugovorom doživjela sankcioniranje svoje samostalnosti, koja je stvarno postojala već stoljećima.

To su riječi, koje čine predgovor putu Paasikivia. Ne preostaje nego očekivati činjenice, koje će ga sažeto prikazati.

Finsko-sovjetska granica, 24 listopada

U očekivanju Paasikivieva povratka i zaključaka (ako kakovih zaključaka bude) moskovskih pregovora, došao sam na granicu da se osobno upoznam s finskim vojničkim položajem.

Pod granicom podrazumijevam karelijsku prevlaku, tojest 150 kilometara terena, prevučenog poput mosta između Finskog zaliva i one vrsti nordijskog Crnoga Mora, koje se zove Ladoško jezero. Sve ostalo, što sačinjava finsko-rusku granicu, koja se proteže na blizu dvije hiljade kilometara, zima čini neprohodnim za oružane mase: u najboljem bi se slučaju iz sjeverne sovjetske Karelije mogli upriličiti upadi malih odjela, protiv kojih je finski Glavni stožer već poduzeo potrebne mjere opreza, porazmjestivši u toj zoni lovce, opremljene skijama i saonicama, lako naoružane i raspoređene u sasvim male formacije, najvećim dijelom samostalne jedinice. Pravi pravcati pojas obrane i otpora sačinjava južna Karelija, kojoj je glavno mjesto Viipuri i po tradiciji određeno da priječi put istočnom zavojevaču.

Grad je zaista nastao oko jednog dvorca iz četiristotih godina, koji je sve do godine 1721 pretstavljao „posljednju Thule" švedskog pohoda prema Istoku. Skoro je čitav sagrađen od kamena, što je prilično neobična činjenica za Finsku i sačinjava jedno od najvećih industrijskih središta zemlje: 622 pilane opskrbljuju godišnje sa 40

milijuna trupaca tvornice celuloze, porazmještene oko cijeloga kanala Saimaa, sagrađenog prošlog stoljeća i naličkanog sa 28 rukava. Između Viipuria i granice leži niska i pjeskovita obala, koja je kroz stoljeća bila putokazom marševima osvajačkih vojska u ratno doba, a revija petrogradske aristokracije u vrijeme mira.

Ovdje je mjesto, u Koivistou, gdje su se godine 1905 sastali Nikolaj i Vilim. Sve ovdje odiše plemstvom i dekadansom, neka vrst rokokoa s groblja. Unutra se nastavljaju prašume jela, kroz koje se veoma teško može prodrijeti, ako čovjek točno ne pozna ceste koje je sjeku. Na ovom je valovitom terenu, koji će se doskora pretvoriti u ledenu raku, Finska svrstala svoju vojsku i pripremila svoju obranu. To svrstavanje i pripremanje raspoređeno je tako, da se je imalo na umu položaj, u kojem se nalazi protivnik s one strane granice. Rusi su u svojim pokretima veoma nezgrapni uslijed nestašice uporišta i puteva. Jedna jedina željeznica i pet veoma loših staza, svega pet, vežu Lenjingrad s granicom i onemogućuju opskrbu ekspedicionom korpusu, koji bi bio veći od 150.000 ljudi. Finci naprotiv samo u tom sektoru posjeduju ništa manje nego trideset zračnih uporišta, dok se u Baltiku kreće osamnaest podmornica i dvanaest što razarača što krstaša.

S obzirom na ovakav položaj Finci su se odlučili na obranu ne u obliku poljskih bitaka, nego prije u formi iscrpljivanja protivnika. Obrana od napadaja iz zraka imala bi biti pasivna obrana, temeljena na protuavionskim baterijama, kojih oni ne posjeduju mnogo, ali su im odlične; dok bi ne mnogo desetina aparata u početku bilo razborito držano u pričuvi. Na moru bi se borba ograničila na obalnu obranu s pokojim podmorskim izletom njihovih šest podmornica, koje su u predviđanju najgorega već raspodijeljene.

Imao sam prilike živjeti par dana s finskim vojnicima, koji logoruju u Kareliji i tom zgodom sam dobio odličan utisak. To su solidni momci, bez hvalisanja, dobro opremljeni i naoružani, a u prvom redu vrlo dobro hranjeni. Obučeni su u uniforme lešnjakove boje iz veoma gustoga sukna, na glavi imadu kape s krznenim obrubima, a na nogama podstavljene čizme. Žive u šumama pod šatorima, skrivenim jelovim granama, pola plotuna po šatoru, tojest dvadeset, dvadeset i pet ljudi, poredanih u krugu, jednako kao i konji, s nogama prema središtu, gdje gori poljska peć, finski model. Svaki odio, ma koliko bio malen, ima svoje opskrbno skladište.

S obzirom na klimu mnogo se pazi na hranu. Obroci se dijele tri puta. Vojnici ne dobivaju alkoholnih pića: piju mlijeko, litra na dan po čovjeku.

Snaga ove vojske leži u prvom redu u brzim odredima vojnika-smučara, koji su u stanju prevaliti u najkraće vrijeme goleme udaljenosti. Samostalnost tih odjela je vrlo velika a, kao i kod naših kolonijalnih trupa, jedinica veća od bataljuna više je idealna nego efektivna. Artiljerija, koja, se isključivo sastoji iz divizija, raspolaže sa starim Schneiderima, ali sigurnih pogodaka, snabdjevenima odličnim Fiat traktorima i skijama.

Veliko drugarstvo vlada između časničkog zbora i četa, drugarstvo koje bi izgledalo čak i pretjerano, kad bi se disciplina prosuđivala po vanjskoj formi. Ona se naprotiv osniva na osjećaju prirođene dužnosti, koji ne dovodi pretpostavljenog u priliku da ističe prednost svoga čina. I doista, časnici i vojnici imadu sasvim jednake uni-

forme, spavaju pod istim šatorom, a oznaka čina jedva se dade primijetiti.

Sve u svemu, mala vojska, ali vrlo ozbiljna i veoma ozbiljno vođena i izvježbana.

Helsinki 26 listopada

Gospodin Tanner, ministar financija i šef socijaldemokratske stranke primio je danas pretstavnike strane štampe. On se je jutros s izaslanikom Paasikiviem vratio iz Moskve, gdje je pretstavljao Finsku prilikom posljednjih razgovora, o sadržaju kojih se još uvijek čuva najpotpunija rezerviranost bilo sa strane Finske, kao i sa sovjetske. Odmah po svome dolasku oba su izaslanika prisustvovala sjednici ministarskog vijeća, na kojoj su podnijeli iscrpan izvještaj o izvršenoj misiji. Ništa se ne može naslutiti iz izjava, što ih je gospodin Tanner dao stranim novinarima.

„Doputovali smo u Moskvu u ponedjeljak u jutro — kazao je ministar — te smo isti dan imali dva razgovora na Kremlju, jedan od 18 do 20, a drugi od 23.30 do 24 sata. Sa strane Rusa, jer se je Molotov ograničio jedino na to da se uplete u razgovor od vremena na vrijeme, govorio je gotovo uvijek Staljin, koji je u razgovore unio osobito srdačan i prijateljski ton. Protivno onome, što je bilo pisano u inozemstvu, ne samo da ja nisam Staljinov lični prijatelj, nego ga do sada nisam još ni vidio. Razgovori su vođeni na ruskom jeziku. Kako ja taj jezik poznam vrlo slabo, upitao sam Molotova smijem li se služiti kojim drugim, a on mi je odgovorio, da njegov šef i on drugog ne poznadu osim ruskog. Usprkos tomu ipak nam je uspjelo

da se sporazumijemo i sve u svemu možemo kazati, da ovaj susret znači korak naprijed.

„Na kojem putu?" — upitali smo ga.

„Korak naprijed" ponovio je gospodin Tanner i odmah zaobišao, opisavši nam stol, za kojim su vođeni razgovori i na koji način Rusi pregovaraju, ostavivši nedovršene argumente, koje je u svojoj izjavi bio dotakao, s napomenom da to ne spada na stvar, a zatim nastavivši razgovor o drugom. Pri tome je pušio, neprestano pušio.

„Razgovori će se nastaviti, nadodao je gospodin Tanner, i finsko se izaslanstvo neće promijeniti. Gospodin Paasikivi i ja ćemo ponovno otputovati u Moskvu prvih dana naredne nedjelje, da bismo na taj način vladi dali vremena da s novim ruskim prijedlozima upozna parlamenat i da sasluša njegovo mišljenje. Rasprava se neće voditi javno, pa niti u prisutnosti cijele Komore. Bit će pozvani samo vođe stranaka, a tajnost će sjednice biti zajamčena zakletvom svih učesnika. Ne isključujemo ni mogućnost, da bi u međuvremenu druge države mogle u Moskvi poduzeti inicijativu u svrhu poravnanja ovog pitanja; ali mi kod nikoga nismo požurivali slične korake. Opovrgavamo na najodlučniji način i to, da bi Finska zatražila zajam od Amerike. Naša zemlja uživa vrlo jak financijski položaj i sama je u mogućnosti podnašati iznimno stanje, u kojem se sada nalazi i terete, što iz njega proizlaze."

To je kazao gospodin Tanner. Od njegovih izjava najviše me se dojmila posljednja u vezi s financijskom jakošću zemlje. Jer u neutralnim krugovima se je proširilo mišljenje, da se ruska taktika sastoji u neprekidnom odlaganju rješenja spora, kako bi se Finsku izbacilo iz ravnoteže iscrpljenjem njenih ekonomskih zaliha. Ponestaja-

nje radne snage uslijed mobilizacije može stvarno zaustaviti finsku proizvodnju i paralizirati industriju. Kao što je to ustvrdio ministar Tanner i kao što svi znadu, Finska ima zdravu privrednu strukturu, a opasnost na koju smo ukazali još je daleka; ali nitko ne može isključiti mogućnost, da bi ona u tolikoj mjeri mogla sazreti da jednog dana urodi plodom, makar u proljeće.

Na svaki je način jasno da Rusi zatežu. Točno mi je poznato, da su se finski izaslanici, dospjevši po drugi put u mogućnost da sklope sporazum pod izvjesnim uslovima, ponovno našli pred novim, nepredviđenim prijedlozima. Isto mi se tako čini jasnim, da sovjeti, iako izbjegavaju prijateljsko držanje, nastoje izmaći oružanom sukobu.

U predviđanju dugog trajanja ovog perioda napetosti finska vlada ništa ne propušta, da bi narod pripremila na potrebne žrtve.

Ministar vanjskih poslova Erkko održao je večeras govor na jednoj rodoljubnoj skupštini, koja je priređena u državnom kazalištu prijestolnice, bodreći finski narod neka sačuva povjerenje u svoje vođe.

Helsinki, 27. listopada

Službeno se javlja, da je finska vlada spremila nove prijedloge, koje će podastrijeti S.S.S.R., prijedloge, koji znače skrajnji napor da se iziđe u susret sovjetskim zahtjevima. Kako se tvrdi, Moskva traži vojnički savez i neka uporišta za mornaricu i avijaciju, dok Helsinki naprotiv, s obzirom na obaveze prema skandinavskom bloku smatra savez inkompatibilnim s neutralnošću, a što se tiče

vojničkih uporišta, spreman je da ih ustupi jedino uz protuustupak, što bi ga imala pretstavljati Karelija.

Međutim je na inicijativu vlade osnovan parlamentarni odbor, sastavljen od šefova svih stranaka, koji stoji u uskoj vezi s Kabinetom. Večeras su zaista ministri održali sjednicu zajedno s vođama stranaka, na kojoj je, kako se drži, bilo raspravljano teritorijalno pitanje.

Helsinki, 28 listopada

Četiri ministra, među kojima pretsjednik vlade i ministar financija Tanner, provela su cijeli današnji dan u sastavljanju teksta finskog odgovora na zahtjeve, postavljene sa strane Moskve. Ovaj odgovor, kao što je poznato, i kao što se večeras potvrđuje, pretstavlja „posljednju riječ" Finske u pregovorima s Rusijom. Šefovi stranaka — koji sačinjavaju naročiti parlamentarni odbor — bili su pozvani večeras da saslušaju čitanje odgovora, koji će, kako je to večeras utanačeno, biti odnesen u Moskvu nanarednog utorka, pošto ga odobri parlamentarni odbor.

Večeras je Helsinki potpuno zamračen po prvi put.

Helsinki, 29. listopada

Danas je finska vlada nastavila svoja savjetovanja sa šefovima političkih stranaka o odgovoru, što ga treba dati na sovjetske zahtjeve. Raspravljen je i sadržaj instrukcija, pripremljenih za izaslanstvo, kojem je na čelu Paasikivi. Prema nekim informacijama još je uvijek znatna razlika između sovjetskog i finskog gledišta, pa bi baš

to moglo objasniti grozničava konzultiranja, koja su u Helsinkiu sada u toku.

Helsinki, 30 listopada

Finsko izaslanstvo, u čijem sastavu nije došlo ni do kakve promjene, ponovno će otputovati u Moskvu sutra u devet sati i nekoliko minuta. A ovdje se nadodaje, da je ovo putovanje posljednje i mora biti završeno u tom smislu da protuprijedlozi, koje donose Tanner i Paasikivi ne budu više podvrgnuti izmjenama.

Nije mi poznato u čemu se sastoje ti protuprijedlozi. U stanju sam naprotiv točno navesti, koji su sovjetski zahtjevi. Koliko mi je poznato, Kremlju najviše leži na srcu pitanje ispravka karelijske granice. Finska granica nije udaljena više od 40 kilometara od Lenjingrada: jedan dan marša. To je, vele Staljin i Molotov, nedopustivo, jer se time drugi grad S.S.S.R. neprekidno izvrgava opasnosti napada. Treba dakle granicu pomaknuti tako, da Lenjingrad uzmogne živjeti bez straha pred napadajem. Mjera jednostranog pomaknuća određena je sa strane Moskve sa 70 kilometara.

Ali baš na tome iskrsavaju poteškoće. Finska je navodno prigovorila: 1) da je teritorij, što bi ga Finci morali napustiti, industrijski jedan od naprednijih; 2) da bi samo pomaknuće granice, koje bi dalo Lenjingradu disati, ugušilo Viipuri, koji bi na taj način dospio na svega deset kilometara od ruskih položaja na granici; 3) da kategorički vojnički razlozi ne dopuštaju predloženo pomaknuće, jer ako je današnja granica, onako uska, prikladna za finsku

obranu, koja bi je mogla uzdržavati s relativno malim snagama, sutrašnja bi proširena granica postala prikladna za ofenzivu Sovjetske Unije, koja bi time bila dovedena u mogućnost da napadne Finsku s daleko brojnijim masama; 4) da je apsurdna teza, koja Finskoj pripisuje agresivne nakane, bilo zato, jer je Finska neutralna, bilo opet stoga, što nije razborito pripisivati neprijateljske nakane narodu od tri i pol milijuna ljudi proti drugome, koji broji 180 milijuna.

Druga točka, od koje Moskva ne odustaje, odnosi se na pomorske vojničke baze. Ti bi zahtjevi glasili: odstupanje u zakup četiriju otoka Kronstadskog zatona u Finskom zalivu, pravo utvrđenja poluotočića Hanko i sudioništva u finsko-švedskom utvrđivanjima Aalandskog otočja.

U ovim posljednjim tačkama ruski zahtjevi nisu novi. Aalandsko otočje bilo je dodijeljeno Finskoj nakon mnogih diskusija sa Švedskom, a dodijelila joj ga je komisija, određena od Društva naroda 1921 godine. Godine 1856 su otoci zaključkom Pariškog ugovora bili demilitarizirani, a ruska ih je mornarica naoružala za vrijeme velikoga rata, da bi se na taj način zaštitila od njemačkog napadaja. Godine 1918, dok se je Finska borila za svoju nezavisnost, otoke je zauzela Švedska. Kad su kasnije ponovno vraćeni Finskoj, opet su bili demilitarizirani. Posljednjih godina, kako se je Društvo naroda sve više diskretiralo i kako je postajala sve problematičnijom mogućnost mirnog rješavanja međunarodnih sporova, te kad se ostvarilo finsko-švedsko približenje, Helsinki i Stockholm su sporazumno zatražili od velikih sila, koje su garantirale ugovor od 1921 da im se prizna pravo, da u svrhu svoje obrane provedu ponovnu militarizaciju nekojih dijelova arhipelaga.

Spomenute sile su pristale. Nije pristala Rusija, koja ni onako nije bila među tim silama. To se je desilo prošloga mjeseca svibnja. Uznemirena tom opozicijom, Švedska je preko svoga pretstavnika u Moskvi zatražila, da joj se saopće uzroci tome. Moskva je odgovorila, jer ona smatra Baltik ruskim životnim prostorom, da ne namjerata pristati na mijenjanje „statusa quo" u tome moru, a da sama kod toga ne sudjeluje ili ako joj ne budu poznati točni modaliteti.

K tomu je tražila, da i ona smije prisustvovati utvrđivanju arhipelaga ili u najmanju ruku da bude upućena u odnosni vojnički plan. Kako je Švedska kolebala, Finska je bila ona, koja se prihvatila da će riješiti problem. S jednom veoma hladnom notom Helsinki je stavio Kremlju do znanja, da se ne smatra obvezatnim otkrivati svoje vojničke tajne i da će međutim utvrđenje izvršiti dvije zemlje pa i protiv volje sovjeta. Tako je bilo kazano i tako je učinjeno.

Danas se S.S.S.R. vratio na taj predmet.

Treća točka moskovskih zahtjeva je vojnički savez, Helsinki na nj neće pristati, kao što je već kazao.

Koji su protuprijedlozi, što će ih Paasikivi ponuditi Kremlju, da bi drugove Staljina i Molotova odvratio od gornjih zahtjeva, nije poznato. Znade se jedino, da se i Finska vlada boji, da Moskva te protuprijedloge neće smatrati dovoljnim, ako je istina, kao što je istina, da se vojničke pripreme nastavljaju razvijati sa sve impresionantnijim porastom. Kopnenim je putem stigla iz Švedske ne procijenjena, ali znatna količina oružja i municije i otpremljene u pogranične zone; dobrovoljci, koji stižu sa svih strana, a naročito iz baltičkih zemalja, povećavaju

vojsku. Izvršene su s mnogo razumnog kriterija u izboru znatne naručbe materijala, pogotovo aeronautičkog.

Doticaj u koji je vlada stupila s pretstavništvom parlamenta dozvolio je konstataciju, da se je automatski stvorila jedinstvena fronta na pojavu najtežih eventualnosti. Jednodušno je odobren tekst odgovora.

Helsinki, 31 listopada

Paasikivi i ostali članovi finskog izaslanstva otputovali su večeras u 21.35. Istovremeno je službeno istaknuto da misija nosi pisane protuprijedloge, koji sačinjavaju konačne ustupke na sovjetske zahtjeve. Iako ni ovi posljednji ni protuprijedlozi nisu služebno objelodanjeni, dalo se je jasno naslutiti, da se sovjetski zahtjev za podignuće vojničkih i pomorskih uporišta na finskom teritoriju nije mogao uzeti kao opravdan i da je bio odbijen.

Politički krugovi mirno posmatraju nastavak razgovora.

STUDENI

Helsinki, 1 studenog

Govor, što ga je izrekao Molotov, pobudio je ovdje golemi utisak. Takav utisak nije povoljan, iako se je u toku dana alarm od prvoga časa pomalo stišao. Jutros se proširio glas, objavljen od nekih novina, da je finsko izaslanstvo prekinulo svoj put prema Moskvi, da bi se na vrat na nos vratilo u Helsinki i da taj povratak po svoj prilici znači raskid pregovora. Vlada je vijest opovrgnula i izjavila, da će se pregovori nastaviti.

Ipak od danas postoji nova jedna činjenica, koja bi mogla imati ozbiljna odjeka na daljnji tok događaja. Nova činjenica je u tome, da će Kremlj od sada unaprijed morati slagati račune ne više s finskim javnim mišljenjem, koje je daleko manje pomirljivo nego što je to vlada. Tome javnom mišljenju stvarno nisu bili poznati sovjetski prijedlozi.

Sada je Molotov službeno potvrdio te vijesti osim tačke o vojničkom savezu, koji je za vrijeme prve faze pregovora bio tražen, a kasnije napušten, jer je Helsinki odlučno izjavio, da to napuštenje sačinjava uvjet za razgovore. Molotov je također ostavio donekle po strani korak za pomaknuće karelijske granice. U stanju sam utvrditi, da je nova granična linija, koju drže Rusi, ravna otprilike crta Kovisto—Kakisalmi.

Finski narod, pozvan izravno na razgovore riječima Molotova, ostao je iznenađen i neorijentiran uslijed tih zahtjeva; i postoji opasnost, da se na vanjski konflikt nakalami i jedan unutrašnji. Ne smije se zaboraviti, da je ovo zemlja s parlamentarnim režimom. Prije par dana se minstar Erkko smatrao ponukanim objasniti pučanstvu prijestolnice, zbog kojih se razloga pregovori vode u tajnosti. Javnost se zadovoljila objašnjenjem, jer je izvan pitanja ostao princip, da će suverenitet i integritet zemlje u svakom slučaju biti poštivani. Danas Molotov službeno najavljuje, da su razgovori skrenuli na sasvim druge osnovice. Finska je dakle vlada bila spremna na ustupke.

Manevrirajući vrlo oprezno i pozvavši šefove parlamentarnih stranaka da na sebe preuzmu jedan dio njihove odgovornosti i spremajući na taj način preduvjete za povoljan ishod glasanja u zakonodavnoj skupštini, a zadovoljni što su Kremlju iznudili odreknuće od vojničkog saveza, članovi finske vlade su potražili platformu za sporazum, koja nije bila nepristupačnija od pitanja pomorske baze, tražene od strane Moskve na ulazu u Finski zaliv pred lukom Baltiski (čitaj Hanko). Samo je još u toj točki ostajalo razmimoilaženje. U pogledu kareljske granice, izuzev „dvije vrlo važne finske luke sjeverno od Ladoškog jezera" sporazum je još bio moguć, jer je finsko izaslanstvo u tom pogledu bilo odustalo od nepopustljivosti u „status quo-u" pod svaku cijenu. U stvari se gledište vlade sastojalo u tome, da bi se, ostavivši visećim pitanje Hankoa, moglo naći mirno riješenje ustupanjem četiriju otoka u Kronstadtskom zatonu, ispravkom karelijske granice uz onaj izuzetak i zaključenjem jednog trgovačkog ugovora i da bi takvo gledište makar i nerado bili zatim prihvatili narod i njegovi predstavnici.

Sada taj problem izgleda ugrožen. Stvoreno od same vlade, javno mišljenje, koje je naginjalo jednom kategoričkom vetu i u samom pogledu četiriju malih otoka u zatonu, čini se da ove Molotovljeve riječi tumači kao ultimatum, koji vrijeđa narodnu čast. Jednodušna fronta, koja je ovih posljednjih dana bila na pomolu, ukazuje tim opasniju pukotinu, u koliko struju nepopustljivosti pretstavlja vojska pod oružjem. Pretsjedniku Kalliu bi imao biti suprotstavljen maršal Mannerheim, narodni junak, koji je Fince vodio protiv Rusa u ratu za oslobođenje. Ali finsko izaslanstvo nastavlja svoj put u Moskvu, a iz ministarskih izvora izjavljuju da se pregovori produžuju.

Helsinki, 3 studenog

Večeras u 10 sati je ministar Erkko sazvao stranu štampu da je upozna s novim položajem, koji se smatra pogoršanim. Napadaji sovjetske štampe na govor, što ga je prekjučer izrekao finski ministar vanjskih poslova, već su pokazali raspoloženje duhova kod Rusa, o koje se — kako izgleda — sudarilo finsko izaslanstvo. I zaista, tek što su razgovori započeli „u uzbudljivom tonu", odmah su se sovjetski pretstavnici ograničili na to, da su protuprijedloge, izradjene u Helsinkiu, primili bez i jedne riječi. Poslije toga su se finski izaslanici povukli. Opći je utisak, da su pregovori stvarno propali; ali to je samo utisak.

Ima se zabilježiti samo jedna činjenica: znatno gomilanje sovjetskih četa na karelijskoj granici. Računa se, da je oko 800.000 ljudi porazmješteno u graničnom području. Isto je tako i s finske strane odredjeno novo prikupljanje četa.

Drži se, da je kamen spoticaja u pitanju Hankoa, jer je finska teza u tome, da se utanači jedan ugovor, koji za prvi čas nebi dirao u taj problem, dok naprotiv ruska teza to pitanje smatra presudnim i uvjetnim. Ipak je vjerojatno da će izaslanstvo iz Moskve telefonskim putem tražiti instrukcije od vlade, koja će čekati na okupu cijelu noć.

Helsinki, 7 studenoga

Nove su instrukcije otišle danas poslije podne iz Helsinkia finskom izaslanstvu, koje u Moskvi strpljivo očekuje svršetak svečanosti u slavu revolucije proletarijata, da nastavi prekinute razgovore. Te su instrukcije donesene jutros u 11 sati na sastanku ministarskog vijeća, koje je u tu svrhu bilo hitno sazvano i o čijim se zaključcima čuva stroga tajna.

Ipak bi proizlazilo da nikakva bitna izmjena nije unesena u već utanačene protuprijedloge i da se današnje novosti svode na pitanje procedure. Finska bi naprotiv vlada bila upozorila svoje izaslanike da problem riješe što prije, to jest da ga odvoje od pitanja Hankoa. Kada se odbace mnoge pojedinačne točke, teza je Helsinkia baš u tome, da se neposredno riješe neka razmimoilaženja u pogledu karelijske granice i da se potpiše ugovor, kojim bi se odložilo na duže ili kraće vrijeme riješenje pitanja pomorskih baza „na izlazu iz Finskog zaliva pred lukom Baltiski" i omogućilo zemlji demobilizaciju i povratak u normalno stanje.

Ne bih mogao priseći, ali se čini da je teza Moskve upravo obratna. Jedino može postojati sumnja u ovo: da li Rusi zatežu da bi na taj način ostali uporni u pitanju Hankoa ili su na tom pitanju uporni jer žele zatezati? Jasno je da oni računaju s pogubnim učinkom, što ga produženje ovakovog stanja neizvjesnosti proizvodi na finski javni život. Jedan je moskovski list pisao o mogućnosti nastavka pregovora sve do Božića. S druge strane, usprkos optimističkom razvoju dogadjaja u ova posljednja dva dana, sovjetska vojska i dalje drži nagomilano na karelijskoj granici 800.000 od svoja četiri i pol milijuna ljudi, koliko ih je ovaj čas pod oružjem. Tvrdi se i to, da su finski izaslanici na svoj zahtjev da se pregovori nastave i preko blagdana, dobili odgovor, da izgladjenje nesuglasica ima biti trajno kroz stoljeća, a da u stoljećima dani ne igraju ulogu. Ipak ni vlada ni finski narod nisu izgubili hladnokrvnost. Nikakva mjera nije poduzeta, po kojoj bi se dao zaključiti prenagli povratak u normalno stanje. Vjeruje se u jedan sporazum, ali sve pripreme, koje se poduzimlju, još su uvijek za slučaj sukoba.

Helsinki, 9 studenoga

Večeras je ministarstvo vanjskih poslova dobilo obavijest, da su doticaji ponovno uspostavljeni danas u 18 sati u Moskvi izmedju finskog izaslanstva i sovjetskih pretstavnika. Održan je jednosatni razgovor na Kremlju izmedju Molotova i Staljina s jedne strane i Paasikivia i Tannera s druge. Ništa se nije dalo naslutiti o sadržaju tih razgovora. Podržava se i dalje optimizam. Moguće je da do još jednog sastanka dodje već večeras.

Helsinki, 11 studenoga

Neumjesna veselost od posljednjih dana nije dugo trajala. Već jučer se je, ne toliko po vijestima, koliko po doskočicama, proširenim u odgovornim krugovima, mogao dobiti dojam, da su moskovski razgovori dospjeli u kritičnu fazu. Čitav današnji dan je protekao u očekivanju novih činjenica. A ta nova činjenica dogodila se kasno večeras u obliku jednog saopćenja moskovske agencije Tass, koja je opovrgla vijesti iz engleskog izvora, po kojima je Staljin navodno otklonio posljednje ustupke učinjene sa strane Finske. U vijesti se dalje kaže: Finci nisu podnijeli posljednje ustupke pa ih zato Staljin nije ni mogao odbiti. Činjenica je da ne samo što Finci nisu prihvatili sovjetske uvjete, nego su naprotiv naglasili svoju nepopustljivost. A medjutim je snaga četa, nagomilanih na finskom teritoriju pred Lenjingradom, od dvije ili tri divizije pojačana sada na sedam, a to — zaključuje Tass — dokazuje finsku nepopustljivost.

Vlada u Helsinkiu nije s brzojavom upoznala stranu štampu nego tek onda, kad je sastavljeno jedno saopćenje kao odgovor. Saopćenje kaže:

„Sve teži prijedlozi sovjeta ugrožavaju finsku nezavisnost i neutralnost. U točkama, koje govore o sigurnosti S. S. S. R., a napose Lenjingrada, finska je vlada pristala na vrlo velike ustupke. Pojačanje mjera za zaštitu vlastite nezavisnosti i neutralnosti nametnuto je vladi prijetećim zahtjevima, koji su formulirani u Moskvi".

To je saopćenje. Ne proizlazi da bi finske čete, porazmještene duž karelijske granice, bile pojačanje ovih posljednjih dana. Jedino su obrambene mjere naglo upotpunjene prema ranijem planu, poznatom pod imenom „Mannerheimova linija". Rusi baš i inzistiraju na napuštanju ove linije, jer je smatraju opasnom po sigurnost Lenjingrada.

S druge strane granice čini se da je gomilanje sovjetskih četa osjetljivo pojačano. Osim pješadijskih divizija stiglo je navodno u to područje od prekjučer do danas nekoliko oklopljenih jedinica, svaka od njih po četiri brigade. Treba istaći, da su sve pješadijske divizije motorizirane, jer svaka raspolaže sa blizu 700 automobila, 10 po satniji, 30 po bataljunu i 100 po pukovniji. Kopnena snaga sovjetske vojske premašivala bi 900.000 ljudi.

I pomorske snage rasporedjene u Baltiku jako su pojačane. Ruska mornarica raspolaže sada sa 46.000 tona oklopnjača, 20.000 tona krstarica, 17.000 tona razarača i 10.000 tona starih kontratorpiljera i 30.000 tona podmornica.

To je razmještaj snaga, dok finsko izaslanstvo nastoji naći sa svojim pregovaračima u Kremlju osnovicu za sporazum, koji se najavljuje kao sve problematičniji.

Helsinki, 12 studenoga

Konačno je utvrdjeno: uvijek na kraju tjedna, pa i onda kad tjedan prodje u ružičastom optimizmu, kao što je prošao ovaj, nadolazi kriza. Konac je uvijek isti: napadaj agencije Tass ili lista „Izvestia" u Moskvi, a izjava ministra, Erkkoa u Helsinkiu. Zaključak: da li se pregovori prekidaju ili nastavljaju?

To je ono, što sam danas izravno upitao ministra vanjskih poslova. „Ne znam — odgovorio mi je — Vlada je svaku odluku položila u ruke svojih izaslanika u Kremlju

i nije nam poznato, što su oni utvrdili, Razgovori su stvarno dospjeli na mrtvu točku i, pošteno govoreći, ne čini nam se da to ovisi o našoj volji. Da bismo se kod pregovora više približili sovjetskom gledištu, pošli smo sa stanovišta uvaženja problema, koji se odnose na teritorijalnu sigurnost S. S. S. R. i na tom smo putu dospjeli veoma daleko. Ali svaki put, kad nam se postavljaju zahtjevi, koji su u stanju kompromitirati naš suverenitet i našu nezavisnost, ne možemo drugo nego da se ukrutimo.

„Posljednji finski protuprijedlozi pretstavljaju u skrajnoj liniji najveću žrtvu, na koju smo mogli pristati. Sve nade u mirno rješenje nisu još izgubljene, ali ako se i Rusi barem malo ne približe našem gledištu, teško da će se moći sanirati nepomirljivost dviju teza."

Ministar je nadodao: pitanje je dospjelo u takovo jedno stanje, da pruža mogućnost nekog nezultata. Mi ćemo se veoma mnogo žalostiti bude li se finsko izaslanstvo prisiljeno vratiti bez nekog rezultata. Ako se ipak ne učini ni korak naprijed, ne preostaje drugi put. Pošli smo tako daleko, da nije moguće dalje. Htio bih istaći, da ni u jednom času nije bilo prijetnja. Mi smo bili uvijek raspoloženi pravedno uvažiti ruske obranbene probleme, ali na jednaki način moramo voditi računa i o svojoj vlastitoj obrani". Erkko nije isključio, da bi povratak izaslanstva mogao uslijediti za kratko vrijeme i završio je svoje izjave napomenom, da razmještaj finskih četa na granici ne znači ništa više od razmještaja vojske drugih malih neutralnih država i da se finske čete ne nalaze baš na granici, nego na izvjesnoj udaljenosti od nje.

Helsinki, 13 studenog

Jutros je ministar Erkko saopćio vladi, koja se sastala pod predsjedanjem Cajandera odluku, što ju je u Moskvi stvorilo finsko izaslanstvo, da prekine pregovore i da se vrati u Helsinki uz predhodnu saglasnost kabineta. Odluka je nakon kratke rasprave jednodušno odobrena i ove i ove noći će Paasikivi, Tanner i njegovi suradnici napustiti rusku prijestolnicu. Ne zna se, da li će oni izvršiti oproštajni posjet svojim supregovaračima na Kremlju i hoće li ih koji od njih ili koji njihov pretstavnik poći pozdraviti na stanici, ukratko hoće li izmedju jedne i druge strane doći makar i do formalnog doticaja iz kurtoazije.

Kad sam to upitao ministra Erkkoa, on mi je odgovorio, da ni njemu to nije poznato. Takodjer mi je izjavio, da bi bilo preuranjeno tvrditi, da se povratak izaslanika ima smatrati kao prekinuće pregovora. „Usprkos napuštanju stola, za kojim su se vodili razgovori, sa strane naših ministara — rekao je on, — a to napuštanje mi nismo ni željeli ni izazvali, Finska zadržava pozitivni i pomirljivi stav. Svaki nastavak doticaja, koji bi nam se bilo na koji način predložio, neće naići na našu nesusretljivost".

To je isto kao da je kazao, da Finska ne može ništa poduzeti u svrhu nastavka razgovora, kad su sovjeti, po svojoj inicijativi, prekinuli normalni razvoj.

„Razlog, zbog kojeg smo pristali na želju našeg izaslanstva da se vrati — nastavio je gospodin Erkko — je u tome, što je potrebno da izravno s njime raspravljamo i da mu dademo prilike da raspravlja s parlamentarnim skupinama, koje želimo upoznati s položajem".

Stvarno se znade da će vlada izraditi opsežan izvještaj, čim se izaslanici vrate da bi, ne javno, informirala Komoru o onom, što se dogodilo u Moskvi, kako bi se povodom toga donijela odluka. Ta mjera dovoljno govori o težini situacije, koja je tolika, da upravljačima nameće potrebu da sa sebe skinu dio odgovornosti.

Naravno da sve ovo još ništa ne otkriva u pogledu mogućnosti oružanog sukoba, kad su već jednom iscrpljeni, ili skori, pokušaji mirnog riješenja spora. Ne otkriva ništa jer se ne zna, do koje mjere je sovjetska nepopustljivost i kampanja štampe, koja je popraćuje učinjena sistemom za zastrašenje finskog javnog mišljenja ili ne radi li se sada već o pravom pravcatom uvodu u neprijateljstva. Da držanje, što su ga Rusi zauzeli, ide u prvom redu za stvaranjem malodušja u pučanstvu, vidi se jasno po činjenici, da je baš Moskva kroz govor Molotova željela pregovore učiniti javnima; a to potvrđuje jedan današnji brzojav agencije Tass, prema kojem je u Helsinkiu zavladala panika, koja je prouročila nerede u vojsci i sukobe između nje i Građanske straže.

Kao nepristrani svjedok i nezainteresirani posmatrač mogu na najodlučniji način opovrgnuti takove tvrdnje. U Helsinkiu nema ni sjene od panike, ni traga sukobima. Kao i uvijek, pučanstvo je mirno i nimalo uplašeno viješću o povratku izaslanstva.

Fince nije uplašio ni članak, koji se jutros pojavio u „Pravdi", ni onaj u glasilu Mornarice „Krasni Flot".

Helsinki, 14 studenoga

U času, kad finsko izaslanstvo napušta Rusiju, obara se žestoka kampanja štampe na Finsku, optužujući je zbog

agresivnih namjera prema Uniji. Stvar nije nova u žurnalističkoj kronici ovih posljednjih dana, ali je ovog puta glavna optužba zaista jedinstvena. Helsinki se optužuje, da je poplavio Lenjingrad. Bivša ruska prijestolnica, kao što je poznato, poplavljena je u nekim svojim sjeverozapadnim četvrtima uslijed osjetljivog porasta vodostaja Baltika. Ali ta pojava nije nova i zapravo se ne može shvatiti, s kakovim bi to izvanrednim sotonskim sistemima Finci mogli izazvati.

Radi se o ovom. Bilo je uobičajeno, sve dok nije buknuo rat, izmjenjivanje meteoroloških podataka između Helsinkia i Lenjingrada. Kako su sovjeti prije kratkog vremena prestali da daju svoj uobičajeni svakodnevni bilten, isto su učinili i Finci. Ovih posljednjih dana palo je u izobilju kiše u cijelom baltičkom sektoru, pa je vodostaj toga mora porastao toliko, da je ugrozio poplavom prijestolnicu Petra Velikoga. To je krivnja Finaca, piše sovjetska štampa; krivnja Finaca, koji nam, ne obavijestivši nas, pravovremeno nisu omogućili da opasnost predvidimo i da je uklonimo.

Neobičan argumenat, kao što se vidi, ali koji u isto vrijeme pokazuje duševno stanje sovjetske javnosti i grozničavu potragu u ruskoj polemičkoj štampi za izlikama.

Ruska štampa jednodušno napada Finsku. „Pravda" u jednom dopisu iz Helsinkia tvrdi, da je čitava Finska pretvorena u vojnički logor, da je pozvano pod oružje dvadeset i pet klasa pričuvnika i da vlada očito neće sporazuma sa S.S.S.R. Jer se boji opozicije parlamenta, nastavlja „Pravda", finska vlada, mjesto da mu odmah podnese prijedloge, nastoji sebi osigurati većinu u Odboru, sastavljenom od pretstavnika pojedinih skupina, namjeravajući tada odbiti sovjetske prijedloge. List zaključuje

tvrdnjom, da protusovjetski govor Erkkoa ne doprinosi povoljnom ishodu pregovora.

Finsko izaslanstvo je otputovalo u podne iz Lenjingrada. Ono će večeras nastaviti put i stići u Helsinki sutra u jutro. Sovjetska štampa nije objavila vijest o polasku izaslanstva.

Helsinki, 15 studenoga

Finsko izaslanstvo na povratku iz Moskve stiglo je na staniku u Helsinkiu u 8 sati i nekoliko minuta, dakle u vrijeme, koje je na ovoj širini još noćno. Usprkos tomu ga je sačekalo ogromno mnoštvo, mirno i šutljivo mnoštvo, koje se ondje sabralo više iz znatiželje i koje nije priredilo nikakovu manifestaciju.

„Zadržali smo se u sovjetskoj prijestolnici dvanaest dana u svemu, prekinutih sa tri dana svečanosti povodom godišnjice revolucije — izjavio je Paasikivi. Kroz to smo vrijeme u Kremlju imali osam razgovora, od kojih je kod sedam uzeo učešća Staljin, koji se pokazao savršenim poznavačem predmeta rasprave i koji je rukovodio razgovorima. Osim toga bilo je i izmjene pisama između Molotova i nas, ali se pitanja, kojih smo se dotakli u tim pismima, odnose samo na pojedinosti. Svi su naši odnosi sa Kremljom bili obilježeni prijateljskim tonom. Moram vam ipak kazati, da je nesporazum, ograničen po broju, težak po kvaliteti problema. Zajedno s našim subesjednicima ustanovili smo na jednom mjestu da nastavak razgovora postaje beskoristan, jer da sporazum neće moći biti postignut o stanovitim točkama, a da se druge ostave za buduće.

On je u svemu nerazdvojiv; ili se u cijelosti može ostvariti ili u cijelosti pada.

„Što se pak tiče mogućnosti uspostave ponovnog doticaja, pitanje je otvoreno s jedne i s druge strane. Naša je zadaća sada završena nakon jutrošnje predaje podrobnog izvještaja o pregovorima s naše strane vladi. S druge strane treba utvrditi da su inicijativu za te razgovore uvijek davali Rusi. Oni su ti, koji su požurivali upućivanje jednog finskog izaslanstva u Moskvu.

„ Što se nas tiče, više smo nego zadovoljni s današnjim stanjem odnosa sa S.S.S.R. kao što su utanačeni ugovorom o nenapadanju iz 1932. godine. Trgovački ugovor, što su ga sovjeti bili obećali, kad je već sklopljen onaj politički, malo nam leži na srcu. Naš izvoz u Rusiju porastao je do sada za 1 ili za 2 posto od ukupnog našeg izvoza, što nas nije omelo da toliko napredujemo, da bismo mogli s mnogo vedrine gledati budućnost. Mogu vam kao stari bankar kazati, da se Finska nema čega bojati s te strane, pa ni onda, kad bi iznimno stanje moralo dugo vremena potrajati. Vijesti, koje su o tome proširene sa strane moskovske štampe, sasvim su fantastične. Rusija nam neće moći zabraniti slobodnu trgovinu s drugim zemljama. Ovo nije prvi put da se Finska nalazi u nevolji. Možda će biti i zadnji, ali ja vjerujem da ćemo odoljeti i ovoj kušnji. Turska je isto kao i mi odbila sovjetske zahtjeve; ali mi nismo, kao što je to uradila Turska, sklapali ugovora s drugim Velevlastima. Ostati pod svaku cijenu vjerni neutralnosti, to je prvo poglavlje našega programa u vanjskoj politici."

To su izjave Paasikivia.

Bile su preostale još neke sumnje, kako je rekao Paasikivi, o tome da li će Finci biti u mogućnosti vršiti svoj

pomorski promet, kad se jednom u Baltiku instaliraju sovjetska mornarica i zrakoplovstvo. Ali dolazak ovih oružanih snaga na obale i u vanjske teritorijalne vode popraćen je nizom incidenata. Jedva što su ruske jedinice provirile svojim pramcima iz Kronstadtskog zatona, već je — u koliko su ovdje proširene vijesti istinite — jedan krstaš probio jednu podmornicu, potopivši je i nasukavši se i sam na jedan otok. Osim toga od devet velikih hidroaviona, koji su krenuli iz Peterhova da izvide ulaz u Finski zaliv, dva su se izgubila u magli i vratila se u svoje polazne baze, a sedam ih se spustilo na moru u rukavu luke Baltiski, ali jer nisu bili u stanju voziti po moru, bili su odvučeni na pješčanu obalu, gdje ih se pokušava dovesti u red.

Agencija Tass je danas objavila novi posebni dopis iz Helsinkia, u kojem razlaže sovjetsko stanovište u pogledu pregovora s Finskom. Ako službeni finski krugovi tvrde, kaže između ostalog agencija, da žele doći do rješenja skinutog pitanja sa Sovjetskom Unijom i da su razgovori na Krenlju prekinuti samo na kratko vrijeme, treba konstatirati, da to ne odgovara činjeničkom stanju. Prije je očigledno da finski vladajući krugovi žele ne sređenje odnosa sa S.S.S.R. nego da kane nastaviti sa svojom protusovjetskom politikom. Agencija završava: finski reakcionarci sanjaju o tome, kako će osvojiti S.S.S.R. sve do Urala."

Helsinki, 16 studenoga

Povratak finskog izaslanstva i prekinuće — prekinuće je zapravo blaži diplomatski izraz za raskid — pregovor ne moraju dovoditi do uvjerenja, da je finsko-ruski

sukob iscrpljen. Možda bi to i bio, da nisu u pitanju sovjetski Glavni stožer i Mornarica i njihovi planovi. Već sam spomenuo prednosti sovjetske mornarice, što ih je ona iz strateške potrebe zauzela u političkim računima Kremlja. Jer stvarno svaka akcija, koju je Rusija vodila u posljednja dva mjeseca u baltičkom sektoru, bila je rukovođena zahtjevima mornarice, koju sovjeti s malo čednosti nazivlju „ratna, morska i oceanska flota".

Uništena od revolucije, tek je godine 1922 počela ponovno zadavati brige moskovskim upravljačima, koji su ponovno uspostavili stare jedinice, kako su najbolje znali i mogli. Ali se tek u godini 1933 pristupilo gradnji i porinuću modernih tipova, a istom 1938 iskazana joj je čast, da je dobila posebni Komesarijat. U najnovije vrijeme, u posljednje dvije godine, ova je sovjetska mornarica doživjela odlučan preobražaj nastojanjem njenih upravljača, a posebno Staljina, koji se već neko vrijeme lično za nju brine, potpomognut od komesara Kauzneceva i poglavice Glavnog stožera Gallera, starog carističkog časnika. Tri četvrtine njenih jedinica usidrene su sada u Kronstadtskom zatonu, odakle one izlaze polagano i ne bez pogdjekojeg incidenta, koji odaje njenu opću pripravnost da uzme u posjed nove baze, koje joj bivaju osigurane političkom igrom Molotova. Sva baltička flota, čiju sam tonažu već spomenuo stoji pod zapovjedništvom Tribuza, improviziranog admirala i nema drugog izlaza nego Finski zaliv, jer čuveni Staljinov kanal, koji je trebao sačinjavati ruski Suez za prolaz u Bijelo more, u Artičko pa odatle u Atlanski ocean jer je po prilici neuporabiv krivnjom užurbavanja radova na njegovoj izgradnji i najlošijeg materijala.

Zadaća, koju je glavni stožer sovjetske mornarice uzeo na sebe odmah po buknuću rata na Zapadu, sastojala se u tome, da pomorsku i obalnu obranu Kronstadtskog zatona dotjera što je moguće više. Carizam se je uvijek ograničavao na Kronstadt, nikako ne shvaćajući potrebu utvrđenih predstraža prema zapadu. A ta ga je kratkovidnost skupo stajala: ruska je mornarica kroz cijelo vrijeme rata bila ondje zatvorena od malog broj njemačkih jedinica.

Koristeći se tim iskustvom Galler je već davno predočio Staljinu potrebu davanja oduška Kronstadtu. Njegov se plan sastoji u slijedećem: kad se znade da je mornarica Unije još oskudna, ne može se obrana velikog vojničkog zaliva povjeriti vatri njenih jedinica, nego je u prvom redu potrebno osloniti se na obalne baterije, koje bi svoju vatru ukrštavale s finskog primorja i s onog Estonske i Letonske. Prva brana, polazeći prema Zapadu, morala je biti Krasnaja Gorda južno od Kronstadta i Seivästö na finskoj obali; druga između estonskog otoka Hiiumaa i Hankoa. Vatra iz ovih baterija ostavljala bi navalnim jedinicama prostor širok između trideset i pedeset kilometara, koji bi lako bilo blokirati minama i podmornicama.

Poslije dva mjeseca diplomatske igre Moskvi je uspjelo zauzeti južna uporišta Finskog zaliva, ona na estonskom i letonskom primorju, ali ne ona sjeverna na finskom primorju. Odatle napetost s Helsinkiem, koji nije popuštao, odatle animoznost Kremlja, rukovođena, kako se čini, sve više strateškim imperativnim zahtjevima „ratne, morske i oceanske flote", u potrazi za morem i oceanima. Ma kako svršila finsko-ruska nepomirljivost, baltičke su se strateške baze u posljednja dva mjeseca mnogo promijenile. More, koje je još prije početka neprijateljstva bilo zatvoreno, danas je postalo neprolazno. Nijemci nadziranjem tijesnaca mogu još spriječiti svaki izlaz i paralizirati joj trgovinu. To su štaviše i bili počeli poduzimati kad su se Švedska i Finska pokušale oprijeti propisima protubloka, diktiranog sa strane Berlina kao odgovor na londonski blok i kao na ne manje legitiman od njega. Švedska i Finska su se onda utekle lukavštini da za plovidbu iskoriste teritorijalne vode. Njemačka je mornarica smjesta odgovorila na taj način, da je minirala Falsterbo, pomaknuvši podmorske jedinice u Botnički zaliv i ne priznavši Švedskoj pravo na četiri milje teritorijalnih voda (eto zašto su propali pregovori između Berlina i Stockholma.) Posljedica je svega ovoga u tome, da dvije skandinavske države, koje su najviše pogođene novom situacijom, pomiču sada svoje tradicionalne prometne putove i traže teške i veoma skupe prolaze u Norvešku i na Artičko more, u Petsamo.

Kad su na ovakav način između sebe podijelile područja potpunog gospodstva i monopolizirale ih, njemačka mornarica na zapadu, a ruska na istoku, danas su apsolutne gospodarice svaka svoga sektora, dok se ostale mornarice postepeno razrjeđuju. Ali sovjetski Glavni stožer još nije postigao svojih ciljeva. Finska sa svojim nepristankom ustupanja uporišta na svome teritoriju oduzimlje Rusiji glavne strateške položaje. Ona nema mornarice za velike vode, ali zato posjeduje odličnu obalu, baš ono, što je potrebno Galleru da ostvari svoje planove. Finski je zaliv samo onda nepristupačan, kad je zatvoreno finsko primorje. Sve prijašnje koncesije, isposlovane sa strane baltičkih država ispadaju gotovo nekorisne bez odgovarajuće finske koncesije. Eto, zašto se ne smatra iscrpljenim sukob između Moskve i Helsinkia.

Finska se je vlada sastala danas dva puta pod pretsjedanjem Cajandera, da prouči iscrpan izvještaj, koji su joj podnijeli izaslanici po svome povratku iz Moskve. Prva je sjednica održana jutros od 11 sati do u podne, a druga od 2 do 3 sata.

Helsinki, 23 studenoga

Večeras je ministar pretsjednik Cajander, govoreći na Festivalu narodne obrane rekao, dotakavši se pitanja finsko-sovjetskih odnosa među ostalim i ovo: „Njemačko-ruski ugovor imao je doprinijeti olakšanju odnosa između Finske i Rusije, jer je automatski uklanjao svaku opasnost od S.S.S.R. da bude napadnuta preko jedne Finske, saveznice Njemačke".

Pošto je ponovio da nije krivnja na Finskoj što su pregovori prekinuti, izjavio je, da su ruski zahtjevi prelazili svaku granicu logike i zakonitosti, jer su išli za tim, da razdvoje finsku obranu time, što bi prenijeli u ruke drugih važne utvrde i što su uopće takovi, da kompromitiraju nezavisnost i neutralnost zemlje.

„Rusko carstvo — završio je Cajander — pokazivalo je uvijek težnju za ekspanzijom prema Zapadu. Zato je i bila zatrta finska nezavisnost, ali dok su carevi pokazivali snošljivost prema finskom narodu, Sovjetska Unija, iako polazi s načela zaštite naroda i njihove nezavisnosti, ne pokazuje razumijevanja za prava drugih."

Helsinki, 26 studenog

Vijest, proširena od moskovske i od drugih stranih radiostanica o incidentu na finsko-sovjetskoj granici, pobudila je ovdje više čuđenja nego uzbuđenja. Kako sam

o tome bio obaviješten u kasno doba, smjesta sam se stavio u vezu sa službenim krugovima, da saznam kakav je odjek kod njih imala ta vijest. Dana mi je izjava, da je vlada nakon saslušanja Glavnoga stožera u stanju najodlučnije opovrći moskovsku vijest. Porekla je, da bi se s finske strane bilo upotrebilo oružje.

Službeno je saopćenje objavljeno u noći. U njemu se kaže: „Finsko ministarstvo vanjskih poslova izjavljuje, da nakon istrage povedene odmah i najsavjesnije na mjestu proizlazi, da ni jedan topovski metak nije bio opaljen s finske strane, ali da su u isti taj sat sovjetske čete vršile vježbe u bacanju granata. Komesar Molotov je uputio finskom ministru u Moskvi notu, u kojoj nakon protesta zbog incidenta predlaže, da se finske čete povuku oko dvadeset ili dvadeset i pet kilometara od granice, da bi se na taj način olakšala dalnja istraga. Još se ne zna kakovo je vladino mišljenje u toj stvari."

Mišljenje, koje se pronosi u ovim krugovima, kaže da se čin naprotiv desio kod sovjetskih četa samih i da je s ovih prebačen na finske. Ipak je neodgovaranje činjenicama vijesti, proširenih sa strane moskovske radiostanice, mjesto da umiri prije uznemirilo te odgovorne krugove i pučanstvo, jer se u tome vidi znak traženja izlike, da bi se raspirile i prenijele na opasniji teren nesuglasice, koje su ostale visjeti nakon prekida pregovora.

Helsinki, 27 studenoga

Agencija Tass je objavila slijedeće saopćenje:

„Pučki komesar za vanjske poslove Molotov primio je sinoć finskog ministra Koskinena i predao mu notu vlade S.S.S.R. u pogledu izazivačke artiljerijske pucnjave, otvo-

rene sa strane finskih četa, okupljenih na Karelijskoj prevlaci protiv sovjetskih četa. Pošto je primio notu, Koskinen je izjavio, da će je smjesta dostaviti svojoj vladi i saopćiti odgovor

Evo teksta note:

„Gospodine ministre, prema jednom saopćenju Glavnoga stožera crvene vojske, 26 studenog u 15.45 sati naše su čete, porazmještene na Karelijskoj prevlaci, uz finsku granicu u blizini sela Mainila odjednom napadnute artiljerijskom vatrom, koja je dopirala s finskog teritorija. Ispaljeno je u svemu sedam topovskih metaka, od kojih su ubijena tri vojnika i jedan podčasnik, a ranjeno sedam vojnika i dva zapovjednika. Kako su sovjetske čete bile dobile strogi nalog da se ne dadu izazvati, sustegnule su se od toga da odgovore vatrom.

Podnoseći vam ovo do znanja, sovjetska vlada smatra potrebnim podvući, da je ona za vrijeme nedavnih razgovora s gospodinom Tannerom i Paasikiviem već jednom ukazala na opasnost, koju tvori okupljanje velikog broja finskih redovitih četa na granici blizoj Lenjingradu. Sada se sovjetska vlada, u vezi s izazovnom artilerijskom pucnjavom s finskog teritorija protiv sovjetskih četa, osjeća primoranom utvrditi, da okupljanje finskih četa u blizini Lenjingrada tvori ne samo opasnost po taj grad, nego pretstavlja stvarno neprijateljski čin protiv S.S.S.R., čin koji je već urodio jednim napadajem na sovjetske čete sa žrtvama.

Sovjetska vlada ne namjerava pridavati pretjeranu važnost ovom žalosnom slučaju napadaja, izvršenog od finskih četa, možda loše upućenih od njihova zapovjednika, ali ona ne bi željela da se takovi žalosni slučajevi ponove. Radi toga sovjetska vlada, ulažući kategorički pro-

test zbog toga slučaja predlaže finskoj vladi da smjesta pomakne svoje čete od granice na Karelijskoj prevlaci za 20 do 25 kilometara dalje, te da na taj način odstrani mogućnost ponavljanja izazova."

Prema posljednjim vijestima, zahtjev upućen sa strane Sovjetske Unije Finskoj, da povuče svoje čete s granice, nema navodno ultimativan karakter.

Službeni izvještaj maršala Mannerheima o jučerašnjem incidentu tvrdi, da se finske baterije lake artiljerije, koje su najbliže granici, ne nalaze na manjoj udaljenosti od dvadeset kilometara od nje, dok one teške artiljerije leže na najmanjoj udaljenosti od pedeset kilometara i da se je u vrijeme, kad se je incident dogodio, sva vojska nalazila na okupu kod nedjeljne službe Božje. Razmotrivši taj izvještaj s mnogo hladnokrvnosti, finski se je kabinet sastao tek danas poslije podne da donese odluku o odgovoru na Molotovljevu notu, koja će se odaslati u Moskvu. S tom je notom upoznata strana štampa tek u kasnu noć. Nota glasi:

„Gospodine pučki komesaru, odgovarajući na vaše pismo od 26 ovog mjeseca, čast mi je po nalogu svoje vlade staviti vam do znanja slijedeće:

„Povodom navodne povrede granice finska vlada je povela hitnu istragu. Ustanovljeno je u toku ove istrage, da topovski metci, spomenuti u vašem pismu, nisu ispaljeni s finske strane. Proizlazi naprotiv iz povedene istrage, da su metci, ispaljeni 26 studenoga od 15.45 do 16.5 (sovjetsko vrijeme) sa sovjetske strane granice u okolici sela Mainila, koje ste vi spomenuti. S finske se je strane moglo vidjeti mjesto eksplozije, tojest selo Mainila, koje leži na udaljenosti od svega osamsto metara od granice.

„Uzevši u obzir detonacije, koje su se čule, a koje su prouzročene od sedamsto metaka, moglo se je ustanoviti, da se je oružje, iz kojeg su metci ispaljeni, nalazilo na udaljenosti od skoro kilometar i pol ili dva jugozapadno od mjesta eksplozije. Opažanja o vatrenim metcima ubilježena su u dnevnik nadležne pogranične straže u isti čas, kad se je desio incident.

U tim prilikama je moguće da se radi o nezgodi, koja se dogodila za vrijeme vježaba, vršenih na sovjetskoj strani, o nezgodi, koja je, prema vašem saopćenju, imala, na nesreću, ljudskih žrtava. Prema tome je moja dužnost odbiti vaš prosvjed i ustanoviti, da neprijateljski akt protiv S.S.S.R., spomenut s vaše strane, nije počinjen od Finske. Vi ste u svom pismu isto tako aludirali na izjave, upućene gospodi Paasikiviu i Tanneru za vrijeme njihova boravka u Moskvi o opasnosti, koja bi imala nastati od okupljanja redovitih četa u neposrednoj blizini granice sa strane Lenjingrada. U tom pogledu vam želim skrenuti pažnju, da su na finskoj strani u prvom redu čete pogranične straže, koje stacioniraju u neposrednoj blizini granice. Nisu naprotiv ondje postavljene na primjer artiljerijske baterije, koje bi gađale preko granice.

„Iako na taj način nema nikakva konkretna razloga za povlačenje četa s granične linije, kao što vi predlažete, moja je vlada ipak spremna pristupiti pregovorima o uzajamnom povlačenju četa na izvjesnu udaljenost od granice.

„Sa zadovoljstvom sam primio vašu obavijest, po kojoj vlada S.S.S.R. nema namjere podavati pretjeranu važnost graničnom sukobu, kako se to vidi iz vašega pisma. Sretan sam, što sam mogao raspršiti tu nesuglasicu već dan po primitku vašeg protesta. Ipak, da ne bi u tom pogledu iskrsao nikakav nesporazum, moja vlada predlaže, da bi

se pograničnim komesarima dviju zemalja naložilo da sporazumno provedu istragu o spomenutom incidentu u skladu s konvencijom, koja se ondosi na pogranične komesare, zaključenoj 24 rujna 1928."

Ipak u ovim krugovima nisu propustili podvući neobičnost nekih koincidencija: činjenicu da jučerašnja pogibija znači vrhunac jedne napetosti, koju je kroz sve ove dane moskovska štampa podjarivala svojim napadajima i činjenicu, da su protestne manifestacije, u kojima se sovjetska vlada poziva da već jednom odgovori na finske izazove, počele među žiteljima Lenjingrada kružiti gotovo u isto vrijeme, u koje se desio događaj.

Te koincidencije navode na pomisao, veli se ovdje, da se incidenat, u koliko i nije izazvan od samih Rusa, ipak na vještački način kani pripisati Fincima, da bi se na taj način sporno pitanje ponovno otvorilo. Bazirani na jednom pogrješnom računu — vele ti krugovi — utvrđeni na temelju pogrješnih informacija, koje imadu za svrhu vladi u Helsinkiu pripisati namjeru popuštanja svima zahtjevima, propali su moskovski planovi za postignuće ciljeva pomoću zastrašujuće sile. Danas se je tražila jedna izlika, da bi se na ovaj ili na onaj način riješio problem: ipak se ovdje ne vjeruje, da je Staljinova namjera istupiti s diplomatskog terena.

Bilo ovo mišljenje točno ili pogrješno, ono je jednodušno. Narod je veoma miran, a štampa, iako odbija optužbu odgovornosti Finske za događaj, pridržava se mirnog i rezerviranog tona, ali ne propuštajući isticati, da Molotovljeva nota po svojim umjerenim terminima i po neultimativnom svome karakteru otvara vrata mirnom rješenju ne samo incidenta, nego i svih drugih visećih pitanja između dvije zemlje. A odgovor vlade u Helsinkiu, sastav-

ljen u istom tonu, treba također biti tumačen kao dokaz dobre volje u istu svrhu.

Helsinki, 28 studenoga

Činjenica da u toku cijeloga dana nije iz Moskve stigao odgovor na odgovor Helsinkia povodom sovjetske note, tumačila se ovdje kao znak popuštanja napetosti. U 7 sati na večer je ministar Erkko, kojeg sam susreo u ministarstvu vanjskih poslova, pokazivao najveći optimizam u pogledu položaja prije nego precizira držanje sovjetske vlade prema incidentu i prema utvrđivanju odgovornosti.

„A jer smo uvjereni, da na našoj strani nema odgovornosti — rekao je Erkko — očekujemo dalnji razvoj događaja potpuno mirno."

Jednaki je mir pokazivalo i pučanstvo. Vjerna svome umjerenom držanju štampa je pazila da ne bi replicirala na oštre napadaje svoje posestrime s druge strane granice. Dozvoljavalo se, štaviše, između redaka naslućivati, da bi incident, sam po sebi nesretan, mogao sačinjavati polaznu točku za nove i sretnije pregovore. Podvlačio se pomirljivi ton odgovora na notu, a ne samo njena bit, koja je na kraju značila nepristanak na jednostrano povlačenje četa, kako je tražila Moskva. Sa zadovoljstvom se ukazivalo na pomirljivi ton Molotovljeve note, koja je nagoviještala ponovno otvaranje pitanja u svrhu njegovog konačnog riješenja.

Pitanje je po drugi put bilo otvoreno ovom notom Molotova finskom ministru u Moskvi:

„Gospodine ministre, odgovor finske vlade na notu sovjetske vlade od 26 studenog sačinjava dokumenat, iz

kojeg se odrazuje duboko neprijateljstvo finske vlade prema S.S.S.R. i koji dovodi do akutne faze odnose između dviju zemalja.

„1) Ako se s finske strane poriču činjenice, tojest da su finske čete pucale iz topova na sovjetske čete i prouzročile žrtve, to se ne tumači drugčije nego željom, da se zavede u bludnju javno mišljenje i da se izruga žrtvama. Samo nedostatak osjećaja odgovornosti i prezrivo držanje prema javnom mišljenju mogli su diktirati pokušaj objašnjenja, da je ovaj grozni incident prouzrokovan sovjetskim manevrima na graničnoj liniji na dogled finskih četa.

„2) Zla volja, koju pokazuje finska vlada, poričući da su njene čete otvorile vatru na sovjetske čete, pa njezin zahtjev za istovremeno i obostrano povlačenje četa, koji se u primjeni pokazuje kao princip jednakosti, otkrivaju neprijateljsku želju finske vlade, da i dalje ugrožava Lenjingrad. Ovdje više stvarno nije pitanje identičnog položaja četa. Sovjetske čete ne ugrožavaju finska životna središta, jer su od njih udaljene mnogo stotina kilometara. Finske naprotiv čete, koje se nalaze na 32 kilometra od Lenjingrada, životnog središta S.S.S.R., s pučanstvom od tri i pol milijuna žitelja, sačinjavaju za taj grad izravnu opasnost. Nema nikakva razloga niti napomenuti, da bi sovjetske čete trebalo pomaknuti, jer bi pomaknuće od 25 kilometara značilo za čete, koje su utaborene na periferiji Lenjingrada, potpunu besmislenost u pogledu sigurnosti grada.

„Prijedlog sovjetske vlade, da se finske čete povuku za 20 do 25 kilometara, sačinjava jedan minimum, jer se na taj način kani polučiti ne ravnomjeran položaj obih četa, nego običnu pripremnu mjeru. Ako finska vlada od-

bije taj minimum, znači da ima namjeru držati Lenjingrad izravno ugroženim od svojih četa.

3) Time što je u blizini Lenjingrada nagomilala veliki broj redovnih četa i što je stavila jedno životno središte Unije pod izravno ugroženje, finska je vlada počinila prema S.S.S.R neprijateljski akt, koji je u suprotnosti s paktom o nenapadanju. Time što je nakon kažnjivog pucanja sa strane finskih četa na sovjetske odbila zahtjev da povuče svoje čete za 20 do 25 kilometara, finska je vlada pokazala da i dalje ostaje neprijateljski raspoložena prema Uniji i da nema namjere primijeniti odredbe pakta o nenapadanju te da i dalje kani ugrožavati Lenjingrad.

„Ali vlada S.S.S.R. ne može dozvoliti da jedna strana povrijeđuje pakt, a druga da ga se drži. Prema tome se vlada S.S.S.R. smatra obvezatnom saopćiti, da se od danas smatra riješenom obaveza, s kojima je bila povezana uslijed važnosti pakta, zaključenog između Rusije i Finske, a koji finska vlada sistematski krši.

Jednostrani otkaz učinjen bez predobjave pokazuje kod Rusije želju, da se izvuče od svih ugovorenih obaveza i da se domogne pune slobode akcije prema maloj susjednoj republici.

U čemu će se sastojati ta akcija, teško je kazati. Sigurno je, da S.S.S.R. s ovim gestom proširuje polje nesigurnosti i povećava broj mogućih iznenađenja. A to je dovoljno, da se Finska počne smatrati obaveznom stupiti u ratnu pripravnost, koju doduše nije nikad ni napustila, ali u kojoj je posljednjih dana bila malo popustila.

Ratna pripravnost stoji mnogo, pogotovo kad država nije na nju navikla zbog pretjeranog svoga povjerenja u mir i prekomjerne neutralnosti. Sa svim tim treba napomenuti, da su rezervisti, koji su se bili vratili svojim ku-

ćama na „časoviti otpust" (tako je glasla formula), ponovno uzeli ranac veoma vedrih čela i štaviše s oduševljenjem. Zemlja je ostala složna i poslije ovog surovog udarca. Ako kakova razmimoilaženja podvajaju javno mišljenje, to je samo kod onih, koji hoće jedino da se brane i onih (a tih nema malo, pogotovo u vojsci), koji bi htjeli upravo navaliti.

Tvrdi se s ruske strane, da je danas jedna finska patrola prešla granicu i navalila na sovjetsku četu. Tri su zarobljenika ostala u ruskim rukama. Prema verziji, koja kola u Helsinkiu, sovjetske su čete bile one, koje su provalile na finski teritorij, uhvativši iznenadno i izdajnički tri pogranična stražara, koji će poslužiti kao dokaz za napadaje. Tu verziju, kako se čini, potvrđuje činjenica, da su tri vojnika imala kompas i dalekozor, tojest da su bila opremljena upravo kao pogranični stražari, a ne kao pripadnici redovite vojske.

Prema jednom službenom saopćenju vlade, koja se ove noći sastala na plenarnu sjednicu, ona je već zauzela svoj stav prema otkazu pakta o nenapadanju Sovjeta. Ipak se taj stav neće objaviti prije sutra. Politički krugovi smatraju, da je položaj do skrajnosti težak.

Helsinki, 29 studenoga

Večeras je u 21.30 sati finski ministar u Moskvi podnio zamjeniku sovjetskog komesara za vanjske poslove Potemkinu notu s odgovorom sovjetske vlade. Potemkin je nije primio. On je rekao, da je sovjetska vlada već donijela odluku da prekida diplomatske odnose s Finskom.

U noti je stajalo:

„Gospodine pučki komesaru! Odgovarajući na vaše pismo od 28 ovog mjeseca, čast mi je upoznati vas sa slijedećim

„Iz moga pisma od 27 studenog proizlazi, da Finska nije povrijedila teritorijalnu neutralnost S.S.S.R.

„Da bi to bilo jasno utvrđeno, moja je vlada predložila, da pogranični stražari obih država na Karelijskoj granici dobiju nalog, da zajednički povedu istragu o sukobu, prema proceduri, kakova je već predviđena ugovorom od 24 rujna 1928 u tom pogledu. U nastavku moga pisma bilo je utvrđeno, da su se u prvom redu pogranične čete zadržavale u blizini granice, čete koje nisu mogle sačinjavati nikakvu opasnost za Lenjingrad. Stoga je moja vlada mišljenja, da to ne može opravdati otkaz pakta o nenapadanju, koji u smislu protokola iz godine 1934, u koliko ne bude otkazan, ostaje na snazi do kraja 1945.

„Moja vlada želi u prvom redu podvući član 5 pakta o nenapadanju, kojim su obe ugovorne strane izjavile, da će nastojati s osjećajem pravednosti rješavati sve nesuglasice, bilo kakove naravi ili ma iz kojeg izvora proistekle, koie bi mogle iskrsnuti između njih i da će ih riješavati samo mirnim putem. U tu su se svrhu obe ugovorne strane obavezale, da će nesuglasice, koje bi između njih mogle nastati, a koje se ne bi mogle riješiti redovnim diplomatskim postupkom, podvrći proceduri mirenja naročite komisije. Prema tom članu postupak mirenja će se u prvom redu primjenjivati u slučaju, kada nastane pitanje, da li je međusobna obaveza o nenapadanju bila povrijeđena ili nije.

„Uvažavajući to, moja vlada predlaže u smislu člana 5 ugovora o nenapadanju i dopunbene konvencije o mirenju da smjesta bude imenovana komisija, koja će ispitati

nastale nesuglasice. U protivnom je Finska spremna riješenje spora podvrći jednoj neutralnoj arbitraži.

„Da bi jasno dokazala svoj iskreni napor da postigne sporazum sa sovjetskom vladom i da bi pobila njene tvrdnje da Finska zauzimlje neprijateljski stav prema S.S.S.R. i da kani ugroziti sigurnost Lenjingrada, moja je vlada spramna riješiti pitanje povlačenja finskih obrambenih snaga, porazmještenih u blizini Karelijske prevlake, izuzev pogranične stražare, na toliku udaljenost od Lenjingrada, da se više neće moći kazati da one ugrožavaju njegovu sigurnost."

Nalazio sam se u ministarstvu vanjskih poslova čekajući da saznam tekst note, kad je stigla vijest. Odmah zatim se je na radiu čuo Molotovljev govor. Od časa na čas se je vjerovalo da je rat neizbježiv i veoma bliz. A onda se činilo, kod posljednje rečenice govora, da se ukazuje tračak nade. Vlada se je hitno sastala na sjednicu, koja još traje. U gradu su pogašena svijetla. Tajanstveni nalozi odaslani su iz ministarstva Glavnom stožeru, a iz ovog raznim zapovjedništvima vojske.

Ovo je najdramatskija noć, što sam je proveo u Finskoj. Ni danas Helsinki nije izgubio svoj uobičajeni mir. Netočna je vijest, što su je proširile strane agencije, da je proglašena opća mobilizacija. S time nije rečeno da nije došlo do opozivanja vojske s kratkotrajnog otpusta, ali se je dobar dio mobiliziranih nalazio još na svojim starim mjestima kod rada, ali iako se nije isključivala mogućnost mobilizacije, nije se osjećala bojazan pred veoma teškom i neposrednom opasnošću.

Pretpostavka, u koju se je najviše vjerovalo, glasila je da Rusi spremaju nenadano zauzeće četiriju otoka u Za-

livu i na graničnom području na koje su već bili stavili zahtjeve u toku propalih pregovora.

Kakovo bi u tom slučaju bilo držanje finske vlade, nije se pouzdano znalo. Kako je već poznato, Helsinki se već bio odrekao četiriju otoka u Zalivu, a bio se odrekao i desetine kilometara Karelijske prevlake. Kad bi sovjeti na to ograničili jednu svoju okupaciju, govorilo se, možda bi Finska prihvatila gotovu činjenicu. Ali zahtjevi Moskve idu dalje, idu do Hankoa, a Hanko znači rat. O tome nije bilo sumnje.

Sinoćnji su incident potpunoma objasnile mjerodavne vojničke vlasti. To je mala drama, koja se je odigrala u tundri kraj Petsama, na krajnjem sjevernom rtu granice na obali Arktika. Tri finska pogranična stražara po imenu Korhomen, Simonen i Salkio bila su zaskočena od sovjetskih četa u svojoj stražarnici na 400 metara od ruskog teritorija i odanle odvučena. Poručnik Autio, uznemiren tišinom na koju su nailazila njegova telefonska dozivanja (žica je bila prekinuta), stigao je do stražarnice s ophodnjom od sedam ljudi. Nakon dramatskog nastupanja po snijegu u tamnoj noći, koja se već bila nadvila nad onaj zabačeni kraj, našao je on kolibicu praznu i tragove ogorčene borbe. Kako je moskovska radiostanica, javljajući da su tri finska stražara povrijedila granicu, nadodala da su dva od njih ubijena, drži se da je ova posljednja informacija točna.

Saznalo se i to, da je Rusija ovih posljednjih dana preko svojih agenata kupila s dolarskim novčanicama kod banaka u Helsinkiu 42 milijuna finskih maraka. Tumačenja, koja su se pridavala ovoj činjenici, bila su različita. Jedni su govorili da je to u propagandističke svrhe, drugi da bi se spremali fondovi u slučaju djelomične mobili-

zacije, a treći su konačno tvrdili, da je to samo u svrhu zastrašenja finskog stanovništva, da bi ga se obezglavilo dvoličnim manevrima.

Vijest o prekidu diplomatskih odnosa potisnula je, naravno, sve to u drugi red. Vrijeme leti. Leti i za nas novinare, koji smo u velikoj žurbi morali napustiti ministarske dvorane, da bismo pojurili do telefona još prije nego smo sasvim i bili na čistu o reakciji, što ju je izazvao taj dogadjaj. Ali ovo se međutim može javiti unaprijed: da se je još jednom, još jače, kako se čini, finska odluka ukrutila, iako odgovorne ličnosti još čine napore da se održi mir. U tom se pogledu neutralni posmatrači nisu mogli načuditi osnovi, koja je, kako se čini, skovana u Moskvi, da se obori sadašnja vlada, koja predstavlja još najumjereniji stav javnoga mišljenja. Promjena vodstva u ovim prilikama teško da bi značila veću popustljivost s finske strane.

Helsinki, 30 studenoga

Naglo, u razdoblju od dvanaest sati, Moskva je povukla svoje diplomatske pretstavnike i zamijenila ih s bombama svojih letala. Neobjavljeni rat je tako buknuo bez prelaza.

Preko noći je uzaludno očekivanje vijesti svakoga držalo u napetosti. U prvu zoru, u 9.30 (9.30 je ovdje prva jutarnja ura) najavila je uzbuna povodom zračnog napadaja ono, što diplomacija i štampa još nisu znale: da je rat već započeo. Devet se je aparata pojavilo na nebu, neoblačnom i sasvim plavom. Palo je pet bomba na gradski aerodrom. Ni jedne žrtve.

Otišao sam do mjesta. Nisam našao drugo do pet velikih rupa, koje su radnici već užurbano zatrpavali. Pučanstvo je bilo mirno. Disciplinirano se bilo zatvorilo u kuće i veže za vrijeme uzbune. Sada je nastavljalo s kretanjem bez uzbuđenja, tek ponešto začuđeno događajem, koji se do tada još nikad nije bio desio u Finskoj.

U ministarstvu vanjskih poslova palili su papire i isprave. Govori se i o povlačenju vlade u Vaasu. Ministar Erkko, s debelom cigarom u ustima, odmičući široko lice od užarene peći, rekao je: „Moje je djelo dovršeno. Novi zadaci nas ne plaše". A onda mi je ljubazno s papirom u ruci objasnio opću situaciju: prvi ratni izvještaj.

U zoru su crveni navalili na tri fronte: na krajnjem sjeveru, gdje su osvojili Ribarski poluotok, koji se proteže do Sjevernog ledenog mora, zatim u sredini, sjeverno od Ladoškog jezera, gdje je presječena finska izbočina Suojärvi; i na jugu na Karelijskoj prevlaci, gdje je artilerija pročistila teren, koji leži pred granicom, davši time naslutiti neposredni napadaj pješadije.

Važna je operacija u središtu, jer ima za svrhu preduhitriti navalni plan, koji se pripisuje finskom Glavnom stožeru: to jest plan oštre ofenzive u tom sektoru, tako da bi se opasnost svratila na sjeverni bok Lenjingrada i da bi se tamo privukle sovjetske čete i na taj način osujetilo okupljanje neprijatelja na Karelijskoj prevlaci.

Istovremeno je stupila u akciju avijacija s iznenadnim napadajem na Viipuri, gdje su zapaljene tri kuće i na Enso, u kojem je srušena bolnica. Ali darovi, koji su pali s neba, nisu se sastojali samo od bomba. Bilo je tu i proglasa, koje sam vidio vlastitim očima. Sastavljeni su na finskom jeziku i u njima se pučanstvo poziva neka se pobuni protiv vlade i neka se sporazumije sa Unijom Sovjetskih

Slobodnih Republika, koje vas — kaže se u proglasu — neće izgladnjivati, kao što to čine vaši buržoaski vlastodršci, nego će vam razdijeliti njihovo bogatstvo" (sic).

I kronstadtska je mornarica isplovila u pravcu Oceana. Ovo su posljednji dani, što je baltička flota u stanju operirati. Zima sa svojim ledenim santama može svaki čas sapeti pomorske snage; a ta činjenica možda nije bila posljednja, koja je nagnala Moskvu da poduzme munjeviti napadaj.

Skupljao sam podatke o tim činjenicama u društvu s američkim kolegama, kad je bez predobjave sirena započelo ponovno bombardiranje. Akcija je bila nagla i silovita. Bio je to potres, koji nije poštedio ni naš hotel. Letjela su rasprsnuta stakla, izmiješana u dvoranama sa žbukom i ostalim podrtinama. Detonacije su bile užasne. Pogledao sam na sat: bilo je 14.20 točno. Oblak oštrog dima napunjao je ulicu i kuće. Kad sam izišao, vidio sam ljude kako glavom bez obzira bježe napolje iz crnog dima, garavi kao đavoli. Odmah se iza njih rumenio požar.

U ministarstvu isti mir kao i jutros, kao i uvijek. Bila je stigla vijest da je započela bitka na Karelijskoj prevlaci. Rusi su tri puta i uzalud pokušali prodrijeti protivničke zapreke. Sovjetska mornarica i avijacija potpomogle su čete. Finski gubici nisu veliki.

U talijanskom poslanstvu jednaki mir. Radi se. Svih 150 zemljaka, koji žive u Helsinkiu, odazvalo se je pozivu. Sprema se evakuacija, kao što je sa svoje strane spremaju i Nijemci, čiji se brodovi nalaze u Tallinu.

Tako je započeo ovaj rat, čija je mogućnost prije pet dana izgledala za uvijek uklonjena. Napadnuti nenadano, ovi Finci polaganih kretnja reagiraju na udarce divnom hladnokrvnošću. Ma kakova mogla postati sudbina ovog

naroda od tri i pol milijuna u borbi s divom od 180 milijuna ljudi, može ga se gledati samo s poštovanjem i s udivljenjem.

Vijest o posredničkom prijedlogu Sjedinjenih Država, podnesenom sa strane otpravnika poslova Sjedinjenih Država u Moskvi, primljena je sa skepticizmom, koliko i sa zahvalnošću. Ne prave se nikakve iluzije u pogledu držanja, što će ga u tome zauzeti Moskva. A u prvom redu postoji odluka, da se ne pređe preko uvrede Rusa, koja je već nanešena današnjom akcijom, uperenom protiv nezavisnosti Finske i njena prava na život. Prizor žrtava, raskomadanih eksplozijama, mjesto da Fince zastraši, izazvao je kod njih mržnju, pomiješanu sa zgražanjem. Spremni su da kušnju izdrže do kraja. A sve to bez udaljivanja od dosadašnjeg pravca u svojoj politici, a taj je razboritost sve do skrajnih granica, gdje započinje narodna čast.

Bilanca dana prema posljednjim vijestima je ova: pet oborenih crvenih aviona, zarobljena četvera oklopljena kola sjeverno od Ladoškog jezera, 80 žrtava u Helsinkiu. Prodor sovjeta na mjestima, koja su napali s kopnene strane, je minimalan. Zračne snage, što su ih sovjeti upotrijebili za napadaje na finsku prijestolnicu, iznašale su sedam aparata u jutro i dvanaest poslije podne. Ovi posljednji, koji su sačinjavali glavnu navalnu snagu iz zraka na grad, došli su iz Tallina i letjeli su u visini ne većoj od dvije stotine metara nad krovovima. Usprkos tome promašili su cilj: ministarstvo narodne obrane, a pogodili naprotiv zgrade bez vojničke važnosti.

Evakuacija je proglašena obvezatnom za starce i djecu u okrugu od 150 kilometara. Pješačili smo milje i milje po cestama, koje vode na sjever, beskonačna jedna mješavina

naroda, koji je hodao pod hladnim udarcima vjetra. Tužan i samilostan prizor, ali su ga pružala lica, za koja se činilo da su iznad okršaja, zastrta maskama ravnodušnosti. Slijedila su kolica krcata prtljage, a vukle su ih male mazge i gorostasni psi.

Vlada je dala službenu deklaraciju da postoji ratno stanje s Rusijom. To je bila njezina posljednja gesta prije nego se sastao parlamenat da raspravi i prosudi djelo vlastodržaca. Večeras se Komora sastala na tajnu sjednicu. Puno i bezuvjetno povjerenje dano je vladi jednoglasno za njenu dosadašnju akciju.

Vlada je nakon iskazanog joj povjerenja sa strane parlamenta podnijela ostavku. Kvimaki, bivši ministar pretsjednik, naslijedio je Cajandera. Promjena vodstva tumači se kao gesta, koja svijetu ima pokazati da je Helsinki učinio što je bilo u njegovoj moći, sve do posljednjeg časa, da izbjegne rat ili bolje da ga zaustavi. U svome je govoru Molotov bio izjavio da Moskva ne može pregovarati sa današnjom vladom. Vidjet ćemo hoće li moći pregovarati s novom, koja dolazi na vlast sutra, ali koja je, koliko se čini, zauzela prema sovjetskim prijedlozima isti odbijajući stav kao i vlada u ostavci. Drži se da ova odluka, donesena u pomirljivom smislu, a da bi imala pozitivan tok na putu do pregovora, mora susresti na pola staze prijateljsku gestu sa strane S. S. S. R.

Sutrašnji bi dan morao donijeti razbistrenje, ali se inicijativa očekuje iz Moskve.

Maršala Gustava Mannerheima, kojeg je predsjednik Republike, proglasivši ratno stanje, imenovao vrhovnim zapovjednikom vojske, potpomaže mladi, ali energični Glavni stožer. Finska vojska, čije se ukupne efektive mogu računati na blizu 400.000 boraca, porazdijeljenih u de-

setak divizija, obuhvaća čiste kopnene snage, jednu građansku mušku i žensku stražu i snage obalne obrane, koje se sastoje od mornarice i od obalnih artilerijskih baterija. Glavno se vodstvo obrane sastoji od zapovjednika Armade Huga Oestermanna i poglavice glavnog stožera generala Lennart Oescha. I jedan i drugi su bivši borci u ratu za nezavisnost, mlađi od 46 godina.

PROSINAC

Helsinki, 1 prosinca

Jutros je u 9 sati opet počelo: zavijanje sirena, skakanje iz kreveta, i bježanje u podrum među grozdove svijeta, nabijenog poput bobica u badnju. Iznenađenje, koje je jučer bilo potpuno u prilog ruskih avijatičara, jutros je unaprijed bilo neutralizirano spremnošću protuzračnih baterija. Te su baterije pobudile kod pučanstva — a priznajem i kod mene — optimizam: brana crnih oblačića na pozadini sivog neba, zatvorila je zonu sovjetskim letalima, koji nisu inzistirali. Mir se je povratio na poluprazni grad.

Evakuacija je nastavljena strmoglavim ritmom cijelu noć. A mnogo ju je požurila vijest, uhvaćena ne znam na kojoj radiostanici, a koja se je odmah proširila, vijest po kojoj je Moskva uputila Helsinkiu ultimatum, koji ako ne prihvati, bit će u tri noći sravnjen sa zemljom. Vijest je u općem metežu prvoga dana rata shvaćena ozbiljno. I mnoga strana poslanstva su na brzu ruku spremala prtljagu da izbjegnu nepoznatom satu Helsinkia. Telefonirao sam ministru i tajniku talijanskog poslanstva: mirno su mi odgovorili neka ostanem miran. Nije se moglo raditi o drugom nego o neosnovanoj vijesti. Ali su američki kolege bili pozvani da isele. Kako su se neki tomu usprotivili, započeo je pravi lov na ljude po hotelu. Bili su dignuti u pidžamama, strpani u automobile i bjež.

„Telefon, telefon", vikali su. Nepoznati se sat približavao. Svi su ga, pa i oni najskeptičniji, očekivali s nekom uzrujanošću. Da utuku vrijeme, okretali su radio. Iz Moskve je neki slatki ženski glas razgovjetno najavljivao na talijanskom, francuskom, engleskom i njemačkom jeziku, da su vijesti, što ih je proširila strana štampa o bombardiranju Helsinkia bez osnova i da se one odnose na ratnu akciju na finskoj granici.

„Moskvi je sve to nepoznato", govorio je glas. U bolnici sam malo prije bio pregledao mrtva tijela žrtava: njih je dvadesetak bilo u takovom stanju, da je identificiranje bilo nemoguće.

Došao je nepoznati sat. Ništa. Mrak i potpuna tišina sve do jutros u 9 sati.

Oko 13 drugi alarm. S talijanskim sam ministrom u taj čas bio pošao posjetiti jednu našu zemljakinju, koja je zadobila ozljede prilikom jučerašnjeg bombardiranja: bila je to gospođa Elena Ferraris. Lakša rana na nozi, gotovo ogrebotina, komplicirana s nešto malo straha. A kad je već jednom prošla i ta uzbuna do druge nije došlo. Ministar, prokušani borac u velikom ratu, htio je uživati u prizoru na otvorenom. Ali aparate nismo vidjeli. Jedino se opažala obična brana crnih oblačića, ali u daljini; a u daljini su se čuli i potmuli odjeci, a jedan naročito jak na završetku akcije. U automobilu smo dojurili do tamo, na vrijeme da uzmognemo vidjeti veliki jedan sovjetski aparat u blizini Kadetske škole u plamenu kraj jedne drvenjare. Pogođen, bio se je srušio na zemlju s teretom bomba, koje su uslijed udarca eksplodirale. S lomače je Crveni križ izvukao iznakažene leševe triju avijatičara, koje se nije moglo raspoznati. Čudna pojedinost: u džepu jednoga od njih su nađene estonske krune, dokaz onom, što je već bilo poznato: da sovjetski bombarderi, kad polaze napadati, uzlijeću s uporišta u Tallinu, koje je svega 80 kilometara udaljeno od Helsinkia.

Ova je akcija nanijela više štete Rusima nego Fincima: dvije siromašne kuće, zapaljene običnim bombama u radničkoj četvrti Sörnäs nisu ni izdaleka vrijedne koliko tri tromotorna aviona, koliko ih je oboreno od protuavionskih baterija, od njih šest, koliko ih se bilo pojavilo.

Jedan ruski aparat lovac pratio je povorku pješaka, koji su selili iz grada prema sjeveru, žene, starci i djeca i s male ih visine gađao iz strojne puške. Nekoliko je mrtvih ostalo ležati na rubovima cesta na stazi tužne kolone, koja je kretala u izagnanstvo.

Međutim je ruska mornarica, koja se je prema jednoj vijesti iz skandinavskog izvora trebala jutros pojaviti pred Helsinkiem i bombardirati ga, uplovila naprotiv u teritorijalne vode Hankoa, gdje bijesni žestoka bitka. Finska obalna artilerija, odlično opremljena, nije dopustila ruskoj mornarici da polući većeg uspjeha.

Nisu drugačije ispale ni vojničke operacije sjeverno od Ladoškog jezera i na Karelijskoj prevlaci. Tu Rusi nisu ni pokušali napadati. A u mjestu gdje su to pokušali, ostavili su u rukama Finaca 200 zarobljenika. Ratni izvještaj u svojoj cjelini ne bilježi sovjetske uspjehe, nego samo onaj, što ga je imala jučerašnja iznenadna akcija.

Dok se sve to dešavalo, na unutrašnjoj je fronti stara vlada ustupala mjesto novoj. Bivši ministar Erkko, kad je napustio svoj stol u ministarstvu vanjskih poslova, vratio se svome zanimanju novinara i s nama novinarima sjedi za improviziranim stolom redakcije u hotelu Kämpf.

Upitali smo ga što znači promjena vlade. „To je posljednja informacija, koju vam mogu dati — odgovorio nam

je — odsada unaprijed tražit ću ih i sam od svoga nasljednika. Promjena znači jedino to, za razliku od onoga, što Moskva vjeruje i što bi htjela da se vjeruje, da izmjena ličnosti u vladi ne mijenja pravac držanja naše države. Molotov je rekao, da smo se bojali pojaviti pred parlamentom. Pojavili smo se i parlamenat nam je dao jednodušno povjerenje. Molotov je rekao, da su buržujski diktatori bili oni, koji su htjeli rat, protivno željama zemlje. Sada su Cajander i njegovi pomagači otišli, a rat se ipak nastavlja.

Novi predsjednik, a taj nije Kivimaki, kao što je javljeno sinoć, nego Ryti, ne pripada borbenoj politici. Liberalac s desnice, u neku ruku on je ravnatelj finske narodne banke i stoji iznad stranaka. Veoma je uvažen tehničar u financijskim krugovima nordijskog svijeta, a uvažavanje ovih njegovih vrlina očito nije malo utjecalo na izbor ličnosti sa strane parlamenta.

Eto otprilike finskih događaja današnjega dana, prvog prosinca, drugoga dana rata. Talijansko je poslanstvo rasporedilo evakuaciju kolonije na njemačke parobrode za sutra i za preksutra.

Večeras kasno je ministar vanjskih poslova Tanner primio stranu štampu i dao joj ove izjave:

„Potpuno sam na čistu da je izvjesno čuđenje pobudila činjenica, da je vlada predala ostavku na ruke pretsjednika Republike nakon bezuvjetnog izraza povjerenja sa strane parlamenta. S druge strane veoma teški položaj, koji je jučer nastao, savjetovao je promjene na vladajućim položajima, kako bi se omogućilo stvaranje nacionalnog bloka, u kojem bi bile zastupane sve stranke. Program nove vlade je u tome, da razbistri položaj. Usprkos svemu što se dogodilo, mi smo uvijek spremni stupiti u pregovore sa S. S. S. R. Jedini uvjeti, koje želimo da Moskva poštuje, jesu nezavisnost i sigurnost zemlje. Vlada će ostati u Helsinkiu".

List „Pravda" je uputio apel finskoj komunističkoj stranci, da bi svojim utjecajem pokušala sklonuti finske vojnike da polože oružje i da osnuju pučku vladu, koja će protjerati vlasnike zemalja i vojničke poglavice, nacionalizirati banke i industrije i porazdijeliti zemlje onima, koji će ih sami obrađivati te sklopiti mir sa Sovjetskom Unijom. Pronosi se tvrdnja, da je taj proglas proširila jedna tajna radiostanica na finskom jeziku u neposrednoj blizini stare granice. Njeno objavljenje se ovdje tumači kao jasno označivanje, kakovu bi vladu Sovjetska Unija željela uspostaviti u Finskoj.

Ista je radiostanica zatim objavila da je nakon jedne pobune, do koje je navodno došlo u finskoj vojsci, proglašena „pučka vlada" u Teriokiu, u Kareliji pod predsjedanjem Otta Kuusinena, kojem je svrha oboriti vladu Rytia i zaključiti mir sa sovjetima. Grad Terioki su zauzeli Rusi. U svojoj deklaraciji moli nova „vlada" sovjetsku vladu, da joj priteče u pomoć sa crvenom vojskom. Ona najavljuje osnivanje naročite Armade, kojoj bi bila svrha razviti barjak revolucije u Helsinkiu. Ovo se saopćenje završava objavom unutrašnje-političkog programa, koji je nadahnut komunističkom ideologijom.

Drugi jedan brzojav agencije Tass javlja:

„Danas je u smislu sporazuma zaključenog između pretstavnika ljevičarskih stranaka i pobunjenih finskih vojnika osnovana u gradu Terijoki nova pučka vlada demokratske republike Finske. Ovu novu vladu sačinjavaju Otto Kuusinen, pretsjednik ministarskog vijeća i ministar vanjskih poslova; Mauri Rosenberg, ministar financija;

Aksel Auttilo, ministar narodne obrane; Tuure Lehen, ministar unutrašnjih poslova; Armas Ejkija, ministar poljodjelstva; Inkeri Lehtinen, ministar javne nastave; Paavo Prokkonen, ministar za Kareliju.

„Pučka je vlada objavila deklaraciju, u kojoj iznosi svoj program.

„Pravda" objavljuje uvjete, pod kojima bi se imala smjesta obustaviti neprijateljstva, a koji će biti objavljeni, kako to tvrdi sovjetski list, u proglasu Centralnog komiteta finske komunističke stranke, koji je do sada sačinjavao finsku sekciju Kominterne, kojoj je na čelu stajao baš Otto Kuusinen. Ti su uvjeti: osnivanje jedne pučke demokratske vlade: sklapanje ugovora s Moskvom, koji će obuhvatiti ne samo zahtjeve, istaknute već u početku sa strane sovjetske vlade, nego i izvjesne izmjene u državnoj i gospodarskoj strukturi Finske, ali koje, upozorava moskovski list, ne bi značile sovjetiziranje zemlje.

Helsinki, 2 prosinca

Dan i noć su u Helsinkiu prošli mirno. Krivi alarm dan je u 9 sati u jutro, od tada ništa više. To iskorišćujem da bih prema podacima, što sam ih pokupio u Velikom glavnom stanu, objasnio situaciju kakovom se ona ukazuje nakon prva tri dana rata.

Ruska se ofenziva u isto vrijeme oborila na pet mjesta: na krajnjem sjeveru, gdje je presječen Ribarski poluotok, a Petsamo zauzet iznenadnom akcijom, kojoj je pogodovala zimska noć i snijeg; na istoku iznad Ladoškog jezera, gdje su bili opkoljeni mali finski odredi; na Karelijskoj prevlaci, gdje su izbočine finske granice, koje su

ulazile u ruski teritorij, bile već ispražnjene, a od kojih je naročito zanimljiva ona kod Rajajokia; kod Helsinkia sa zračnim akcijama, koje su se, kao što smo kazali, pokretale s estonskih baza i konačno kod Hankoa, s udarima zračnih i pomorskih snaga.

Tako vođena ofenziva objašnjava ruski plan, koji u prvom redu ide za tim da izolira Finsku i da joj omete opskrbu. Finska, kako je poznato, ima izlaz na more. Kad bi joj se oduzelo more, preostala bi joj još jedina mogućnost prometnih veza sa Švedskom, a još više na sjever s Norveškom kopnenim putem. Ali taj put je težak i zavisan od okolnosti: ima samo jednu željezničku prugu s jednostrukim kolosjekom, a snijeg i bombardiranja mogu je svaki čas učiniti neprohodnom.

Na temelju ovih činjeničnih geografskih podataka sovjetski je Glavni stožer udesio svoj navalni plan: odrezati Finsku od skandinavskog debla. Zato je ofenziva i počela sa krajnjeg sjevera. Kad su presjekle Ribarski poluotok i zauzele Petsamo, počele su ruske čete marširati prema norveškoj granici, gdje bi se uz obalu imale spustiti na jug, da bi dospjele zatvoriti i švedsku granicu.

Ne čini se da su Rusi postigli cilj. Prema vijestima, koje su stigle iz Bergena, čini se da su sovjetske čete ne samo bile odbačene natrag, nego da su finske ušle jutros u 10.20 u Petsamo. Kad sam o tome zatražio potvrdu od vojničkih vlasti, one su mi odgovorile, da i same očekuju potvrđenje i da kao i obično to neće biti dano štampi nego jedino na temelju službenih dokaza.

Na istočnoj granici bitka kod Suojärvia nije donijela Rusima rezultata, kakove su oni očekivali. Finski odredi, koji su ondje bili ostali zatvoreni, ipak su umakli iz klopke, iako je masovni napadaj sa strane finskih četa, da iz-

vana razbiju ruski obruč, kojim su bile opkoljene i da silom oslobode drugove bio odbijen, ali su se drugovi svejedno oslobodili. Kao savršeni poznavači mjesta i iskoristivši tamu, oni su se probili kroz neprijateljske zapreke i dostigli svoj odio, a neki od njih dovukli sa sobom i zarobljenika. Među ovim se zarobljenicima nalazio i jedan časnik u čijem je džepu nađen nalog za operacije, datiran sa 19 studenog.

Ukratko, ništa osobita ni na ovom otsjeku. Četiri sela gore: Suojärvi, Kaipaa, Liusvaara, Vuottaniemi. Ali ruska invazije je zaustavljena.

Žešća je borba na Karelijskoj prevlaci, gdje je razvrstan najznatniji dio dviju vojska. Inicijativa s ruske strane, jer se čini da će ga žičane mreže, kojima se je grad okružio protiv mina, poštediti od iskrcanja neprijateljskih četa, ali ne sasvim i od topovske vatre s brodova. Ali zato podmornice vrebaju baš u toj zoni. Malo je tih podmornica. Svega šest. Ali konačno i ta ruska flota, u koliko se znade, ne može biti zastrašujuća. Prava opasnost za Helsinki još uvijek prijeti s neba, s ovog vunastog i spuštenog neba.

I konačno Hanko, gdje su Rusi pretrpjeli najteže poniženje za ovih operacija od prošlih dana. Finske obalne baterije, koje su ostale same protiv aviacije i protiv dva sovjetska krstaša, potopile su jedan od ovih i oborile tri aviona. I ovdje gore ribarska sela, ali su već prije ispražnjena. Dvoboj između zemlje s jedne strane, a neba i mora s druge, bio je žestok.

To je pet najvažnijih žarišta rata, ali se taj vodi gotovo duž cijele ogromne kopnene i morske finske granice prema već spomenutom izolacionom planu. Sovjetske su se čete na primjer samo prolazeći okrznule o Suursaari;

nezaštićeni otok s dva ribarska sela je zapaljen. Na otoku Seiskari, koji je također napadnut, obasuta su artiljerijskom paljbom s jednog sovjetskog krstaša i ubijena su četiri obalna stražara, koja su nastojala da se u čamcu dočepaju kopna. Četvrti zračni napadaj na Viipuri urodio je s nekoliko žrtava u gradu i s dva oborena ruska aparata.

U svemu je do sada bilo 36 bombardiranja u cijeloj Finskoj, a ti su neprijatelja stajali 28 oborenih aeroplana. Kopnene operacije, osim neodređenog, ali znatnog broja mrtvih, stajale su ga do 36 bornih kola. Munjeviti uspjesi, na koje je Moskva računala, čini se da su još uvijek dosta daleko.

Na unutrašnjoj fronti ništa važnijega. Maršal Mannerheim, junak iz rata za nezavisnost uputio je četama proglas.

Vojnički izvještaji po malo monopoliziraju svu pažnju posmatrača, a diplomati su ustupili svoja mjesta generalima.

Helsinki, 3 prosinca

Posljednja partija Talijana ukrcala se jutros na „Donau" i krenula put Tallina: šesdeset i pet osoba zatrpanih prtljagom. Mnogi su se od njih rodili u Finskoj ili skoro i s Fincima surađivali od početka, da od ove zemlje stvore malu Ameriku, sređenu i napredNu. Stošezdeset i pet osoba, koje nisu znale, dok su s palube broda pozdravljale Helsinki, hoće li se više vratiti u taj grad, hoće li ondje opet naći svoje kuće i svoje stvari. Nisu plakali. Nije im se baš ništa moglo kazati, nego da je Italija, u koju se vraćaju, lijepa i velika, da u njoj sjaje sunce i da tamo

dolje za stalno neće doletjeti ruski avioni. Sve su to bjegunci već znali.

Oko polaznika se bilo skupilo nešto malo Finaca, koji su se uza njih priljubljivali bez riječi, ali s osjećajem. Bili su donijeli čokolade i biskvita, a pomalo su se crvenili dok su ih dijelili. Između pojedinih oproštajnih riječi nastajale su duge i neprilične šutnje, koje su bile prekidane istom onda, kad bi se približili ministar Bonarelli ili tajnik Coppini ili otac Clemente. A onda bi opet nastajala mučna šutnja.

Na istom su parobrodu bili zauzeli mjesta i Nijemci, njih devet stotina i malo Rusa iz poslanstva, koji su još bili ostali. Ovi posljednji su izgledali nepristupačni i hladnokrvni. Finci ih nisu gledali niti riječi izgovarali na njihov račun. Konačno me je odanle otrgla studen i vratio sam se, iako nerado, ostavivši iza leđa „Donau", veliki brod prepun ljudi, koji se je ljujaškao na zelenoj vodi. Ostalo nas je ovdje svega osam Talijana.

Dok je pust, Helsinki ima sablastan izgled. Njegove se široke ulice čine još širima. Velike zgrade izgledaju ogromne. Sav nov, izgrađen poletom, po jednom racionalnom stilu, prihvaćenom bez iznimke, ovaj grad je dokazom praktičnih sposobnosti maloga naroda graditelja. Tu dominira zakon udobnosti, težnja za veličajnošću. Finci su s pravom ponosni na ovu svoju prijestolnicu i obožavaju je.

Helsinki je drama Finske. Problem njegove obrane je gotovo nerješiv. O tome su vojničke vlasti na čistu. Zato je određena evakuacija u masama. Prepušten sam sebi i povjeren čuvanju malobrojnih protuavionskih baterija, koje strše na krovovima njegovih kuća, Helsinki čeka od časa do časa svoj sudnji sat. To očekivanje stvara u gradu čudnu jednu atmosferu, tešku i s nešto halucinirajućeg u

sebi. Pije se mnogo, puši se vrlo mnogo. Zgrade su zatrpane drvenom građom, prozornice izvađene, izlozi omotani i izobličeni papirnatim trakama, a ulazna vrata, teška poput onih na Ali Babinoj špilji, kao da ih u sjećanje doziva kakova strašna priča.

Na ulicama nikoga. Sav je život bez odmora, pretvoren je po zasjenjenim prozorima u noćni i ograničio se je na dva ili na tri hotela, u kojima se kreću časnici i preostali novinari. U ovoj su klimi niknule neobične ličnosti iz romana u nastavcima, međunarodne i slikovite, stigle ovamo sa svih strana svijeta, a okupljaju se oko ličnosti iz petstotih godina baruna von Hartmanna, kojeg smo bili susreli u Španjolskoj na čelu jednog odjela „reguetes-a." To je bivši pitomac Pinerola, velikog obožavatelja Santorrea di Santarosa, satnika svake očajničke pustolovine.

U ovom teškom i nezdravom zraku jede se neuredno, spava se malo, a ustaje se kasno, kada to dozvole alarmne sirene. Neki bi htjeli ostati u postelji i kad zvižde sirene, ali čudni grobari sa žutim vrpcama oko ruku podižu ih silom i trpaju u podrume, gdje se natiskuje čovječanstvo u dugačkim bradama i bez crvenila na usnicama. U tim se podrumima i dalje odlično drjemucka, a čovjek se ne stidi jedan drugoga, pa ni žene od četrdeset godina (jer ima i žena Amerikanka i Šveđanka u hlačama, kao što i dolikuje rasi, a pomalo i njihovom zanimanju novinarka). A stižu vijesti, zatim demanti tih vijesti, pa opet druge vijesti. Projektiraju se apsurdne karavane na bojištu, pozdravljaju se časnici na dolasku ili na odlasku, odtipka se po koja riječ na stroju, a izmijeni ih se pedeset s običnim „dobro informiranim licem" i svi kažemo jedan drugome „ti".

Ali sve je to umjetno i nema ništa zajedničkog s mirom hladnokrvne Finske, koja sprema svoj rat, kao što

kakovo trgovačko društvo sprema jedan posao, o kojem će ovisiti život ili smrt društva. U tom pripremanju, da ga se dobro shvati, jedna je točka jasna, ma što na to kazao radio Moskva: da je apsurdna opasnost podvajanja zemlje, opasnost unutrašnjeg boljševizma. Finska nema proleterskih masa; radnik zarađuje gotovo toliko koliko i tehničar, seljak je vlasnik zemlje koju obrađuje, svaki posjeduje najmanje kuću, vrt i uložnu knjižicu. Nema zemalja, koje bi boljševizam mogao oploditi sa svojim razvratničkim naukom. Slučaj Kuusinena, toga povodljivca, kojeg više nitko ne spominje nego jedino da ga nazove odmetnikom, nije niti ogorčio zemlju. Zemlja bi se čak i smijala kad bi položaj dozvoljavao smijanje. Kuusienen je prije dvadeset godina otišao iz zemlje sam, jer mu nikad nije uspjelo biti izabran zastupnikom. Otkad je postao ruskim podanikom u Finskoj se za nj nije znalo više ništa. Kakovu je karijeru polučio u Rusiji, nije poznato. Sada dolazi na površinu da Moskvi potpiše ugovor, kojim se prodaje Uniji njegova bivša domovina. Ima u tome zaista nešto grotesknoga.

No cijela je opasnost u vanjskom položaju, a Finci, iako je ne podcijenjuju, niti se ne straše nje. Ova prva četiri dana rata služila su u prvom redu za to, da posvjedoče ono, što se je već pretpostavljalo: tojest da je ruska snaga isključivo snaga težine i gomile. Neprijateljski se zarobljenici tuže na površnu masovnu opremu, a sudi li se po onom što tvrde Finci i moral sovjetskih četa je veoma nizak. Govori se o vojnicima, koje je Gepeu izrešetao mitraljezima. Četiri ruska avijatičara, čim su dostigla finsko nebo, razvila su bijele krpe i spustila se u Kareliji, predavši neprijatelju svoje aparate i svoje osobe. Ali tu je stoosamdeset milijuna naprama tri i pol milijuna: brojke govore jasno, a đavolski plan za izolaciju je opasan. Plan finske obrane polazi s pretpostavke, da bi Rusi prije ili kasnije mogli zaista odrezati zemlju od skandinavskog trupa. Taj će pothvat skupo stajati osvajača, koji će ostati istrošen, ali se ipak smatra mogućim. A taj će dan Finska morati računati samo na svoju otpornu snagu. Rat, pretvoren u četovanje, dobit će izgled onoga prije dvadeset godina, kad je Mannerheim s istočne obale Botničkog zaliva krenuo s malo desetina ljudi, pa među jezerima i prašumama usred snijega organizirao pojedinačne četničke skupine i veoma hrabre, koje su razdevetale crvenu vojsku i prisilile je na predaju.

Predviđena je i sada slična situacija i sve se raspoređuje razboritim odlukama: opskrba se upućuje iz unutrašnjosti zemlje, skladišta oružja i municije razmještavaju se ovdje i ondje u tajnosti. Ako Rusi budu htjeli provaliti sa svojom težinom, neće naići nego na smrznutu pustinju. Napoleonsko bi se iskustvo ponovilo na njihov račun. Ali za sada je sve to još daleko. I jučerašnji je dan po sovjete završen s nikakvim uspjehom, a to je za napadače pasiva. Vrijeme radi protiv njih. Počinje pritiskivati studen. Borili su se, dakako, ali prema stiglim vijestima, samo artiljerijski, na Karelijskoj prevlaci. Neprijatelj je postao oprezan. Njegovo naporno napredovanje od par kilometara u tom području uslijedilo je na „ničijoj zemlji", nepouzdanoj po minama i zamkama na njoj. Na tim su minama Rusi izgubili ogroman broj oklopljenih kola, koja sam jučer spomenuo. U Terijokiu je osvajača pozdravio ne plebiscit, nego eksplozija jedne barutane. I to sve prije nego su sovjeti došli u doticaj s utvrđenom linijom, koja se nalazi par kilometara u pozadini. Na sjeveru i na istoku je napredovanje čvrsto zaustavljeno.

Helsinki, 4 prosinca.

Bismark je rekao, da državnik mora imati odvažnosti da u izvjesnom času kaže „Sutra će padati kiša", a zatim će se pomoliti Bogu da bi se to dogodilo. Novinari se u manjem tonu često puta nalaze u istom položaju. Bilo je tako sinoć, kada me je strah da neću dospjeti na vrijeme, nagnao da sumarno kažem što je zapravo Helsinki, davši shvatiti, da ovaj grad danas možda više neće postojati. Ali se nisam preporučio Bogu da moja prognoza bude potvrđena i danas sam sretan, što mogu demantirati sama sebe.

Prognoza uostalom nije bila moja. Potekla je ne znam od kuda, ali iz službenih vrela. Jedno strano poslanstvo je u poslijepodnevne novine dalo uvrstiti ogroman oglas, kojim se je nalagalo svim građanima države X, da se jutros u osam sati nađu najmanje pedeset kilometara daleko od grada. Druga diplomatska su pretstavništva na diskretniji način upozorila jednog po jednog svoje sunarodnjake, da je Helsinki osuđen, nakon odlaska broda „Donau" s teretom iseljenika, Rusa i Nijemaca, nakon što je prošla stanka u zračnim napadajima, koja je trajala dva dana, a koju je tražila i dobila Njemačka.

Dok sam objedovao s jednim stranim ministrom on mi je rekao: „Sutra se zastalno nećemo sastati za ovim stolom." Jedino su talijansko, francusko i njemačko diplomatsko pretstavništvo ostala na svojim mjestima. Ministarstvo unutrašnjih poslova nije se javljalo na telefonski zov; nisu bili napustili grad nego su bili otišli iz izloženih zgrada, koje je lako raspoznati na pilotskim kartama u četvrtima središta grada i bili se povukli na periferiju u tajnovite zakutke.

Časnici, koji su dupkom bili napunili dva ili tri glavna hotela, sada su se razrijedili. U „Kämpu" u kojem je do jučer vrvilo, ostalo je svega petnaestak osoba, tojest četrnaest novinara i portir Nijemac. Govorili su o drugome, ali su svi mislili na jedno, „Gotovi smo". Amerikanka Martha Gelhorn, kojoj je bilo pošlo za rukom dobiti dozvolu da pođe na frontu, predložila mi je da je pratim. „To je sjajan način da se izvučemo iz neprilike — rekla je — Ako pođemo na frontu, nitko nas ne može optužiti da smo napustili svoja mjesta". Bila je to loša isprika. odviše loša i za tu hrabru djevojku, kakova je Martha Gelhorn i kakova je ostala.

Oko 1 sat smo pošli na počinak. Jedan kolega, koji cijelu večer nije radio drugo nego objašnjavao kako je ipak zračna obrana moćnija od navale, odmah je zaspao ili se je barem pričinjao da spava. Martha Gelhorn me je naprotiv zvala u dva sata. Rekla mi je da je tužna i tražila je da joj pričam štogod veselog. Kako veselih pripovijesti nisam imao pri ruci, otjerala me je zlovoljno od sebe. Kad sam se ponovno vratio u sobu, jedan mi je engleski kolega rekao, da mu je od njegovog poslanstva stigao jedan odlučan nalog: ne više poziv nego nalog. Zajedno smo se vratili Marthi Gelhorn, koja je, sjedeći na jastucima čitala Bibliju. Dok nam je ona recitirala nekoliko stihova o slastima onoga svijeta, mi smo tražili bilo kakav telefonski spoj s ljudima iz grada. Telefon je zvonio u prazno. Gospodin B. iz ministarstva vanjskih poslova nam je predložio, da ga pratimo na šetnju po polju. Jedan drugi engleski kolega nam je savjetovao da popijemo s njime

po jedan whisky. Konačno smo uspjeli zaspati u času, kad smo se trebali probuditi.

Pust ali još živ, jutros je Helsinki u deset sati bio prekriven plaštem snijega, koji je sipio s neba toliko niskog, da se činilo kao da bi ga se moglo dohvatiti. Varka je bila savršena. Hladan vjetar sa sjevera zaleđivao je pahuljice u staklene suze. Dok sam trljao ruke, razmišljao sam kakav će efekat polučiti te ledene pahuljice na krilima aeroplana. Napolju je termometar pokazivao osam ispod nule. Bolje ispod, nego iznad, pomislio sam, odlično raspoložen. Svijet se bio vratio iz časovitog zatočenja i blaženo je promatrao nebo, to dobro nebo boje prljavoga pamuka i tako ružno po izgledu, a tako drago. Kažu da Helsinki ovom nebu ima zahvaliti što je preživio. Moguće. Ali se može kazati i to, da se ta činjenica ima zahvaliti jednom tajanstvenom diplomatskom intermezu, posljednjem pokušaju pomirenja, oko kojeg u Moskvi nastoji švedski ministar u ime Finske. Vijesti, koje o tome dolaze ovamo, ljubomorno se skrivaju pred štampom. Kako se pronesu (a pronose se bez predaha u ovom salonu od stotinu brbljavaca, kakav je danas Helsinki), već ih nadmašuju druge činjenice. Večeras se znade da švedski trgovci, nakon što su istupili s pokojim prijedlogom, još čekaju jedan odgovor od Molotova. Sve se to prati sa skepticizmom: pita se, kako Moskva može pregovarati s Rytiem i s Tannerom, kad je već potpisala sporazum s Kuusinenom. Ipak se u komentarima nikad ne propušta nadodati: „Ali u Rusiji je sve moguće".

Snijeg ostaje kao najsenzacionalniji događaj dana. Dok je rastreseno govorio o razgovorima u Moskvi, gospodin B. od ministarstva vanjskih poslova je opipavao s užitkom punu šaku ovog snijega, oblikovao ga u loptu i dro-

beći ga kao Finac, koji se u to dobro razumije, govorio zadovoljno: „brašnavo je", kao da se sprema ne rat, nego kakova skijaška utakmica. A onda bi nadodavao: „snijeg dolazi iz Karelije", što je stara finska uzrječica, koja je postala veoma aktuelna.

U Kareliji je snijeg zaista narastao na metar, blokiravši beziznimno svaku vojničku operaciju. Kad sam bio u tom području prije mjesec dana, bilo mi je lako zamisliti kakav može biti rat u ovim krajevima, među neprodornim jelovim šumama i na zaleđenom jezeru. Noću se ovuda hoda pod trideset stupanja ispod ništice, a noći traju dvadeset sati od dvadeset i četiri. Avijacija se ne uzdiže. Artiljerija puca u praznu bjelinu. Onaj koji napreduje, mora za sobom vući tešku prtljagu, jer za leđima onog, koji se povlači, ne ostaju nego ruševine popaljenih sela.

Tako je na jugu. Na sjeveru rat izgleda upravo fantomski. Upotreba velikih masa postaje u njem nemoguća nakon prvog sovjetskog iskustva, koje se smatra propalim. Uspjesi s iznenadnim udarima od prvih dana, spremno povlačenje Finaca, navalni povratak u malim skupinama na beduinski način iza leđa protivniku. Finska vojska, porazmještena tamo dolje, veoma je oskudna, niti dvije hiljade ljudi, a neće biti pojačana. Nikakove artiljerije, Puške, mitraljezi, bodež. Mnogo bodeža. To su odredi bez jedinstvenog zapovjedništva (najviši je čin kapetanski), koji stoje na čelu neke vrsti zapovjedništva bataljona, idealnog, na papiru, koji se nalazi u Rovaniemiu, tojest mnogo stotina kilometara na jug. Vojnici se rekrutiraju na mjestu i to su profesionisti s arktičke granice. to su vojnici po karijeri. Njihovi su jedini naslovi: hrabrost, snaga, brzina, odličan vid i odličan sluh.

Rusi su ušli u ovu zonu s odredima dovedenim izravno s juga, a zamišljali su da će moći voditi rat s mjerama sigurnosti, s navalnim planovima, s tovarnim kolima, pa čak i s topovima. A dogodilo se ono, što se je dogodilo. Čitavi su se odredi odjednom našli stjerani na osamljena mjesta, u tišinu vječne noći, bez veze, bez opskrbe.

Helsinki, 5 prosinca

Vojničke operacije ponovno miruju. Posljednji finski bataljuni, koji su sačinjavali zaštitne čete pred Mannerheimovom linijom i koji su se nešto malo pomakli ovih posljednjih dana, usporavajući kretanje neprijatelja, još uvijek logoruju na „ničijoj zemlji". Svaki čas dolazi do manjih okršaja ovdje i ondje zaslugom sovjetskih odreda, koji potiskujući se previše naprijed, dolaze u doticaj s finskom pozadinom; ali su to incidenti sporednog značenja, koji uvijek svršavaju u korist finskih četa, koje su beskonačno nadmoćne neprijateljskima s individualnoga gledišta. Jer je to zapazilo, rusko je zapovjedništvo poduzelo mjere, da izbjegne takovom cjepkanju bitaka, kako bi uštedilo na svojim snagama, da bi ih sve odjednom moglo baciti na protivničku obranu. To je masovni napad, koji se protivnik sprema izvesti. Do sada se sovjetske snage, koje su prodrle na finski teritorij na Karelijskoj prevlaci u dubinu od petnaestak kilometara, sastoje samo od pet divizija. Pet od jedanaest divizija, od kojih se sastoji sedma Armija pod zapovjedništvom Mereskova, jednog od najsposobnijih časnika Unije, bivšeg carističkog kapetana i pomoćnika Glavnoga stožera sovjetske vojske.

S ovih pet pješačkih divizija i s dvije oklopljenih kola trebalo je, prema planu, složenom za jednim stolom u Moskvi, probiti Mannerheimovu liniju na Karelijskoj prevlaci i izravno i neposredno ugroziti Viipuri u isti čas, u koji je energično bombardiranje Helsinkia trebalo skršiti moral pučanstva. U takovim okolnostima, računao je Kremlj, Finska će popustiti, a podignuti prestiž Unije osigurat će druge brze uspjehe na ostalim frontama.

Do svega toga nije došlo. Bombardiranje Helsinkia je izazvalo zgražanje kod pučanstva, ali ga nije zastrašilo. Nakon tri dana borbe i znatnog gubitka u ljudima, a vrlo velikog u materijalu, pogotovo u oklopljenim kolima, ostala je polovica armije s Prevlake blokirana na petnaestak kilometara od svoje polazne baze, dok je slična sudbina zadesila nakon efimernih uspjeha ostatak sovjetskih četa, porazmještenih između Suojärvia i Petsamoa.

Tada se je trebalo zaustaviti i Mereskov je mogao dokazati na temelju činjeničnih podataka i po strogom sudu tehničara, da se ofenziva ne može ponovno poduzeti nego tek nakon logički i strateški vrlo brižljivo izvršene pripreme, koja će zahtijevati par dana. Radi se o tome, da se potrostruče sovjetske snage, a to je vrlo teška operacija, kad se uzme u obzir da su prevozna sretstva. s kojima Rusi raspolažu, vrlo ograničena. Već sam u svoje vrijeme kazao, da od Lenjingrada do finske granice nema nego samo jedna željeznička pruga, a pet puteva u vrlo lošem stanju.

U takovim okolnostima je lako razumjeti da se general Mereskov nalazi u velikoj neprilici, ne samo kako će ostvariti uvjete za širi i što brži uspjeh, nego kako će zadržati položaje, što ih je zauzeo u ovoj prvoj ofenzivi,

koja se, jer nije polučila postavljene zadatke, ni imala učinak kakav je željela, može smatrati propalom.

Danas sam se u okolici Helsinkia približio nekim bjeguncima iz karelijskoga kraja, koji je pao u ruke Rusima. Sve su starci, muškarci i žene, jer su mladići ostali s finskim četama. Radili su u šumama, podižući privremene drvene kolibe, sakrivene jelovim granjem. Kazali su mi da su svaku pojedinu svoju kuću pažljivo porušili. Sada su popravljali ta zakloništa u nadi, da će ondje par dana provesti na sigurnom, a onda će se uspeti prema sjeveru... Sva ta golema Finska, ma koliko bila priljubljena uz domaće ognjište, postala je karavanom, a gradovi se polagano raspuštaju, da bi se pretvorili u raštrkane kolibe, skrivene po šumama. Svaka mala obitelj, bez mladića, jer su svi odreda ostali na granicama, sačinjava zasebnu jedinicu i vodi vlastitu borbu protiv oštre klime, protiv nesmiljene prirode.

Oni od države ne traže ništa, štaviše nude joj rad na pročišćavanju cesta od snijega i druge usluge. Tražili su jedino puške, da uzmognu biti u stanju braniti se protiv Rusa i protiv vukova... Zadivljuje hladnokrvnost, kojom se oni na sve to odlučuju. Načinivši lomaču od cijele svoje imovine i strpavši prtljagu u par vreća, razišli su se po šumama. Ako im sinovi prežive oluju, sastat će se s njima jednog dana makar i poslije više godina. Nikoga nisam vidio plakati, kukati ili proklinjati.

To je Finska, koja se je spustila na polje „zbog ognjišta".

Veliki Glavni Stan, 6 prosinca

Nisam imao nikakovih iluzija o čudesnim stvarima, što ću ih otkriti u Velikom glavnom stanu. Unaprijed sam

znao, da će mi on izgledati kao svaki drugi evropski Veliki glavni stan u vrijeme rata. Veliki je arsenal prepun divizija i uskomešan neprestanim dolaženjem i odlaženjem, slabo shvatljiv profanom gostu. Ali sam tamo pošao samo zato, jer je bilo teško onamo stići, jer su mi bili kazali da je njegovo preselenje bilo i moralo ostati tajnom, s kojom se je teško moguće upoznati.

Svaka vojnička ličnost voli biti pomalo tajanstvena, a to je kod Finaca osobita pojava. Kad ovo ne bi bilo za vremena zastrtog maglom i snijegom, vidjeli bi se od jutra do večeri sovjetski tromotorni bombarderi kako kruže finskim nebom u potrazi za vojničkim objektima da ih napadnu. U džepovima kapetana pilota, koji je pao prvog prosinca, nađen je nacrt grada s nekoliko ciljeva, označenih modrom olovkom. (Pošta, plinska centrala, željeznička postaja, luka) Pravo je dakle, da Veliki glavni stan drži u tajnosti mjesto svoga boravka, u tajnosti koju mi poštujemo.

Nalazi se na nekom mjestu gotovo pustom, a i zgrada je skoro obična. Nešto premalena s obzirom na zahtjeve, kojima mora udovoljavati. Časnici Glavnoga stana rade 24 sata na 24, provodeći život gotovo kao u rovu. Uslužni i veoma rezervirani, oni kažu i pokazuju gostu mnogo manje, nego što im je dozvoljeno kazivati i pokazivati. Moja su pitanja bila vrlo diskretna: postoji li tu telefonska centrala, imadu li na raspolaganju poštanski ured, s kakovim su sredstvima materijalno povezani sa zapovjedništvima, porazmještenima na raznim frontama. Ipak treba vremena da čovjek sve to vidi i sazna, što sam uostalom pitao samo da bih odagnao nepovjerenje, započeo razgovor i doveo ga do nešto zanimljivijih argumenata.

Pod ovaj Veliki glavni stan spada čitava vojnička Finska, tojest cijela Finska. Vrhovni poglavica svih oružanih snaga, maršal Mannerheim ima ovdje svoj Glavni stožer, podijeljen u četiri velika otsjeka, kopnenih i zračnih snaga, obalne obrane i unutrašnje fronte. Ova posljednja je u rukama Građanske straže, organizacije, koja je u vrijeme mira kao samostalna jedinica brojila 100.000 vojnika. A kako su danas gotovo već svi uvršteni u redovitu vojsku, preostalo je još samo malo hiljada staraca, dodijeljenih na službu u pozadini.

Ovamo dolazi po upute za akciju svoje organizacije i generalisima ženskoga Korpusa „Lotta Svärd". Maršal i ona su najbolji prijatelji: hijerarhija ne isključuje drugarstvo, a razlika u spolu ne stvara osjećaje ni nepovjerenja ni omalovažavanja. Uostalom, te članice „Lotta Svärd" veći su vojnici od vojnika, mnogi se njihovi odredi nalaze u najprvim redovima. One su kvasac finske solidarnosti. One su topla juha, ovoji na rane, život bjegunaca, a ako je potrebno i puška. A sve to nisu stvari da bi im se čovjek mogao podsmjehivati.

Glavni zapovjednik vojske je general Oestermann, poglavica Glavnoga stožera je general Oesch. Vojska se sastoji od svih kopnenih snaga. U vrijeme mira ju je sačinjavao oružani korpus od tri divizije pod zapovjedništvom generala Okvisoa. Sada, naravno, oružanih korpusa ima više, a u vojsku se broji i pogranična straža (čuveni laponski lovci), koja je prije bila samostalno tijelo, čak i na papiru. Svaki rod oružja ima svoga inspektora. Za artiljeriju je to Svanstrom, za ženijske čete Sarlin. Artiljerija se sastoji od pukovnija: ženij od bataljuna od pet satnija, svaka je satnija zasebna jedinica.

Vrhovni zapovjednik zrakoplovstva je general Lund-.vist, onaj obalne obrane general Valve. Pod obalnom se obranom podrazumijeva ne samo pet artiljerijskih obalnih pukovnija nego sva mornarica, čije jedinice nisu za debela mora, a koja je stvorena nastojanjem vlade, kao i sve druge oružane sile, koje vrše obrambenu funkciju. Svi časnici, s kojima sam imao čast i užitak razgovarati, bili su od Glavnoga stožera, postariji skoro svi, svi zreli i odlikovani vrpcom Bijele Ruže, jedinim odlikovanjem, što uopće postoji i u mirno i u ratno doba od rata za nezavisnost do danas. Bili su dakle bivši ratnici i s mnogo su mi otvorenosti i s nimalo hvalisanja govorili o oba rata, o onom jučerašnjem i o ovom današnjem.

Oni stvari gledaju s povjerenjem, ali bez ikakve prelake iluzije, a u prvom sam se redu osvjedočio o objektivnosti, s kojom su govorili o neprijatelju bez mržnje ili prezira.

Jedino kad su govorili o svojim vojnicima, o svome narodu, ovi stari časnici bi se ganuli i njihovi glasovi bi podrhtavali, a možda se je donekle i njihova pristranost zamagljivala. Ali tako mi Boga, imadu pravo.

Nakon veoma srdačnog razgovora, kad je nestalo svakog nepovjerenja, pokazali su mi oni nedužne stvari, koje sam želio vidjeti: automobilski park, telefonsku centralu, zatim brzojavnu, pa kartografski laboratorij: ondje se radi s mnogo reda i s veoma mnogo sustavnosti. Radi se bez odmora, usprkos svečanosti godišnjice nezavisnosti, obilježene jedino s pokojom istaknutom zastavom na zgradama. Vijesti su odlazile, vijesti dolazile. Sve je davalo dojam jednog zdravog mehanizma, koji radi bez prekida, dobro upućenog i vođenog čvrstom rukom, rukom maršala Mannerheima. Htio sam vidjeti maršala, ali to nije bilo

mogućе. Rekli su mi, da je mnogo zauzet, valjda zato, da mi ne kažu da ga nema u Glavnom stanu. O njemu svi govore s povjerenjem, koje je više bilo sadržano u tonu, nego u riječima, s nekim usrdnim poštovanjem, kao o nečem što je istovremeno i veoma blizu i veoma daleko. Dopala mi se kod ovih časnika njihova nerazmetljivost, profesionalna ozbiljnost, jasno i bistro prosuđivanje bez mržnje i bez pretjeranog oduševljavanja, a u prvome mi se je redu dopala činjenica, da su me primili s nekom delikatnom ljubaznošću, više zbog moje narodnosti nego radi moga zanimanja.

— Jeste li Talijan?" — Jesam Talijan.

„Talijan" je ovdje gore postala magična riječ.

Helsinki, 7 prosinca

Sovjetska ofenziva, čija se prva faza može smatrati za sada iscrpljenom a da nije postigla svojih ciljeva, nema jednaka obilježja na cijeloj fronti, koja se proteže od Terijokia do Petsamoa u dužini od preko dvije hiljade kilometara između ledenih jezera i jelovih šuma.

Na Karelijskoj prevlaci je ona čista i jednostavna, gdje se osvajačke čete okupljaju ili se nastoje okupiti za obranu prije nego se pripreme na novu navalu s ispravcima granica, policijskim akcijama na zauzetom teritoriju, gradnjama, radovima na utvrđivanju itd. Naprotiv, na svim ostalim točkama granice ne vrši se sovjetski pritisak u skladu sa ciljem da pripoje teritorije, ne upija ni ne napreduje poput uljene mrlje, nego ide za tim, da se pokreće s jednom jedinom svrhom: razbiti i raspršiti naglim udarcima sistem protivničkog prometa.

Taj sistem je više nježan i bolje bi mogao poslužiti za obranu protiv napadaja s Istoka, nego napadaja sa sjevera. Jer zaista, bila ga je i ostvarila u svom općem planu sama Rusija, prema jednom strateškom kriteriju, upravljanom strahom pred napadajem sa Zapada. Eto zašto njegovi važniji kraci, osim onog uzdužnog, Sjever—Jug, što su ga sagradili sami Finci, teku uz obale jezera i koji brane jezera ne protiv istoka, nego protiv zapada.

I na temelju te činjenice sovjetski je Glavni stožer utvrdio svoj navalni plan. Beskonačna prostornost zemlje onemogućuje totalnu okupaciju. Izuzevši južne predjele, obilne odličnim prometnim sredstvima i gusto naseljenim gradovima, koji ako ih se opskrbljuje s morske strane, mogu pružiti udobno zaklonište jednoj osvajačkoj vojsci, sav ostali dio zemlje pretstavlja branu zaleđenih pustoši, posijanih jezerima i prašumama, s malo ili nimalo cesta, a koje su pustoši prikladne za obranu četničkim ratnicima. Da bi se ovi predjeli mogli osvojiti, potrebno ih je raskomadati na razne dijelove i zauzeti ih kad izgladne.

Prema tome bi ovo morali biti ruski ciljevi: zauzeće Karelije sve do Viipuria i progresivno prisvajanje obalnih krajeva sve do Turkua; na sjeveru pak niz strjelovitih napadaja prema propisima pokretnog rata, da bi se brzo zauzela središta cestovnih spojnica i željezničkih čvorova. I zaista, dok su Rusi na jugu napredovali u masama, na sjeveru od Ladoškog jezera su naprotiv kretali u brzim kolonama. Jedna brigada, pojačana artilerijskom pukovnijom, presjekla je Ribarski poluotok, došavši u doticaj s norveškom granicom i nastojeći zatim sa sjevera napasti Petsamo. A jer se je Petsamo opro, kolona se spustila na Salmijärvi, koji su Finci napustili. Ali kakav je bio konac ove ofenzive, već smo vidjeli: finske su čete nakon toga,

8

spretnim napadajem s leđa, razbile karike protivničkog lanca, koji se sada naglo rastvara zbog osamljenosti i gladi.

U isto su vrijeme sovjeti pokušali prekinuti prometne veze od sjevera prema jugu zemlje jednim upadom na izbočinu Pielisjärvia, na visini otprilike 63 stupnja sjeverne širine. Cilj ove akcije bio je željeznica Kajaani—Sortavala, koja sačinjava tipični primjer obrnute zaštite, koju smo gore spomenuli: tojest zaštite sa zapadnog boka, mjesto one s istočnog. Ova druga ofenziva, iako se o njoj malo govorilo, (a možda se o njoj baš zato malo govorilo), daleko je opasnija.

Sovjetsko napredovanje na tom otsjeku dovelo je u prvi čas u sumnju mogućnost da Finci zaštite važni željeznički ogranak, glavnu arteriju istočne Finske. Neprijatelj se je naprotiv zaustavio. Čini se da su neka odjeljenja ruske divizije, koja je ovdje bila uposlena, upućena na Karelijsku prevlaku, gdje su čete Mereskova, koje su se prije tri dana, kao što sam kazao, sastojale od pet pješadijskih divizija, sada navodno porasle na sedam divizija. A jer nije poznato da je Armija sovjetskog generala dobila nova pojačanja, vjeruje se da je on nakon prvog iskustva na prevlaci izvršio neke preinake u raspodjeli svojih snaga, pozvavši u taj otsjek dio od šest divizija, porazmještenih sjeverno od Ladoškog jezera.

Čini se da tu pretpostavku potvrđuje činjenica, da su finski avijatičari iznenadili i bombardirali na pruzi Lenjingrad—Murmansk jedan vlak prepun četa, koji je sa sjevera kretao prema jugu. Smanjena na svoje efektive, ruska kolona kod Pielisjärvia nije mogla proslijediti u svome prodiranju i logoruje u onih nekoliko zauzetih okružja, možda u očekivanju pojačanja. S time nije rečeno da još

uvijek taj otsjek nije najopasniji u ruskom napredovanju, a branitelji nemaju između jezera Pielinen i protivničkih pretstraža odviše veliki prostor, na kojem bi mogli izvesti svoju taktiku, koja je u suštini taktika pokreta. Nurmes i Lieksa su sovjetski ciljevi. Njihov eventualni pad bi mogao uroditi teškim posljedicama i prouzročiti rušenje cijelog finskog željezničkog sistema u srednje-istočnom sektoru.

Druga opasna tačka ofenzive je prodiranje u okružju Soluntunturi na 67 stupnju sjeverne širine, a zadatak joj je presjeći cestu Kuolajärvi—Kemijärvi. Ova posljednja ostaje kao neposredni cilj. Rovianiemi i Tornio su daleki ciljevi akcije, koja ima da presječe Sjever od Juga i da razbije kopnene saobraćajnice između Finske i Švedske, ali se je za čas i ona zaustavila. Ruske čete, koje su operirale u tom području, sastojale su se od jedne pješadijske brigade i od skupine brdske artiljerije, koje su dolazile iz Kantalahtia.

Usko povezane za svoje ciljeve su dvije južne ofenzive na sjevernoj obali Ladoškog jezera i na samom jezeru. Ofenziva na Karelijskoj prevlaci, i kad bi doprla do Viipuria, ne bi uspjela prekinuti prometne veze između zapadne Finske i istočne Finske, jer su Finci željezničkoj i cestovnoj mreži, koju je sagradila Rusija, dodali jednu stratešku prugu, koja spaja ta dva predjela, ostavljajući po strani Viipuri: prugu Simola-Elisenvaara, koja vodi od Lahtia do Sortavale, a odatle se penje do Joensuua i do Kajaania. Zato su Rusi navalili na dvije točke: na Suojärvi, da bi razbili prugu Sortavala-Joensuu i na jezero, da bi pripremili iskrcavanje četa nasuprot Elisenvaarau.

Na Suajärvi su poduzeli napadaj s jednom pješadijskom divizijom i s jednim korpusom oklopljenih kola, koja su u prvim danima polučila neki brzi uspjeh, ali koja se

sada nalaze blokirana nakon jakih gubitaka na kolima od snijega i od nestašice cesta. U vodama Ladoškog jezera, koje nisu zaleđene, nalaze se tri naoružana remorkera s topovima od 75 milimetara i mitraljezima, koji su pokušali provesti iskrcanje skijaških patrola u okolici Hiitole, da bi zaskočile iznenadno iza leđa posadu na pruzi Simola —Elisenvaara.

Pokušaj je potpuno propao. Slabo sovjetsko brodovlje, mjesto da iznenadi bilo je iznenađeno od djelova finske obalne artilerijske pukovnije.

Ofenziva na Karelijskoj prevlaci je već spomenuta. Ona se zaustavila otprilike na visini pruge Uusikirkko—Valkijärvi, svladavši jedan upadni ugao na istoku kod Rautua. Teško je točno označiti položaje, jer se napredujuće trupe neprestano pomiču, ispravljajući frontu i oprezno napreduju po terenu, koji je miniran, provodeći zamašan pokušaj, da zakvače šest zaštitnih bataljuna, koji operiraju u tom području.

Ali kako bilo, oni su još uvijek izvan prve od Mannerheimovih linija, proboj koji je sačinjavao neposredni cilj ofenzive. Tih linija ima četiri i kombinirane su jedna s drugom. Prva se proteže od Kuolemajärvi do Sakkola. Nije važna. Najvažnija je ona, koja se prostire u području istočno od Viipuria. Razgledao sam je u vrijeme mira, ali istinu da kažem, nije mi bilo dozvoljeno mnogo vidjeti. Ukupno uzevši, nisam mogao dobiti dojam da je neporušiva, ali mi se pričinila vrlo dobro složena i takova, da je u stanju pružiti ozbiljan otpor osvajačkoj vojsci.

Osvajačka vojska zaista se ne usuđuje da je napadne. Ona čeka i oklijeva, vjerojatno u iščekivanju artilerijskog pojačanja na rubu prve od četiri linije.

Na svih dakle pet otsjeka ogromne fronte doživjela je neuspjeh ruska Armada, koja je navalila, kako se kaže, sa suviše slabim snagama.

To je pregled prvog tjedna rata.

Helsinki, 8 prosinca

Vidio sam tri ruska zarobljenika, koja su ovdje internirana i stavljena na raspolaganje znatiželji pokojeg novinara. Složili smo se u tome, da su ova tri čovjeka nepodesni uzorci za prosuđivanje jednoga naroda i jedne vojske, ali me oni nipošto nisu nadahnuli optimističkim mišljenjem o ruskoj vojsci. Fizički su sva tri dobro razvijena, ali ravnodušni prema svemu, što se oko njih događa, a njihova je oprema vrlo loša. Odore su im od trošnoga i gruboga sukna, prljave i poderane. Užasne cipele, izobličene, s potplatima, koji su neobično sličili na ljepenku. Ali im je zato dobre kakvoće bilo oružje, koje su imali kad su zarobljeni: karabinke i pištolje.

Razgovor s njima, koji se je vodio preko tumača, nije bio mnogo poučan. Rekli su nam, da je jedan od njih iz Odese, drugi iz Moskve, jedan iz Lenjingrada i da su ih zarobili dana 4., dok su s jednim narednikom vršili ophodnju u okolici Mustamäkia. Kao što se, izgleda, često događa ruskim ophodnjama, koje izviđaju predjele na Karelijskoj prevlaci, oni su bili prešli prekrivene finske šančeve i odjednom su iza leđa začuli da ih pozivaju na predaju. Narednik, koji se je htio braniti, bio je ubijen. Oni su se predali.

Upitao sam ih, kojem odjelu pripadaju. Odgovorili su da su dodijeljeni drugoj eskadrili, treće čete. Ali kojoj

satniji pripada ta četa, nisu znali, a još manje kojem bataljunu i kojoj pukovniji. Jedino su znali, da im je, kad su prešli granicu, bilo rečeno da će rat trajati tjedan dana i da će ih poslije toga pustiti da se vrate svojim kućama.

U taj čas je onaj iz Lenjingrada, najjači od njih trojice, s plavim čuperkom na čelu i s ožiljkom na lijevom obrazu, počeo slabašnim glasom govoriti o svojoj ženi, koja se zove, ako se ne varam Katja, i o svojoj djeci. Govorio je o tome neko vrijeme sipajući riječi poput bujice, a onda odjednom počeo tako plakati, da bi nas bio raznježio, kad ne bi imao onaj glas i onaj smiješni nakrivljeni čuperak. Ostala ga trojica nisu ni gledala. Pušili su cigarete, što su ih dobivali i češali se vrlo napadno.

Od zarobljenika se ne može nikad ništa doznati. Ipak s nešto malo strpljenja, pitajući ovo i ono, skupljajući elemente i uspoređujući ih s drugima, uspjelo mi je saznati ponešto prilično tačna o sovjetima i njihovom načinu ratovanja.

Potvrđeno je međutim, da oni na Karelijskoj prevlaci operiraju s velikim gomilama, u kojima pojedinac i njegova inicijativa iščezavaju. Velike mase, koje se pomiču sa slabim taktičkim kriterijem i bez mnogo reda, postavljaju se odlično za ciljeve protivničkim mitraljezima. Na taj se način objašnjavaju njihovi golemi gubitci, koji se otprilike mogu označiti sa dvadeset hiljada ljudi. Taktička pokretanja Finaca, koliko se čini, vrlo mnogo ih obezglavljuju. Ruske čete, čija je obuka oskudna, lako upadaju u prevoje protivničke obrane i kada je pao časnik, koji je prisiljen da korača ispred odreda, da bi na taj način dao primjer ostalima, četa se raspršuje i predaje.

Naravno da se i za njih govori da nastupaju gonjeni mitraljeskom paljbom, koja ih tjera naprijed i da upo-

trebljavaju otrovne plinove. Kako se slične optužbe bacaju u svakom ratu na svaku neprijateljsku vojsku, uvijek sam se ustručavao da ih zabilježim. Ali su mi to potvrdili s toliko jednodušnosti i s toliko točnosti pojedinosti svi nezainteresirani posmatrači, da im treba vjerovati. Jednako tako se može vjerovati glasinama, prema kojima sovjetske čete potiskuju pred sobom gomile civilnog pučanstva, da bi na taj način izazvale eksplozije mina. Nije utvrđeno, o kojim se narodnostima radi. O finskoj svakako ne, jer su Finci tu zonu odavno napustili. Kaže se da su to Poljaci.

Sovjetska artilerija, sudeći po nekim znacima, veoma je teška i prije slijepa, što se tiče pogodaka. S druge strane jer je radi uvjeta vidljivosti i radi šuma onemogućeno svako raspoznavanje, prisiljena se je ona veoma često prepustiti slučaju. Njeno naprotiv opskrbljivanje municijom izgleda prilično dobro. Nije isto tako s materijalom za prevoz, koji je veoma težak i slabo prikladan terenu, na kojem se kreće. Čini se da su svi putevi od Lenjingrada do Karelije zatrpani i da to nije posljednji razlog sporosti ofenzive.

Svakako je najlošija avijacija, naročito u ljudskom materijalu. Nju osobno poznajem. Njezini su pogodci neredoviti i približni. Jer ne mogu da pogode cilja, sovjetski se tromotorni i dvomotorni avioni često puta spuštaju i do 200 metara, izlažući se protuzračnoj vatri tako nesmotreno, da se kod najvećeg broja oborenih aparata razabire, da su srušeni mitraljeskim metcima. Jedan zarobljeni potporučnik-pilot, kojeg sam intervjuisao, izjavio je da ima za sobom svega deset sati letenja.

Helsinki, 9 prosinca

Kraj dvadeset stupanja ispod ništice nije lako putovati ovim cestama. Prekriva ih ploča blistavog leda i automobilski se kotači o njemu neugodno skližu. Ukočena studen i bez vjetra ukrućuje zemlju i nebo, koje je paralizirano i zgusnuto, iako je prepuno snijega. Suze teku — a suze se ukrućuju u srebrnaste kapljice — vid se zamagljuje, krv se ledi u žilama: da ponovo počne kolati nema druge pomoći do konjaka. „S konjakom se dobivaju ratovi", govorio je poput Bismarcka, skakutajući i udarajući se snažno po požutjelim obrazima, američki kolega Stevens.

Kako je Bog htio, stigli smo skližući se cik-cak između zaleđenih jezera i sanjivih šuma do mjesta X, ne mnogo kilometara od Helsinkia, gdje se u nekoj vrsti velikoga koleža, sastavljenog od drvenih sjenica, skrivenih između stabala, ubrzanim tempom priprema stotine dječaka između 16 i 19 godina za ratovanje po šumama i po snijegu.

Mladi su novaci bili već na vježbi kad smo stigli. Mnoge su čete bile već raštrkane po okolici u bijesnoj trci kroz gustu mrežu jela, koju je tako teško probijati; druge su, poredane na malom okruglom proplanku, podalje od sjenica, sličile galeriji snježnih tipova. Odjeveni u dugačke bijele haljine poput košulja, kao liječnički asistenti za operacionim stolom, isto tako s bijelim kožnatim kapama, kojima su krila spuštena na uši, a koje su im davale čudan izgled letača, a bijele su im bile također i skije, pričvršćene na noge, vojnici su stajali ukočeni u pozornom stavu, pod strogim nadzorom jednoga časnika, koji je buljio u kronometar. I to je bila neka vježba, ne parada; kušnja izdržljivosti u nepokretnosti: tko bi se u roku od pola sata onesvijestio, bivao bi isključen.

Ni jedan se nije onesvijestio. Na zvižduk se odred odmakao, a druga dva su nadošla i od toga su časa ondje lepršale bijele sablasti, dolazile su i odlazile u tišini, koju je prekidalo jedino svilenasto škripanje skija i reske riječi zapovijedi, koje su odmah zamirale u pamučastom zraku.

Sada, kad se zima konačno spustila na ovaj kraj, sve su finske čete navukle na noge svoje omiljele skije i rat je krenuo, u neku ruku, sportskim tokom.

Izobrazba ovih četa je posve zasebna. Za nju su potrebni: teren, šuma, led i tama. Njeni su ciljevi: najveća brzina, kombinirana s najvećom točnošću pogodaka i savršenom vještinom skrivanja. Da se uzmognu potpuno sakriti, vojnici su odjeveni sasvim u bijelo, pa kod nastupnog markiranja oni pod svaku cijenu izbjegavaju otvoreno polje. Otvoreno je polje opasno ne samo kao takovo, nego i po tragovima, koji na njemu ostaju: tragovi skija mogu neprijateljskim avijatičarima pokazati put i omogućiti im da u okolnim šumama utvrde gdje se nalazi pješadija u pokretu. Pa i uz opasnost da će se izgubiti orijentacija, treba ostati u šumi.

Što se tiče prevoza materijala, taj se vrši na neobičnim sklizaljkama u obliku kolijevka, koje vuče šest ljudi sprijeda, a vode ih druga dva odostrag i to kod teških mitraljeza. A za topove se upotrebljavaju skije široke 65 centimetara svaka, a vuku ih konji, ovi mali finski konji s platinastom grivom i s jakim grudima, koji hodaju priličnom brzinom i onda, kad im je snijeg do vrata i s nekim sasvim naročitim smiješnim korakom, s raskrečenim nogama, koje zadiru u snijeg probijajući ga, a da bi se iz nje-

ga izvukle odgrču ga udarcima, koji prouzrokuju pucketanje kao od mina. Svi konji u Finskoj, pa i oni od konjice, zimi su dodijeljeni topničkom gađanju. Jer konjanici od prosinca do ožujka ne jaše; ali se zato dadu vući na skijama, vezani s dugačkim remenjem. Što se tiče prevoza u automobilima, često se puta u tu svrhu stvaraju na ledu improvizirane staze, koje se dobivaju polijevanjem vode, koja se odmah zaleđuje. Ali to nije odviše praktično sretstvo. Često je puta voda preteška za prenašanje, a lako se zaledi još prije nego stigne na odredište.

Preostaje još problem mraka, koji naročito na Sjeveru ne prestaje cio dan, a niti namršteno nebo ne propušta ni tračak mjeseca ili zvijezde, čiji bi odsjev na snijegu osigurao bar malo svijetlosti. Ali Finci, koji su navikli na potpuni mrak, svejedno kreću naprijed poput bijelih šišmiša. Svijetlo im je potrebno jedino kada treba otvoriti vatru. Tada se u svakom vodu nalaze dva ili tri čovjeka-svjetionika s jakim reflektorima, koji im se njišu na praima. To su ljudi, koji su namijenjeni smrti. Kad se dođe u doticaj s neprijateljem, čovjek-svjetionik ostaje odjednom osamljen: ostali se od čete odvajaju u stranu, zaštićujući bokove, zaklanjaju se za debla stabala. Čovjek-svjetionik užiže svijetlo, istražuje s njime po tami pred sobom. Njega čekaju prvi neprijateljski metci. Ali se drugovi, poskakujući hitro od stabla do stabla u mračnom prostoru, što ga obrubljuje snop reflektorskog svijetla, približavaju na mali razmak zabliještenom neprijatelju i kose ga vatrom iz mitraljeskih pištolja, koje ne nose daleko, ali su brzometne. Evo čemu takovo naoružanje. Ma koliku jakost imao reflektor, osvijetljeni prostor ne ide nikad preko 500 metara i traje kratko, jer čovjeku svjetioniku nema spasa. Treba pucati odsječno, brzo, baš kao što se dopada Fin-

cima. Treba primjetiti da je svijetionik u ovim četama neka vrst počasti, medalje, koja se daje kao dokaz i znak odlikovanja vojnicima, koji su se pokazali najhrabrijima na ratištu.

I Rusi se s druge strane ravnaju ili se nastoje ravnati na sličan način. I oni su uveli bijelu tuniku, skije i saonice, ali bi htjeli autotransportima nadomjestiti konje. Rezultati su se pokazali neuspješni.

Radi poteškoće s prevozom na automobilima, a jer su im konji navikli na klimu i na teglenje na krajnjem sjeveru, morali su se sovjeti u ovoj zoni osloniti isključivo na čovjeka. Ali je vojska, koju je Mereskovljeva Armija ovdje rasporedila, sastavljena isključivo od Ukrajinaca, a to su vrlo loši skijaši, kojih se mora složiti osmero, da prenesu jedan mitraljez i kojima je potreban obrok tople hrane na dan. Eto zašto su oni, iako znatno brojniji od Finaca, propali sa svojom ofenzivom pred protivnikom umjerena života i veoma okretnim, koji pije samo mlijeko i koji kroz mjesece i mjesece može biti bez tople juhe.

Sve ovo objašnjava nepriliku, u kojoj se nalaze Rusi i zašto se finski Glavni stožer nije mnogo uzbudio na vijest, koja se provukla kroz mrežu savršene informativne službe, da se neprijatelj sprema potrostručiti svoje efektive i koncentrirati uz cijelu granicu od Ladoškog jezera do Petsamoa nove tri armije. Te ljude treba opskrbljivati i davati im jesti. Od Lenjingrada do Murmanska, kao što je svima poznato, postoji jedna željeznička pruga, koja, kao što svima nije poznato, funkcionira bolje zimi nego u proljeću (led je učvršćuje i ukočuje, a kopnenje prouzrokuje iskliznuća i zastoje). Ali od ove željeznice do granice počinje zapravo nevolja. Na ni jednoj točki od ove željeznice

do ove granice nema manje udaljenosti od 150 kilometara, a taj je prostor zakrčen snijegom.

Rusi pritiskuju sa sjevera, razumije se radi sastava tla; ali se nešto manje razumije kako će u tome uspjeti bez cesta i bez priključnih željeznica. Jedan od njihovih planova se je sastojao i u tome, da poduzmu ofenzivu preko Ladoškog jezera, kad se ovo zaledi (a zaleđenje je pred vratima). Ali su Finci baš za tu eventualnost smjestili duž svoje obale jezera jednu artilerijsku pukovniju, a takova bi obranbena mjera bila pretjerana kad bi imala za svrhu jedino neutralizirati napadaj i pokušaje iskrcavanja sa strane oskudnog broja laganih sovjetskih brodova u tim vodama. Ali ona je u prvom redu namijenjena iskapanju jama ispred ili bolje iza leđa odjelima neprijateljske pješadije i artilerije, koji nastupaju po ledu. Granate bi, lomeći ledenu ploču iza kolone u pokretu, laganim pogodcima izolirale ovu od glavnine i odrezale je od opskrbne baze.

Ne, ovaj rat nije lagan posao za onoga, koji navaljuje. Budu li Finci opskrbljivani municijom, (a to je glavno pitanje), dovesti će u veliku nepriliku protivnički Glavni stožer. Poglavica sovjetske avijacije Lohtionov već je predao ostavku na svome položaju, pošto je bio došao u opasnost da ga postave pred plotun za smaknuće, kao što se to dogodilo s njegovim predšasnikom Alksniesom. Mereskov nema krivo što nastupa s olovnim nogama.

Helsinki, 10 prosinca

Ponovno su započele borbe pred Mannerheimovom linijom, najviše zbog otvrdnuća terena uslijed zaleđenja, koje omogućuje veću pokretnost. U svim akcijama, koje

su se provele na sjeveru od Ladoškog jezera, Finci su zabilježili čisti dobitak. Obalne baterije Koivistoskog arhipelaga i dalje uspješno podupiru kopnene čete, koje se bore na boku Karelijske prevlake.

Glavni stožer javlja, da su finski avioni bombardirali Kronstadt ' poriče sovjetsku tvrdnju, po kojoj da su sovjetske čete uznapredovale za 70 kilometara.

U ovim se krugovima smatra, da će se velika ruska ofenziva odvijati u središtu Finske, prema Oulu, u Botničkom zalivu, gdje se teritorij sužuje, da bi se pokušalo presjeći Finsku u dva dijela i izolirati je od Skandinavije.

Sovjetske čete, koje operiraju u sjevernoj Finskoj, koliko se saznaje, sastoje se navodno u pretežnom broju od Kirgiza. Finska je mornarica međutim prisilila na uzmak sovjetske jedinice u Botničkom zalivu nakon žestoke obostrane topovske paljbe.

U Kareliji sovjetski pritisak biva sve žešći. Prema onom, što su javili finski avijatičari, koji su vršili zračna izviđanja neprijateljskih položaja, sovjetski se efektivi sastoje od tri puta većeg broja nego što su finski, koji su razvrstani na obranu Mannerheimove linije.

Kad se je uvidjelo beskorisnost nastojanja da skrše junački otpor finskih vojnika pomoću frontalnih udaraca u masi na Mannerheimovu liniju, zapovjedništvo ruskih četa u Kareliji usredotočilo je napade na jednu jedinu točku, to jest oko središta kod Kivisalmia. Drugi jedan napadaj bio je uperen proti sjevernom dijelu te linije, blizu rijeke Vuoksi, ali ni ovdje Rusi nisu uspjeli uznapredovati.

O zračnom napadaju na Hanko saznaje se da gusta magla nije dozvolila utvrditi koliki je broj ruskih aparata, koji su pokušali bombardirati grad. Njihov je cilj očito bio tvrđava na moru, ali je ni ovog puta nisu pogodile bom-

be, nego su one naprotiv padale na građansko pučanstvo, prouzročivši izvjestan još neutvrđeni broj žrtava.

Prema vijestima iz norveškog izvora, Rusi su navodno poduzeli jednu ofenzivu u sektoru Salmijärvia i Petsamoa. Ruski su aeroplani bombardirali ovo posljednje središte od 11 do 13 sati. Još nije poznata šteta, prouzročena bombama. Cijelo se poslije podne na norveškoj granici čula snažna artilerijska i mitraljeska pucnjava. U ovom krajnjem sektoru rata vrijeme se zadržalo vedro, ali je studen oštra.

Sovjeti upotrebljavaju otrovne plinove. Činjenica, koju su ustanovili bez razlike svi neutralni promatrači, utvrđena je danas u svojim pojedinostima sa strane tehničara. Radi se o granatama sa kloropikrinom. Dvije hiljade miligrama ovog plina na kubični metar zraka ubija u roku od jedne minute, a 50 miligrama onemogućuje disanje. Njegovo je djelovanje polagano i razorno kad udahnuta količina nije tolika, da bi mogla prouzrokovati časovitu smrt: otrovani čovjek je osuđen na dugo liječenje u bolnici i vrlo mu se teško može povratiti zdravlje. Spominje se slučaj pedesetorice finskih vojnika, koje je zahvatilo ovo podlo i podmuklo oružje njihovih protivnika. Kloropikrin je neka veoma prosta podvrst otrovnih plinova i njegova je upotreba sa strane Rusa iznenadila sve one, koji su vjerovali u čudesan i tajanstven napredak, polučen u ruskim laboratorijima na polju kemijskog rata. Možda ruska vojska ima na zalihi i štogod paklenskijega, ali se dosada nije služila nego s plinom, koji se obično upotrebljava za uništavanje kukaca.

U unutrašnjem položaju, Sabor se danas sastao na plenarnu sjednicu, s koje je uputio dvije poslanice, jednu finskom narodu, a drugu narodima cijeloga svijeta. Prva

sadržava zahvalu naroda vojsci na snazi, ustrajnosti i odvažnosti, što ih je ona pokazala. U drugoj se doslovno kaže:

„Finski narod, koji je uvijek želio živjeti u miru sa svim narodima svijeta i koji je svoju budućnost zasnovao na mirotvornom radu, danas je žrtvom brutalnog napadaja sa strane svoga istočnog susjeda, a da mu nije dao povoda za taj napadaj. Mi nismo imali mogućnosti izbora. Borba nam je nametnuta. Finski se narod bori za svoju nezavisnost, za svoju slobodu, za svoju čast. Mi branimo svoju domovinu, svoj demokratski režim, svoju vjeru, svoje ognjište i sve ono, što civilizirani narodi smatraju svetim. Do sada smo se borili sami s neprijateljem, koji prijeti upadom na naše zemljište, iako se u stvari radi o tome, da se obrani sve ono, što čovječanstvo ima najdragocjenijega. Dokazali smo da želimo učiniti sve što nam je moguće u ovoj borbi, ali držimo da prosvijećeni svijet, koji nam je već iskazao svoje simpatije, neće dopustiti da se bijemo sami s neprijateljem brojnijim od nas. Naš nam položaj predstraža zapadne civilizacije daje pravo, da iščekujemo aktivnu pomoć drugih prosvijećenih naroda. Svim tim prosvijećenim narodima finski narod upućuje ovaj apel".

Sa svih strana Finske pristižu darovi u skijama za vojničke vlasti. Treba znati, da je upotreba skija za Fince svih staleža glavna stvar.

Helsinki, 11 prosinca

Vijesti s raznih fronta i dalje stižu polagano, pogotovo one s krajnjih točaka sjevera. U području Petsamoa se znade, da je što jučer što danas 500 Rusa onesposoblje-

no za borbu, a 200 ih je zarobljeno. Finci naprotiv nisu izgubili nego 10 do 12 vojnika. To su brojke, koje potvrđuju ono, što sam već rekao, o ovom bijelom ratu rasparčanom u razdrobljene i raštrkane akcije sa sovjetskim odredima, koji napreduju prema nepouzdanoj praznini, a onda postaju osamljene i izgladnjele; s finskim ophodnjama, koje vuku vjerni sobovi, s okršajima po šumama i s nenadanim bježanjem i vraćanjem. Iako su deset puta brojniji, Rusi su još pred vratima Petsamoa. Četiri bataljuna zatvaraju s juga grad, koji sa sjevera bombardiraju dva krstaša, dok aeroplani pokušavaju napadaje iz zraka. Koliko Finaca brani ovaj Alcazar na 70 stupnju sjeverne širine? 100 ljudi u svemu. To zvuči kao priča.

Ali to nije priča. Svaka bi se možda osvajačka vojska tamo gore rastepla. Iz Salmijärvia, iako su ga Rusi bili čvrsto zauzeli i bili počeli u žurbi izgrađivati jednu cestu, morali su se osvajači povući da izmaknu gladi. Sada ga avioni bijesno bombardiraju, ali to je osveta, koja ne polučuje cilja, jer uništava tek ostatke malog broja zapaljenih koliba. Finska je vojska na drugom mjestu, ne zna se gdje u šumi. Šta se tiče pučanstva, ono je posvema otišlo, uništivši prije toga sve najsavjesnije. Posljednja dva parobroda, krcata staraca i djece (žene su gotovo sve ostale sa borcima, jer se i same bore) potopljena su prekjučer od sovjetskih krstaša i o tome je danas moskovski radio javio vijest kao o velikom vojničkom uspjehu. Ruska mornarica broji u svoju aktivu tu operaciju, zatim potopljenje jednog estonskog parobroda (jutros) i bombardiranje malog broja nenapučenih otoka u Baltiku. Ništa više. Mjesto da napreduje, čini se da Mereskovljeva vojska trati svoje vrijeme u raspoređivanju snaga, očekujući pojačanja. Pet divizija na Karelijskoj prevlaci, koje su prekjučer pretvo-

rene u sedam, čini se da su danas porasle na osam, ali izgleda da takovo gomilanje još nije dovoljno sovjetskom Glavnom stožeru, ako je istina, kao što je istina, da su Rusi još zaokupljeni borbama na Taipaleenjoki. Malih novosti ima jedino na istočnoj granici i to upravo u sektoru, koji sam već označio kao najopasniji u napredovanju: sektor Pielisjärvia, nešto malo iznad 63 stupnja sjeverne širine.

Blizina važne željeznice Joensuu-Kajaani od životne je važnosti za ovu točku u tolikoj mjeri, da je finski Glavni stožer od prekjučer do jučer ondje sabrao nova odjeljenja svježih i dobro opskrbljenih svojih četa, ne znam u kojem broju. Usprkos tome Rusi su još malo uznapredovali u tom području, cilj im je Lieksa, zauzevši dva mala sela Kitelä i Mükkä.

To je što se tiče vojničkih operacija. U pogledu političkog položaja nutarnjeg i vanjskog, još uvijek u političkim krugovima Helsinkia vlada velika neizvjesnost u pogledu držanja, što ga je inozemstvo zauzelo prema Finskoj. Usprkos svih simpatija, koje nam je svijet iskazao, veli se ovdje, jedina sigurna konstatacija, koju možemo učiniti, je ta, da se sami borimo protiv Rusije. Ali našu ogorčenost ne prati malodušje. Naprotiv. Naprotiv: ovaj mali narod, koji se ne razoružava i koji ima i velikog shvaćanja za tuđe teze, ima svoj veliki ponos, iako ga susprežе. Za švedsku tezu na primjer, koja je po mnoštvu određenih i lako odredivih okolnosti ona, koja bi automatski morala biti usklađena s finskom tezom.

Očito je da nordijski blok nije funkcionirao; ali ih ima koji tvrde, da će to biti u buduće. Nisam lično provjerio vijest, koja je potekla iz finskog izvora, a po kojoj geografske karte, nađene u džepovima nekih ruskih za-

robljenih časnika, označuju kao cilj sovjetskog napredovanja Aaalandske otoke i obale Norveške, ali je sigurno da napadaj Moskve ne može duboko ne uznemiriti sav skandinavski narod, a osobito Švedsku.

Problem uspješne pomoći, koju bi Finska negdje mogla naći, za nju je tim zamršeniji, što se „a priori" moraju isključiti sve Velesile, koje se nalaze u ratnom stanju. U ni jednom slučaju Finska neće na sebe preuzeti obaveze, koje bi je mogle povući da sudjeluje u jednoj ili u drugoj ratujućoj skupini. Izgleda paradoks, ali je neprijeporna istina, da Finska vodi rat i zbog toga, da ne bude prisiljena voditi drugi jedan rat. Naravno da se ovdje mnogo i s puno nade gleda u Sjedinjene Države. Odnošaji s prekooceanskim narodom, u čijem sklopu živi finska skupina od 400.000 iseljenika, koji su tamo dolje mnogo omiljeli zbog svoga poslovičnog poštenja i svoje vjernosti, bili su uvijek intimni, a ta je intimnost u posljednje vrijeme pojačana akcijom pretsjednika Roosevelta u korist napadnutog naroda.

Pomoć, koju Finska treba, nije naročito velika. Ona je stupila u rat slabo spremna, ali s veoma zdravim finansijskim položajem i s aktivnom trgovačkom bilancom. Za autarhiju joj od proizvoda za prvu nuždu jedino nedostaju žito i šećer. Istina je međutim, da se osim ovih dvaju proizvoda drugo ništa ne izdaje na iskaznice, pa iako su cijene poskočile, vlast ipak nije ograničila potrošnju. Oružje i municija, eto što je Finskoj potrebno. I aeroplani, aeroplani, aeroplani. Ne bude li na svemu tome oskudice, izjavljuju ovdje, ona će i sama zakrčiti put boljševizmu.

S današnjim je datumom finska vlada objelodanila Bijelu Knjigu o razvoju finsko-sovjetskih pregovora, čiji je prekid doveo do sadašnjega rata.

Helsinki, 12. prosinca.

Ovaj je rat pridržao jedno iznenađenje: izostala je prava zračna ofenziva sa strane Rusa. Ta je ofenziva bila najavljena prvih dana s napadajem na Helsinki i sa serijom akcija na mnogo drugih središta Finske. A onda je odjednom splasnula, ili skoro, upravo u času, kad se u pameti sviju, pa i samih Finaca, bilo ukorjenilo uvjerenje, da sovjeti kane, kao što se je logično moglo očekivati, stupiti u akciju u prvom redu s tim oružjem, s kojim se dade najbolje baratati, a kojem najmanje stoje na putu zapreke u pogledu opskrbe, a ono je i brže i jedino, s kojim je ruski Glavni stožer u početku mogao nastupiti u golemim količinama.

Jer je zemlju teško osvojiti kopnenim putem, ona je zato bila izlagana bombardiranju iz zraka, koje bi, da je bilo izvršeno ispravnim taktičkim rasuđivanjem, lako bilo raskidalo njenu prometnu mrežu. To je zapravo morao uostalom i biti sovjetski plan, koji je provađan kroz četrdeset i osam sati. A poslije toga nije učinjeno više ništa. Rusi su započeli sa zračnim operacijama pomoću snaga, koje se sada nalaze pri ruci u estonskim i karelijskim bazama, s nekoliko stotina aparata. Početna je akcija trebala biti munjevita i u vrlo kratko je vrijeme imala zatrti sva građanska, zračna i vojnička središta Finske. Računala je s ovim pretpostavkama: s jedne strane s potpunom nesposobnošću protuzračne obrane i finske avijacije da uzvrati protunapadajem, a s druge strane s točnim izvršenjem naloga i uputa, izdanih od raznih zapovjedništava pojedinim bombarderima.

Nisu se obistinile ni jedna ni druga pretpostavka. Reakcija lovaca i protuzračne artiljerije bila je tako spremna, da je čak bilo slučajeva, da su dvomotorni neprijateljski avioni, smeteni neočekivanom protuzračnom vatrom gubili smjer i po više sati lutali, tražeći put za povratak, slijedeći obalu na koju bi poizbacali teret bomba, bojeći se s njima vratiti u baze.

Što se tiče finskih lovaca, bilo je iznenađenje vidjeti njihove male aparate kako se ne samo održavaju, nego kako gotovo uvijek imadu prednost pred velikim i veoma modernim dvomotornim avionima neprijatelja. S ruske su strane pogriješili u računu, pa se prema tome nisu dovoljno ni pripremili.

Predviđalo se sa strane Rusa, da će iznenadna akcija biti dovoljna da njome natjeraju na pokornost finski narod i vladu i da će za tu iznenadnu akciju biti dovoljne snage, koje su se 30 studenoga nalazile u pokretu u blizini granice (Karelija i Estonija). Elementi, s kojima se nije računalo, bili su osim nepokolebljivosti ovog naroda protuzračna obrana i lovci, koje sam spomenuo, a u prvom redu oskudni učinak sovjetskih bombardera. Ovi posljednji su počinili teških pogrješaka, pokazavši veliki tehnički nedostatak. Da bi pogodili cilj, u prvom su redu prisiljeni spuštati se veoma nisko, ali ga ni onda ne pogađaju. Već sam kazao da sam i ja lično vidio ruske aparate na visini, ne većoj od 200 metara nad Helsinkiem, gdje su promašili sve ciljeve. Osim toga, od bomba što su ih oni izbacili, ne samo da sve nisu eksplodirale nego čak samo mali postotak. Na trećem mjestu nepopravljiva jednoličnost pokretanja dozvolila je finskim lovcima da otkriju taktičku metodu napadanja.

Sada stvari stoje tako, izuzev pokoju osamljenu i sporadičnu akciju, da se čini kao da je sovjetska aviacija začas napustila zračnu ofenzivu, vođenu s masom aviona i metodički. Kad je sve proračunao, ruski je Glavni stožer došao do uvjerenja, da za ostvarenje tih računa treba najmanje petsto aparata u punoj ratnoj spremi (treba imati na umu prostranost finskog teritorija i raštrkanost njegovih središta), koji treba u odlučnom času da sačinjavaju potpunu zračnu flotu u ratnoj spremi i sa širokim mogućnostima obnove ljudstva i materijala.

Samo će uz takove uvjete biti mogući slični zračni napadaji u masama od 100 do 150 aparata na dan, koji će moći uroditi konačnim rezultatima na postizavanju izmaranja neprijateljske obrane. Ali to je uvjet, koji nije lako ostvariti. Materijal, koji treba nagomilati na bojištu, samo se jednim dijelom dade prenašati zračnim putem. Za drugi veći dio zahtijevaju se normalna željeznička sredstva, koja znače jednu od tolikih Ahilovih peta mekoputnog sovjetskog diva. Za okupljanje snaga potrebnih za akciju bombardiranja u velikom opsegu, na kakovo su se sovjeti spremali na početku neprijateljstava, a koji su im trebali priskrbiti sjajne uspjehe, o kojima su govorile njihove novine i njihove radiostanice, treba više tjedana.

Nekoliko tjedana mirnoga sna za stanovništvo Helsinkia, koje se polagano vraća u prijestolnicu i koje u Ruse i u njihovu snagu vjeruje manje nego prije, a time je rečeno sve.

Koivinsko, 15. prosinca.

Jer, sam se nalazio preblizu i jer je linija, na kojoj sam bio, pružala razdražljivom jednoličnošću uvijek istu građu, odlučio sam poći u Koivisto.

Nije bilo bitaka u izgledu i topovi su s one strane šutili. Ali je Koivisto ime, koje se u izvještajima o ovom ratu spominje kao jedna od njegovih nevralgičnih točaka. Sa svih strana — s kopna, s mora i iz zraka — pokušavali su ga Rusi uzalud porušiti, jer se ondje svaki dan nešto dogodi. Koivisto je luka, mala jedna luka s mjestancem na dnu mirnoga sidrišta, u koje se proteglo hridinasto stijenje poluotočića u obliku jezika. Naprijed, na uzburkanom moru, dva mala otočića zakrčuju put za pristajanje. Utvrđena su i sačinjavaju kopneni lukobran. To je prvi šanac finske obalne obrane protiv onoga, koji dolazi s istoka. Od Lenjingrada se ova luka nalazi udaljena stodeset kilometara zračne linije, što dokazuje i potvrđuje apsurdnost sovjetske teze, prema kojoj je finska artiljerija izravno ugrožavala bivšu rusku prijestolnicu.

Rusi nisu daleko. Teško je, s obzirom na neravnost linije, točno kazati gdje su danas, možda malo više naprijed, možda malo više natrag nego jučer. Ali selo Uuisikirkko, oko kojega se vode bojevi, leži svega dvadeset kilometara istočno odavle. Njihov top, kao obično, grmi bez prestanka. Oni finski rijetko odgovaraju: odgovarali su kad smo stigli i oni iz Koivistoa, pa smo u prvi čas pomislili, jer se radi o mornaričkim topovima, da je navalila sovjetska mornarica. Ali nije, nego su pucali na kopnu protiv kopnene vojske. Finski je Glavni stožer postavio baterije tako, da mogu služiti toj dvostrukoj svrsi.

Ali Finska ipak nije ograničila svoja obranbena sredstva na prirodnu zaštitu, pa se je od Koivistoa do Aalandskog otočja opasala lancem baterija, mudro porazmještenih na krajnjim rubovima rtova, bolje raspoređenih sa strateškoga gledišta. Ovaj lanac ima svoje ishodišne točke polazeći od istoka na zapad, do Koivistoa, do Porkkale i

do Hankoa. Na taj je lanac često udarala sovjetska mornarica, ostajući uvijek na pasivi u računu primitka i izdatka. Ovdje u Koivistou je veći sličan pokušaj bio izveden 10. prošloga mjeseca, kad su se na obzorju pojavile dvije velike oklopnjače, „Marat" i „Oktobarska revolucija". Ali se nisu približile. Ostale su na pučini, navalile na tvrđavu 46 s topovima, koji su uz veliki prasak ubili jednoga Finca, a jednoga ranili, a onda su se udaljile.

Koivisto je strateška točka od osnovne važnosti i protiv opasnosti od kopnenih snaga. Leži na krajnjem zapadnom rubu Mannerheimova sustava i štiti ga od napadaja s te strane. Upad s desne između šume i mora Rusi su više puta pokušali i još pokušavaju, ali bez uspjeha.

Koivisto, taj mali Gibraltar sjevera, vezan s Viipurijem širokom željezničkom prugom, koju je neprijatelj mnogo puta uzalud pokušavao porušiti zračnim bombardiranjem, vodi brigu o obrani luke glavnoga grada Karelije: jedne osamljene luke i u koju se lako može ući, ali je veoma teško iz nje izići; labirint mrtvih voda, stisnutih među čvoraste otočiće i izobličene podmukle pličine i s otocima na pola skrivenim od plime. Tu je doživjela tešku nesreću u ratu s Rusijom švedska mornarica i od onoga dana je Viipuri za admiralitete sjevera ono, što je Rt Dobre Nade bio za moreplovce u vremena Vasca de Game. I zaista, sovjeti se drže daleko od toga mjesta. U Koivisto naprotiv dolaze da ga posjete od vremena na vrijeme avioni, ali to nisu odviše neugodni posjeti.

Jučer nam je na primjer došao jedan aparat, jedan jedini bombarder i pošto je ispucao sav svoj teret metaka u more, na šest ili sedam kilometara od grada i od tvrđave počeo se polagano spuštati. Činilo se da će pristati na zem-

lju, pa protuzračne baterije nisu pucale, jer se držalo da je doživio kvar na motoru. Ali se aparat nije spustio. Zaokružio je i oko njega je poletilo nekoliko listića i palo na zemlju, dok se je dvomotorni avion udaljivao iza stabala, progonjen beskorisnim štektanjem mitraljeza.

Pokupili su listiće. Bile su to neke vrsti okružnice, istipkane strojem, a vidio sam ih svojim očima danas u Koivistou. Na listićima je pisalo na finskom jeziku: „Finci, ustrajte: za mjesec dana će u Rusiji izbiti revolucija i svi ćemo biti slobodni". Odgovara li to istini, da će u Rusiji izbiti revolucija, ne mogu sigurno kazati, ali da tako misle, da to izjavljuju i da se tome nadaju neki Rusi, to je očito istina.

Među četama obalne baterije, koje su ovdje raspoređene, moral je kao obično odličan. Svi su mornari i ribari, ljudi prosti i dobrodušni. Jedan jedini vojnik iz Koivistoa izdao je mornaricu zbog vojske, ali nakon onog što se o njemu saznalo, prestali su se na nj srditi zbog izdaje stanovnici Koivistoa. Zovu ga imenom Marokanac zbog njegove maslinaste boje kože, zbog njegove kose i zbog njegovih crnih očiju. Čini se da ga je njegov otac dobio uz saradnju neke žene s juga i da ga je zatim donio sa sobom u domovinu. Živahan i neukrotiv, silno snažan, zapovijeda on sada s jednom satnijom na sjeveru od Ladoškog jezera, satnijom finskih „očajnika", koja je postala slavna po svojim noćnim napadajima na skijama protiv neprijatelja. Udarac, pa bjež dalje, daljnjih stotinu kilometara trke u potragu za novim odredom, koji oni iznenađuju na spavanju. Ovi pametni Finci, koji pokadkad polude, nadmašuju u tome i nas Talijane.

Helsinki, 16. prosinca.

Rat se je ovih dana udaljio još više na sjever. Dva su sektora naročito u pokretu i to onaj koji odgovaraju području gdje suženi teritorij najviše približava krajnju zapadnu granicu Švedskoj, a Botnički zaliv istočnu Rusiji. Osnovni argumenti opravdavaju činjenicu, što na izbočini ovog suženog teritorija ruska vojska vrši veći pritisak, da bi odrezala finski trup od njegovih sjevernih laponskih pokrajina, koje znače kopnenu vezu sa Skandinavijom.

Rusi su trebali prodrijeti malo više od 200 kilometara da izvrše taj presjek i da dopru do Tornia. Za taj su pothvat oni bili izabrali dva kretanja: jedan na Suomussalmi, a drugi na Sallu. Jučerašnji izvještaj jezgrovito prikazuje sovjetske neuspjehe kod Suomussalmia. Službenim se podacima mogu dodati ovi elementi: u sektoru Suomussalmia je napredovala jedna sovjetska divizija, dok se je druga okupljala i pripremala uporište s onu stranu granice. Operativna jedinica je napredovala bez cesta u jednom pravcu kretanja, nešto malo sjevernije od Suomussalmia, ne zna se iz kojih razloga, možda zbog terenskih prilika. Kad je stigla do obala Kiantajärvia, spustila se južnom stranom i zauzela mjesto, ne ispalivši metka. Fincima ni traga. Mjesto je već nekoliko dana bilo porušeno. U Suomussalmiu je sovjetska divizija više puta bila uznemirivana od lovačkih ophodnja, ali se nikad nije morala upuštati u ozbiljan boj da rastjera njihove zasjede. Ona je očekivala pričuvnu diviziju da se stavi u pokret u pravcu juga i u pravcu zapada.

Suomussalmi je zaista ishodište trokrake ceste. Njegova položajna važnost je ogromna. S pričuvnom divizijom, koja mu je imala sačinjavati operacijsku bazu, trebala su stići i oklopljena kola, koja bi se na cestama bila lako dala upotrijebiti. To je mogao biti početak zaista opasnog nastupa prema zapadu.

Suomussalmi leži na južnom dijelu Kiantajärvia, dugog i uskog vodenog rukava, koji se proteže od juga prema sjeveru. Mjesto, razdijeljeno u dvoje, spojeno je jednim mostom, prebačenim od istoka na zapad između dvije obale jezera, ondje veoma uske, a koje se razlijeva na jug, vijuga najprije prema zapadu, a onda prema sjeveru, ukratko tvori neku vrst debele udice, o koju je ostao zakvačen jezičac kopna i to onog, gdje se, preko mosta, proteže predgrađe mjesta i gdje započinje cesta, koja vodi prema unutrašnjosti.

Ovaj most je jedino što je ostalo na području Suomussalmia. Preko njega se jučer zakvačila predhodnica sovjetske pokretne divizije, uvjerena da će pred sobom naći prazninu, prema onom, što joj je bilo saopćeno sa strane aviatičkih izvidnica. Takova se predhodnica procjenjuje na tri pukovnije, to jest na blizu 10.000 ljudi. Ona je nesmetano prešla preko mosta. Odmah nakon njezinog prolaza most je odletio u zrak, srušen, kako se čini, od eksplozije jedne plivajuće mine. A u uskom jezičcu od kopna ostale su zatvorene unutar klopke tri sovjetske pukovnije, pa se vijest o njihovoj predaji ili o njihovom uništenju očekuje za večeras ili za sutra.

To nije sve. Dok je most letio u zrak, presjecajući diviziju u pokretu od njezine predhodnice, dotle je sretnim jednim napadom finskih četa, koje su se na tajanstven i

neočekivan način pojavile s juga izbivši iz šumovitih krajeva, koji okružuju područje oko jezera Kakko, raskinula vezu između ove divizije i one u pričuvi, koja je bila ostala s onu stranu granice. Prema tome je praktično opkoljena cijela jedna divizija. Ruska divizija znači 18.000 ljudi. Večeras ili sutra bi se morao znati konac ove pustolovine, za koju se predviđa da neće biti mnogo različitija od one kod Tolvajärvia.

Drugi sektor, gdje Rusi vrše opasan pritisak, je na nekih 400 kilometara više prema sjeveru kod Salle. O tome, što se događa u Salli, znadem još manje. Ni jedan mjerodavni izvor nije potvrdio ono, što se priča već dva dana: to jest da je Salla ponovno zauzeta od Finaca. Točno se znade jedino to, da se ruske snage, zauzete na tom mjestu, sastoje od tri divizije, od kojih su dvije u pokretu, a jedna u pričuvi i da je nastup od granice do Kuolajärvia bio porazan. Salla je nešto po prilici kao Suomussalmi, samo još pogoršana s obzirom na teren: nema uopće puta, koji bi tamo vodio s istoka, dva se odvajaju prema zapadu, a od njih je jedan od vrlo velike važnosti i to onaj prema Kemijärviu, po prilici na visini Sjeverne Polarnice. Prije nego su se sami latili posla, Finci su ga prepustili terenu.

Kad su nakon nesretnog nastupanja stigle u porušenu i napuštenu Sallu, razišle su se ruske predhodnice po cesti prema Kemijärviu s namjerom da pođu prema zapadu, kako bi izvršile glasoviti prerez Finske s jedne strane granice do druge, što je konačni cilj svih njihovih pothvata na istočnoj granici. Iako se još ne zna na koji način, od danas se već može kazati, da je i to jedan propali plan.

Nakon jednog posjeta u borbenoj liniji i nakon moga razgovora sa sovjetskim zarobljenicima, ovaj skup neuspjeha, što ih doživljuje Mereskovljeva armada, više me ne začuđuje. Dovoljan je samo jedan elemenat, da se prosudi sveukupna ruska ratnička sposobnost: jedna trećina izbačenih metaka nije eksplodirala. Mereskovljeva armada nije više jedna armada nego tri, sve tri pod njegovim zapovjedništvom. Ili točnije, to je trideset divizija, od kojih je osam na Karelijskoj prevlaci, a sedam na sjeveru od Ladoškog jezera sve do Petsamoa. Ostalih petnaest je u pričuvi. U svemu oko 600.000 ljudi, od kojih je polovica uposlena. To nije još ozbiljna priprema nego početak pripreme.

Protiv njih je 400.000 Finaca, od kojih svi još nisu pozvani pod oružje, a od pozvanih pod oružje svi još nisu uvršteni u bojne redove. Najkompaktniji odio je manevarski korpus, porazmješten u tajanstvenom „prostoru privilegiranom s terenskoga gledišta", kako mi je rekao visoki časnik u prijateljskom tonu, kad me je o tome informirao. A jedan mali odred ovoga odjela je razbio ruski pokušaj kod Suomussalmia. A ovom odjelu vjerojatno pripadaju i efektivi, koji su se oprli kod Salle. Ma s koje strane Rusi pokušali napredovati, naći će se uvijek pred ovim pokretnim i čilim mnoštvom, savršeno razvrstanim, s pravom vojskom pokretnog rata, cvijećem cvijeća finske vojske. Ruska je aviacija neumorno i uzaludno traži. Da ju se pronađe, trebalo bi moći vidjeti kroz jele.

Sedamnaesti je dan rata, a svi su sovjetski vojnički planovi do sada propali. To je još premalo, da bi se moglo kazati kako će svršiti.

Helsinki 17 prosinca

Do sada nisam među zarobljenicima našao ni jednog, koji bi bio komunista i pomalo sam stekao uvjerenje, da oni prilikom saslušavanja iz straha skrivaju to svoje svojstvo. Ali to možda nije istina. Možda u Rusiji zaista ima malo komunista ili pak oni nisu poslani na frontu, jer od svih vojnika s kojima sam razgovarao, našao sam samo jednoga, koji je upisan u stranku. A koliko mi je poznato, drugi strani kolege su još u potrazi za tako rijetkim uzorkom.

Ovaj, kojeg sam danas vidio, bio je lijep čovjek od svojih 35 godina, sivih očiju i veoma svijetle kose, visok, rašten, loše odjeven ali čist, pače vrlo pažljiv u pogledu osobne higijene. Usprkos tri dana robovanja (vrlo humanog uostalom) bio je potpuno izbrijan, s uređenom uniformom, s bijelim uređenim noktima, počešljane kose. Opazio sam i to, da na srednjem prstu lijeve ruke nosi zlatni prsten s velikim kamenom, ne znam da li s pravim ili lažnim. Kad sam ušao u ćeliju, on je pisao i čuvar mi je kazao, da cijelo vrijeme otkako je ušao unutra, samo traži papira i da mu zašilje olovku, jer on, naravno, nema ništa uza se, čime bi to mogao sam. Tako se je čuvar bio navikao da mu dolazi svako pola sata sa svojim finskim nožem i da vrši tu papirničarsku dužnost.

Kad me je vidio, zarobljenik je ustao i zauzeo miran stav, ponešto umiljat, gledajući me u oči, a zatim se lagano naklonio, a i ja sam se naklonio. Ispisani papiri su stajali porazbacani po hrapavom stolu pod prozorčićem i ja sam preko tumača upitao zarobljenika, mogu li ih dati pre-

vesti. Zarobljenik je odgovorio kretnjom: „Izvolite". No to su bili papiri od male vrijednosti: neka vrst dnevnika s pedantnim zabilješkama najmanjih sitnica. Iz njih sam razabrao, da je Rus bio prisiljen na spuštanje u finske linije radi kvara na motoru 13. prošlog mjeseca, da je bio odveden u zapovjedništvo jednoga bataljona i da je od eskadre, kojom je on zapovijedao, jedan avion oboren. Onda je pisalo: „Finske protuzračne baterije gađaju potpunom točnošću. Zahvaćeni aparat bio je napadnut uskim i zatvorenim krugom upaljivih metaka. Uzalud sam nastojao saznati o kojoj se bateriji radi. Ja sam se spustio u 12.22 (sovjetsko vrijeme), a zarobili su me jedan kaplar i dva vojnika".

Slijedile su razne druge potankosti, mnoge nepristrane i laskave ocjene Finaca i načina, na koji se je s njim samim postupalo, zatim je opisivao potanko i bez izvještačenosti preslušavanje, pa zatvor, svoje čuvare, hranu koju dobivaju Finci, Viipuri kako ga je vidio preletivši nad njim. Dok smo čitali zarobljenik je hladnokrvno gledao kroz prozorčić.

Upitao sam ga kako se zove. Odgovorio mi je: „Sada se zovem Aleksej. To je ime, što su mi ga dali Finci, ne znam zašto. Ali svoje pravo ime nemam prava otkriti".

Upitao sam ga je li komunista, a on je odgovorio jakim glasom: „Jesam". Govorio je sigurno i mirno. Kako se je ondje unutra vidjelo malo i slabo, zamolio sam tamničara da mu dozvoli izići u dvorište, gdje su se nalazili i drugi zarobljenici i tamničar je dozvolio. Kada smo bili ondje napolju, svi su se oni vojnici, koji su ondje ispremiješani brbljali poput mnoštva školske djece u zavodu,

okupili oko nas da čuju i bili su možda manje znatiželjni prema meni nego prema kapetanu Alekseju.

Na pitanje, je li učestvovao u bombardiranju Helsinkia, živahno je odgovorio da sovjetska avijacija nije nikad bombardirala Helsinki, jer je dobila nalog već od prvog dana operacija da gađa isključivo vojničke ciljeve. Skrenuo sam mu pažnju da sam bio prisutan kod bombardiranja. Odgovorio je: „Nemoguće". Nisam popuštao, tvrdeći da sam na vlastite oči vidio ubijene žene i djecu. Odgovorio mi je: „Nije istina". Nije se dalo ništa učiniti.

Upitao sam ga što misli o Fincima i on mi je lojalno odgovorio, da su valjani vojnici. Pitao sam ga što misli o Rusima, a on mi odgovorio da su i Rusi valjani vojnici. Tada sam jednog potisnuo naprijed i dao mu da opipa pamučnu uniformu, upitavši ga da li mu se i oprema čini dobrom. On je ravnodušno odgovorio, dotakavši se sukna svoje uniforme: „Dobar je kao i moj".

Vojnici su nešto promrsili, on ih je ponovno pogledao, a oni su ponovno zašutili. Upitao sam ga o njemu lično, pa mi je odgovorio vrlo obzirno da ima ženu i tri sina.

Tada mi je tamničar rekao da je finsko Zapovjedništvo nastojalo baš saznati ime zarobljenika, da bi njegovu obitelj moglo obavijestiti da on nije mrtav, a on da je odgovorio, kako sve to nema nikakova smisla. Kapetan Aleksej prije nego se spustio, odbacio je sve što je imao u svojim džepovima.

Helsinki, 18 prosinca

U 17 dana borbe Finci su uništili ili zarobili neprijatelju 212 bornih kola. Ovaj broj je znatan, a gubitak te-

žak, pa radilo se i o vojsci, koja je poput sovjetske nagomilala u svoje baze za napadaje protiv Finske oko 1.200 kola, što velikih što srednjih.

Proizlazi, da sovjetske oklopljene čete trpe mnogo više nego od mina i od Boforsovih topova, od posljedica taktičkih pogrješaka. Njihovom napredovanju gotovo nikada ne predhodi ozbiljna izviđačka akcija. Rusi izviđanja vrše noću u ovoj zemlji, gdje se i po danu malo vidi, pomoću ophodnja, kraj tamne šume i straha, predrasudnog i paralizirajućeg straha, pod vodstvom podčasnika, koji ne znadu ni gdje im se nalaze topografske karte. Tako da su ovih posljednjih dana, kao što se vidi po zarobljenicima kojih biva sve više, podčasnici bili nadomješteni sa časnicima, koji također kako se čini, nisu po sposobnosti odviše nad svojim predšasnicima. Veoma često oni se samo pretvaraju kao da nastupaju: zapravo se skrute u snijegu i ondje ostaju tri ili četiri sata, a onda se vraćaju svojoj jedinici i podnašaju izvještaj, koji je čisti plod fantazije, o onome što nisu vidjeli.

Na temelju tih izvještaja preinačuju se nalozi za sutrašnju nastupanje odreda oklopljenih kola, koji se u glavnom pomiču po tri zajedno, jedan naprijed, a dva natrag bez pješadije, koja bi ih poduprla. To je pogrješka početnika. Kola se upotrebljavaju ne kao pobočno oružje, da bi nastupalo u saradnji s pješadijom, nego sama za sebe i u masama. Kako je šuma za njih teško prohodna, oni su usprkos dobivenom nalogu da nastupaju u razmacima, prisiljeni na mnogim mjestima da se okupljaju gotovo u indijanskom redu na stazama, koje se protežu među šumama, pružajući na taj način kompaktni i laki cilj neprijateljskim topovima.

Finci, koji se bore u svojoj zemlji, porazmjestili su topove upravo na najkritičnijim prolazima. Nišani su općenito fiksirani i to objašnjava preciznost pogotka, kojim gotovo uvijek ravnaju četni podčasnici, kao što sam to vidio na Karelijskoj prevlaci. Ondje pak, gdje otvoreni teren dozvoljava neprijatelju raštrkaniju formaciju, djeluju mine. Računa se da su od 176 kola, koja su onesposobljena za borbu, dobre dvije petine pale žrtvama mina, a dvije petine Boforsovih topova. Treba zabilježiti da se aviacija općenito ne brine za kola. Jednu petinu isključuju iz borbe ručne granate, prema klasičnom stilu, što su ga uveli i iskušali Talijani i Marokanci u Španjolskoj.

Ovaj treći taktički postupak upotrebljava se jedino u izvanrednim okolnostima, jer finsko je zapovjedništvo škrto na ljudskim životima. Sasvim odjeveni u bijelo, navikli na studen, ovi se granadiri skrivaju duž pravaca neprijateljskoga kretanja u snježnim kolibicama i čekaju dok naiđu kola. Ako su kola samo jedna (a to je rijetko), oni ih napadaju sprijeda, jedna po jedna, čim kut gađanja mitraljeze postane odviše malen, da ih uzmogne pogoditi. Ako ih ima više, savršeno skriveni granadir ih propušta dalje i udara tek na zadnjega s leđa, ostavljajući drugima zadatak, da se otresu onih prvih. Takav je između ostalih bio i slučaj sa šest bornih kola na sektoru Salle, koja su 14. prošlog mjeseca uništena redom jedan za drugim, od repa do glave.

Sada su se Rusi, vječno zasljepljivani usprkos činjeničnim dokazima da ne umiju upotrebljavati mehanička sredstva, odlučili borna kola baciti i na sektor Petsamo. Prevezli su ih morskim putem zajedno s novim svježim četama i sve su ih iskrcali na desnu obalu rijeke. Kako

će ih opskrbljivati kad ih jednom zabiju u tu pustinju, sam Bog znade. U najgorem će ih slučaju napustiti, kao što su često puta uradili zbog upravo smiješnoga kvara, prepustili snijegu da ih pokopa, kako ne bi pali u ruke neprijatelju. A s kolima, rekao sam, i svježe čete, koje još pristižu u malim skupinama. Čini se da se je stari Mereskovljev plan laganih kolona za presjecanje temeljito izmijenio u prilog ovom masovnom kriteriju pod svaku cijenu, pa i pod cijenu skapanja od gladi.

Finci se nisu uznemirili zbog svega toga. Nisu pojačali svoje efektive: manevarski korpus nije porazmjestio odrede do tamo gore. Za gore će se brinuti lovci sa svojim prirodnim saveznicima: studeni, snijegom, pustoši. No zato su uvelike zabrinuti Šveđani i Norvežani, koji su potrostručili efektive straža na svojim granicama.

Finski su se lovci povukli iz jednostavne mjere opreza u južni dio Salmijärvia i nastavljaju s četničkim načinom ratovanja, koji je njima toliko mio, koliko je Rusima mrzak. Izviđačke ophodnje vrše dragocjen i neumoran posao, dok je gađanje ruske artilerije neodređeno i uzaludno. Ali ne smeta: sovjetska zapovjedništva i dalje bacaju u pustinju i na mine, ljude i materijal, materijal i ljude.

Helsinki, 19 prosinca

Od svega Rusi dobivaju čorbu, pa i od gavrana. Ali se ne radi o opskrbljivanju vojnika, nego „vojničkih ciljeva" pilota. Imam pred sobom na stolu osakaćenu nogu jedne od ovih neškodljivih pernatih životinja, koju sam brižno pokupio na mjestu pokolja, ne iz kakovog sadističkog užitka, nego iz jednostavne želje da je večeras podmetnem u krevet kojem kolegi. to je eto bilanca bombardiranja Helsinkia, koje su jutros izvršila četiri aeroplana od njih dvadeset, koliko ih se bilo pojavilo, sa trideset i dvije bombe po 100 kilograma, od kojih pet nije eksplodiralo.

Da sovjetski dvomotorni avioni nisu stigli ni jutros po ovakvom vremenu — čisto vrijeme s mekim snježnim i prozirnim nebom — bio bi došao na pomisao da su oni jamačno dobili nalog da ne napadaju otvorene gradove. Bila bi to velikodušnost u neskladu sa ruskim običajima, ali svakako priznanja vrijedna. Ali oni su došli i ne u malom broju, dokazavši na taj način, da im je zaista namjera sravniti sa zemljom prijestolnicu, a da to ne rade samo zato, jer im nikako ne polazi za rukom. Nakon sedamnaest dana očekivanja jednog sunčanog dana, s pravim suncem, doletjeli su u visini od 5.000 metara, a na prvu pucnjavu protuzračnih baterija su se ugnuli, većim dijelom su odmah pobjegli, a svega četiri su odjednom izbacili sav svoj teret bomba na nekih petnaest kilometara dalje od grada i svi su se vratili u svoje baze.

Požurio sam do toga mjesta. Bila je to čistina od blizu dvije hiljade metara među šumama, nenapučena i s jednim jedinim imenom na karti: Tuomarinkylä, Krateri bomba su izgledali kao zatvorena ruža, baš kao da su svi projekti odjednom pali, kao vreće suvišna tereta, izbačene u bijesu; bili su to veliki krateri i neki su stručnjaci uporno tvrdili, da se radi o bombama od 300 kilograma. No meni su izgledale od 100. U svakom slučaju kalibar je bio ponešto nerazmjeran prema gavranima, na čije su jato pale.

Što znači sve to? Je li po srijedi tehnički i profesionalni nedostatak pilota (aparati su dobri: obični dvomotorni „Katuška" najmodernijeg tipa) ili svijesna sabotaža? Možda jedno i drugo.

Upravo u času, kad su protuzračne baterije jutros u 11.30 stupale u akciju uz zavijanje sirena, ja sam proučavao dvije geografske karte, nađene u džepu jednog pilota s oborenog sovjetskog aviona. Bilo je to zanimljivo ispitivanje: karte su bile poveće, sastavljene od više listova, pričvršćenih jedan uz drugi neuredno s postolarskim ljepilom. Olovkom narisana strjelica Tallinn—Helsinki označivala je pravac letenja, koji se je onda nastavljao cik-cak duž južne obale Finske, išarane točkama, koje su označivale ciljeve.

Ali su ovi papiri bili zanimljivi i s jednog drugog gledišta: jer su naime sadržavali ne samo nacrte Finske, nego i svih istočnih obala Švedske, uključivši i Stockholm. Da ne govorimo o Aalandskim otocima, koji su uživali prednost da budu ondje na posebnoj karti, ali Švedska, do bijesa, Švedska se je ukazivala sva išarana strjelicama i točkicama, rusificirana u imenima gradova, išarana krugovima i točkicama olovkom.

Čini se da su ovo bolje od svojih političkih upravljača shvatile hiljade dobrovoljaca, koje se spremaju kopnenim putem preći granicu i priteći u pomoć finskoj vojsci. Ali ta vojska treba više pomoći u materijalu, pogotovo u municiji, nego u ljudima. Jer inače čudo neće moći potrajati u beskonačnost.

Međutim sa vojničkog gledišta vječno isto ponavljanje istih imena u ratnim izvještajima samo je po sebi dokazom nepokretnosti u operacijama.

Nepokretnosti u općem smislu, koja ne isključuje pojedinačne pothvate, naročito na sjeveru, gdje Finci izvršuju protunapadaje samo na prekide. To je taktika, koju im nalaže oskudnost u efektivima.

Helsinki, 20 prosinca

Ako se i ne želi pretjerivati u pogledu zamašaja ofenzive, koja je na Karelijskoj prevlaci od prekjučer u toku, sigurno je da je ona najžešća od svih, što ih je do sada poduzela Mereskovljeva armada. Za razliku od taktike, kakova je do sada upotrebljavana u ovoj zoni, taktike gotovo linijskog napredovanja, frontalnih jednovremenih napadaja, sovjetsko je zapovjedništvo ovoga puta odlučilo pokušati probiti prolaz izravnim udarcem i što je moguće iznenadnijim u jednom ograničenom i skučenom sektoru; podrazumijeva se sektor, koji je od finske obrane bio ili je izgledao najslabiji. A kako obrana ima svoju uporišnu snagu na terenu, radilo se o tome, da se u biti izabere točka, na kojoj je teren najprikladniji. Takovu točku je rusko zapovjedništvo uglavilo na suženom prolazu između dva jezera Muola i Kaukola, tojest uski put od 30 kilometara, koji sačinjava jednu od malobrojnih kopnenih pruga, kakve nisu češte u tim krajevima. Kad je izabrao nišan, sovjetski je glavni stožer rasporedio pripremnu djelatnost artiljerije, koncentriravši na nj bombardiranje golemog broja topova.

Ali da bi o tom napadaju ostala što je moguće veća sumnja kod neprijateljskog zapovjedništva i da bi iznenađenje, na koje se mnogo računa, bilo potpuno u času kada pje-

šadija stupi u akciju, preparatorno gađanje sovjetskih baterija razvijalo se istovremeno na svih 150 kilometara fronte s velikim razbacivanjem municije i sa slabom štetom za neprijatelja. Poslije dva dana i dvije noći neprekidnog pucanja započela je prekjučer prava pravcata navala. Što se tiče Finaca, oni su to očekivali. Obranbeni redovi kopna između dva jezera bili su u toku prošloga tjedna potrostručeni.

Sva površina ovog zemljišta i puteljci, koji preko njega prolaze, bili su gusto posijani minama sa strane Finaca, koji su se u tome osobito istaknuli. I to objašnjava velike gubitke na oklopljenim kolima, što su ih Rusi pretrpjeli u ova dva dana papadanja.

Rusi su navalili sa dvanaest divizija i sa četiri rezerve s jednim valom ljudstva za drugim. To je već njihova taktika i u ovim otsjecima, gdje su u početku pokazivali kao da žele upotrijebiti jednu drugu. Sve djelomične ofenzive, koje su poduzimane prošlih dana imale su isključivo demonstrativnu svrhu, išle su uvijek za istim ciljem, da što bolje prikriju iznenadni napad.

Iz mjerodavnog se vrela potvrđuje vijest, da je jedna sovjetska oklopnjača, „Marat", a ne „Oktobarska Revolucija", kao što je bilo rečeno, teško jučer pogođena u jednom okršaju s obalnim baterijama Koivistoa. Iako nije najnovija niti neranjiva u ovom žabnjaku, kakav je istočni Baltik, oklopnjača je ipak mogla izmicati. Za neko će vrijeme morati napustiti borbu. A borba se uvijek vodi, to treba ponoviti, između ruskih jedinica, koje navaljuju i finskih obalnih baterija, koje se brane.

Finci ne mogu uzeti inicijativu u svoje ruke iz jednostavnog razloga, što nemaju mornarice. Njihove malobrojne jedinice su prilijepljene uz obalu, da je brane, a pothvati upada u Kronstadtski zaton, koji se njima pripisuju, nisu potvrđeni.

Deset i po sati je na večer, sirene trube prestanak opasnosti. Od najavljenih sovjetskih aviona čuo se je samo daleki šum motora, koji se je odmah izgubio u tišini noći bistre i sjajne. Nikakova panika ne vlada u pučanstvu, koje se već smirilo. I jutros u 9.30 dan je suvišan alarm. Sutra Staljin navršava svoju šesdesetu godinu. Pošto mu nisu mogli kao dar donijeti Finsku, kao što su neki htjeli, kaže se da mu žele ponuditi pepeo srušenoga Helsinkia. Ali to su sve priče, koje više nikog ne zastrašuju.

Helsinki, 21 prosinca

Bilo da se je htjelo i na ovakav način proslaviti Staljinov rođendan ili stoga, što je nebo nevjerojatno plavo ili pak iz jednog i drugog razloga zajedno, činjenica je da su i danas sovjetski aparati u masama posjetili finske gradove. Ovdje u Helsinkiu ih se je pojavilo dvanaest nešto malo prije podne nakon krive uzbune u devet sati i izbacili su poput grozda tridesetak bomba na neodređeno mjesto. Jedno dječje sklonište, na sreću prazno, bilo je porušeno, oštećena je jedna vjerska bolnica, a dva ranjena i jedan mrtav ostali su ležati na cesti.

U mjestu Turku srušeno je devet radničkih kuća, a ispod njihovih ruševina se izvlače žrtve; u Tampereu su dvije kuće doživjele slično; u Porvoou je dvanaest bomba palo izvan cilja, a jednako se je dogodilo i u Riihimäkiu; na Hanko je bačeno deset bomba. Slijedio je zatim ponešto

kinematografski napadaj na vlak, koji je vozio prugom Turku—Helsinki, na vlak krcat bjegunaca blizu mjesta Karjaa: pucalo se iz mitraljeza, a bacani su eksplozivni metci: četiri mrtva i mnogo ranjenih među putnicima i konačno još jedan bombardirani vlak, ali bez posljedica na istoj pruzi. To je učinak, do sada utvrđen, današnjega dana proljeća prognanog u prosinac mjesec sa deset stupanja ispod ništice. Mršav i tužan darak za šesdesetgodišnjeg diktatora.

Rusi se iz Petsamoa spuštaju brzinom od četiri ili pet kilometara na dan po onoj cesti, koju su sami avioni nastojali bombardirati, a da se ne razumije zašto. Gdje se danas nalaze, nije poznato, jer vijesti iz tih udaljenih krajeva stižu sa zakašnjenjem. Prešli su već brdovite predjele skrajnjeg laponskog okrajka i polagano napreduju prema jugu kroz zasjede finskih lovaca. Meni je poznato, da su već stigli do Nautsia. Ali njihov cilj ili jedan od njihovih ciljeva je već promašen: taj se je sastojao u spajanju s kolonom kod Salle. Sjećate li se Salle? Salla, da se razumijemo, nije mjesto u našem značenju riječi: to je raskrsnica, u kojoj je zabijen stup s natpisom na njemu „Salla".

Ovdje, gdje termometar označuje 25 stupanja ispod ništice, Rusi nisu dobili ni opskrbe ni pojačanja. Kroz tri dana i kroz tri noći nisu Rusi htjeli paliti vatre, jer su iz iskustva znali kakav je to nepouzdani prijatelj, jer neprijatelju pokazuje njihove položaje. Baš su raštrkane vatre bile one, koje su Fincima pokazale mjesta, gdje se nalaze sovjetski vojnici, koji su odjednom bili opkoljeni krugom ophodnja. To je bio pokolj, izvršen gotovo sasvim hladnim oružjem. Ko je spavao, nije se imao vremena probuditi. Računa se da ni jedan od tri hiljade ondje okupljenih Rusa nije umakao. Da se zemljište pročisti od lješina, upotrebljavaju se sada kojni, oteti neprijatelju. Finci su u svemu izgubili dvije ili tri stotine ljudi, ali nadodaju: „uštedili smo na municiji". Oni su ponovno zauzeli Sallu. Tu se još uvijek nalaze opkoljene dvije sovjetske pukovnije, koje možda čeka isti takav svršetak. A ipak nije Sjever bio onaj, odakle su se očekivale vijesti, nego Jug, s Prevlake. A na prevlaci naprotiv ništa. Miran dan.

Helsinki, 22 prosinca

Kada dugo vremena traju, i bombardiranja konačno postaju jednolična. To nije moja misao, nego osjećaj svih stanovnika Helsinkia, koji su se nakon progonstva od prvih nekoliko dana dobrim dijelom vratili u grad. Oskudni na fantaziji, sovjetski se aparati, znade se već, navraćaju oko jedan sat, kada je nebo vedro, izbacuju bombe kako padnu da padnu i lete dalje. Nitko se ne miče od stolova u restauraciji. Gosti pogledavaju na sat, promrse: „kako su dosadni" i jedu dalje. Kuhari prestaju kuhati, jer imadu takav nalog i stavljaju se u red na dnu dvorane, kao da su se priredili za kakovu reviju. Čuje se štektanje mitraljeza, odjek topa od 88, zatim mukli udarac bomba. Zidovi se pomalo zatresu, razbije se po koje staklo, a onda nastaje duboka šutnja, prekidana jedino sirenama jurećih vatrogasnih kola. Sve skupa ne traje više od deset minuta i to je jedina razonoda u ove ratne dane.

I danas je tako bilo. Metci su pali ovdje i ondje, svi izvan ciljeva dakako; tri su iskopala jamu u dvorištu tam-

nice, onda je doletjelo nekoliko propagandističkih letaka, ali su i oni pali izvan cilja: odletjeli su u more. Aparata su svega bila tri, a prošli su samo jedan put. Ništa senzacionalna.

Ništa senzacionalna niti u vijestima, koje stižu s karelijske fronte, mir odjednom nastao, mir i na Karelijskoj prevlaci nakon više dana žestokih borba koji su mu prethodili i koji su predobjavljivali veliku ofenzivu, trajao je i danas. Nitko nije u stanju objasniti tu pojavu. Jedni je pripisuju slaboj pripravnosti, jer da je usred akcije sovjetima odjednom ponestalo elemenata da je dalje provode. Drugi tu pojavu pripisuju tradicionalnoj ruskoj mani, da svaku stvar prekidaju u polovici, prije nego i znadu hoće li ona svršiti dobro ili neće. Kao što sam rekao, imali su sovjeti prvih dana na prevlaci između jezera Kaukola i Muola, kuda prolazi željeznička pruga Viipuri—Lenjingrad, nešto djelomičnih uspjeha i doista, sada je njihova fronta desetak kilometara na desno od državnog puta, polukružne strme ceste, koja vodi od Perkjärvia prema Sudenoji. Ovdje se nalazimo na 38 kilometara od Viipuria i nekoliko kilometara pred Mannerheimovim sistemom. Bio je to manevar, koji je, da mu je uspjelo zadobiti pozicije kod Ayräpää, mogao imati ozbiljnih posljedica po finsku obranu, jer bi je bio razdvojio i ograničio na prostor između Koivistoa i Johannesa s desne strane. Obratno pak, sada je sovjetska izbočina ona, koja, jer se je zaustavila, dolazi pod finska kliješta. Možda se ova kliješta neće sklopiti, jer oskudica na efektivima ne dopušta Mannerheimu da uzme inicijativu u svoje ruke. Ali nikad se ne zna.

Jedan je naprotiv pokušaj izvršen ove noći sa strane Rusa, da bi prešli iznenadno rijeku Taipale. Ovdje pak sovjetska fronta ima jedan upadni ugao, koji ostane li dulje, može postati opasan. Ali pokušaj je propao.

Treba primijetiti, da su u ovom sektoru obe vojske rasporedile malobrojne efektive: jezera Vuoksi i Suvanto priječe napredovanje prema sjeveru Rusima, koji su u svoje vrijeme pokušavali prodrijeti po uskoj prevlaci Kiviniemia, za koju se kasnije otkrilo da je neosvojiva. Sada su pokušali pregaziti rijeku Taipale, koja nije drugo nego usko riječno ušće Suvanta. Ali i to je svršilo naopako.

Najvažniji se događaj desio na sektoru krajnjega sjevera, gdje su viđene odjednom dvije vojske kako uzmiču, a da jedna nije znala za drugu. Sve do jučer u jutro su se Finci, kao što smo kazali, spuštali na Nautsi, koje je mjesto na karti označeno kao otporna linija. Na karti, jer u stvari nema ničega o što bi se dalo zakvačiti, da se uzmogne pružiti otpor. Ali su istovremeno sa sjevera i sa istoka dolazile lovačke ophodnje, da postave jednu od običnih svojih zamka. Rusi su iz Hoyhenjärvia morali stići jutros. A kad tamo nisu stigli. Strahovita snježna vijavica sa 30 stupnjeva ispod ništice bijesnila je nad cijelom Finskom, uključivši i Helsinki i otjerala ih natrag. Snijeg zatrpava ljude, oružje i materijal. Bitka koja se bije tamo gore mogla bi se takorekuć nazvati autonomnom s vlastitim pravilima i zakonima. Kao da ona niti nije sastavni dio pravoga rata. Veliki glavni stan o njoj ni ne vodi računa. Manevarski korpus ne potiskuje do tamo svoje brze odrede, koji neće stupiti u akciju nego samo u slučaju, ako bi bio ugrožen Rovaniemi. Od Rovaniemia prema gore vode bri-

gu lovci, tojest kapetan Pajakka i njegova dva ili tri druga.

Ali najveća sramota i dalje ostaje ona od jučer kod Salle. Ondje su sovjeti ostavili tri ili četiri hiljade mrtvih. Broj još nije pouzdan. Ali taj broj od sveukupnih i već znatnih ruskih gubitaka ne znači baš mnogo. Više znače strateške posljedice ovog oružanog pothvata, koji zajedno s onim sličnim kod Suomussalmia znači neuspjeh napredovanja kolona, koje su kretale prema Kemijärviu. A kako je već obustavljena i ofenziva na krajnjem sjeveru, danas više na Kemijärvi ne polazi nego samo kolona Kuusamoa, koja samo takorekuć nastupa, jer u stvari izgleda kao da uopće ne nastupa.

Sa svim tim proizlazi, da sovjetsko zapovjedništvo, mjesto da se preda, počinje okupljati nove svježe čete na fronti u visini Salle, koja je još u ruskim rukama.

Helsinki, 23 prosinca

Baš je trebao rat da Finska provede Božić bez drvca po cestama. I držim da neću pretjerati ako kažem, da je možda od svih gubitaka, što ih je finski narod do sada podnio, ovaj došao kao najteži. „Božić bez drvca nije nikakav Božić", govorila je tužnim glasom jutros u jednom dućanu neka starica, dok je kupovala prigodni dar za svoga sina, vojnika na fronti: prigodni dar se je sastojao od revolvera, za koji je starica morala tražiti dozvolu od vojničkih vlasti.

„Njegov se razbio na komade", govorila je starica i pokazala mi jedno pismo svoga sina vojnika: „Draga majko, stajalo je u listu, — pišem ti da to javim što mi treba. Potreban mi je veliki revolver Mauser, kalibra 9. Ako ti ga ne uspije odmah dobiti, pa ako možeš naći Nagan ili jedan veliki Colt, molim te pošalji mi ga sa barem stotinjak naboja. Moj Mauser je jučer pukao u sukobu tijelo uz tijelo i ne mogu se više s njime služiti. Nije ugodno misliti da čovjeku život ovisi samo o bodežu."

Tužan je, zaista je tužan Božić, Božić bez drvca. Sjever bez Božića. Takozvana skandinavska solidarnost je pokušala ublažiti ovu tugu, uputivši darova ratnicima: četrdeset vagona je stiglo iz Danske, još toliko iz Švedske i Norveške. To su dražesna mala sjećanja, ali ništa više.

U finskim bojnim redovima vrše se međutim živahne pripreme za proslavu Božića. Solidarnost zemlje s vojskom sjajno se u tome pokazuje i iz svih i najudaljenijih krajeva unutrašnjosti stižu svakovrsni darovi za ratnike; ženska organizacija „Lotta Svärd" potpuno je mobilizirana za božićnu službu vojnicima. Odkudagod je to moguće pripremaju sekcije ove velike ženske vojske tradicionalne tanjure Zemlje za vojnike.

Noć u Finskoj nije prošla mirno. Šum sovjetskih motora čuo se je u mirnom i svijetlom zraku mladoga mjeseca. Eskadre su prošle i opet se vratile nad Pori, Riihimäki, Tampere, Turku, a da nisu bacale bomba. U Lathiu su naprotiv pokušali bombardirati stanicu, ali bombe, koje su joj najbliže pale, dospjele su od nje daleko 800 metara. Izvidnički letovi? Moguće. Ali su izvidnički letovi predobjave ofenziva, koje za sada, kako se čini, nisu u izgledu. Sovjetske čete, koje su nepomične u Kareliji i na istočnoj granici, a u bijegu i u rasapu na krajnjem sjeveru ne prave utisak da bi se spremale na neprikladne udarce.

Od hiljadu oklopljenih kola nagomilanih na prevlaci, jedna je četvrtina izgubljena; od ostalih dvije stotine razasutih po sjevernim sektorima još je jedna četvrtina onesposobljena za borbu. Što se tiče ljudi, brojke su o njima proizvoljne, ali se slažu između 30 i 40.000 ljudi, a to, pa radilo se i o Rusima, nije malo u tri tjedna rata, pogotovo ako se dovedu u razmjer s polučenim uspjesima.

S punim je pravom maršal Mannerheim u svom božićnjem proglasu vojnicima mogao da ih pohvali i da im zahvali u ime domovine, koju su tako hrabro branili. „Ovu ćemo domovinu braniti stopu po stopu do posljednjega pedlja zemlje" — rekao je maršal.

Tužan Božić, svakako za narod, koji se je prisiljen boriti s drugim narodom, 45 puta većim nego što je on. Ali ako je za Fince tužan, Rusima mora biti upravo samrtnički. Ma kakav vojnički uspjeh mogli oni polučiti u buduće, njihov vojnički prestiž neće više poskočiti. Staljin iz svojih igraćih karata može isključiti onu strahopoštovanja prema tajanstvenoj sovjetskoj armiji.

Helsinki, 25 prosinca

Prekjučer su sovjetski avijatičari osim bomba bacali i ceduljice ljubaznoga sadržaja, u kojima obećavaju da će se navratiti čestitati Božić. I danas su zaista održali zadanu riječ. Donekle vedro nebo, a donekle mržnja prema vjerskoj svečanosti, nagnala ih je da ne poštivaju mir Božji. Nije njihova bestijalnost koja začuđuje, u koju se nikad nije ni sumnjalo, nego njihova bezobzirnost. Ništa

naime jače ne može razdražiti javno mišljenje cijeloga svijeta, nego izvjesno vrijeđanje tradicija.

Na hodniku stubišta treperile su svjećice na tankoj jeli, koju je društvo „Lotta Svärd" bilo improviziralo sa srdašcima od ružičastog šećera, od guščica i konjića, bijelih medvjedića i od vojnika iz staniola, pa i ruskih. Bilo je smijeha i šale, a stariji su se zabavljali kao djeca. Izvana je dopiralo hladno pucketanje mitraljeza, daleki prasak bomba, koje su padale, a zatim se odjek približavao, pa onda opet udaljivao. Bilo je dugih pauza. Onda je mitraljez i opet pucao.

Nevolja je što se u ovim prilikama ne može ništa znati; ne može se izići, ne može se telefonirati. Službeni bilten današnje vijesti daje sutra na večer. Zaobilaznim putem nakon tisuću akrobacija nestrpljivi novinar uspijeva pobrati od prijatelja činovnika u brzojavnom uredu ili od drugoga, koji je dodijeljen glavnom stanu prve novosti: dvadeset mrtvih u Porvoou, kuće u plamenu u Turkuu, ogorčeno bombardiranje kolodvora i radiostanice u Lahtiu, isto tako u Uusikaupunkiu, u Tampereu. u Konvoli.

Leteći veoma nisko eskadre su se ovdje u Helsinkiu pokušale probiti kroz zidine protuzračnih baraža. Najteža je sudbina, kako se čini, zadesila Viipuri, odakle stižu vijesti o velikim štetama, ali za koje se ipak čeka potvrda.

Nije došlo ni do kakve zamašnije bitke, nego samo u sektoru Salle do okršaja i do policijskih operacija, koje su povjerene samoj policiji, oko pročišćavanja okolice od preostalih Rusa, koji su izmakli opsadi i pokolju.

Osim ove vijesti redovne i svakidašnje službe, ima i jedna senzacionalna: Finci su ušli u ruski teritorij. To je senzacija, koja ne smije čovjeka zanijeti i koja se ne smi-

je tumačiti tako, da bi ovaj čin mogao biti prvo poglavlje skorog poraza sovjeta. Ne. Stvar je mnogo jednostavnija; sastoji se u tome, da se iskoristi jedan uspjeh, koji je malobrojne finske odrede natjerao da gone ruske bjegunce sve do na njihovo područje, a to se desilo ovako: svijesni, kao što sam u svoje vrijeme kazao, kakova opasnost prijeti njihovoj unutrašnjoj prometnoj mreži od sektora Pielisjärvi između Lieksa i Nurmesa, Finci su ondje bili koncentrirali jedan vojnički korpus, nešto zaostao, da bi omeli zasjedu.

Zasjeda je došla u obliku jedne sovjetske divizije uz odgovarajuću pratnju baterija i bornih kola. Kad je vidjela da je naišla na otpor, divizija nije dalje kretala, nego je očekivala uspjeh kolone kod Suomussalmia i Kuusamoa, koje su, spustivši se iza leđa protivničke ofenzive, trebale neprijatelja ukliještiti. Ali Rusi su se od Suomussalmia i Kuusamoa povukli u bijegu. To je finskim četama omogućilo da se spuste na jug i da s desnog boka zahvate diviziju kod Pielisjärvia, koja se je prije tri dana počela povlačiti prema granici kod Repole.

Pokretna vojska, vojska u krizi. Finci ne dozvoljavaju da im izmakne prilika i napadaju spretnim manevriranjem zaokruživanja. Rusi se nisu oprli. Povlačenje se je pretvorilo u bijeg i u neredu su krenuli prema granici. Dok, su ih gonili, Finci nisu ni primijetili granicu i prešli su je zaustavivši se istom na ruskom teritoriju, na obalama jezera Tuuli. Ovo je prvi put da se je nešto slična dogodilo od početka ovoga rata, da su Rusi ne samo odbijeni, nego da su doživjeli i to, da Finci prodru na teritorij Unije. Ali ponavljam, ovo nije početak neke ofenzive. Moglo bi se dogodilo da Mannerheimov glavni stožer, pošto je uvidio opasnost, koja u tom sektoru prijeti željezničkoj pruzi Joensuu—Kajaani, tako blizoj granici, odluči granicu pomaći kad ne može da pomakne željeznicu. Daljnje napredovanje u ruske provincije, makar sa svrhom da se presječe željeznička pruga Lenjingrad—Murmansk, sačinjavao bi legendarni pothvat.

Položaj je na fronti čvrst, izuzevši ovu epizodu, koja ako se i tumači kako treba, ipak znači neki moralni udarac ruskoj vojsci. Druga sovjetska ofenziva, prebrzo započela, prebrzo je svršila. Ima ih koji tvrde, da novih ofenziva za sada neće biti. Za sada bi imalo značiti sve do proljeća. To je moguće. Ali se takova prognoza osniva na logičnom kriteriju, koji Rusi ne posjeduju, kako su to već dokazali. A to jasno pokazuje način, na koji su počeli i upropastili ovaj svoj drugi nastup.

Prvi je utrnuo u rukama sovjetskog Zapovjedništva između 6 i 7, na potezu Uusikirkko—Valkjärvi—Rautu, koji nisu branile finske snage. Slijedio je intermezo s demonstrativnim akcijama na istočnom sektoru prevlake, s pokušajem da se tamo povuku finski efektivi i da bi se ispraznio zapadni sektor. Finci nisu zagrizli, pa su obranu prvih položaja i dalje prepustili vodama jezera Taipale i Vuoksia, koje su odlično ispunile svoj zadatak. Rusi su se međutim pripremili na drugi napadaj između jezera Kauka i Muola. Bila je to teška priprema, koja je iziskivala nekoliko tjedana. Rusi su pak, kao i obično, prije vremena prekinuli odugovlačenje i navalili u masama na taj sektor. Akcija je započela 17, a praktički je završila 21 time, da nije postigla cilja.

Što se tiče istoka i sjevera, već sam u svoje vrijeme napomenuo da sovjeti ondje ne vrše prave ofenzive, nego

puntirajuće. Kako su sve propale, tim lakše mogu one ponovno započeti danas ili sutra. Kako se ne mora zauzimati teritorij nego samo sjeći i pomicati se prema kriterijima pokretnog rata, neće pripremanje svakoga pothvata u ovom sektoru zahtijevati vremena koliko ga je potrebno za napredovanja na prevlaci. Zato su nedostatak u individualnoj obuci i slaba skrb, kojom je rusko zapovjedništvo novačilo čete, koje operiraju u toj zoni, nagnali Ruse da taj nedostatak nadoknade brojem. Iz toga je proizašla neka mješavina strategije, jedan pokretni rat, koji je završio tako, da se više ne pokreće. Vitke i lagane kolone su postale slonovske i teške; opskrba ne funkcionira, veze se ne uspostavljaju, topovi ne dolaze do izražaja ili postaju beskorisnom prtljagom, pa se bez daljnjega napuštaju, a autotransporti i oklopljena kola se provaljuju u zemlju.

Konac toga vam je već poznat: zasjede lovaca i studen uništili su sve te pothvate, a Finci, opkolivši ostatke, sada ih uništavaju. Ovih se dana na svim sektorima mogu vidjeti takovi prizori.

Rusima ne preostaje nego nebo. Nebo, koje je voljom sudbine neobično vedro. Ipak veliku pravu zračnu ofenzivu još nisu bili u stanju izvesti. Prvi učinak ove ofenzive je gomilanje finskog manevarskog korpusa, koga uzalud po gradovima traže sovjetski piloti.

Helsinki, 26 prosinca

Tek što su promatrači i tehničari završili razlaganje svojih argumenata, da bi dokazali kako je nemoguća po-

novna ofenziva sa sovjetske strane, nova je ofenziva već počela. Zapravo prije se radi o pritisku, koji se vrši na cijeloj fronti prevlake s konačnim ciljem da se oslabi neprijatelj, nego o ofenzivi.

Cijela ova fronta boluje od neuravnoteženosti i onoga, koji napreduje izlaže stalnoj opasnosti da bude opkoljen s boka. Možda je zbog toga ponovno postalo vruće na istočnom sektoru prevlake i zbog toga da su Rusi na Taipaleu od jučer ponovno uzeli inicijativu u ruke: inicijativu, koju, kako se čini, olakšava led na jezerima.

A osim toga sovjetsko Zapovjedništvo osjeća jamačno potrebu i nekog uspjeha da bi potisnulo u drugi red senzacionalno povlačenje svojih četa kod Salle pred malobrojnim finskim odredima, koji su prodrli na ruski teritorij. Ne zna se točno što se događa u Taipale. To je jedan od sektora, na kojem sovjeti već neko vrijeme pritišću slabim i kratkotrajnim napadima. Ali mali broj četa, koje vrše te napadaje, kao da je ovih posljednjih dana pojačan i s odredima artiljerije.

U pogledu uobičajene sovjetske zračne aktivnosti u unutrašnjosti Finske ona je danas bila razmjerno mirna. I to ne krivnjom vremena, koje nije moglo biti ljepše, nego zato, što sovjeti stvarno nisu još završili gomilanje svojih snaga u tolikoj mjeri, da bi metodički mogli izvađati takove svakodnevne upade u masama, kakovi jedino mogu donijeti značajnih rezultata. Napor od jedan ili dva dana ne može se ponoviti i treći, a niti u ruskim bazama ima rezervnih aparata, koji bi mogli stupiti u boj da zamijene one, koji su se u njemu već ogledali. Zračna uzbuna, dakako, u Helsinkiu nije izostala. Ali su aparati kružili da-

leko od prijestolničkih protuzračnih baterija i otišli izbaciti osamnaest bomba u Rajamäki, a četrnaest u Hyvinkääi, još se ne zna s kakvim rezultatom.

Bilježim još dvije činjenice: jedno je dnevna zapovijed sa zahvalom maršala Mannerheima društvu „Lotta Svärd", nakon smrti triju njenih članica, koje su pale na bojnom polju uz vojnike i zajedno s njima. Druga se tiče vojnika, koji su preživjeli bitku kod Agıajärvia, o kojoj je govorio izvještaj od prije tri dana, javljajući ogorčeni otpor, što ga pružaju opkoljene ruske čete. Te su se čete sastojale od dvije pukovnije, s kojima su Finci po svom klasičnom stilu gotovo sasvim obračunali s hladnim oružjem. Spasilo ih se svega četrdesetak, od kojih sam danas vidio jednu malu skupinu, s kojom sam razgovarao.

Izjasnili su se nezadovoljni sa svojim satnicima, s hranom i s naoružanjem, a osobito s teškim mitraljezima, koji se, kako izgleda, vrlo lako zaglavljuju. Pokazali su mnogo udivljenja prema Fincima i tvrdili su, da će oni pobijediti u ratu. Kad im je kazano da Finaca ima svega tri i pol milijuna, zarobljenici su se uvelike začudili. Držali su da ih ima najmanje trideset milijuna, a onda su zaključili mirno: „Ali će svejedno pobijediti".

Helsinki, 27 prosinca

Bila istinita ili lažna, ovamo je stigla vijest, prema kojoj se je u Moskvi ustrijelio Derevianski. Ako je istinita, ne čudi me, a ako je lažna ne čudi me što su je izmislili. Jer svaki neuspjeh traži i žrtvu, jaganjca koji odu-

zimlje grijehe, pa nema ništa vjerojatnijega nego da je takovim jaganjcem postao bivši sovjetski ministar u Helsinkiu, vrlo loš informator i ratni savjetnik. Ali samo se Moskva ne čudi, niti je razočarana realnošću. Slučaj me je danas namjerio na vojničkog atašeja jedne strane sile, koji se je vraćao iz Vupuria, a s kojim sam razgovarao prije nego su počela neprijateljstva. Ovaj čovjek, koji je veoma sklon Finskoj, gdje živi više godina, savršeni je poznavač sveukupnih prilika, ne samo jezika nego svih finskih stvari, pa i najpovjerljivijih. Rekao mi je: Finci srljaju u propast. U deset će dana biti hametom potučeni."

Jer nisam imao dosta argumenata i nisam onda mogao odgovoriti, odgovorio sam mu danas, a on, mjesto da mi dade odgovor, pozvao me je da prisustvujem prikazivanju dvaju ili triju filmova, koje je on sam snimio na prevlaci kao osobnu dokumentaciju za vrijeme bojeva, kojima je prisustvovao. Ne znam što bih bio dao da mi proda te filmove.

„Prije nego sam napisao o tome izvještaj svojoj vladi — kazao mi je moj gost — morao sam razraditi jedan uvod, u kojem sam se pozvao na povjerenje, što ga uživim kao vojnik, da mi uzmognu povjerovati.

„Iako nisam osobno sudjelovao — jer u prvom redu, kad se radi o čisto tehničkim stvarima, kao što su vojničke, osobno sudjelovanje nije ni važno — već sam jednom ukazao na krupne pogrješke, što su izbile iz cijelog sovjetskog ratnog postrojenja. Fotografske snimke, što mi ih je pokazala jedna tako ugledna mjerodavna ličnost, potvrđuje ih i nadmašuje. Bilo bi beskorisno ponavljati ih i zadržavati se na njima.

Helsinki, 30 prosinca

U njegovoj navršenoj sedamdesetoj godini susretali su u vrijeme mira maršala Mannerheima svakog jutra kako jaše po parku na bijelom konju. Veoma lijep čovjek, opaljena lica, vojnik od glave do pete, s kratkim crnim brčićima, ostao je još do pred par tjedana po strani od javnoga života, ne iz oholosti ili prezira, nego po svoj prilici iz svoje prirođene ljubavi prema samoći. Stalno je nastojanje ovog srdačnog i dobrostivog čovjeka bilo u tome, da onaj s kime razgovara zaboravi tko je on i što znači u povijesti Finske i nordijskih zemalja. Teško bi kome uspjelo navući ga na razgovor o njegovoj osobi i o njegovim uspomenama. Jedini argumenti, za koje je pokazivao interesa, bili su lov, psi i konji.

Rođen godine 1867 u dvorcu Louhisaari od stare i barunske porodice, Karl Gustav Emil Mannerheim bio je konjički časnik carske vojske i kao takav je učestvovao u rusko-japanskom ratu, zasluživši na bojnom polju promaknuće za pukovnika. Godinu dana kasnije on je po nalogu cara i po instinktivnoj sklonosti prema znanstvenim istraživanjima prevalio na konju, na čelu male ekspedicije, put kroz Srednju Aziju na potezu od ruskog Turkestana do Pekinga. Tu je ekspediciju on sažeto opisao u rijetkoj maloj knjizi, veoma sadržajnoj i veoma korisnoj i danas. „Posjed Sarõu i Shers Jõgnisu", u kojoj bi se uzalud tražila i jedna riječ samohvale.

Svjetski je rat Mannerheima zatekao u činu brigadnoga generala, a revolucija kao zapovjednika armijskoga korpusa. Kao Finac i plemić nije on mogao osjetiti nikakve solidarnosti s ruskim boljševicima i godine 1917. se je vratio u domovinu, koja je u međuvremenu bila proglasila svoju samostalnost. Ali se je mlada država borila u očajnom položaju; zakonita je vlada bila onemogućena sa strane crvenih gardista, koji su se bili pobunili pod zaštitom Rusije, koja je pod izlikom klasne solidarnosti kanila putem revolucije ponovno zagospodariti zemljom. Četrdeset hiljada Rusa je potpomagalo oružanom silom trideset hiljada gardista; toj sili vlada nije mogla suprotstaviti više od pet hiljada članova Građanske straže, koji nisu bili potpunoma naoružani i nisu imali vođe.

Vođom je, naravno postao Mannerheim, koji se nije ustručavao od generala postati vođom banda. Ustanak je krenuo sa sjeverozapadne strane južnog dijela Botničkog zaliva. Odvažnim, spretnim i iznenadnim udarcem Mannerheim je prisilio na predaju posadu crvenih četa u Vaasi i s njihovim oružjem naoružao svoje ljude. Kad je na taj način došao do jedne vojske i do operativne baze, Mannerheim je započeo rat za oslobođenje, razvivši u njemu proračunanu otpornost i organizatornu sposobnost, dostojnu najvećeg vojskovođe. Nikad general nije htio prihvatiti bitku na otvorenom polju s neprijateljem, koji je raspolagao ogromnom vojskom nego je rat rasparčao u četovanje, pokazavši u tome naročitu genijalnost U godinu dana je izravnao račune s Rusima i Finsku vratio Fincima.

Zatim je htio progoniti neprijatelja na njegovom teritoriju i oboriti mu režim. Aristokratski bivši carski časnik nije u njemu bio umro. Ali finska vlada nije o tome htjela čuti i Mannerheim se povukao, da ode živjeti u Švedsku bez žaljenja. Ondje nije ostao više od deset mjeseci. Kad je otputovao, Rusi su ponovno udarili. Narod,

koji je samo u njega imao povjerenje, tražio je njegov povratak da mu dade naslov Regenta. Mannerheim je zauzeo svoje mjesto na čelu male vojske i ponovno uspostavio red. A onda je, pretvorivši se od generala u državnika, a od vojnika postavši diplomata, doveo Fince ponovno u evropsku zajednicu; isposlovao je potrebne kredite za uređenje gospodarskog života i riješio pitanje Alandskih otoka, koje je za sebe tražila Švedska.

Još se jednom povukao s političke pozornice. I tek godine 1931. je na nju ponovno stupio, pozvan od novog pretsjednika Republike Svinhufvuda, koji ga je imenovao predsjednikom Vrhovnog vijeća narodne obrane, to jest vrhovnim poglavicom oružanih snaga. Godine 1933. mu je podijeljen naslov maršala Finske

Za vrijeme krize, koja je dovela do rata s Rusijom, neki su glasovi iz naroda Mannerheimu pripisivali ulogu predstavnika nepopustljivosti. Njegova prošlost carističkog časnika i plan križarskog rata protiv boljševika 1919. pojačavali su uvjerenje, da maršal stalno misli na osvetu boljševicima. Pa iako je on svoje djelovanje strogo ograničio na tehničko-vojničko polje, najvatreniji sektori finskoga nacionalizma gledali su u njega kao u prirodnog tumača njihovih želja. Ali Mannerheim nije imao nikakva udjela u tomu, dok se je partija odigravala za diplomatskim stolom ili se barem u tome nije iskazivao.

Sada se Mannerheim više ne vidi. Po svojoj osobitoj naravi on je uvijek bio ličnost neobično daleka i osamljena, okružena po svojoj vlastitoj volji nekim hladnim pojasom, u kojem se je zaleđivala i zamirala govorljivost njemu sličnih. Ali danas je on dalje nego ikad, u središtu je tajanstvenoga finskoga Glavnoga stana, čije je sjedište

svakom nepoznato. Iz jedne nenamještene sobice, gotovo redovničkog izgleda, sjedeći za velikim vrlo urednim pisaćim stolom, Mannerheim upravlja s pobjedničkim operacijama svoje vojske. On manevrira na karti, strpljivo izračunava, pažljivo sluša i izdaje malobrojne jasne naloge. Sve je ovisno o njemu: vojska, mornarica, avijacija. A sve njemu sliči u akciji: uravnotežen, miran, otporan.

SIJEČANJ

Viipuri, 1 siječnja

Iz Helsinkia sam otputovao u 9.30 na večer vlakom, jer sam htio upoznati život u unutrašnjosti, funkcioniranje željeznica, vidjeti bombardirane stanice i sveukupne promjene, što ih je prouzrokovao rat u životu ovih mjestanaca finskoga Juga, koji je na malo kilometara dalje od obale razasuo svoje staničice od drveta, na jednoj čistini između dvije šume. Male su to i tužne stanice, samo s dvije tračnice i nešto kućica naokolo, koje sačinjavaju cijelo mjesto. Zvono, kojim se najavljuje dolazak vlaka, slabašno zvonce, zatrpano snijegom, jedini je znak života tih sela, u kojima je ostalo samo nešto malo starijih za posvršavanje nekih manjih poslova i „Lotta Svärd", patrola društva „Lotta Svärd", koja u „„ravintoli" (restauraciji) priprema vruća pića i kruščiće s maslacem.

Za put od Helsinkia do Viipuria, kad sam ga prevalio prije rata, trebao sam tri sata i pol. Sada mi je za taj trebalo osamnaest sati klupe, zraka prepunog hukanja, dima i isparivanja čovječjeg tijela. Malobrojni ruski odbačeni vagoni, zasjenjeni veoma savjesno, da bi se spriječilo prodiranje svijetla unutra, bili su prepuni vojnika, koji su me isprva gledali s prezrivim nepovjerenjem svih vojnika prema svima građanima; ali smo kasnije postali prijateljčine, a na završetku putovanja smo bratski dijelili cigarete i pivo, izmjenjivali autobiografske povjerljivosti i potapšavali se po ramenima.

Put je započeo usred zračne uzbune na četrdesetak kilometara od Helsinkia i prisiljeni smo bili da se strmoglavce iskrcamo i da se zaklonimo u šumu. Bili smo na sta-

nici Kerava, koja se je već jednom bila upoznala s ruskim bombama. A vladala je vraška studen od 20 ili 25 stupanja ispod ništice. Isprva smo pomislili da je ta uzbuna pretjerana mjera opreznosti. Ne: sovjetski su dvomotorni avioni stvarno zujali na nebu, zasjenjenom tankim slojem oblaka i obasjanom od mjesečine. Čuli smo kako su kružili nad našim glavama. Morala su biti tri ili četiri. Da su se spustili ispod oblaka, koji nisu bili niski, bili bi raspoznali stanicu i vlak. Ali se nisu spustili. Kroz jelove smo grane promatrali prekinuti mjesečev krug, da bismo mogli vidjeti prolaz aeroplana. Bilo je zabranjeno pripaljivati cigarete. — Kad se je šum počeo udaljivati, već je bio prošao sat i pol otprilike i osjetili smo da nas noge bole od studeni. Tada smo svi počeli skakutati poput čopora majmuna i tući se šakama po licu i po prsima. Jedan, koji se je u snijegu bio izvalio u rupu i bio zaspao snom pravednika, hrkao je. Jedna je starica pala u nesvijest: trebalo joj je davati konjaka i zaušnica, da dođe k sebi. Poslije dva sata smo mogli nastaviti put.

U Viipuri smo stigli rano poslije podne slijedeći dan. Put je tako dugo trajao isključivo radi uzbuna, zbog kojih smo zakasnili deset sati i zbog toga, što se rijetki i veoma teški vlakovi moraju sada zaustavljati na svakoj i najmanjoj stanici. Izuzevši to, sve je funkcioniralo u redu. Nisam primijetio nikakvo zakrčenje ili prekid pruga zbog neprijateljskog bombardiranja, iako su neke stanice, kao Lahti, bile teško oštećene. I pristizanje četa po cesti, koja ide paralelno sa željezničkom prugom, bilo je redovito; promet automobilskih sredstava se odvijao bez ikakve užurbanosti. Mnogobrojni vojnici i sasvim malobrojni građani govorili su o ratu s uobičajenom mirnoćom.

Stigao sam u Viipuri rano poslije podne, upravo u času, kad je zviždalo na uzbunu. Jer mi stanica nije izgledala najsigurnijim zaklonište, umakao sam u jedno sklonište, koje je već bilo puno svijeta, a koji je — to se vidjelo — bio navikao na život u skloništima. Svi su bili opskrbljeni malim naslonjačima, vunenim pokrivačima, papučama. Žene su sa sobom bile donijele ručne radove i plele su. Ostali su čitali knjige i novine. Šest ili sedam hiljada žitelja, koji su ostali u ovom gradu, gdje ih je prije bilo 70.000, već su se na to navikli. Disciplinirani su i razboriti, veoma mirni; njihovo je vladanje ono, koje objašnjava tako mali broj žrtava, što ih prouzrokuju neprijateljska avijacija i artiljerija.

Jer grad je veoma razrovan. Sovjetski ga aparati posjećuju dva ili tri puta na dan i pokazuju mu svoje najsavršenije proizvode. Od mnogih desetaka bomba što ih izbace na grad, pokoja, pa bilo i zabunom, dosegne cilj. Tako sam vidio jedan golemi mlin potpuno porušen; lijepu kuću nekog arhitekta, koji je u nju bio ugradio puno obilje svoje umjetnosti, upravo do moga hotela, probila je bomba od 300 kilograma. Čudna pojava uvjeravam vas. Projektil je načinio rupu na krovu, a da ga nije sasvim porušio: kao da se je bomba odjednom raširila, sve je u unutrašnjosti porušila, a od kuće nisu ostala nego četiri zida i krov s rupom na vrhu: kao da je kroz tu rupu ispijena poput jajeta, a od njega nije ostala ni kora. Ali su u prvom redu radničke četvrti i bolnice pretrpjele najteže udarce.

Dvije bolnice postoje u Viipuriu, svega dvije u ovome gradu, koji je velik poput Mantove ili poput Vicenze, a Rusi su ipak našli načina da ih obe pogode. Finci kažu,

da oni to rade namjerno, ali držim da su oni odviše optimisti u pogledu preciznosti neprijateljskoga gađanja. Ne, ne rade to namjerno, ali ipak rade. Jednako kao što namjerno ne bombardiraju radničke kuće u predgrađima; bijedne drvene kućice, za koje je dovoljno tane od 25 kilograma da ih poruši tri ili četiri.

Dok sam promatrao opustošenje, nadošle su neke stare žene, umotane u šalove od grube vune i stale prebirati po ruševinama. Bile su to žene i majke radnika, kojima su pripadale kuće. Prebirale su po ruševinama svojim velikim rukama, crvenima od studeni i od rada. Svaki bi čas štogod našle, pogledavale, ništa ne bi govorile, niti bi plakale. Pokupile su ono malo ostataka u pregače, jedne su otišle, druge ostale ondje. Nisu imale više nikakva posla, ali su svejedno ostale. Bio je ondje s njima i jedan pas, koji je sjedio na stražnjim nogama, ogledavao se naokolo začuđenim očima, njuškao, a onda u jednoj hrpi ruševina našao nešto za pojesti i od tada se nije obazirao na ništa drugo.

Najviše što me je zanimalo u Viipuriu prije nego sam otputovao na ratište bilo je da konačno objasnim tajnu „topine". Po učincima njegovih metaka sam se uvjerio, da je krivo ono, što su mi bili kazali i da se radi o topu kalibra 305. Kalibar 305 prouzrokuje daleko veću štetu od one, što sam je vidio. Malo kasnije, dok sam sjedio za večerom u jednoj gostionici, koja je, po tvrdnji Amerićana bila baš na dohvat „topini", ona je podijelila tri blagoslova jedan za drugim: posljednji od triju je pao na dvije stotine metara udaljenosti i eksplozija me je uvjerila, da se radi o drugom jednom kalibru.

Bio je general L., koji mi je objasnio stvar. I sami su Finci do danas bili u neizvjesnosti o podrijetlu tih granata. Isprva su držali da se radi o bombama, bacanima iz aeroplana s ugašenim motorima i iz velike visine. Zatim da je to djelo topova, skrivenih na plovećoj skeli među otocima, koji leže pred gradom; konačno je stala kolati priča o topu kalibra 305, smještenom između željeznice Viipuri-Lenjiigrad i rječice Kasenjoki, trideset i pet otprilike kilometara od Viipuria. Potvrđeno mi je da je top ondje smješten. Ali se je po trijeskama projektila, poredanima na stolu generala, dalo rekonstruirati, da se radi o nekom mornaričkom topu od osam palaca (dvije stotine milimetara i nešto) prevezenom željeznicom, na kojoj se i dalje pomiče i da je opskrbljen naročitim aerodinamičkim tanetima i sa stražnje strane; specijalni top veoma dugačak, po svoj prilici kao dokaz kakove rado grade Rusi, nepopravljivi manijaci izvanrednih izuma.

„Je li vam poznata priča, koja kola — rekao mi je general — o toj maniji boljševika. Jednog je dana neka strana velevlast poklonila Staljinu lijepi aeroplan, preko mjere i tipa kakav nikad nije bio viđen. Još taj aeroplankolos nije bio stigao u Moskvu, već su ga sovjeti bili rastavili i počeli ga komad po komad kopirati, da bi sagradili pet stotina njemu jednakih. I zaista su ih sagradili, ali kad su taj posao završili, uvidjeli su da model ima sve rekvizite potrebne aeroplanu, osim jednog: mogućnosti letenja. Nije mogao ostati u zraku ni da su ga podigli dizalicom. Ali je izgledao lijepo, impozantno. I služio je za aerodinamičke revije i za propagandne filmove.

Sektor Muola (Karelijska prevlaka),
2. siječnja.

To je donekle neodređeni naslov, ali u neodređenosti mora ostati. Veoma sumnjam da su časnik i upravljač auta, koji su me pratili u ovaj labirint šuma i krtičkih rovova, namjerno vijugali za vrijeme vožnje, da se ja na taj način ne bih mogao snaći. Kola su loše trošila vrijeme u kruženju i nekoliko mi se puta pričinilo da prolazimo kroz poznata mjesta. Žao mi je što nisam poput onog dječaka iz priče prosipao mrvice kruha, da kasnije uzmognem opet naći put.

Iz Viipuria smo se odmah preselili u Zapovjedništvo brigade, koje je stajalo utaboreno malo kilometara dalje u tri bijele drvenjare usred bijele šume i veoma bijelog jezera. General nas je čekao na ulazu, ograđenom žicom. Bio je odjeven po domaću, kao kakav raznašač: pustene čizme, vunene hlače, siva i debela platnena košulja, bez kape i bez oznake čina; zdepasti tip oko 50 godina, široka lica i vrata i široke šake i od kojeg sam mogao očekivati sve prije nego latinsku lekciju. Počeo mi je govoriti latinski veoma glatko, ubacujući ovdje i ondje po koju grčku riječ, kad mi je na primjer htio kazati, da je finski vojnik „Kaloskagathos".

Nalazio sam se pred zapovjednikom središnjega sektora, pred ličnošću, koja, kako se čini, naročito ide na živce Rusima, kao što dokazuju neprestana bombardiranja na njegov Glavni stožer. Jedno je izvršeno malo časaka prije nego sam stigao: 25 bomba je pobacano oko triju baraka, a neke su eksplodirale na pet ili šest metara od njih.

General je gledao u rupe i objašnjavao mi latinski, da boljševički Jupiter veoma loše baca svoje gromove, a Minerva očigledno stari.

I dalje u automobilu, spustio sam se još za jednu stepenicu na ljestvici hierarhije i dopro do pukovnika, koji je u Finskoj glasovit, jer je bio taj, koji je organizirao i vodio bataljon finskih dobrovoljaca, koji su za vrijeme rata okrenuli leđa Rusiji i stupili u redove njemačke vojske. Lijep tip inteligentnog i odlučnog vojnika, dobro skrivenog među časnicima i malim brojem vojnika Zapovjedništva u jednoj od običnih katakomba, kakove sam poznavao, dobro zaštićenih građom čvrstih trupaca. Bila je to neke vrsti porodica od petnaest članova, časnika i vojnika, koji se nisu mogli razlikovati jedan od drugoga.

Drvene su stijene bile oblijepljene papirom, išaranim tajanstvenim hijeroglifima, a bile su na moj dolazak žurno pokrivene jednim zastorom; na stolu do telefona božićno drvce. Posuda za kavu se neprestano pušila na ugljenom ognjištu, a svi naokolo stajali su izvaljeni na klupama, žvakali su polagano i bez prestanka suho grožđe i biskvite Hanko, a u toj sam operaciji sudjelovao vrlo rado. Prije nego sam stigao do ovog mjesta, koje je već izloženo metcima srednjih i malih ruskih kalibara, nije mi bilo uspjelo naći ni žive duše. Na velikoj cesti od Viipuria sve do zapovjedništva brigade tek po koji auto. A kad smo krenuli s glavnoga puta, gdjegdje saonice. Čovjek nije u stanju shvatiti od čega živu branitelji prevlake, kojih nema mnogo, ali ipak nekoliko desetaka hiljada: kako i odakle se opskrbljuju, ne može se pojmiti. A još se manje može shvatiti, gdje su, do bijesa, skriveni, jer se na zemlji susreće tek po koja ophodnja na svakih par kilometara. Ako

je istina da je savršeni rat onaj, koji se ne vidi, ovo je savršeni rat. Vraćali su mi se u sjećanje Amba, Aradam, jezero Ašiaghi, Santander, Graudenz i sa svojom neoskvrnjivom tišinom iznad prvih redova savršena geometrija vojničkih remekdjela.

U zapovjedništvu pukovnije sam ostao kratko vrijeme. Koliko je bilo dovoljno da mi gospodin pukovnik dade upute. Zatim su me obukli sasvim u bijelo, hlače, košulja i kapuljača, kao što su obučeni vojnici ophodnje, koji su me pratili. Gospodin pukovnik je izišao da mi dade popudbinu na rubu ograde od mreže i da me isprati s posljednjim preporukama: „Nemojte se dati zavarati mrtvom prazninom pred sobom i ne pouzdavajte se previše u netočnost sovjetskih granata.

Do zapovjedništva bataljuna smo hodali prilično dobro, sasvim kroz šumu. U Zapovjedništvu su me htjeli zadržati, jer je u tečaju bila jedna akcija ruskih ophodnja s odgovarajućom puščanom paljbom. Ta, do đavola, zato sam se i udaljio iz Helsinkia, a Bog mi je svjedok da mi je put bio ugodan. Čuli su se prigušeni telefonski razgovori. Trebalo se uputiti po dozvolu sve do zapovjedništva brigade, do generala Latinca, koji je popustio nakon kratkog oklijevanja. Bila su dva sata, omiljelo vrijeme sovjetske pješadije, pred sumrak. Započeo je gadan artiljerijski ples, koji je pročistio sve u sektoru. Od posljednjeg su se puta nešto popravili ovi ruski artiljerci, kao što mi je već bio kazao pukovnik. Ispipavali su teren, ali po nekom redu i kriteriju. Nije bila njihova krivnja što nisu prouzrokovali žrtava. Bila je to zasluga Finaca, koji se umiju tako savršeno skrivati pod zemljom. Ipak su uspjeli uloviti jednog, koji se je vraćao s predstraže.

Došao nam je u susret na nosiljci, sav crven od krvi; po snijegu je prosipao široke mrlje, gubio je krv i na usta Prošao je pokraj nas, a da vojnici, koji su me pratili, nisu progovorili ni riječi. Hodali smo pognuti i ništa nismo mogli vidjeti, iako se je s pretstraža puškaralo već na malo koraka od nas. Granate su dalje pljuštale, uzdižući stupove snijega izmiješane sa žutom zemljom. Mitraljezi su ispunjali praznine između jedne i druge eksplozije. Konačno smo stigli na određeno mjesto, gdje je šest vojnika šest na broju, dočekivalo sovjetske patrole.

Da se razumijemo, nije bila velika akcija ona, kojoj sam bio svjedokom: bilo je to redovito svakodnevno rukovanje, koje Veliki glavni stan spominje u svom večernjem izvještaju općenitom i jednostavnom napomenom: „nema ništa da se javi". Samo onaj ranjeni vojnik, kojeg sam bio vidio, ostavio je ondje svoju kožu. A od Rusa njih desetak ili nešto više. Ali to je donekle bila tipična akcija svakidašnjeg sovjetskog pritiska: navalne patrole, da se neprijatelju ne bi dalo odaha, da bi ga se izmorilo. Artiljerija, automatsko oružje, teško i lagano.

Finci su izdržavali svega sa šestoricom, zapravo s petoricom, jer je šesti bio na telefonu, gdje je nešto pripovijedao zapovjedništvu plotuna, zakopanom Bog zna gdje pod zemljom. Nisu bili pojačani. S njima je zapovijedao jedan podčasnik, koji je ukrštavao vatru s jedne lake baterije s vatrom druge jedne lake, s kojom je rukovodio također podčasnik. Odapinjali su u kratkim i rijetkim udarcima između grmlja, jedne čistine pred sobom, koju je s lijeve strane omeđivalo jezero, a s druge hrbat jednog brežuljka. Od ovog hrbta na tri ili četiri stotine metara od nas prelijetali su finski metci. Rusi su bili na ma-

nje od kilometar udaljenosti i nisu loše napredovali, ponešto u zatvorenim redovima, ali ne baš u gomilama. Akcija im nije bila odlučna. Kako je čistina ostajala otvorenijom, sve su se više susprezali.

Snijeg im je mnogo smetao. Jedan koji je bio istrčao nešto ispred ostalih, opalio je nekoliko metaka iz jedne brzometne puške, a onda mu je oružje zatajilo. On nije ni pomišljao da ga popravi. Ostavio ga je u snijegu i htio je da se vrati natrag. Oborila ga je jedna finska kugla. Ali nije bio mrtav, jer je i dalje lamatao rukama i povlačeći se po snijegu zaklonio se za jedno deblo. Drugi su nastavili s pucanjem iz svojih pušaka s dalekozorima. Ali usprkos dalekozora, polučivali su tek približne pogodke. Akcija je trajala jedan sat, a najveću opasnost je i dalje sačinjavala artiljerija.

Vidio sam i jedna oklopljena kola, kako su se pojavila s desne strane; ali o njima su poveli računa oni na brežuljku i nikad se nije saznalo kako je to svršilo. Finci su pokazivali divan mir i veoma pazili da ne razbacuju metke. Pucali su zaista malo, a od onog malog broja naboja držim da ih je veoma malo promašilo cilj. Konačno su se Rusi povukli.

Puškaranje je prestalo. Artiljerija je naprotiv i dalje opasno pucala i nitko se nije usuđivao pomoliti glavu iznad zaklona. Velika granata od 105 doprla je u blizinu sa zviždanjem, koje je upravo išlo na živce. Uzvitlala je oblak snijega na rubu ceste, a onda je po tvrdom ledu polagano skliznula dolje.

Svi smo je promatrali ležeći potrbuške. Časkom smo susprezali disanje. Granata je mirno sklizala, nije imala

loših namjera. Podčasnik je ustao, žvačući ostatak cigare i posadio uz nju crveni barjak.

Paljba traje cijeli dan s pauzom od svega sat, između jedan i dva: po noći ne prestaje, samo je nešto slabija. Eto zašto je moj dan u prvim redovima završio tek u noći i to u dubokoj noći.

Sektor Tolvajärvi, 3 siječnja

Čim sam se vratio u Viipuri, ponovno sam odatle otputovao u pravcu sjeveroistoka da posjetim bojno polje između Tolvajärvia i Aglajärvia, gdje se prije deset dana zbio ratni događaj, koji je najvažniji od svih u ovom ratu. Put je duži na cesti nego na karti, ali ne žalim truda. Tko je vidio Tolvajärvi nema drugo vidjeti što se tiče rata.

Na početku ceste, koja prolazi između dva jezera, susreo sam još šestoricu stranih kolega, koji su se također bili uputili iz Helsinkia, da se upoznadu s događajem. To je isprva i mene i njih smetalo, kao što novinare uvijek smeta kada događaje moraju dijeliti s drugima. Ali sam kasnije zbog toga bio zadovoljan. jer je izvanrednost i nerazmjernost slučaja bila takova, da što je više potpisa na jednom svjedočanstvu, tim je vjerojatnije da će se nevjerojatnoj istini vjerovati.

Cesta se nalazila sasvim duboko između dvije guste šume jelovih stabala. Sličila je rijeci, koja izvire iz jezera Agla. Na njoj su se bili svrstali u bojne redove sovjeti, kad su počeli napredovati prema jezeru Tolva. To se dogodilo dana 9. Cijelu su noć marširali gurajući pred sobom teške snježne ralice da bi prokrčili prolaz auto-

mobilskim prevoznim sredstvima. Bila ih je cijela divizija, oko 18.000 probranih ljudi, mladih godišta od 20 do 22 najviše, sve pripadnika pripremne organizacije Stranke, zvane „Komsomol". Cesta je bila uski prolaz, na zavijutke, s jednim bokom prislonjena uz šumu, kao da je upravo građena — činilo se — za zamke. Zato su Rusi isprva po njoj hodali polagano, s odvojenim izvidnicama na bokovima, koje nisu naišle na ikakav trag ni ljudima ni zasjedama. Ohrabreni time nastavili su pomicanjem prema prvom cilju ofenzive, Tolmajärviu, gdje su se trebali razvrstati za defenzivu i očekivati da ih dostignu druge dvije divizije, koje su se okupljale u Aglajärviu. Bila je to jedna od najsmionijih akcija, što ih je odredilo rusko zapovjedništvo, veliki udarac, koji bi, presjekavši istočni put Finske i izoliravši je u lanac jezera, istovremeno bio sa sjevera omeo razvrstavanje Finaca na prevlaci. Zaista krupan pothvat, upravo odlučan za rat kad bi uspio. Mnogo se je računalo na iznenađenje.

U večer 10 sovjeti su stigli do obale jezera Tolva. Jezero Tolva ima oblik položenog broja osam. Između jednog i drugog trbuha broja osam provlači se tanki jezičac, koji se uvlači poput mosta i presijeca jezero na dvije uške. Nije ondje bilo Finaca da bi ga branili. Nisu im našli ni traga niti izviđački odredi, koji su se bili odvojili s bokova i izvršili leteće izvide po istočnim obalama jezera, a da ga ipak nisu opkružili. Ali se Rusi iz opreznosti ipak nisu odmah smjestili na prevlaci. Sačekali su zoru 11, a sa zorom su iščekvali aparate. Aparati im nisu stigli. Pošto su čekala do podne, sovjetska su zapovjedništva odlučila nastaviti napredovanje, a jedna se brigada smjestila na uskoj prevlaci.

Odjednom su iz šuma iza leđa prohujali prvi mitraljeski i puščani metci. Finci, kojima se ni danas ne znadu efektivi, bili su se ugnijezdili na drugoj suprotnoj strani prevlake, a onda odvojili dvije satnije skijaša, koje su predvodila dva čuvena prvaka na olimpijadama i oni su se, zaobišavši cijelu desnu ušku jezera, oborili iza leđa na osvajača. Bio je sumrak, kad je počeo napadaj s leđa. Brigada, koja se je bila smjestila na prevlaci, zaustavila se u svome napredovanju, očekujući odredbe, koje nisu stizale, dok je zbog neznatnog kopnenog prostora došlo do fatalnog zastoja među četama, ralicama ispred njih, vozovima i bornim kolima iza njihovih redova.

Dotle se je između ove prve divizije u pokretanju i drugih dviju, koje su nadirale bila stvorila praznina zbog oskudne veze. U tu su se prazninu uvukli finski skijaši, koji su pucali ne više od pola sata u leđa prvoj diviziji. A zatim su se razišli postrance u šumu i očekivali u rasijanim redovima.

Ova je vatra zavarala sovjete i nagnala ih na prvu veoma krupnu pogrješku. Dvije su divizije iz Aglajärvia pritekle u pomoć u toku noći i vjerujući da se neprijatelj nalazi ispred njih, počele su bijesno pucati u tom pravcu na cesti, pa i iz artiljerije, uvjereni da su njihovi drugovi iz prve divizije već prešli prevlaku. Ovi su pak osjetivši iza leđa vatru i videći da se u njih puca, opet pomislili da im neprijatelj i dalje navaljuje iza leđa, pa su okrenuli oružje i počeli pucati natrag, vraćajući onima iz druge divizije milo za drago, koje su oni njima iskazivali.

Rusi su cijelu noć nastavili pucnjavom između sebe, prouzrokujući teške gubitke. Brigada na prevlaci, videći da je glavni dio kolone zaposlen na pozadnici, nije se

usudila napredovati, da ne bi ostala osamljena. U tom su vrtlogu bile prekinute veze i sve veća bezglavost bila je dovela vojsku u tešku krizu. U zoru 12 Finci su izvršili frontalni udar na prevlaci. Bio je to plotun od 38 ljudi, koji je prvi došao u doticaj sa sovjetima, kojima teren nije dozvoljavao da se razviju u širu frontu.

Napredujući okretno među ralicama, koje su zakrčivale cestu, odvažna tridesetosmorica su dospjela u omiljeli okršaj prsa o prsa. Ipak ih je trideset palo u ogorčenom nenadnom boju. Ali preostala osmorica su se uspjela domoći automatskog oružja i okrenuti ga protiv Rusa.

To je bio početak pokolja. Potučena do nogu od drugih finskih odreda, koji su bili pristigli, zapela usred svog vlastitog materijala, brigada je većim dijelom potražila izlaz bijegom preko jezera, gdje je bila pokošena mitraljeskom vatrom. Ostali su uzmaknuli u neredu, odmičući se od znatnoga dijela svojih drugova, koji su nadolazili, zapinjući i onemogućujući se u pokretima. Bitka je trajala dan i noć 11, 12 i 13. Rusi su stalno uzmicali ispred finskih mitraljeza, nagomilanih na cesti kod Aglajärvia. Oružje dviju satnija, koje su prve navalile, zahvatilo ih je pod svoju unakrsnu vatru, da nisu imali odmora na svih 40 kilometara te ceste. Povlačenje je išlo veoma polagano. Nešto zbog zakrčenja na glavnoj cesti nešto opet zbog ogorčenog otpora ruskih četa, koje su se ponijele hrabro. Jedna od dviju divizija iz Aglajärvia pristigla je u noći od 14 na 15 i pokušala popraviti poraz, ali je i sama bila potučena.

Toliko je bilo protivnika, koji su se tukli i raspršivali, da su Finci trebali punih jedanaest dana dok su, bijući se i uništavajući, prevalili svih 40 kilometara. Tek je

22 Aglajärvi ponovno zauzet. Mnogi su ruski odredi potražili spas po šumama, što leže uz rub ceste. U tim je šumama strašan i veoma krvav četnički rat poveden između najbržih i najbolje opremljenih finskih ophodnja i sovjetskih bjegunaca. Za vrijeme ovog četničkog ratovanja bilo je slučajeva, da su cijele odrede progonila dva ili tri finska skijaša, koja nisu opalila ni metka, nego su prepustila svoje studeni i gladi, da bi na taj način uštedili na municiji.

Jedan mi je zarobljenik doslovce rekao: „Slijedili su nas očekujući da padnemo i uvijek su od nas stajali u tolikoj udaljenosti, da ih nismo mogli navući u boj. Mi nismo znali kamo idemo i na kraju smo pali polumrtvi od studeni i od iznemoglosti."

I doista, bojno je polje nepregledno, proteže se na kilometre. Kilometri i kilometri lješina. Da ih čovjek sve pregleda i prebroji, trebali bi čitavi dani. Ali ima ih (nas je osam neutralnih lica, koji to posvjedočujemo) ne manje od 15.000 mrtvih na ovom terenu, od kojih je malo stotina Finaca, a ostalo su Rusi. Tko nije vidio bojno polje kod Tolvajärvia, taj ne zna što je rat. Mi smo Fince našli zauzete pokapanjem mrtvih. Ali prije nego su ih mogli pokopati, trebalo ih je otkopati ispod hrpa svježeg snijega, koji je napadao ovih posljednjih dana. Izgledala je to ekshumacija voštanih modela. Nije bilo ništa užasnoga na tim licima. Osim ukočenosti, što ju je prouzrokovala smrt, bila je i ukočenost od studeni. Mrtva tijela su zaista bila ostala u stavu, kakav im je bio posljednji dok su još živjela.

Jedna skandinavska kolegica, koja je bila s nama onesvijestila se. Dali smo joj konjaka da dođe k sebi. Izgo-

vorila je hrabro: „to je od studeni"; i proslijedila je s nama put da promatra dalje.

Vladala je duboka tišina. Snijeg je bio neoskvrnjen, a ispod neoskvrnjenog snijega izvirivale su te neoskvrnjene žive, vrlo žive lješine: kao da će svaki čas ponovno ustati i početi hodati i govoriti.

U blizini jezera Tolva nalazila se je mala turistička gostionica, prava blagodat u vrijeme mira, sva od blistavog drveta, koja se koketno odražavala, kao na ogledalu, na blijedim zaleđenim vodama. Ondje je već prve noći bojeva jedna finska ophodnja, granatama pobacanim kroz prozore, bila zatrla Glavni stožer triju divizija, koji se je ondje bio smjestio. Ušli smo unutra. Nije ondje više bilo lješina. Namještaj i stijene bili su smrvljeni, ali u gornjem katu, u spavaćim sobama, još su u ormarima na vješalicama stajale pričvršćene uniforme tih nesretnika.

Zatim smo pošli da pregledamo zarobljeni materijal, koji još nije bio nagomilan na jedno mjesto: 39 oklopljenih kola, osim još 16, koja su već bila upućena prema unutrašnjosti, jer su se nalazila u odličnom stanju: među njima nekoliko od 33 tone; 14 topova od 75, 16 topova drugih kalibara, 86 laganih i 216 teških mitraljeza, 1580 pušaka. Ali novi materijal je i dalje pristizao. Otkopavali su ga zajedno s mrtvima ispod snijega, a još mnogo toga sa mnogo daljnjih mrtvih ležalo je na dnu jezera; to će otkriti proljeće kad okopni led.

Da bi se pomogli u ovom poslu grobara, Finci su upotrebljavali pedesetak konja, preostalih od 250, koji su nađeni živi poslije bitke i od kojih su četiri petine bile već odviše iznemogle, a da bi mogle preživjeti.

Ljudi su radili ozbiljnih i namrštenih lica. Jedan časnik mi je rekao stežući čeljusti: „Bili su valjani vojnici, uvjeravam vas". Deset su dana radili da uzmognu zakopati neprijatelje, a pokapali su ih sa svim njihovim stvarima, šljemovima, čizmama i teškim vunenim rukavicama. Ovi ruski vojnici su bili dobro opremljeni. Vidjelo se odmah da su specijalna četa. I uniforme su im bile podstavljene. Na podnožju jednog brežuljčića s lijeve strane bilo ih je nagomilano na hiljade. „Dvije brigade", rekao je časnik.

I to je bila bitka kod Tolvajärvia i kod Aglajärvia, a u stvari se radi o dvije bitke, koje su trajale 13 dana: od 11 do 23 prosinca. Od 18.000 Rusa, koliko ih je u njima sudjelovalo, samo ih je 700 nađeno živih. Pošao sam da ih vidim. Izgledali su samilosnije od svojih mrtvih drugova.

Govori jedan tekstilni radnik iz Lenjingrada:

„Nije mi ni malo bilo stalo kad su me zarobili. Politički su nam komesari uvijek govorili da se treba ubiti prije nego dozvoliti da nas zarobe, jer da su Finci okrutni. Muče Ruse, a jedno od njihovih najomiljelijih mučenja sastoji se u tome, da čovjeku isjeku komad žive njegove kože — govorili su komesari — vežu je oko trbuha zarobljeniku i stišću je tako dugo, dok ne umre. Ali mi svejedno nije ni malo stalo, a još mi je manje stalo što će me brisati iz članstva stranke, kao što rade sa svima onim, koji živi dopadnu u ruke neprijatelju. Tko još vjeruje političkim komesarima? Oni stalno ponavljaju iste gluposti, kojima nitko ne može vjerovati. U našoj diviziji nije bilo ni jednog dječaka ili kretena. Svi smo bili radnici specijalisti iz Moskve i iz Lenjingrada i kolektivizirani seljaci. Svi smo znali čitati i pisati i na koji smo način mogli vje-

rovati propagandi komesara? Oni su nam govorili da buržoazija u Finskoj sječe ruke djeci radnika, čim se ona rode, da kasnije, kad uzrastu, ne bi mogli dizati bunu protiv diktatora. Eto što su nam pripovijedali i ostale slične gluposti. Tada smo se stajali smijati, nastajale su diskusije, a jer diskusije dovode do razmišljanja, to je bilo u protivnosti sa boljševičkom disciplinom. Komesari su u posljednje vrijeme bili prestali govoriti i bilo je bolje, ali su oni uvijek imali vlast nadzirati pa i hapsiti naše časnike. Zato smo mi ljubili svoje časnike, osobito one nižega čina i često smo priželjkivali da dođe do rata, kako bismo se otresli komesara, kao što se je zaista i dogodilo, jer su prve naše kugle bile namijenjene upravo njima.

„Mnogi su od njih odmah pokušali pobjeći, ali su drugi bili hrabriji. Naša je divizija bila mobilizirana u rujnu i poslali su nas u Poljsku, gdje se nikad nismo borili, iako su Poljaci pokatkad na nas pucali. Poljaci su nas mrzili i nekoliko smo ih morali postrijeljati. Dok smo bili u Brest Litovsku nismo smjeli izlaziti po noći, jer je prvih dana bilo zasjeda na sve strane. Poljaci su bili veoma odvažni, pa i žene su bile opasne kad bi se složile. Jednom smo ih prilikom morali postrijeljati dvadeset u jednoj crkvi, jer su odanle na nas pucale iz busije. Te su žene bile veoma divlje.

„Zatim su nas odanle ponovno vratili u Lenjingrad i činilo se da ćemo se vratiti kućama. Naprotiv, poslali su nas u istočnu Kareliju. Nikad nam nisu govorili kamo idemo. Ali su nam dali zimsku opremu i onda smo shvatili da je rat. Natovarili su nas u vagone i odveli nas u Petrosavodsk. Ondje smo neko vrijeme ostali vršeći vježbe.

„Prvih dana prosinca su nas natjerali da marširamo prema zapadu. Ni tada nam nisu kazali kamo idemo, ali smo po nekim natpisima shvatili da prelazimo granicu. Nitko nije mrzio Finsku, a niti smo vjerovali da nas Finci žele napasti. Jedino više nismo mogli podnašati glupe govore komesara, njihovu propagandu i činjenicu, da uhađaju nas i naše časnike. Konačno smo se sukobili s Fincima. Ja ne znam što se dogodilo. Nalazio sam se na cesti s ostalim drugovima. Borili smo se dva dana i dvije noći, mnogi su od nas pali, a onda smo treći dan pobjegli u šume. Počela su nas proganjati dva Finca na skijama, ali nisu pucali. Kad bi se mi zaustavili i oni bi se zaustavljali. Mi bi se katkada na podulje zaustavili u nadi, da će nas napasti, jer je nas bilo tridesetak, a njih samo dva. Ali oni nisu dolazili. Jednom smo ih prilikom iz očaja mi htjeli napasti, mislili smo da je bolje ako i pucati stanu na nas, jer će tako svemu biti kraj, ali oni nisu pucali, nego su nam se uklonili, jer su bili na skijama brži.

„Nismo imali nikakve hrane, pa smo jeli korijenje stabala. Noću smo hodali bilo da se ugrijemo, bilo jer smo se nadali da ćemo Fincima ukloniti naše tragove. Ali su oni tragove uvijek ponovno pronalazili u snijegu. Slijedili su nas na malim razmacima i čuli smo njihove glasove. Jednom smo se zgodom htjeli rastati, ali su tada neki počeli plakati i tako smo odlučili ostati zajedno. Onda je jednoga dana jedan pao na koljena i dao se zarobiti. Finci su ga vezali za jedno stablo, ali ga nisu ubili i nastavili su nas slijediti. Malo po malo smo se svi pobacali na koljena, jer nam više nije bilo stalo pa da nas i ubiju."

Govori jedan sudetski Nijemac, koji je iselio u Rusiju godine 1931 iz političkih razloga, pa je poput mnogih drugih stranaca bio prisiljen primiti rusko državljanstvo:

„Mobilizirali su me u rujnu, a da prije toga nisam nikad bio uzeo u ruke puške. U svojoj diviziji nisam bio jedini stranac, bilo je i drugih, Nijemaca, Austrijanaca, Čeha, Madžara, ali ni jednoga Finca. Od nas šezdesetak, koliko nas je bilo u vagonu, koji nas je vozio na granicu, barem polovica, kao i ja, nije bila vješta u baratanju oružjem. Kad su Finci navalili, odbacio sam pušku i legao iza jednoga grma i malo kasnije sam se predao. Finci su s nama lijepo postupali. Bolje od naših građanskih vlasti."

Govori jedan seljak od blizu četrdeset godina bez čizama s glupim izražajem lica:

„Hvala vam braćo, što ste me spasili. Imam ženu i šestero djece u Smolensku. Ništa mi nije poznato od svega što se dogodilo. Ja sam bio kod komore. Svi mi stariji seljaci smo bili kod komore. Ja imam ženu i šestero djece u Smolensku. Eto što mi je poznato. I gotovo svi konji su uginuli. Eto što mi je poznato. Mnoge su konje pobili mitraljezi, mnogi su ostali prignječeni pod topovima, a mnogi su pocrkali od gladi. Hvala vam, braćo, što ste me spasili. Ja imam ženu i šestero djece u Smolensku. Hvala vam braćo, što ste me spasili".

Helsinki, 6 siječnja

U bitci kod Aglajärvia su bila zarobljena tri politička komesara. Njih su odijelili od ostalih sedam stotina zarobljenika, koji su prema njima pokazivali ne odviše miroljubive namjere i odveli ih u jedan koncentracioni logor kod Helsinkia. Saslušao sam ih jutros sva tri. Evo što su mi izjavili:

Kod nas u Rusiji svakoj grani narodne aktivnosti odgovara slična politička organizacija. Tako je i kod vojske, za koju postoji jedna politička organizacija, kojoj je na čelu Liev Meklis, Židov iz Odese, čovjek veoma moćan. Meklis je izišao iz čiste politike. On je kao veoma mlad bio u revolucionarnom pokretu i postao je članom vojničkog sovjeta u Odesi. Kasnije je pozvan da uzme udjela u središnjoj političkoj organizaciji komunizma i bio je poslan u Moskvu da se usavrši u Institutu stranke.

Kad je ta borba završila pobjedonosno, Meklisova se politička karijera pretvorila u novinarstvo. Htijući nagraditi svoga redova, Staljin ga je postavio za urednika, a kasnije za ravnatelja „Pravde", čim je Buharin protjeran s toga mjesta godine 1930. Meklis je na tom položaju ostao do 1937 godine, kad je imenovan šefom odsjeka za štampu u Centralnom komitetu stranke, kojem je ostao član sve do 15. Kongresa.

U proljeće te isti godine došlo je do velikoga preokreta u odsjeku za vojsku uslijed uhapšenja i osude Tuhačevskog i ostalih urotnika protiv režima. Tuhačevski nije bio samo maršal Unije nego i podkomesar Obrane. Komesar Obrane je bio Vorošilov, kojem su bila dodijeljena tri podkomesara, među kojima i Tuhačevski i Gamarnik. Tuhačevski je bio strijeljan, Gamarnik se ubio, ostavivši slobodno mjesto šefa političke organizacije vojske, na kojem je stajao šest godina. Na tome ga je položaju, kao i na mjestu podkomesara Obrane, naslijedio Meklis.

Meklis, kojem je Staljin bio dao točne upute, počeo je sa čišćenjem ne samo političke organizacije vojske, nego i same vojske. Kao čovjek diktatorova povjerenja on je imao gotovo potpunu vlast, čak i veću nego Vorošilov, s kojim je uvijek podržavao sumnjive odnose. Meklis je uveo sistem stalnih premještavanja vojničkih poglavica jedne armije drugoj, da bi im na taj način onemogućio da stvore svoju stranku u vojsci. Meklis je prikupio dokaze za izdaju Büchera i dao ga je ustrijeliti prije godinu i pol dana. Sve do njegovog dolaska bilo je uplitanje političkog elementa u vojnički uvijek umjereno. S obzirom na njegovu ličnost i povjerenje, koje je uživao kod Staljina, on je uspio pojačati to uplitanje, koje je, prema mišljenju vojničkih krugova, prvi uzrok dekadenci ruske vojske.

Meklis je iskristalizirao političku organizaciju vojske u golemu birokraciju s veoma strogom hijerarhijom. Kod svake od jedanaest armija, od koliko se sastoji vojska, uveo je on po jedan generalni komesarijat, sastavljen od tri lica: zapovjednika armije, političkog komesara i jednog trećeg člana bez naslova. O njemu su ovisni komesari svakog pojedinog armijskog korpusa, koji opet kontroliraju komesare, divizije, brigade, pukovnije, satnije (kod bataljuna i plotuna nema komesara). Kod satnije komesar ima ipak jedno posebno ime i zove se „Politruk". U stvari on niti nije komesar, nego to ima tek postati.

U jednoj dakle pukovniji, ako se ona sastoji od dvanaest satnija, imamo u svemu trinaest komesara. Iskustvo je pokazalo, da kontrola, iako na taj način istančana, nije još dovoljna da zajamči komunistički red. Eto zašto se svaki politički komesar služi u prvom redu u razrađivanju

svojih zadataka stranačkim kolegiumom, a napose tajništvom toga kolegiuma.

Stranački kolegij je mali parlamenat, koji se bira u svakom odjelu većinom glasova časnika i vojnika, upisanih u stranku, koji su opet samo manjina, nazvana „manjinom aktivista". Kolegij se zove „Revoiensovjet" i komesar mu je pravnim članom. U stvari je on sam onaj, koji određuje kandidate, a ti su uglavnom vojnici, a ne časnici i koji imenuje tajnika, koji je određen da mu bude njegova „longa manus" u uniformi. Svaki odio ima svoj kolegij, pa tako ima i plotunskih, satnijskih, bataljunskih kolegija i tako dalje.

„Moć komesara je ogromna de jure i de facto. De jure zato, jer se oni po zakonu mogu oduprijeti svakom nalogu časnika, pa i nalozima koji su izdani isključivo u tehničkom sjedištu. De facto jer im stoje na raspolaganje svi elementi za nadzor i propagandu. Oni su pomalo kapelani komunističke vjere, pomalo reformatori i njihova je karijera takova, da su potrebni naročiti rekviziti, da je čovjek uzmogne izdržati. Treba biti član stranke najmanje šest godina i kroz to vrijeme pružiti dokaza o potpunoj vjernosti. U drugom redu treba biti pripadnik radničke porodice. U trećem se redu pretpostavlja, ali se ne traži, posjedovanje naučnih diploma.

Svi aktivisti u odjelima, tojest koji su upisani u stranku, obvezatni su pomagati komesare u njihovom radu. Za propagandu se u većim odjelima i u onima, koji imadu djelovati kao samostalne jedinice, upotrebljavaju naročite novine. U vrijeme mira svaka armija ima uglavnom jedan list. U vrijeme rata zbog dijeljenja odjela i zbog veće potrebe moralne pomoći novine se umnažaju. Tri

divizije, koje su operirale kod Aglajärvia, imale su jedan svoj list, koji se je zvao „Lenjinov put". U njemu su surađivali časnici i aktivni vojnici, ali ni jedan članak nije mogao proći bez odobrenja komesara pukovnije."

Kad je završen razgovor s komesarima pokazao mi je zapovjednik koncentracionog logora hrpu brojeva „Života Lenjinovog", koji su zaplijenjeni zarobljenicima. Bio je to listić na dvije strane veoma lošeg papira i vrlo lošeg tiska, tipa i formata. Najnoviji je nosio broj 43 i datum 24 rujan. Gore u lijevom uglu je stajalo upozorenje „Ne smije se iznašati iz odjela". Objašnjeno mi je, da se komunistička propaganda mijenja prema osobama, kojima je namijenjena, pa prema tome ono, što se piše za vojnike jednog odjela, ne može biti dobro za vojnike drugoga.

Članak ispod toga nosio je naslov „Prije izbora kolegija 115 pukovnije", a ispod toga: „Organizirajmo agitaciju (agitacija znači propaganda) za izbore na boljševički način". Slijedio je hvalospjev dvojici kandidata, a ti su bili jedan major, Šćerbakov i jedan vojnik, Jakobčjuk (napominjalo se da je riječ „soldat" prezriva, jer je stranoga podrijetla i da dolazi od „soldo" te da je treba i u govoru nadomjestiti najpribližnijim izrazom „krasnoarmijec„ što znači crveni vojnik.

Slijedili su dugi članci: njega konja u šumovitim i močvarnim predjelima, natječaj za šofere, štednja gume, odlični pokusi u gađanju „naše artiljerije", duboko ogorčenje u Moskvi povodom finskih izazova, a u sredini stranice debelim slovima: „Na putu do potpune i konačne pobjede slavnih sovjetskih armada, članak datiran u Aglajärviu.

U Aglajärviu.

Helsinki, 7 siječnja

Danas sam u jednom mjestu južne Finske vidio američke dobrovoljce. „Američki dobrovoljci" su Finci, rođeni u Americi i naturalizirani. Ima ih milijun tamo dolje, a za mnoge se od njih činilo da su već prekinuli svaku vezu s majkom domovinom. Među njima ima i djece političkih bjegunaca, koji su otišli kao prije tri stoljeća oni „Svibanjskog Cvijeta" da stvore život u novom svijetu, gdje su se ukorjenili. Na koji način čovjek osjeti u sebi neki daleki poziv? Sinovi ovih bjegunaca, od kojih neki ni ne znadu finski, ostavili su tamo dolje svoje poslove i svoju dragu i došli su da bi se borili za nepoznatu Finsku. Doputovali su s vlastitim sredstvima, opremljeni za svoj račun u skupinama po trojica i četvorica, pa i sami, kupivši kartu trećega razreda na brodu, koji je kretao u Evropu. Jedni su se iskrcali u Španjolskoj, drugi u Italiji ili u Grčkoj i odatle se pustolovno uspeli prema domovini u opasnosti kroz zemlje, čije jezike nisu poznavali i čudeći se u prvom redu broju tih zemalja, kroz koje su morali proputovati.

Pošao sam posjetiti jedan ešalon od njih 58, koji su nedavno bili stigli. Solidne i priproste momčine, svi veoma mladi, pa i od 16 godina. Ponosni su na ono, što su uradili i veoma znatiželjni prema zemlji, u kojoj se nalaze. Vodio ih je jedan narednik iz Montreala, nešto postariji, koji nije imao mira što Oiva Halenon nije bio došao u luku uzeti stroj, gdje ga je morao ostaviti. „Sto mu gromova — govorio je upotrebljavajući odgovarajući američki izraz — Sad će mi ga kogod ukrasti i morat ću kupiti novi". Stvar

je bila u tome, da je Oiva Halenon bio krenuo na put prije njega.

Narednik je u Montrealu ostavio i ženu i četvero djece, ali kao da ga je to manje zanimalo, iako mu je njegova kanadska žena bila zaprijetila da će se od njega rastaviti ako otputuje. On je bio otišao iz Finske u svojoj sedmoj godini i spomenuo je smijući se, da mu je njegov otac na brodu rekao ciljajući na posljednju evropsku obalu: „Ovo je prokleta zemlja i ti se nikad više ne smiješ u nju vratiti." Upitao sam ga zašto se je vratio. „Eto — rekao je narednik, nastojeći dobiti jasan pojam o svakom koraku, što mu nije uspijevalo — eto ja nisam imao nikakve namjere otići, ali mi je tada Oiva Halenon rekao da ide, pa sam tada i ja otišao."

Sutradan sam Oivu Halenona upitao zašto je došao, a on mi je odgovorio, pogledavši me poprijeko, da je došao zato, jer je narednik rekao da i on ide.

Drugi jedan od tih dobrovoljaca, dječak od 17 godina, rođen u Americi, rekao mi je da je došao izravnati svoje račune s nekim finskim skijašima, koji su mu preoteli ne znam kakovo prvenstvo. Svi su bili složni u tome, da ratu dadu neko sportsko-pustolovno tumačenje. Nikad još nisu bili uzeli u ruke pušku, pa ih je zapovjedništvo ondje držalo baš zato, da ih donekle izvježba. Nisu se plašili ni snijega ni zime. U prostranoj drvenjari, gdje su stanovali, bili su na svoj način uveli neki zakon komfora. Narednik, koji je po zanimanju bio oružar, nastojao im je objasniti funkcioniranje puške i mitraljeza. Djeca su mu ovdje i ondje bježala u šumu, jedan da donese vode, drugi drva, treći da iskopa kanalčić za oticanje vode iza kuhinje, a jedan opet da popravi vezove na nekim skijama. Jedni

su pak ostajali napolju, očarani šumom i s ludom čežnjom koja im se odražavala u očima, da u nju pobjegnu. Upitao sam koliko ih ima u svemu. „Četiri stotine — odgovorili su mi — ali će nas doskora biti četiri hiljade."

Četiri hiljade sinova, koji se vraćaju Finskoj; toliko ih je dovoljno da nadoknade one, koji su do danas za nju umrli.

Helsinki, 8 siječnja

Ne sjećam se točno kada, ali je to bilo nekako prije petnaest dana, da sam unaprijed javio vijest o zaokruženju jedne ruske divizije kod Suomussalmia. Službeni je izvještaj govorio nešto neodređena o jednoj bitci, koja je u toku u onom kraju ne spominjujući ništa pobliže o događaju. Od jednoga časnika, koji se odonud vratio, dobio sam nove podatke, koje sam objavio o sovjetskom pokušaju da se usjeku u obliku klina u pravcu mjesta Oulu.

Kolona se je, kako sam kazao, sastojala od tri divizije, od kojih jedna na rasterećenoj predhodnici. Dolazila je s juga, tojest bila je krenula sa sjevera, ali pokrećući se po glavnoj vijugavoj cesti iz terenskih razloga kasnije je nešto zaobišla i uvukla se između jezera Kianta i jezera Kakko te došla do Suomussalmia, napuštena i uništena. Fincima nigdje ni traga.

Jedina preostala građevina na području sela bio je most preko jezera Kianta, uski uzdužni prolaz, koji se najprije proteže od sjevera prema jugu, a onda mijenjajući pravac opisuje kod Suomussalmija nagli krug i vraća se prema sjeveru. Rukav kod Suomussalmija je omeđen

jednim mostom, koji na taj način spaja selo s krajnim istočnim rtom kopnenog jezička, gdje ta nastamba ima za podružnicu jedno predgrađe, kao Transtiber, Trankianta kod Suomussalmia.

Nakon odmora, za kojeg su se Rusi donekle okrijepili i uspostavili veze sa glavnim dijelom četa u zaleđu, stupili su na most. Ne svi nego dvije ili tri pukovnije. Svrha ovog prolaza nije bila u tome, da bi se ispipao teren prije nego se angažira cijela divizija, koja je po cesti Suomussalmi — Kolasalmi—Vaaranniva trebala proslijediti u pravcu jugozapada, dok su druge dvije imale da se iz Suomussalmia sliju na jugozapad cestom od Hyrynsalmia.

Finci su savršeno bili upućeni u ovaj plan. Oni nisu smetali u prolaženju one dvije ili tri pukovnije. Most je bio onaj, koji je sam od sebe iza njihovih leđa odjednom odletio u zrak, kako se čini od eksplozije jedne plutajuće mine. Lom ovoga mosta imao je za posljedicu da je prednodnica bila odrezana od glavnog dijela izvidničke divizije. Gotovo je u isto doba jedan odred finskih skijaša presjekao između jezera Kianta i jezera Kakko predhodničku diviziju od glavnog dijela od drugih dviju divizija. S ova dva presjeka, koja su sovjetsku kolonu razbila u tri dijela završilo je prvo poglavlje bitke kod Suomussalmia, neobično slične onoj kod Tolvajärvia.

Sve se je to desilo prije mnogo i mnogo dana. Pošto sam objavio, kao što mi je bilo saopćeno iz pouzdanog mjerodavnog izvora, prvi dio te akcije očekivao se i njen svršetak, da bude službeno potvrđen. Vijest o završetku nije stizala. Bilteni su govorili o akcijama, koje su u tečaju o gubitcima neprijatelja, ali to su bile skromne brojke u nerazmjeru s velikom bitkom. Radilo se o dvije tri pukovnije, odrezane u kopnenom jezičku s onu stranu porušenog mosta, koje su se polagano rastvarale. One nisu više napredovale iz bojazni da se ne bi previše odijelile od glavnog dijela divizije, s kojom nisu mogle ponovno uspostaviti vezu.

Pred njima, kao i obično, nije bilo drugih četa osim malobrojnih odjela finskih skijaša, vrlo dobro porazmještenih, s lakim i s teškim oružjem, na početku šume, koja na toj visini započinje obuhvatati teren. Svaki čas su u mraku ophodnje ovih skijaša dolazile u doticaj s neprijateljem, kojeg je mučila studen i glad i koji se je bojao zapaliti vatru i zadavale mu po koji udarac, čuvajući se da ne budu zakačene. Rusi su ih pokušali zakačiti nekoliko puta, ali su Finci tome izmicali brzim uzmakom. Sovjeti nisu mogli za njima u potjeru da ne bi izgubili svaku nadu u ponovno uspostavljanje veze s glavnim dijelom odreda, koji je sa svoje strane opet uzalud pokušavao uspostaviti vezu s druge dvije divizije.

Finci su se okupljali sasvim na bokove neprijatelju. Čini se da je zadatak finskog zapovjedništva bio olakšan također i jednim nesporazumkom u sovjetskom zapovjedništvu, zbog kojega Rusi nikad nisu uspjeli uskladiti svoju akciju da bi uklliještili neprijatelja. Čini se da se je ponovila fatalna pogrješka kod Tolvajärvia, iako ne u istom razmjeru, naime da je došlo do izmjeničnog puškaranja između samih Rusa, od kojih su jedni držali da im je neprijatelj iza leđa, a drugi da im se nalazi sprijeda.

Ali nisu samo ovi osamljeni slučajevi izazvali katastrofu. Do nje je još jednom došlo zbog studeni i gladi, koje su još jače pogodile dvije ili tri pukovnije, uvučene s onu stranu mosta. Bitka, o kojoj večerašnji izvještaj

daje službeno saopćenje, ne tiče se ovih 7 ili 8 hiljada ljudi, koji su kao ratujuća vojska prestali postojati između Božića i Nove godine. Oni se nisu predali iz jednostavnog razloga, jer ih Finci nisu nikad ni napali. Smrznuli su se kraj 30 stupanja ispod ništice, a zarobljeni su samo oni malobrojni, koji su smogli snage da se probiju naprijed bez oružja i da stupe pred neprijateljske prednje redove. U prednjim redovima se je zapravo nalazila sva finska vojska, koja se sve više razrjeđivala, kako je sovjetska ofenzivna sposobnost malaksala. Na kraju je ostalo svega nekoliko ovih ophodnja više zbog opreza, a koje su imale jedini zadatak da pročiste teren od živih i od mrtvih. Živih je ostalo oko hiljadu, a svi su drugi mrtvi. Samo mali broj ih je mogao preći zaleđeno jezero i sastati se sa ostatkom divizije, koja je ostala krnja. To su dezerteri od prvih dana.

Posljednjih pak dana bio je prolaz onemogućen stalnim zasjedama finskih odreda, koji su se bili prebacili na lijevi bok neprijateljskog svrstavanja. Bili su to isti odredi, koji su prije toga zatvorili u kopneni jezičac dvije ili tri neprijateljske pukovnije. Jedna pojedinost: kad je od prekjučer na jučer ponovno bio zauzet cijeli sektor, saznalo se od malobrojnih pobjeglih sovjetskih vojnika, da su ti bjegunci, kako su nadolazili, bili strijeljani radi dezertiranja. Sve to još nije bitka. Bitka je započela 2 ili 3 siječnja i malo se pojedinosti o njoj znade. Ipak se znade, da su Finci još jednom prebacili neprijatelju oko vrata čvorasto uže i da su akciju izvršili odredi manevarskoga korpusa, s kojima je zapovijedao jedan časnik, a taj nije imao generalski čin. To je pripremano polagano i strpljivo kroz tjedne, jednako kao što je napadaj bio munjevit i

žestok. Tamo gdje su provalili — držim sa sjevera — Finci su bili nagomilali glavni dio svojih snaga. Ostalo je bila obična prozirna koprena. Oni su nastupili protiv jedne istrošene i iznemogle vojske, koja je ipak pružila pasivni otpor svojstven Rusima. To objašnjava prilično dugo trajanje akcije i goleme sovjetske gubitke, koji se penju, bez dvojbe, na najmanje 15 ili 16 hiljada mrtvih. Sav materijal divizije pao je u ruke Fincima: preko 100 topova, oko 300 automobila, nekoliko hiljada konja, na desetke traktora.

Ostale dvije divizije nisu mogle priteći u pomoć drugovima, jer su bile paralizirane vatrom finskog odreda, koja im je bila presjekla vezu s divizijom kod Suomussalmia. Ova posljednja je bila 44. divizija.

I Finci su imali gubitaka u završnoj akciji, koja je donijela razmjer u broju palih 1 naprama 20. Drugčije nije moglo biti, jer su na jediom mjestu oni morali prekinuti odlaganje i navaliti sa čela, kao što su već bili uradili kod Tolvajärvia. Značajna je činjenica, da su u tom boju poginula i četiri najveća prvaka skijaša i sklizača na ledu Finske, sva četvorica zapovjednika odabranih navalnih odjela.

Pobjeda kod Suomussalmia, velika i lijepa pobjeda, ne mijenja izgled općih crta ovoga rata. Ona je epilog, senzacionalan ali neizbježiv i očekivan, jednoga od četiri velika ruska ratna pokušaja pokreta u istočnom i sjevernom sektoru. Kako sam već kazao, sovjetski je plan predviđao masovnu ofenzivu na Karelijskoj prevlaci. Pošto je ova ofenziva propala napadnuta je Mannerheimova linija. Tu se je rat malo po malo pretvorio u pozicijski rat, kao što to potvrđuje i jučerašnji službeni finski izvještaj,

koji spominje aktivnost neprijatelja da probije položaje, što su ih zauzeli Finci. To nije, nipošto nije bilo u planovima, a istina je naprotiv, da je novi zapovjednik tek ovih posljednjih dana zatražio iz Lenjingrada potreban materijal; i baš su finski bombarderi prije dva dana napali na jedan vlak pun cementa i bodljikave žice; ali je neposredna posljedica tih planova ili bolje njihovog neuspjeha: frontalni napad u masama, koji propada, a tako se je dogodilo sa sovjetskim, ne može biti drugo nego pozicijski rat.

Na istočnom i sjevernom sektoru naprotiv ruska se je taktika htjela povoditi za modernijom vojničkom evropskom taktikom, zasnovanoj na pravilima takozvanog „blitzkriega" ili munjevitog rata, kakav su tako dobro primijenili Nijemci u Poljskoj. Ona je predviđala osim manjih uvlačenja, koja su imala pocijepati malobrojne finske snage, zakašnjele na razne ugrožene tačke, istovremenu akciju četiriju glavnih kolona za presjecanje cijelog finskog teritorija u osamljene odsjeke. Od juga prema sjeveru bile su kolone iz Tolvajärvia, ona od Suomussalmia, ona od Salle i ona od Petsamoa. Za prvu sam već kazao kako je završila i s kakovim posljedicama po Ruse. O drugoj je večeras službeno objavljena konačna bilanca. Od Salle se očekuju jednaki rezultati u nešto manjem opsegu s obzirom na manji broj četa, što su ih sovjeti ondje angažirali.

Što se tiče Petsamoa, o tome će po svoj prilici još biti govora. Ondje su Rusi posijali lješina, čitave kolone autotransporta, topova municije.

Bez obzira na pretjerivanja, koja su daleko ne samo od istine nego i od vjerojatnosti, a koja je proširila izvjesna strana štampa, doslovno zaražena protusovjetskim de-

lirijem, ostaje autentično i neprijeporno, da je ruski ofenzivni plan potpuno propao.

Viipuri, 9 siječnja

Jednu ratnu uspomenu na tužnom bojištu kod Tolvajärvia pobrali smo u trojicu — dva Talijana i jedan Amerićanin — a sastojala se je od svežnja pisama, ispalih iz proparanog telećaka kraj skupine mrtvih uz jedna oklopljena kola. Pisma su pripadala jednom od mrtvih, ali tko zna kojem. Bila su ispisana na priprostom papiru, neka na listovima od zadaćnice u omotima, ispisana velikim i nejasnim rukopisom. Samo je na jednom bilo maraka, na preporučenom listu, koji je imao dvije marke s likom glave avijatičara, a u pozadini trup aviona. Nekoliko mrlja sleđene krvi sličilo je pečatnom vosku. Jedan mi je kolega rekao zlovoljno: „Odbaci te stvari". Ali ih nisam odbacio.

Toga sam dana vidio mnogo zarobljenika bilo od sedamstotina preostalih kod Tolvajärvia ili onih iz Viipuria, kamo sam se vratio. Mjesto da sam kao obično pokupio nekoliko površnih intervjua, radje sam ovog puta izabrao jednoga čovjeka, samo jednoga, da bih ga dublje proučio. Kad sam ušao u zatvor, upao mi je u oči jedan dječak, koji je sjedio na rubu kreveta s knjigom u ruci. Približio sam mu se. On je ustao i bez nepovjerenja mi pružio knjigu: bio je to Novi Zavjet, jedno finsko izdanje na ruskom jeziku iz godine 1881. Knjiga je stajala otvorena kod dijela Evanđelja po Ivanu. Upitao sam dječaka, tko mu je dao tu knjigu. Odgovorio mi je, da je to učinio čuvar. „Za-

nima li te?" „Jest, mnogo me zanima". Upitao sam ga je li mu to prvi put što ga čita, a on mi je odgovorio da je prvi put, ali da je o tome čuo govoriti od svoga oca u Ukrajini,

„Vjeruju li u Ukrajini u Boga?" — upitao sam ga. „Svakako" — rekao je on s izvjesnim čuđenjem nad takovim pitanjem. „A mole li mu se?" — nadodao sam, a on mi je odgovorio na jednakí način i s jednakim čuđenjem. Sjeo sam na postelju i ponudio mu kutiju cigareta, koje je on sa zadovoljstvom uzeo. Sjeo je i tumač i mi ga više nismo htjeli pitati, jer sam želio da dječak sam govori.

Imao je dvadeset i dvije godine, bio je seljak, svršio je četiri razreda, tojest četiri godine škole. Oženio se je prije godinu dana i rodio mu se sin kad se on već nalazio u ratu. Objasnio mi je da se u Ukrajini seljaci žene za uvijek, a ne kao u sjevernim gradovima i da se u pogledu braka najprije sporazumijevaju roditelji mladenaca. Brakovi su uvijek skladni, kad je žena poslušna, kao što je to baš njegova i život je tamo dolje težak, ali i ugodan, već prema godinama i sezoni. Kazao je da je njegova obitelj vlasnik velikih površina zemlje i jednoga brežuljka, na kojem rastu krupna stabla. „Vlasnik?" — upitao sam ga. „Svakako" — rekao mi je i iskreno se začudio mojem začuđenju.

Objasnio mi je da je njegova obitelj uvijek bila vlasnica te zemlje, koja je prelazila od oca na sina i da su je dolazili obrađivati i drugi radnici, pogotovo u vrijeme žetve i sjetve. „To sam čuo od svoga oca i svi su ti radnici jeli u kuhinji s porodicom, a onda su svi zajedno pjevali. Sada toga više nema. Moj otac kaže da je ljeti bivalo vrlo lijepo i da su ono bila bolja vremena od naših". Zatim je

opet počeo govoriti o brežuljku, na kojem rastu velika stabla. Jedan njegov stric, koji je u mladosti putovao i kojeg su svi držali ludim, jer se nije htio ženiti, postavljao je među grane stabala drvene krletke i ondje su se gnijezdili čvorci. I zbog toga su ga također smatrali ludim, a i on sam, nećak, srdio se na svoga ludoga strica, jer mu je krao iz gnijezda čvorke, pekao ih i jeo.

Dječak je govorio i govorio, riječi koje je izgovarao davale su mu jednaki užitak kao i cigarete, što ih je pušio. Izgovorio je more stvari bez interesa, koje tumač nije dospijevao prevesti. A ja sam gledao jedan kutić Ukrajine s brežuljkom punim stabala i čvoraka, koji cvrkuću na granama. Gledao sam krave na paši i jednu kako je uginula na cesti, ne zna se od čega. Vidio sam staru kuću i vrlo stare seljake, jednake od pamtivijeka, iste naćve i ognjišta; vidio sam jednog starog oca, koji je govorio o Bogu; mladu jednu majku s veoma mladim sinom, kako se mole Bogu, kako se Bogu mole za ovog dječaka od 22 godine. bosog i poderanog, koji nije znao, prisižem, nije znao da je komunista.

A ni Sima nije znao da je komunista. Vi ne poznate Simu, a ni ja ga ne poznam. Bio je naslovnik onih pisama, uprljanih krvlju, koja sam pobrao na bojištu kod Tolvajärvia, jedan od one skupine mrtvih kod oklopljenih kola. Cijelu sam noć od Stare na Novu godinu proveo u prelistavanju tih pisama i tako sam saznao, da je Sima Efin Pavlović i da je imao 24 godine. Bio je to jedan radnik iz Lenjingrada i uzeli su ga u vojsku u rujnu te ga dodijelili 115 pješačkoj pukovniji na estonskoj granici. Onda je pukovnija premještena pod konac listopada u Toksovo, na finsku granicu. Ali da bi spriječilo da u unutrašnjosti sa-

znadu za spremanje rata, zapovjedništvo je vojnicima zabranjivalo pisati kući. Tek pod konac listopada je Simi uspjelo preko jednog druga, koji je polazio na dopust u Lenjingrad, poslati vijesti ženi, koja se zvala Marusja i ona je bila odašiljačica pisama, što smo ih našli.

U nekima od tih pisama je stajalo: „15 listopada — Dragi Sima, mnogo najljepših želja i pozdrava od tvoje vjerne žene Marusje i od tvoga sina Lionije. Molim te piši mi jesu li te uzeli za dugo vremena u vojsku. Već od početka sam slutila da se radi o ozbiljnoj stvari, dok si ti uvijek govorio da ćeš se brzo vratiti. Piši mi jesu li ti dali zimsku odjeću. Ja ne znam kako će sve to svršiti i hoćemo li se opet vidjeti, Sima. Mi živimo u najtežim prilikama, Sima, jer su mi odbili potporu za sina i dobivamo za oboje šesdeset rubalja. Neki kažu da ćete se kući vratiti brzo, drugi vele da se nećete vratiti prije nego se sklopi mir. Pokušaj zatražiti dopust, koji bi ti omogućio da dođeš ovamo barem na jedan dan i da vidiš svoju ženu i svoga sina. Već ne vodim računa o broju pisama, što ti ih šaljem. Htjela sam te doći posjetiti 12 (u Rusiji ima pet „slobodnih dana" u mjesecu: 6, 12, 18, 24 i 30), ali mi je Petar kazao da ti neću moći naći poštansku adresu, jer se mjesto gdje se nalaziš, drži u tajnosti, pa sam prema tome ostala kod kuće. Kad bi mi barem ti pisao, kad bih mogla doći i kad bi mi ti mogao doći u susret. Ja sam ti kupila par papuča za dvadeset rubalja i nekoliko košulja. Nadam se da će mjera odgovarati, ali te molim da se vratiš kući. Lionia svaki dan govori: „Ako se moj otac Sima vrati kući dok ja spavam, molim te, majko, ti me probudi." Petar se je vratio iz Poljske na tri dana. Kad drugi mogu dobiti dopust, mogao bi to i ti. — Marusja.

„29 listopada. — Dragi Sima! Pozdravlja te tvoja ljubljena Marusja i tvoj sinčić Lionija. Prije svega ti hoću kazati, da sam primila tvoje vijesti, na kojima ti zahvaljujem. Sima, ti mi javljaš da potražim posla i da nešto zaradim. Ali prije nego sam primila od tebe vijesti, već sam se upisala kao kućna pomoćnica u jednoj radničkoj kuhinji. Radila sam jedan dan i više se nisam vratila. Tetka Vera se je na mene mnogo srdila, što sam napustila mjesto, ali ti iskreno kažem, da je bilo strašno sa svim onim muškarcima, koji su me napastovali. Jedva sam to podnijela jedan dan i sada ću nastojati naći drugo koje mjesto od prvog u mjesecu, ali još ne znam gdje. Ti u svome pismu kažeš: „Nađi posla, ja ću se vratiti skoro„. Ali ja znam da mi ne kažeš istinu. Marusja".

„3 studenoga. — Dragi Sima, zašto ne pišeš? Nemirna sam za tvoj udes. Mati piše da dolazi 5 i da bih ja trebala doći pred nju na stanicu. Ali ja mislim, da ćemo, kad ona dođe, pojesti i posljednje naše kopjejke, pa što ćemo onda ja i Lionija? Piši mi prije svečanosti (7 listopada je godišnjica revolucije). Ovog mi puta svečanost neće biti odviše radosna bez tebe, Sima. Ja sam se vratila na rad u tvornicu, ali je nevolja u tome, što često ponestaje struje, pa je prema tome i rad vrlo neredovan. Nemam ni pojma koliko ću dobiti plaće. Molim te piši mi. — Marusja".

„24 studenog. — Dragi Sima, ja sam svoje posljednje pismo poslala preporučeno. Ako mi se ne bude vratilo, znači da ćeš ga ti primiti. Ali ako se vrati, znači da neću imati ni pojma gdje se nalaziš. Jučer sam bila pitati, gdje si i zašto ne primam od tebe pisama. Rekli su mi ukratko, da ti nemaš dozvolu da mi pišeš, jer da se nalaziš u tajnoj službi. Preporučeno pismo, koje sam ti uputila u

Ostrov s fotografijom Lionije i sa deset rubalja, vratilo mi se natrag, ali novaca u njemu više nije bilo. Bojim se da je i novih 20 rubalja doživjelo istu sudbinu. Sima, velika je nevolja što ti ne dozvoljavaju pisati. Ovdje nema ništa nova, nego da je vodka poskupila za 20 rubalja po litri. Jučer sam primila plaću za prvi mjesec, 101 rubalj, jer je često ponestajalo struje. Ja ne znam kad ću primiti tvoju plaću, ali novac nije važan, ako se ti možeš vratiti kući. Marusja."

Zajedno s pismima Marusje nalazila se je i Simina iskaznica bez fotografije o njegovom upisu u Komsomol, omladinsku organizaciju komunističke stranke.

Iisalmi, 10 siječnja

Ovaj sam se čas vratio sa bojišta kod Suomussalmia, koje sam pregledao koliko je to bilo moguće u predvečerje, kad sam stigao, s obzirom na njegovu golemu prostornost. Pukovnik Siilasvuo me je kao zapovjednik finskih četa vrlo ljubazno vodio po pravcu kretanja jugoistok, koji se od baze kod Kiantajärvia spušta prema granici. Rusi su bili prodrli u taj sektor, ne naišavši isprva na otpor: svega je deset finskih vojnika ondje branilo zonu u neposrednoj blizini granice. Narednih dana su najviše dvije satnije oružanih snaga stajale na raspolaganju u cijelom sektoru; bile su raštrkane i žurno su se okupile pred opasnošću.

Rusi su ih bili iznenadili, jer Finci stvarno nisu znali za prisutnost sovjetske kolone, dok s njome nisu došli u doticaj licem u lice. Nije im bilo poznato ni to, da su Rusi

još prije rata bili izgradili jednu cestu između Murmanska i granice. Sada su se odjednom bili pojavili u dva pravca kretanja, jednom sjeverno, a drugom južno od jezera Kianta, koji su imali ukliještiti samo jezero i zahvatiti unutra cijelu finsku obranu.

Da je manevar uspio u ovoj zoni, ne bi bilo došlo nego samo do jedne bitke. Ali bitke su bile dvije. A evo zašto: dvije finske pukovnije, našavši se u nemogućnosti da izdrže koncentrični pritisak dvaju krakova kliješta, blokirali su najprije onaj na sjevernom sektoru: i došlo je do bitke kod jezera Kianta 28 prosinca, gdje je 163 sovjetska divizija bila uništena, a njezin ostatak protjeran preko granice.

Na neobjašnjen način 44 divizija nije stupila u akciju iza leđa Fincima s juga. Dok su oni tjerali Ruse prema sjeveru, ona je ostala nepomična. Tek nakon likvidacije 163 divizije ona je poslala naprijed preko mosta kod Suomussalmia dvije pukovnije prethodnica — bile su baš dvije — da potraže vezu s njima da bi zatvorili kliješta. Već sam kazao kako je bijedno svršila ova prethodnica.

Međutim se jedna pukovnija finskog manevarskog korpusa pomakla u brzom maršu i u odjelima presjekla na druga dva mjesta vezu 44 divizije s njenim bazama, u kojima se je okupljala treća divizija. Jedan od tih presjeka se je desio baš na granici. Slijedilo je nekoliko dana pripremnih radova.

Između Suomussalmia i prednjih položaja sovjeti su pojačali svoje položaje i s mrežama, a sagradili su i tajnu cestu za razvrstavanje duž lijeve neprijateljske zone, kojoj su oduzeli svaku mogućnost kretanja, zarobivši i pobivši sve njihove četveronožne životinje. Napad je kasnije

uslijedio istodobno na čelo i s lijevoga boka od južne strane. Može se kazati, da ništa nije izmaklo pokolju. Zapovjednik ruske divizije, a to je bio jedan pukovnik imenom Vinogradov, nije ni među mrtvima ni među malobrojnim živima. Finske ga ophodnje traže po šumi.

Strateška se ruska pogrješka sastojala u tome, što su Fincima omogućili dovršiti bitke u dva različita vremena. Kod Suomussalmia je izvršena akcija nezavisno od Kiantajarvia. Nedostatak koordinacije donio je Rusima neuspjeh u jednom pothvatu, za koji se znade da je bio najbolje pripremljen i vođen od svih drugih, što su ih do tada poduzimali.

Helsinki, 11 siječnja

Jedan četrdesetgodišnji potporučnik, visok, četverouglastih pleća, blaga izgleda, jedan od tolikih zapovjednika plotuna smrti, koji se danima i danima otiskuju na sovjetsko zemljište, da tamo siju strah i paniku u neprijateljsku pozadinu, prevaljujući na stotine kilometara na skijama, pristao je danas da pripovijeda o jednom od svojih posljednjih pothvata. Mirno i bez hvalisanja on je govorio ovako:

„Bila je to misija kao i tolike druge. Toga je puta trebalo doprijeti do murmanske željeznice i prekinuti je. Uspjesi, što sam ih imao u prijašnjim zadacima, bili su povodom da je moj plotun bio određen za izvršenje opasnog pothvata.

„Hodali smo tri dana i tri noći, odmarajući se samo na kratko vrijeme, ne skidajući s nogu skija. Na dvije saonice, što su ih vukli sobovi, nalazio se je živež, oprema i municija. Na kraju trećega dana, dok smo se spremali na udaranje tabora na rubu jedne šume krupnogorice, naš je laponski pas Jenny počeo zavijati i koprcati se. Kad smo na nj svratili pozornost, umirio se na snijegu, uzdigavši jedino bijelu glavu u pravcu jugoistoka. S te je strane njegov nos bio nanjušio prisutnost stranaca.

„Tri čovjeka, najbrža tri skijaša moga plotuna, krenula su u ophodnju dok smo mi stajali spremni za svaki slučaj. Vratili su se nakon četvrt sata; Rusi su nam bili blizu. Ponovno sam krenuo na put s ophodnjom i na dva kilometra udaljenosti opazio sam dvadesetak Rusa, kako pale vatru i skupljaju granje da si prirede ležaje. Spremali su se na počinak i odlučio sam se da ih ne ometam. Ali njihov san ipak nije smio biti miran, jer je naša dužnost bila da spriječimo i jednom jedinom od njih umaći i dojaviti vijest o našoj prisutnosti.

Ostavio sam patrolu neka pazi na Ruse, a ja sam se vratio plotunu. Pošto sam dao potrebne upute, uputili smo se s najvećim oprezom prema neprijatelju. Tišina je oko nas bila tolika, da smo na 300 metara udaljenosti čuli pucketanje vatre, što ju je neprijatelj bio zapalio. Rusi su ležali ispruženi oko ognja. Jedan jedini čovjek s puškom na ramenu šetao je gore dolje, bdijući nad sigurnošću svojih drugova.

„Dok sam razgovarao sa svojim ljudima, da im dadem posljednje upute, opazili smo dva stražara, kako stoje nepomično i ukočeno na stotinu metara od nas. Na sreću, vjetar je duvao u pravcu nas, a oni su imali krznene kape dobro natučene na uši, da bi se na taj način zaštitili od studeni. Moji su ljudi već znali što im je činiti. Za stra-

žare su se pobrinuli narednik i kaplar. Odjeknula su dva puščana metka i dva su stražara pala na zemlju. Istovremeno smo skupinu Rusa napali ručnim granatama. Vatra je bila dignuta u zrak i ni jedan jedini Rus nije više ustao.

„Kad smo uništili skupinu neprijatelja, digli smo tabor i nastavili put prema glavnom cilju. Ustanovili smo, da su samo trojica od ubijenih Rusa nosila skije. Upotpunili smo svoje zalihe s onima, što smo ih našli u sovjetskim saonicama, hodali smo dalnja tri ili četiri sata, a onda smo se utaborili na jednoj čistini, iskopavši jame u snijegu. U zoru četvrtoga dana našli smo se u srcu sovjetske Karelije, a oko podne doprli smo do cilja. Objekt, koji smo imali napasti, bio je na naše iznenađenje dobro čuvan od neprijatelja. Razdijelio sam plotun u deset skupina po tri čovjeka. Deset minuta kasnije sam nabrojio deset eksplozija: murmanska željeznica bila je prekinuta. Pet minuta kasnije mogao sam prozvati ljude: svi su bili živi.

Helsinki, 17 siječnja

Nakon toliko dana bombardiranja i površnih vijesti o onome što se događalo na sjevernoj fronti, danas ratna kronika Finske ponovo dobiva svoj zanosni pobjednički ritam. Vrlo oštra temperatura (33 ispod ništice u Helsinkiu, a 47 u neposrednoj okolici prijestolnice) i zaleđena magla što se nadvila nisko nad okolicu, prisilila je Ruse da prekinu svoju zračnu aktivnost i svaki onaj, koji je već proživio strašnu moru zračnog bombardiranja, jedini znade da samo ta otsutnost neprijateljskih aviona znači dobru vijest.

Ali u prvom redu ono, što se doznaje iz arktičke zone, povratilo je večeras smiješak na usne nekih mojih znanaca časnika. Prethodnice sovjetskih motoriziranih četa nalaze se još uvijek pred Kemijärviem, ali je njihov nalet popustio, a iza njihovih leđa se stvara predviđeno opkoljivanje.

Od Salle, tog važnog raspuća Laponske, Rusi su razvili dvije ofenzive: jednu duž ceste, koja vodi u Savukoski, a druga duž one od Kemijärvia. Najvažniji napor su koncentrirali na drugoj kolnoj cesti, nastojeći Fincima zadati smrtni udarac zauzećem Kemijärvia, koji leži na jedinoj željezničkoj pruzi arktičke zone. Kad su Finci uvidjeli da nemaju nikakovog izgleda u uspjeh, ako prihvate bitku na otvorenom polju, ukoliko neće da dožive opasan slom, otvorili su svoje redove i pustili Ruse neka se zalete prema jezeru Kemi, zadovoljivši se time da im ostanu s bokova.

Dotle je glavno zapovjedništvo sjevernih četa mirno organiziralo svoj akcioni plan. Da ga ostvare nedostajao im je snijeg, ali jučer u jutro je veoma tvrdi sloj leda počeo prekrivati bijelim, Fincima omiljelim plaštem zemlju i tada su poletne ophodnje skijaša stupile u akciju. Osim toga su Finci na cesti kod Savukoskia prešli u protunapadaj.

Posljednjeg dana rata nisu polučili uspjeh samo oni odredi, koji su stigli pred vrata Salle, nego i ophodnje skijaša, koje su se veoma hitro zavlačile u sovjetsku pozadinu, prouzrokujući ondje uzbunu i napadajući s najboljim rezultatima opskrbne kolone i pripremajući teren, da bi glavnom dijelu finskih četa olakšale njihovu akciju, koja je još jedanput bila isto tako pobjednička za Fince, kao

što su bile i prijašnje. Sada je akcija u tečaju, pa iako bilten Velikoga glavnoga stana šuti, objavljujući samo uspjehe ophodnja, ipak smješak na licima časnika kaže, da je sve u redu. Međutim u cijeloj Finskoj polučuje golemu popularnost „izvidnica svjetskih prvaka", skupina od sedam skijaša, čija su imena na svjetskom glasu. Oni su već u početku operacija osnovali svoj brzi odred, koji se je stavio na raspolaganje za najopasnije pothvate. Narednik Kurikkala, višestruki svjetski prvak, čovjek koji je zadivio sve športske krugove, jer je dobio nadimak „lovac tuljana", dok je zapravo priprosti poljodjelac, ima pod svojim zapovjedništvom prvaka Karpinena, vojnike Vanninea, Pitkanena, Niemia, Saarinena i Olkinouru, sve same svjetske prvake ili olimpijske prvake. Ova „sedmorica bez straha" preuzela su na sebe zadatak presjeći opskrbljivanje ruske kolone, koja se je bila pomakla na jug od Salmijärvia. Ova su sedmorica „svjetskih prvaka" izvršila divan pothvat zapalivši rusko skladište skija na fronti kod Salle, prodrijevši spretno u srce neprijateljske obrane i umaknuvši bez i najmanjeg gubitka. Sada je ta ophodnja u akciji u neprijateljskoj pozadini, a pothvati što ih ona vrši, u istinu su veličanstveni.

Kurikkala, čovjek koji uživa glas da je najšutljiviji u cieloj Finskoj, izgovorio je veoma dugu rečenicu, kada se zaogrnuo bijelim plaštem najsmionijih odreda: „Ja sam mišljenja, da Ruse treba uvijek napadati s leđa". Drugi su se začudili kad su ga čuli govoriti, ali je sada svjetski prvak, skijaški narednik, preuzeo na sebe zadaću, da dokaže učinak svoga strateškoga naziranja.

I u zoni Kitelä, sjeveroistočno od Ladoškog jezera, sve se jasnije naziru oblici finskoga uspjeha. Trebat će

dana, možda i tjedana, dok riječ pobjeda prođe slobodna od cenzure po brzojavnim žicama cijeloga svijeta. Bitka kod Suomussalmia je započela 14 prosinca na dan finske protuofenzive, a završila je tek 8 siječnja. U Finskoj se nikad ne treba žuriti. Ima jedna finska poslovica, koja kaže: „Žurba je kći đavla".

Danas se saznaje, da su se tri sovjetska aviona, koja su jučer bombardirala grad Luleu, morala prisilno spustiti na finski teritorij zbog nestašice benzina; oni su bili zarobljeni. Ova vijest je u prijestolničkoj štampi dala povoda veoma dugačkim člancima, u kojima se komentira politički položaj u skandinavskim zemljama. Razlozi sovjetskog bombardiranja grada Lulea objašnjavaju se činjenicom, da se u tom gradu sabire sav materijal, koji se upućuje u Finsku.

Čini se da su Rusi, koji i dalje dovlače pojačanja u operacionu zonu, zabrinuti neprestanim nezgodama, koje se događaju na Murmanskoj željeznici. Mnogi su uzroci ovim nezgodama poznati. Materijal je trošan i nedostatan osoblje je nesposobno, slabo plaćeno, umorno. Ali sovjetske željezničke vlasti su, kako se čini, uvjerene, da su krivci ovakovom stanju stvari, koje otešćava, a kadkad i onemogućuje prevoz četa i opskrbnog materijala, šefovi stanica, od kojih su neki bili strijeljani.

Helsinki, 18 siječnja

Druga faza velike bitke kod Salle nalazi se u punom jeku. Čete generala Valleniusa stupile su u protunapadaj s nizom vatrenih akcija vješto raspoređenih i bore se sa

svojim već legendarnim junaštvom da bi polučile novu pobjedu „treći Tannenberg finsko-ruskog rata."

Ešalon finskih snaga, koji se je spustio sa sjevera po cesti Savukoskia, već se približava ruševinama naselja Salle; južna kolona, koja se uputila od jezera Onkamoi, doprla je do obala Sallajokia, istočno od Salle, a na fronti od Kemijärvia su ruske čete započele s povlačenjem, koje je već zadobilo izgled pogubnoga bijega.

Ovim trima glavnim akcijama bitke, koja bukti u arktičkoj zoni na fronti od blizu stotine kilometara, treba nadodati i akciju ophodnja, koje se sastoje od „bijelih sablasti", nedostiživih i brzih, kao što je i vjetar, koji duva sa sjevera. To je neumorna akcija, strahovito uspješna i grozna za onoga, protiv koga je uperena, ali koja stvara oduševljenje za željezne ljude, koji ju vode po danu i po noći i pod temperaturom, koja se je spustila na preko 50 stupanja ispod ništice.

Rusi se povlače. Sovjetske čete, koje su odvažno bile doprle gotovo do u srce Laponske, uvjerene da čvrsto u ruci drže pobjedu, s kojom će barem djelomično moći oprati veoma uprljanu čast crvene armije, pošto su izgubile početni zalet, koji se je isprva iscrpio u praznini, što su je namjerno stvorili Finci i koji se je definitivno razbio na obrani Kemijärvia, još se jednom nalazi u bijegu.

Bitka kod Salle je započela prvih dana prosinca, kada su Rusi preko spojne ceste Muojärvia prešli na finski teritorij. Salla je pala 10 prosinca, dok su malobrojne finske čete stvarale čudesa od hrabrosti na fronti kod Petsamoa. Trebalo je ondje silom prilika ostati, da bi se zaustavio neprijatelj, koji je dolazio s istoka. Tada je pao Salmijärvi, ali par dana kasnije, 19 prosinca, doživjeli su

Rusi, koji su se nalazili pred Sallom, tako težak poraz, da se je tvrdilo kako su Finci mjesto ponovno zauzeli. Dok su se Rusi, koji su bili izmakli pokolju, povlačili prema pograničnim pokrajinama, nadošli su novi sovjetski kontingenti iz Kantalahtia. Pročišćavanja, strijeljanja, pogubljivanja u masi pomoću mitraljeza Gepeua: akcija je završila u takovom tragičnom okviru.

Tada je započela druga faza bitke. Svježe sovjetske čete su se ponovno okupile pred Sallom i pojurile u navalu, vjerujući da će zaustaviti manevar zaokruživanja, što su ga Finci bili započeli. Pred sobom su naišle na potpunu prazninu i pustolovno su se bacile na zauzeće Kemijärvia. Sada dolazi do uništenja motorizirane divizije murmanskog korpusa na već spomenuti način.

Kod Kemijärvia uz bok Fincima bori se po prvi put legija švedskih dobrovoljaca. To su divni vojnici, kako tvrde brzojavi sa sjevera. Ova se je legija osnivala malo po malo, strpljivo organizirana u mjestu Tornea od pukovnika Vashmia, koje je svakodnevna i ljuta borba s nemilosrdnom prirodom i sa groznom klimom učinila odvažnima. Došli su u Finsku sa svojom puškom, s novcem u džepu, da kupe hranu, sa svojim bijelim janjećim krznima i rekli su Fincima: „Braćo, tu smo. Vaša stvar je naša stvar"; i uputili su se prema bojnim redovima.

Pozorište ove bitke je studena Laponska. Od jezera Kemi sve do Kelloselke proteže se divlja tundra, ukrašena tu i tamo šumicama patuljastih stabala; zatim se zemlja uzdiže, praveći brojne hridinaste brežuljke, pokrivene gustim šumama, koje se neprekidno protežu sve do Bijeloga Mora. U tundri, koja ne pruža prirodnih zakloništa, najgore je dakako onome, koji navaljuju, a Rusi su nava-

lili. U šumama je naprotiv prednost za one, koji navaljuju, a Rusi su se prisiljeni braniti.

Temperatura je ondje do skrajnosti oštra, oko 51 stupanj ispod ništice. Sati svijetla je još uvijek malo, od toga dva sata polumraka. Sjeverni vjetar huči bez prestanka. Na ovom fantastičnom bojištu Finci, po broju mnogo manji od neprijatelja, pružaju svijetu nove zapanjujuće dokaze svoje odvažnosti i svoje hrabrosti.

Neodoljivom snagom gonjeni prema velikoj pobjedi, oni su prešli Kärkäjärvi i doprli su u blizini Keloselke, odakle je odbijen sovjetski napadaj. Osamdeset kilometara puta između Kemijärvia i Salle posuto je lješinama. Plijen što ga skupljaju je ogroman.

Helsinki, 19 siječnja

Na bojištu kod Suomussalmia pobrao sam „autobiografije" mnogih časnika 44 divizije. Autobiografija je riječ, koju sovjeti upotrebljavaju da bi njome označili neku vrst osobnog kartončića, što ga svaki časnik sam sebi ispunja i na kojem ubilježuje datume svoga prošloga života. Upitni arak je malen i pedantan, a pitanja na koja treba odgovoriti su tolika i takova, da za odgovor na sve treba mnogo listova velikoga formata. Kad se cio pročita, upoznaje se prava pravcata autobiografija sa svega pomalo unutra, ubrojivši tu čak i naročito naglašenu komunističku apologetiku sa pridodatkom zakletava na nepokolebljivu vjeru u riječ.

Evo na primjer autobiografije poručnika Ivanienka Emilijana Evlampijevića od 44 artiljerijske pukovnije:

„Rođen sam u Odesi 2 prosinca 1908. Potječem od radničke obitelje i sa strane očeve kao i s majčine. Ja znam da u mome gradu ima i drugih ljudi, koji nose isto ime kao i ja, a koji nisu radnici, ali mi nemamo ništa zajedničkoga s njima i nitko neće nikad moći dokazati da postoji bilo kakova rodbinska veza između nas i njih. Još i prije revolucije bio je moj otac radnik, a isto tako i otac moje majke. Oni su zajedno radili u njemačkoj kožari Bruder i pripadali su tajnoj revolucionarnoj sekciji u Odesi. Kad sam se rodio, poslije svoga brata Petra i svoje sestre Katje, moj otac i moj djed su odlučili da me pošalju u školu, kako bih naučio čitati Karla Marksa, kojeg oni naprotiv nisu mogli čitati. Ali onda je moj djed umro, a i otac mi je bio ubijen od buržuja u ratu i ja sam živio sa svojom majkom u kući drugoga djeda (oca moga oca), koji je bio seljak. Ja nikad nisam volio seljake kao moj djed, koji je vjerovao u Boga i koji se nije htio kolektivizirati. On je učestvovao u oktobarskoj Revoluciji, ali je sada govorio da je zemlja njegova. On je bio okrutan i nije volio radnike. Govorio je da su strojevi izum đavla i tukao je mene i moga brata Petra, jer nismo htjeli obrađivati zemlju. Moj brat Petar, koji je bio upisan u Stranku, prijavio ga je godine 1926 i tada su ga deportirali u Sibiriju i tako u našoj kući nije bilo više ni jednoga reakcionarnog šovena.

„Od obitelji moga oca nitko nije nikad bio u inozemstvu i tako mi s inozemstvom nismo nikad imali veza ni prije Revolucije ni poslije. Sa strane pak moje majke postoji jedan brat, Nikolaj Sokolčjuk, koji je iselio u Meksiko, ali on je otselio prije rata, a poslije rata nismo imali s njime nikakove veze. Sada ne znam niti gdje se on nalazi i je li živ.

„Ja sam polazio 10 razreda. Upisan sam u Komsomol od godine 1927, a onda u Stranku od 1932. Nikad nisam pripadao proturevolucionarnim organizacijama, ni trockističkim, ni desničarskim, ni šovinističkim, ni nacionalističkim. Nikad nisam učestvovao u protustranačkoj skupini Bjelih Rusa Tolmačeva, a za vrijeme borbe protiv ugnjetavanja 1924—25, iako sam tada bio veoma mlad, uvijek sam se slagao s revolucionarnim idejama. Uvijek sam vjerovao samo u Karla Marksa i drugove Lenjina i Staljina. Nikad u tom pogledu nisam došao u sumnju, a kada je moj brat Petar bio uapšen godine 1936 zbog događaja u Odesi(?), ja nisam htio svjedočiti njemu u prilog, jer nisam bio uvjeren da je on nedužan. To proizlazi i iz sudbenih spisa. Ja držim, da obiteljske veze ništa ne znače naprama stranačkim dužnostima".

To nije bila čitava autobiografija Ivanienka Emilijana Evlampijevića, jer se je ona nastavljala na još četiri ili pet listova, na koliko se je on bio raspisao o pravima i o dužnostima savršenoga komuniste. Kako se je tu radilo o jednoj vojničkoj ispravi tražio sam u njoj elemente, koji bi opisivali ličnost artiljerca kao takovog, njegove službovne odnose, njegove naslove. Ali sam tražio uzalud.

Na čelu prvoga lista s lijeve strane nalazila se je fotografija formata za legitimaciju pokojnog Ivanienka u poručničkoj odori: visok, koščat, uskog čela, pod veoma gustom kosom. Ali najneobičnije u svemu bilo je to, što su se spomenuti papiri nađeni, ne u prtljazi zapovjednika satnije ili pukovnije, nego u onoj koja je bila rezervirana osoblju „Politruka", to jest političkoga komesara satnije. Taj se je komesar zvao Liščuk, koji je svojom rukom na autobiografiju bio nadodao još jedan papir sa zabilješkama, karakterističnim po Ivanienka, koje su bile odlične. Čudno zvuči, ali se „Politruk" zanimao za čovjeka ne s političkoga gledišta, nego s tehničko-vojničkoga.

Tražio sam još osobnih izvještaja, koji su se ticali drugih časnika i uvijek sam nailazio na dokumente jednake naravi, sastavljene sve na isti kalup od Politruka. Takvi su dokumenti bili snop papira, zapečaćeni u jedan omot, koji je nosio naslov: „Drugu Nikolaju Šjamšjejevu, zapovjedniku 44 artilerijske pukovnije 44 sovjetske divizije".

Drug Šjamšjejev, siromah čovjek, bio je poginuo zajedno sa svojim odredom, u kojem su se nalazili i Liščjuk i Ivanienko. Ali zar se je moglo drukčije dogoditi s jednom pukovnijom, čiji je pukovnik bio prisiljen slušati lekcije o visokoj strategiji sa strane jednog političkog komesara i lekcije visoke politike od jednog podređenog časnika?

Helsinki, 22 siječnja

Jedna stara finska legenda glasi ovako:" Jednog dana je mamut izazvao na dvoboj soba. Oni su se povukli u snježnu vijavicu usred šume i ništa se više za njih nije doznalo. Ali kada je nastalo proljeće i kad se je s proljećem rastalio led, ispod leda su se pojavile strvine soba i mamuta. Obe su životinje bile poginule, boreći se, ali se je sob nalazio ispod mamuta, u čiju je utrobu bio zabo rogove, pa se je po tome moglo zaključiti, da sob nije prvi poginuo". Suvišno je napomenuti, da sob u legendi simbolizira Finsku, a mamut Rusiju. Ali nije uzaludno podvući, da se je i tada moralo čekati proljeće da bi se saznalo kako je borba svršila.

Proljeće ne znači samo blagu temperaturu i ceste bez snijega; znači i neprekidno svijetlo i po danu i po noći, mogućnost za jednu zračnu flotu da ni na čas ne sustane u svom razornom djelovanju (ako u to doba godine bude još štogod da se poruši). Jedan pokušaj je izvršen prošle noći pod sjajem mjesečine, koja je gotovo sasvim puna i prelila je zemlju mliječnim svijetlom. To su odmah iskoristili sovjetski bombarderi, da na Tampere saspu pljusak bomba.

Po dokumentima, koji su nađeni u džepovima ubijenih ili zarobljenih pilota moglo se je razabrati, da su oni bili prebačeni na bojište protiv Finske sa svih sektora, pa i s onih najudaljenijih Unije. Očito je bio izvršen strogi izbor u namjeri, da se poluče brzi i odlučni uspjesi. A u isto vrijeme je znatno povišen broj jedinica zračne flote, koja, koliko se saznaje, raspolaže sada sa blizu dvanaest jata bombardera, što znači skoro hiljadu aparata, gotovo sve dvomotornih američkoga tipa. Hiljadu aparata znači veliki napor za zemlju, kao što je Rusija, koja u svemu može da raspolaže sa pet hiljada u bojnim linijama i sa još toliko u rezervi i koja može računati s mjesečnom produkcijom između 250 do 300, koja se za sada ne može povisiti.

Je li ovaj napor dovoljan da se povede zračna ofenziva velikoga stila i da uništi saobraćajni sistem zemlje? Dovoljna je, kažu ovdje, s obzirom na potpuni nedostatak lovačkog zrakoplovstva i finskih protuzračnih snaga. Ovih posljednjih dana stigao je iz inozemstva izvjestan broj lovačkih aviona: oko sedamdesetak u svemu. Kad se pridodadu onima, koje su Finci već posjedovali, ima ih jedva oko dvije stotine. Ovaj nerazmjer se djelomično poboljšava većom spremom finskih pilota, koji iako nisu prirodno nadareni kao latini, ipak su u usporedbi sasvim nadmoćni Rusima.

Ali sve to nije dovoljno da Rusima oduzme daleko veću njihovu prednost. Napadaji, koji su izvršeni kao oni jučer u masama od petsto dvomotornih aviona, zahtijevaju s finske strane sasvim drugačije raspolaganje s materijalom. Mnogi tehničari, također strani, utvrđuju ovo veće raspolaganje i u brojkama: od dvije do tri stotine lovaca s odgovarajućim brojem pilota bilo bi dovoljno da suzbije sovjetsku ofenzivu.

Kako stvari sada stoje, jasno je da je finsko lovačko zrakoplovstvo prisiljeno ograničiti svoju akciju na ratno područje, prepustivši unutrašnjost obrani vrlo slabih protuzračnih snaga. Zbog toga i zbog nedostatka samostalnosti ruski lovci u ovom ratu slabo dolaze do izražaja. Eskadre bombardera lete same nad unutrašnjošću i lako bi bile pokošene od lovačkih aviona, kad bi tih bilo.

Položaj je, kako se vidi, mučan, a kako vrijeme prolazi, osuđen je da postane još i gori. Proljeće sa svojom pojačanom svijetlošću sa dvadeset i četiri puna sata danjega svijetla ili polusvijetla, pružit će sovjetima mogućnosti za još jaču primjenu i upotrebu njihovih zračnih snaga, a da Fincima neće donijeti isto takovu korist, jer oni bez rezerva neće moći ispuniti prazninu, koja će neizbježno nastati u njihovoj zračnoj floti. Suvišno je spomenuti kakav će razorni utjecaj to imati na daljnji tok rata. I same ugledne vojničke ličnosti, koje su mi dozvolile prikupiti ove podatke, ne stvaraju sebi u tom pogledu nikakvih iluzija. Jasno je, ako jedna ili više stranih država namjeravaju u ovom ratu odlučno intervenirati, da takova inter-

vencija silom prilika treba da se ostvari u vrlo kratko vrijeme, ili će biti prekasno.

L...., 23 siječnja

O jednoj sam stvari htio biti na čistu: a to je da vidim, na koji način Finci uzvraćaju milo za drago sa svojim propagandnim oružjem.

Prošlih su dana u ruskim redovima porasli slučajevi dezertiranja i sve se veći broj vojnika javlja finskim predstražama: nije to posljedica pretrpljenih poraza, jer takovi porazi Rusima nisu poznati, nego je to rezultat radiofonskog nagovaranja, što ga je smislio sam jedan Rus, poručnik Gramov. Gramov sve do kratkog vremena nije bio članom propagandne sekcije Velikoga glavnoga stana. Pobjegao je iz svoje domovine u godini 1927 i primio finsko državljanstvo. Od početka rata se nalazio u jednom zapovjedništvu odreda na Karelijskoj prevlaci. Ali kao Rusa po krvi, narodnosti i po temperamentu, finska propaganda ga je ozlovoljavala.

Bila je to u neku ruku intelektualna propaganda, koja je imala za temelj dugačke govore, kojima je svrha bila dokazati, da Finska nije napadač nego Sovjetska Unija i da je komunizam lažna teorija. Sve su to bile veoma lijepe i veoma tačne stvari, ali nisu mogle poslužiti svrsi. Jednog je dana Gramov došao u Veliki glavni stan, prijavio se kod šefa odsjeka i održao mu otprilike ovakav govor:

Gospodo moja, ono što vi pripovijedate u radio, sve skupa su uzvišeni argumenti, koji bi mogli zavrtjeti glavom svakom evropskom vojniku; ali vi zaboravljate da

mi nemamo posla s evropskim vojnicima, nego sa ruskim vojnicima, koji nisu ljudi nego živine. Živine su bili prije revolucije, a još su veće živine postali sada, poslije 22 godine boljševizma. Jeste li ikad čuli da živine razlikuju napadača od napadnutoga? Jeste li ikad čuli da su živine pristupačne razlozima i da raspravljaju o idejama? Nikad. Ako želite o nečemu uvjeriti živine, morate s njima razgovarati jezikom, koji je pristupačan ne mozgu, nego osjetilima. Morate im dočaravati pred oči ne slobodu, nego kruh, maslac, krumpir i kašu i ostala blaženstva više zemaljska nego nebeska. Vi ne poznate Ruse. Ja ih poznam, jer sam i sam Rus i znadem da njihova slaba strana nije glava nego želudac i duša. Za njih postoje samo dva argumenta, koja sigurno imadu uspjeha: glazba i zdjela.

Ovaj mali govor je uvjerio gospodu časnike Velikog glavnog stana, koji su smjesta uzeli u službu poručnika Gramova i dali mu punu ovlast. Poručnik Gramov se nije odmah dao na posao. Najprije se je vratio u Helsinki, da kod svoje kuće uzme čitavu jednu zbirku gramofonskih ploča s divnim zaboravljenim pjesmama stare Rusije, pjesmama koje je sadašnji režim zabranio i kojih se još sjećaju samo starci. Glazbu s tih ploča je poručnik Gramov dao umnožiti na mnogo drugih ploča, koje je rasporedio po naročitim furgonima, opskrbljenim zvučnicima.

Zatim je kroz mnogo dana proučavao izvjestan broj kratkih govora, koji, kad ih se sluša i kad ih se prevede, ne izgledaju nipošto da su bili tako pažljivo proučavani; ispadali su vrlo jednostavno, s nekoliko pojmova i ponavljani u beskonačnost s najjednostavnijim riječima, a u njima svaka druga zemlja i zemlja. Tu je mali govor za seljaka, u kojem se na primjer kaže: „Drugovi seljaci,

vuku vas na snijeg i tjeraju pod mitraljesku vatru da navaljujete na jednu malu mirnu zemlju. U toj zemlji ima drugih seljaka, kao što ste i vi sa svojim ženama, sa svojom djecom i sa svojim volovima. Oni teško obrađuju zemlju i odmaraju se četiri dana u mjesecu. Finska je zemlja siromašna, treba je mnogo obrađivati, da bi se iz nje izvuklo za život ljudima i volovima. Dok muževi rade, žene kuhaju kašu, griju kuću i idu na sajam da prodaju piliće, jaja i ostale plodove zemlje i rada.

„Na taj način svaki može da jede svaki dan kruha, maslaca i kaše, a u četiri blagdana se jede i juha od mesa, pije se pivo i vodka. Tako su svi sretni. Ali kad je buknuo rat, muževi su morali ostaviti svoja polja, koja tako ne daju više nikakova ploda, a žene plaču, a mala djeca trpe glad. I vaše žene i vaša mala djeca gladuju. A zašto? Vaša je domovina velika i bogata. Vama ne treba tuđe zemlje; vaša bi vam bila dovoljna kad bi vam dozvolili da joj budete gospodarima i da prodajete ono, što proizvodite, kao maslac, jaja. Zar mislite, kad zauzmete našu zemlju, i kad mi svi pomremo, da će vam dozvoliti da vi u njoj gospodarite? I nju će vam oduzeti, kao što su vam već oduzeli vašu i nikad nećete moći jesti kašu i juhu od mesa, jer će vam država ukrasti sve.

„Ali ako vi, drugovi seljaci, dođete k nama kao prijatelji, mi ćemo vas kao prijatelje i primiti i zajedno ćemo raditi, pa ćete i vi biti gospodari zemlje, koju obrađujete i moći ćete na sajmovima prodavati svoje kokoši, svoje volove i kupovati što želite: dobre cipele, rukavice, piva, vodke. Drugovi seljaci, dođite s uzdignutim rukama, pa ćete imati kaše, juhe od mesa, vunene odjeće i pokrivača

i dobru vatru, da se ogrijete kao što su to dobili vaši drugovi, koji su već došli k nama.

To je za seljake. Za radnike se uspinje za jedan ton, skliže se pomalo u politiku. Čujte: „Drugovi radnici mi znamo kakav je vaš rad u Sovjetskoj Uniji, ali vi ne znate kakav je rad u našoj republici i prema tome ne možete prosuđivati. Naši sinovi polaze škole i mogu postati inženjeri. Kada jedan radnik nije zadovoljan sa svojim radom, može ga zamijeniti i preći u drugu tvornicu. Kada je jedan radnik veoma siromašan, država se brine za njegovu djecu. Ali kod nas u Finskoj nitko nije tako siromašan, da se ne bi mogao brinuti za svoju djecu, kada hoće da radi. Ima mnogo radnika kod nas, koji postaju bogati i kupuju tvornice, jer u Finskoj, kad netko postane bogat, može kupiti što hoće, ne samo za jesti i za obući, nego i automobile i poduzeća. Zato svaki, kada to znade, radi s mnogo više volje za sebe i za svoju djecu.

„Drugovi radnici, zašto hoćete uništiti ovaj naš život, s kojim smo mi zadovoljni i s kojim biste i vi bili zadovoljni? Naša je zemlja mala, sretna i mirna i u njoj svaki može živjeti kako hoće i raditi prema svojoj sklonosti. Ima mjesta za svakoga u našoj zemlji, i za vas. Dođete li raditi u Finsku, bit ćete od svakoga poštivani i čašćeni građani, imat ćete udoban i topli dom, a vaša će djeca moći postati inženjeri. Dođite k nama uzdignutih ruku i mi ćemo vas bratski primiti.

Tu je dalje kratki govor za studente i časnike: „Drugovi časnici i drugovi studenti, mi znamo da vi volite pravedne i dobre stvari i da se borite za jedan ideal, ali koji

je vaš ideal u ovom ratu? Uništiti jednu malu zemlju, koja ljubi pravedne i dobre stvari? Finska je živjela u miru, pouzdavajući se u Staljinove riječi, koji je kazao, kako ćete se sjećati, da „Unija ne traži ničije zemlje". Pa zašto onda Unija danas traži našu zemlju? Carevi su bili oni, koji su osvajali Finsku, a vi sada oponašate careve i postajete imperijalisti. Komunistička je revolucija osudila imperijalizam, ali ju je sada netko skrenuo s pravoga puta. I tako je sada Sovjetska Rusija počela provoditi šovinizam i nacionalizam kao carska Rusija.

„Vi dobro znadete, da nije istina da je mala Finska, koja ima tri i pol milijuna stanovnika, napala veliku Rusiju. Danas je sovjetska Rusija gora od jedne buržujske države, a onaj, koji vjeruje u bratstvo radnoga naroda, bori se u našim redovima, jer se kroz vaše provlači prevara. Ali ako vi k nama dođete uzdignutih ruku, mi ćemo s vama postupati kao s braćom i s drugovima koji žele dobro radnomu narodu."

Ti su govori snimljeni, ploče natovarene na furgončiće, snabdjevene zvučnicima, a furgončići su poslani u prve redove. Ima ih razasutih po cijeloj fronti. Po raznim okolnostima — izviđajima, zarobljenicima i slično — nije Fincima teško saznati kakovi se protivnici nalaze pred njima, seljaci, radnici studenti. Za svaku od ovih kategorija postoji mali govor, postoji glazba: četiri ili pet ploča jedne veoma stare i vječne glazbe, koja anonimno izbija iz duše jednog tužnog naroda. Slušao sam danas takove ploče i neke od njih sam dobio i na dar. To su melodije nevjerojatne snage buđenja uspomena, a svakoga sjećaju na zemlju, koja mu je najmilija. „Drugovi — govori nečiji glas u zvučniku — poznajete li ovu pjesmu? Možda je mlađi ne

poznate, jer su je vaši poglavice zabranili, ali ste je možda čuli dok su je pjevale vaše majke. Čujte, čujte: Kiroka, strana moja rodnaja, moja velika i slatka zemljo..."

I tako Rusi prebjegavaju. Za one, kojima glazba nije dostatna, postoje mali proglasi još uvjerljiviji, koji se svakim danom razbacuju po neprijateljskim položajima iz finskih aeroplana ili ih ophodnje lijepe po stablima noću.

U tim se letcima sovjetima objašnjava nizom sličica kako je za predaju dovoljno uzdići ruke na takav i takav način i da se je bolje predati s oružjem, koje finci dobro plaćaju: 100 rubalja za pištolju, 150 za pušku, 400 za automatsku pištolju, 1500 za automatsku pušku, deset hiljada za mitraljezu. S rubljima i s glazbom (a to dvoje se vrlo dobro slaže) poručnk Gramov je već dao prilike odličnoj zaradi, koliko ruskim vojnicima, isto tako i finskom Velikom glavnom stanu. Tako smo doživjeli i to: da su se i u propagandi, u kojoj su bili nenadmašivi majstori, sovjeti dali potući od Finaca.

Helsinki, 25 siječnja

Danas sam vidio i neku ličnost od izvjesnog interesa, jednu sovjetsku ženu. To je djevojka od 22 godine, studentica treće godine medicine, dobrovoljna bolničarka na sjevernom ratištu, gdje je pala u zarobljeništvo: djevojka prije lijepa ne goružna, nešto bolje umivena i počešljana, a mogla bi biti upravo lijepa, a Finci iz galanterije nalaze da je veoma lijepa. Sve zbog te galanterije oni nisu htjeli ni da je interniraju, drugaricu Olgu, u koncentracioni logor zajedno s ostalim zarobljenicima, iako je ona protestirala

da se s njome postupa kao i sa svakim drugim vojnikom.

Kao i svaki drugi vojnik je zaista bila i obučena: u hlače, čizme itd. Pušila je poput dimnjaka i ponašala se po vojnički. Mnogo se je uvrijedila, jer sam prema njoj upotrebio ono malo elementarnih obzira, kakove još dugujemo ženskome spolu, spolu koji je ona željela da ja zaboravim, upotrebljavajući govor i manire gotovo nepristojne. Nisam mogao da je mnogo preslušavam. Nakon prvih pitanja razgovor se je pretvorio u monolog, koji je odzvanjao najobičnijim i najzagrižljivijim parolama komunističke propagande. Ja sam htio saznati nešto skromnijega, nego što je boljševička kozmologija, tojest na koji je način organizirana zdravstvena služba sovjetske vojske. Drugarica Olga je počela veoma obazrivo govoriti kako postoji središnji zdravstveni ured kod Velikoga glavnoga stana, o kojem ovise službe Armije, armijskoga korpusa, divizije itd.

Zatim je rekla kako je tri četvrtine pripomoćnih časnika do čina majora: od majora dalje čini se da su sve od karijere.

„Tko zapovijeda sa zdravstvenom službom jedne divizije?" pitao sam je. „Pukovnik". Dakle: pukovnik za diviziju, major za brigadu kapetan za pukovniju. Tada sam htio znati kod kojih su odreda smještene bolnice i bolničarski zbor.

„Svaka divizija ima jednu bolnicu — rekla mi je djevojka — s dva kirurga, jednim radiologom itd. Zatim svaka pukovnija ima jednu leteću bolnicu, koja se u slučaju potrebe može podijeliti u sekcije poljske bolnice: jedna bolnica za bataljun, kojim upravlja poručnik s bolničarima, a često i s bolničarkama, jer su mnoge studentice medicine poput mene tražile da budu počašćene dozvolom sudjelovanja u prvim bojnim redovima. Sovjetske se studentice smatraju vojnicima u službi revolucije.

I Olga se je uspinjala na komunističku katedru, na sovjetsku propovijedaonicu, da održi drugi jedan govor za spas duše izopćenih iz sovjetskog raja. Činilo se kao da to govori gramofon.

S mnogo mi je strpljivosti uspjelo saznati da je zdravstveno stanje, barem u armijskom korpusu, kojim je operirano u sektoru Suomussalmija prilično dobro, iako je velika većina vojske, jer se je sastojala od južnjaka, a napose od Ukrajinaca (Ukrajinaca je bilo 70 posto), trpjela od klime, na koju nije bila navikla. Rekrutima, kad nadolaze, ne daju se preventivne injekcije. Jednu im injekciju protiv tifusa daje zdravstveni časnik okruga, u kojem se vojnici rekrutiraju i opremaju. A zatim ih zdravstveni časnik pukovnije opskrbljuje paketom lijekova za prvu pomoć, a taj se sastoji od bočice joda, od gaze i od hidrofilnog pamuka. Jedan dan u tjednu po satniji drži časnik-liječnik po jedno predavanje s projekcijama i medicinskim pitanjima. Takova su se predavanja držala redovito sve do dana uoči bitke. Tako smo saznali, da su vojnici 44 divizije dok su ih Finci zaokruživali, bili zauzeti proučavanjem najprikladnijih sredstava, da se čovjek očuva od neugodnosti griže.

— Ali zbilja, — rekoh — što vi držite o bitci kod Suomussalmija?

„Držim da smo pobijedili — odgovorila nam je djevojka — jer ljudi, koji umiru za svoju vjeru, također su pobjednici." Bila je nesnosna. Ali jer sam imao pred sobom jednu intelektualku „čiste" generacije, kako je oni

nazivahu, ostao sam cijelo jutro s njome u razgovoru, smiren uglavnom s mišlju, da ću morati podnositi sav njezin komunistički prozelitizam. Razgovarali smo o povijesti i začudio sam se kad sam čuo da hvali Petra Velikoga. „Ali on je bio car", usudio sam se prmijetiti plaho. Pogledala me je sažalno i objasnila mi, da je to bio car, jer su tako tražila ondašnja vremena, ali da je u stvari bio proleter, predšasnik Lenjina i Staljina.

Upitao sam je, da li je to njeno osobno uvjerenje ili je to službena teza, a ona mi je odgovorila nehotičnom finoćom da „u Sovjetskoj Rusiji ne postoji ništa osobnoga". Nije naprotiv htjela ništa ni čuti o Katarini. S Katarinom se nipošto nije slagala. Rekla je da je to „prljava buržujka", koja je mrzila narod i bila šovenka." Krivnja je svih tih careva — rekla je Olga što su uvijek radili u ime Rusije, a da nikad nisu vidjeli ništa plemenitijeg i većeg od te glupe stvari, kakova je Rusija. Jedino proletarijat postavlja probleme na jedan opći teren i zazire od nacionalizma.

— Pa onda — upitao sam — zašto proletarijat ratuje s drugim narodima? Vidio sam kako se je na ovo nesmotreno pitanje pojavio upravo prezir u očima Olge, koje je u mene raskolačila. Pljunula je obrisavši usta hrptom ruke i spremila se na polsatni govor.

Taj njezin govor mogu svesti na ovo: Ljudi su u većini glupi. Samo jedan dio njih, kad ih se dobro vodi, uspijeva doći do spoznaje gdje i kakova je sreća. Ne dolazi do te spoznaje cijeli dio, nego njegovi vođe. Drugi su iznad glupe mase, ne zato što imadu inteligenciju, koja je dovoljna da shvate istinu, nego zato, jer im je inteligencija dostatna da se podvrgnu mudrosti upravljača kad

sami nisu u stanju shvatiti. Takav je slučaj čovječanstva današnjega stoljeća, koje je također glupo kao i sva druga stoljeća. Ali se našao dio toga čovječanstva, koji se, kao nešto manje glup, disciplinirano podvrgao ispravnom rasuđivanju malobrojnih prosvijećenih. Takav je dio Rusija. U Rusiji većina nije prosvijećena (Olga je rekla doslovno tako), ali je disciplina obvezuje da slijedi malobrojne vidovnjake. Kad je i protiv svoje volje postala sretnom, ima ta Rusija sada dužnost da svoju sreću nametne i ostalom rodu ljudskom. Eto zašto ratuje. Mrtvi ne dolaze u obzir, jer kad se radi o rodu ljudskom, nema se prava štediti krv nego je dužnost prolijevati je.

Bila je to oličena svjetska revolucija. Upitao sam je da li je pripadala trockističkim organizacijama. Zgrozivši se, Olga mi je odgovorila da je Trocki bio lažni proleter, plaćenik Engleske. Upitao sam je, osjeća li se sretnom sada usred finskog naroda, a Olga mi je odgovorila, gutajući požudno jedan kuhani krumpir, doslovno ove riječi: „Druže novinaru, možeš napisati i otisnuti, da se je sovjetski zarobljenik finske buržoazije dužan osjećati nesretnim."

Neka bude Olgina volja i zabilježimo da postoji sovjetska dužnost da čovjek bude nesretan. Među tolikim nevoljnim zarobljenicima, što sam ih vidio, ovo je svakako najnevoljniji, jer mu kod mene nije uspjelo pobuditi ni sažaljenja.

Helsinki, 26 siječnja

Na jednom mjestu kraj Helsinkia nagomilana je ispod zemlje velika količina ratnog materijala, koji je bio

zaplijenjen sovjetima, a koji će poslužiti Fincima nakon potrebnih priprema. Jutros sam posjetio ovu tvornicu mističnoga izgleda ili bolje bio sam pošao da vidim jednu ličnost, koja obavlja dužnost tehničkoga savjetnika kod oklopljenih kola: jedan ruski major, koji baš pripada tom rodu oružja, a koji je bio zarobljen na prevlaci prije par dana. Njegova prisutnost i njegova služba gotovo da sačinjavaju vojničku tajnu. Da bih mogao dobiti dozvolu da vidim sovjetskoga časnika i da s njime razgovaram, morao sam se poštenom riječi obvezati da mu neću objelodaniti ime i da neću postavljati indiskretnih pitanja. Šteta jer je major bio brbljavac i bio mi je mogao kazati mnogo više nego što je rekao. Bio je također i dobro raspoložen, dobro odjeven i prilično širokog shvaćanja, toliko širokog, da nije tajio kako je rađe zarobljenik u Finskoj nego časnik u Rusiji.

Najprije sam ga upitao s koliko ljudi pod oružjem raspolaže danas njegova zemlja i on mi je izjavio s nešto iznenađenja s moje strane, da ukupni efektivi ne premašuju dva i pol milijuna. Meni je bilo poznato da ih ima gotovo dvostruko, ali me je major stao uvjeravati, da je ta pogrešna brojka ubačena od same ruske vlade u zastrašujuće svrhe.

„U stvari — rekao mi je on — u nijednom slučaju naša vojska ne premašuje tri milijuna naoružanih ljudi: najveći na primjer broj, koji je dostignut prošloga rujna za zauzeće Poljske. Kad je jednom okupacija bila završena, određena je djelomična demobilizacija radi poteškoća oko opskrbljivanja. Skrećem vam pažnju, da mi lako možemo naoružati deset milijuna ljudi, ali samo teškom mukom možemo opskrbljivati više od tri. A kad dođe do

eventualne okupacije teritorija preko granice, sile nas terenske zapreke, što ih takav pothvat pruža, da što prije smanjimo efektive. Današnji efektivi boraca i rezervista na finskoj fronti iznose sada oko 600 hiljada ljudi, a poteškoće oko opskrbljivanja nam ne dozvoljavaju da ih povećamo prije proljeća. U rujnu se je u vojničkim krugovima pojavila mogućnost rata u sjevernim sektorima, ali ona nikad nije bila shvaćena ozbiljno. Ipak smo ja i drugi moji kolege iz lenjingradskog okruga bili pozvani pod oružje 20 toga mjeseca, da polazimo jedan tečaj iz taktike u Moskvi. Brigade bornih kola našega okružja bile su povećane od 3 na 5, a mnogi smo od nas viših časnika bili dodijeljeni kao tehnički savjetnici nekolicini časnika Glavnoga štaba, koji su nadzirali teren sjeverno od Ladoškog jezera.

Tim je povodom bilo odlučeno, da se izgradi nekoliko puteva od murmanske željeznice do granice, od kojih jedna na visini Suomussalmija, a druga na visini Salle baš zato, da bi se olakšao prolaz oklopljenim kolima. Mnoge su se druge čete okupljale u okružju, a i moj je bataljun dobio rekruta, gotovo sve samih pješaka, koji su bili došli s juga, a tehnički bili nepripravni.

Svi se nedostaci ispoljuju na terenu taktike, koje je uočio Mereskov, kad je preuzeo zapovjedništvo vojske. On je proveo neke reforme, koje će s vremenom imati blagotvornog učinka. Naši su odjeli i organički bili preinačeni na prikladan način. Mereskov je ukinuo brigade laganih kola tojest onih, koja su teška od 6 do 10 tona, a ostavio je samo brigade teških kola u težini od 24 do 32 tone. Brigada je toj vrsti kola maksimalna jedinica. U vrijeme mira ona je ovisila o vojničkim okružjima. Poslije početka

neprijateljstava ovisna je izravno o Vrhovnoj Komandi i nikad se ne uključuje u ni jednu višu pješačku jedinicu. Sastoji se od tri bataljuna, od kojih svaki ima po trideset i dvoja teška kola i k tomu petnaest lakih za izviđanja i pokretanja, uopće za satniju, sastavljenu od deset kola bez pješadijske pratnje u svrhu prodiranja.

Srednja kola naprotiv imadu jedinicu veću od brigade: oklopljeni korpus, sastavljen od dvije brigade, dodijeljen je u vrijeme mira također vojničkim okružjima ali za vrijeme rata armijskim korpusima baš zato, jer su njegovi odjeli određeni da djeluju u saradnji s pješadijom. Pošto vam je to već poznato, neću vam ponavljati karakteristike tipova, koji su odreda stranoga modela, ali sovjetske proizvodnje, naših kola, njena naoružanja i njene gustoće oklopa. Ali vam mogu kazati, da je i teški tip od 32 tone, za koji vi držite da je ne samo po fabrikaciji nego i po modelu ruski, naprotiv stranoga modela i to Wickersi većih razmjera i s nešto malo preinaka.

Mi imamo goleme pričuve tih ratnih naprava, jer je prošle godine u našim vojničkim krugovima prevladala jedna ratna teorija, koja je na kola stavljala neizvršive zadatke. Tada je bila određena masovna proizvodnja, a bilo je momenata, kada su naše teške industrije mogle proizvoditi preko hiljadu oklopljenih kola mjesečno. Iskustvo sa Španjolskom učinilo je tome kraj. U Španjolskoj, nakon uspjeha prvih dana, takav je eksperimenat ispao negativan i tada je odjednom naređena obustava sveukupne proizvodnje. Bilo je onda i mnogo pročišćavanja u vojsci".

Upitao sam majora kako daleko se je išlo u pogledu promjena u Velikom glavnom stanu sovjetske vojske, a on

mi je rekao, da je njegovo lično uvjerenje, da je Mereskov sam tražio da ga se riješi vrhovnoga zapovjedništva i da ga se postavi na čelo samo jedne armije, one na prevlaci, u jakosti od 200.000 ljudi." Mereskov je čovjek pozicijskog rata — rekao je major — žilav je, pedantan, dobar organizator i nepovjerljiv prema novim idejama. Stern je čovjek sasvim drugčijega kova. Ali njegovo zapovjedništvo nije trajalo više od deset dana. Sada je nastalo međuvlade, u kojem stvarno zapovijeda maršal Budienni, koji je uostalom i uvijek zapovijedao, iako nije nikad htio na sebe preuzeti odgovornost. Činjenica je da nemamo vođa, a oni koji ispadaju kao takovi, nisu drugo nego političari arivistički intriganti."

A Budienni? — upitao sam — što ima u sebi osobito osim brkova?

— Brkove — odgovorio mi je major nasmiješivši se.

Helsinki, 28 siječnja

Kapetan Pajakka je došao u Helsinki na dopust. Taj mu je dopust odobrio Glavni stan kao za nagradu, ali ga kapetan Pajakka neće da smatra drugčije nego kao kaznu. On u cijelom svom životu nije bio nego jedan ili dva puta u ovom gradu, ali nikako ne može da ga zavoli. Ja držim, da sam shvatio uzrok tomu: kapetan Pajakka nije u Helsinkiu drugo nego obični kapetan, dok je na svojoj zemlji više nego general, a njegova zemlja nije nikakav mali posjed nego veliko feudalno dobro kao trećina Italije: Laponska.

Kapetan Pajakka me je došao posjetiti u pratnji jednoga tumača: „Vi ste taj i taj, te narodnosti, dopisnik toga lista?". „Jesam". I kapetan Pajakka mi nije pružio ruku, nego me je zagrlio. On ne ljubi nego svoju Laponsku, pravi iznimku za Italiju, u kojoj nije nikad bio, nego o kojoj je nešto čitao i čuo pripovijedati od jednog novinara moga zemljaka i kolege, koji je ovdje boravio prošle godine. On mi je o njemu sa zanosom govorio i na kraju završio hvalospjeve ovakovim usklikom: „Da taj nije Talijan, zaslužio bi da bude Laponac.

Kapetan Pajakka je dakle onaj, koji se bori sa 200 lovaca protiv 40.000 Rusa za pokrajinu Petsamo. U vrijeme mira je imao samo 15 svojih ljudi od kojih je deset umrlo jedan dan prije početka rata, 29 studenoga, svi u bojnoj liniji na granici, a pobila ih je sovjetska mitraljeska vatra. Istoga toga dana su Rusi prešli granicu na dva mjesta, na sjeveru na Ribarskom poluotoku, gdje su zauzeli selo Davemuotka, a malo stanovnika, muškaraca i žena su pobili, dok su pokušavali da se spase pomoću čamaca, a na jugu u visini Petsamoa.

Tu se nije vodila nikakova bitka, nego je došlo samo do izmjeničnog puškaranja u fjordu između kapetana Pajakke i petorice njegovih ljudi, koji su se bili sklonuli u jednu drvenjaru i neprijateljskih prethodnica. Petsamo je raštrkano selo, koje leži nešto malo istočno od fjorda, ali je njegov najvažniji dio na zapadu. Sovjeti su se teško probijali na terenu bez puteva kroz zasjede, koje im je bilo postavilo pučanstvo, koje se je sklonivši na sigurno svoje žene i djecu na norveškoj granici, bilo vratilo natrag da vodi četnički rat: pedesetak ljudi u svemu, pripadnika Građanske Straže koji su stupili u redove kapetana Pajakke. Ali jači jedan odred je došao s juga, iz rudnika nikla: 50 radnika.

Kapetan Pajakka je znao da ne smije tražiti pojačanja: nije ih ni zatražio i sa dvije stotine svojih ljudi, s koliko je raspolagao, spremio se na ratovanje za svoj račun; taj rat je imao jednu jedinu jasno određenu svrhu: da se uortači sa zimom protiv ruskog naleta na cestu Rovaniemia. Odvojio je nekoliko ophodnja prema istoku sa zadatkom da one izazivaju s boka neprijateljske kolone, a svoje je snage pokupio na spomenutoj cesti u visini Salmijärvia.

U međuvremenu su Rusi, koji se nikad nisu bili odlučili da osvoje Petsamo u kojem su sve kuće bile minirane, pojačali svoje efektive sa četama i sa oklopljenim kolima, koje su bili prevezli morskim putem i porazmjestili na dnu fjorda. Zatim su počeli nastupati po cesti. Došlo je do bitke kod Salmijärvia, u kojoj je poginulo 90 Rusa i 9 Finaca. Drugi dan su sovjeti poslali naprijed jedna oklopljena kola.

Kapetan Pajakka nije imao topova ni granata. Dok se je povlačio, sjetio se da se već odavna u Ivalu nalazi jedan stari top od 75 milimetara s nešto zaliha municije i poslao je nekoliko svojih momaka sa sobovima da ga potraže. Kad se je domogao topa, ustanovio je da ni jedan od njegovih vojnika nije artiljerac, tako da je kapetan sam morao misliti na sve: smjestiti top, nanišaniti i pucati. Ispalio je metak na udaljenost od 600 metara protiv ruskih kola, koja su bila uništena. Druga pak kola su se povukla natrag, jer su Rusi bili uvjereni da su naišli na jaku artiljerijsku obranu.

Već dugo vremena se u onim krajevima ne vode borbe, izuzevši naglih akcija ophodnja, koje noću zaokružuju neprijatelja, pucaju prema njemu i povlače se. Posljednjih je dana srednja temperatura iznosila ispod 38 stupanja. Rusi su izgubili oko 3000 ljudi i mnogo materijala; Finci 50 ljudi i nimalo materijala. Kapetan Pajakka ne vjeruje da se pripremaju na toj fronti daljnje ruske ofenzive, a čini se da takovo mišljenje dijeli i Glavni stožer, kad se je taj odlučio kapetana Palakku poslati na dopust u Helsinki.

Helsinki, 29 siječnja

Najzanimljiviji događaj ovoga rata — jedini kojim se sovjeti nisu sasvim osramotili — je akcija kod Salle, koja je započela prije 50 dana, a koja je i danas još daleko od toga, da bi završila definitivnom odlukom. Izuzevši osujećenu ofenzivu kod Petsamoa, Salla je najsjeverniji vojnički pothvat modernoga vremena: jer to se mjesto nalazi na 67 stupnju, pola stupnja iznad polarnog kruga.

Dana 9 prosinca su se na granici pojavile dvije ruske divizije 9. armije, stigavši tamo po improviziranoj cesti, koja počinje od Kantalahtia na murmanskoj željeznici, koja se ondje najviše približava granici.

Nije tu bilo Finaca da brane zonu osim jedne ophodnje, koja je u okršaju s neprijateljem izgubila jednoga čovjeka, jer je taj bio ubijen baš na graničnoj liniji i povukla se u Sallu, kamo su se odmah sletili drugi odredi sa sektora, u svemu jedan bataljun. Taj bataljun nije

pokušao spriječiti nadiranje osvajaču i povukao se je prema zapadu.

Dana 10 u mjesecu sovjeti su zauzeli Sallu nakon bjesomučnog bombardiranja, kojim je uništena jedina gradnja, što su je Finci ostavili na podnožju: turistički hotel. Oni su se zaustavili u selu dva dana, a zatim se je kolona razdvojila na dvije ceste, koje se ondje dijele: jedna na jugozapadu od Savukoskia, a druga jugozapadno od Markajärvia. Po prvoj su se uputile tri pukovnije (čini se 165 divizije), nekoliko brdskih topova i jedan bataljon kola, a po drugoj glavni dio četa. Ruski plan je imao za cilj Kemijärvi, sjeverni okrajak arktičke željeznice, koju se je nastojalo napasti istovremeno sa čela i s leđa.

Zapovjednik finskih snaga pukovnik Villamo razdijelio je pred ovim dvostrukim manevrom svoj bataljun na dva dijela, da bi istovremeno zaustavio neprijatelja na jednoj i na drugoj cesti. Ali mu nestašica efektiva nije dozvolila ostvariti pothvat i Finci su se pred Rusima povukli.

Dana 17 je situacija dosegla svoju najkritičniju točku: sjeverna kolona se pojavila na istočnoj obali rijeke Kemi, sučelice Pelkosenniemiu, dok se je južna kolona, spustivši se od Markajärvia, doprla do obala jezera Jots 26 kilometara od Kemijärvia. Tu se je konačno nalazila jedna finska obranbena brana od šest dobro utvrđenih linija, a na toj se je brani međutim okupila jedna pukovnija pojačana pod zapovjedništvom generala Vallenuisa, koji je pritekavši u pomoć preuzeo još od dana 14 vodstvo akcije u svoje ruke.

Na dan 19 je došlo do bitke kod Pelkosenniemia, u kojoj je krvavo bio odbijen jedan sovjetski odred, koji

je pokušao preći zaleđene vode rijeke Kemi. Od toga časa prelazi inicijativa u ruke Finaca, koji pokušavaju ponoviti manevar kod Suomussalmia i Tolvajärvia, ali u tome ne uspijevaju, jer im je odred, koji se je odvojio na sjeveru, stigao sa zakašnjenjem. Tu su se sovjeti iz opreza povukli.

Čim su Finci navalili sa čela i jedna i druga kolona su se povukle svaka po svojoj cesti bez materijalnih gubitaka. Rusi su od vremena na vrijeme prelazili u protunapadaj. Ukratko i tu se je ponovio slučaj dviju sovjetskih divizija, koje su bile odbijene od finske jedinice manje od jedne pukovnije; snijeg nije omogućio Rusima da napuste cestu i da iskoriste svoju brojčanu nadmoć na taj način, da se rastvore u obliku lepeze na jednoj širokoj fronti. Sovjetski uzmak, izuzevši nekoliko protunapadaja ophodnja, bio je konstantan, ali se je odvijao veoma sporo i u redu.

Tada se je sovjetski priliv zaustavio na vrlo dobro utvrđenim položajima. Takovi položaji se protežu u polukrugu na zapadnoj strani sela Markajärvia po liniji šumovitih brežuljčića. Finci se nalaze na puškomet od tih linija, gdje i oni grade bazu za otpor, na koju bi se mogli osloniti, a dotle se vojska odmara i očekuje pojačanja. Neprekidni bojevi u ovoj beskonačnoj akciji stajali su mnogo krvi i veoma mnogo energije i Fince, a i Ruse, ali u prvom redu Fince, koji su imali mučnu prednost, da je inicijativa bila u njihovim rukama i koje su odlučnošću i brzinom morale nadomještati nepovoljniji svoj položaj, koji su imali zbog svoje malobrojnosti. Njihovo pojačanje čini se da treba stići od švedske brigade, koja bi ondje imala dobiti svoje ognjeno krštenje.

Salla je već jedan sovjetski neuspjeh, ali još ne i finska pobjeda. Nije poznato ime ruskoga generala, koji je rukovodio ovim pothvatom, ali se sigurno radi o jednom zapovjedniku, koji se u svoj posao razumije bolje nego njegovi kolege s drugih sektora. To Finci kao lojalni protivnici priznaju. Njihova je zasluga tim veća, što su ipak umjeli slomiti ovu dugotrajnu ofenzivu, najopasniju od svih što su ih Rusi do sada pokušali.

Helsinki, 30 siječnja

Na nekim mjestima Finske, nedaleko od prijestolnice, vidio sam danas strane dobrovoljce. Najbrojniji su, razumije se, Šveđani, koji pristižu još od prošlog mjeseca preko Tornia. Izvršen je veoma pomnjiv izbor, jer se je tražila kvaliteta, a ne broj, a pregledu je podvrgnuto par hiljada momaka, nešto malo starijih od dvadeset godina, širokih pleća i rumenih obraza, koji su svi od reda otslužili vojnički rok u domovini. Oni su stigli savršeno opremljeni i naoružani: s puškom, bodežem, pištoljom, skijama, kacigom, protuplinskom maskom, odjeveni u teške uniforme boje tamnoga lešnjaka, kakove ima redovna finska vojska. A nad odorom obični bijeli plašt u svrhu kamufliranja, obični plašt, po kojem izgledaju kao bijeli askeri, prognani na Sjeverni pol.

Ovi odredi sačinjavaju brigadu, kojom zapovijeda jedan švedski pukovnik, a koja ima operirati u zajednici s finskim četama, od kojih imadu i jednake rekvizite, ubrojivši u te i skijaške sposobnosti. Djelomično su pomiješani s norveškim dobrovoljcima, koji po broju zauzimaju dru-

go mjesto, ali kojih još nema dovoljno da bi sačinjavali svoju zasebnu brigadu.

Norvežani su priprostiji i suroviji; manje im treba vježbanja i zlovoljni su, jer im se ne dozvoljava stupiti u akciju. Postoji još i treća brigada, Danaca, koja se još formira, a koja će za razliku od ostalih dviju stupiti u akciju zasebno, u proljeće. Danci naime ne umiju skijati, a baš se na skijama osniva uspjeh ovih četa. Danci su uljudni i prijazni, nešto po stasu niži od svoje skandinavske subraće, ali razgovorljiviji.

No najneobičniji odred je međunarodna brigada. U njoj je za sada malo ljudi, ali oni već pretstavljaju dvadesetak narodnosti: to je Babilonska kula, u čije su temelje ugrađena čežnja za pustolovinama i velikodušnost, tipična i uvijek ista svojstva svih dobrovoljaca na kugli zemaljskoj. Tu su pomiješani smeđoputi i bjeloputi ljudi, najrazličitije ideje se ondje zasađuju, najsuprotnije stranke se izmiruju. U tim odredima, koji se formiraju, postoji jedno dobro pravilo, da se suzemljaci ne poznaju i da Latin živi zajedno s Anglosaksoncem, Slaven sa Keltom. Jezične ih razlike ne razdvajaju, pa smo tako vidjeli Brazilijanca kako izmjenjuje po koju riječ sa Australcem, Engleza s Portugiscem. Svaki je došao naoružan s onim, što je imao na raspolaganje: Kanadjanin je ponosno nosio preko ramena zidoder, koji je njegovom pradjedu služio u borbi protiv Indijanaca i prisizao je da ga neće zamijeniti za ni kakvu i najmoderniju pušku. Jedan je Argentinac podučavao u bacanju „navaje" nekog finskog časnika, koji je nastojao primijeniti sistem narodnog bodeža zvanog „puuko".

Iako su u manjini, pripadnici latinskih narodnosti su oni, koji daju ton ovom šarolikom odjelu; ti Latini, koji su dobrovoljačtvo učinili rasnom tradicionalnošću. Oni su ti, koji su stvorili neku vrst terminologije, koji dijele nadimke i koji u prvom redu vode odlučnu riječ u kuhinji: tu je razroki „Pedro", zatim „Željezna noga", „Capitan Fracassa", „Tartarin", „Crni Gusar", „Kamena Glava". Tu su junaci Salgarija, Conrada i nešto malo Kiplinga: epopeja i humorizam, fantastičnost i odvažnost, sve je tu ispremiješano: sve uvjeti, po kojima će drugi ton dobiti ovaj rat, neokaljan do monotonije.

VELJAČA

Helsinki, 3 veljače

Švedskih dobrovoljaca ima skoro 8.000, a neće premašiti 8.500. Tako kaže general Linder, koji s njima zapovijeda. General Linder je star 71 godinu, a posjeduje golemu ličnu privlačivost. Klasični konjički časnik, koji je odrastao između Pinerola i Tor di Quinta, Italija mu je ostala ne samo u srcu nego i u držanju. Gransignore, surov i rafiniran u isto vrijeme, sladorječan, širokih kretnja, svima kaže ti, mrzi teorije, prezire civiliste, a osobito političare svoje zemlje, nepovjerljiv je prema vodopijama i apstinentima, a u prvom redu ne vjeruje u dvije stvari: u starost i u vojničke tajne. U 54 godini dobio je pehar Olimpijade, a u 71 godini je stupio u dobrovoljce. Takav je general Linder.

Do njega, gotovo sasvim protivne naravi, je pukovnik Ehrensärd, poglavica Glavnoga stožera ekspedicionoga korpusa, profesor taktike Ratne škole, čovjek nauke i učenjak, strog do ukočenosti, puritamskih navika i neslomljiva karaktera, metodičan i minuciozan radnik, sabirač istrošenih pera i sakupljač praznih kutija od šibica, veoma rezerviran, ukratko, čuvar svih osobina i vrlina, po kojima bi izgledalo da je neugodan u očima svoga šefa. Naprotiv, on je vjerna sjena Lindera, koji nikad ne stva-

ra odluku bez Ehrensärda. Takav spoj je ispao sretno i dva se temperamenta upotpunjuju.

Dva pukovnika, zapovjednika skupina, jesu Dyrssen i Tam. Prvi je časnik Glavnog stožera, energičan, suh, žiličast: drugi također od Glavnoga stožera pravi je ratni profesionalac, čovjek koji niti mrzi niti ljubi, bez ikakve predrasudne politike, čisti tehničar, koji je u Abesiniji trebao preuzeti protiv Talijana zapovjedništvo nad Negusovim četama, kao zamjenik potučenoga Virgina. Ali zapovjedništvo nije preuzeo, jer kad je stigao u Addis Abebu, vidio je da nema više šta ondje tražiti. Kao tehničar je bio prihvatio zadatak i kao tehničar je odustao od njegovog izvršenja.

Čudan čovjek, koji se rodio četiri stoljeća prekasno; hiljadupetstotih godina bio bi on četnički kapetan, koji bi bio prelazio s jednog bojnog polja na drugo, samo zato da uzmogne raspirivati ratove i bitke; tjelesna mu je građa kao u vođa banda, gorostasan je, suhog mišičja, tvrda i uglasta lica, brzih kretnja i izvjesne tendencije rasizmu, koja ga čini idolom vojnika, a crnim kao đavla kod njegovih drugova. Po temperamentu je usprkos svemu bliži Talijanima nego svojim skandinavskim zemljacima. Ali ovo je opći prikaz velikog broja časnika, od kojih su mnogi, između ostalog, studirali u Italiji.

Berckhammer na primjer, šef zračne eskadre od 16 aparata i 22 pilota — od kojih se polovica nalazi u Rovaniemiu, gdje djeluje pod zapovjedništvom generala Valleniusa u sektoru Salle (tri su pilota već mrtva). Berckhammer je studirao u Italiji, pozna sve šefove naše avijacije, vodi ih, poštuje ih i povodi se za njima. Wilfors, kapetan Glavnoga stožera, ponosno govori talijanski: „Od

8 bersaljerske pukovnije u Veroni". Kod 8 je pukovnije on zaista živio godinu dana i bersaljer po izboru, ne vidi drugo nego bersaljere u pojedincima, a talijansku vojsku u cjelini. Kada se govori o Nj. Vel. Kralju Italije, on ustaje i postavlja se u miran stav.

To je, kako se vidi, vrlo čudna sredina, izmiješana i slikovita, taj švedski ekspedicioni korpus. Tu sam susreo kapetana MacMurraya, potomka škotskih velikaša MacMurray, koji je i sam Škot i kada sam ga upitao kako to da je on švedski časnik, nasmiješio se i nije mi odgovorio.

Susreo sam ondje i pastora Harry Martinsona, pjesnika milijunara, pisca „Cape Farwell", koji bi želio da ne bude Ehrensärd onaj, koji će pripremati ratne planove nego da bi mu ih sam Bog otkrio u snu i njegov kolega Akerhielm, momak od 30 godina, kraljev pastor, koji mu je posljednji povjerio brigu o svojoj duši, koliko smo mogli razumjeti, iz razloga u vezi sa religijom i športom: Akerhielm, barun i velikaš, zaista je u jednakim razmjerima odan Evanđelju kao i skijama i ponosan je u istoj mjeri na svoje teološke doktrine i na svoj plemićki grb kao i na svoju drugu nagradu na vojničkim skijaškim utakmicama.

Helsinki, 7 veljače

Od 21 prosinca do danas pale su na Tampere 1024 bombe, koje su srušile ili oštetile 250 zgrada. Tampere je finski Manchester, grad, koji je prije rata brojio 70.000 stanovnika, a poslije evakuacije broji još uvijek 50.000.

Njegov opstanak i njegova aktivnost kao glavnoga grada teške industrije i predionica glavni su uvjeti finskoga otpora.

Njegovo je pučanstvo u cijelosti radničko i po raznim se elementima utvrdilo, da Moskva na početku neprijateljstava nije malo računala na izvjesna komunistička vrijenja, koja su se bila ukazala. Ali nažalost, komunistička vrijenja, kojih je zaista bilo, svršila su s podnašanjem molba za prijem u dobrovoljce i druge mjere nije bilo potrebno poduzimati nego pohapsiti dva ili tri agitatora. Može se kazati, da je to sav finski komunizam. Najlošije informacije, koje su Kremlju u tom pogledu stigle nakon ranijih iluzija, izazvale su duboko razočaranje, poslije kojeg je slijedilo bjesomučno osvećivanje. Staljin je lično osjećao osobitu ljubav prema Tampereu, gdje se je nalazio kao prognanik i politički bjegunac 1905 godine i dalje. Pošto je uzalud čekao pobunu finskih drugova radnika ili u najmanju ruku štrajk, crveni je despot izdao nalog svojoj avijaciji, da mu kao prigodni dar za njegov rođendan donesu pepeo izdajničkoga grada.

Ne znam da li je ta pozadina istinita ili nije. Ali je istina da mnogi Finci, ili u najmanju ruku stanovnici Tamperea, vide u tome glavni uzrok ogorčenog napadaja sovjetskih bombardera. Grad Tampere je uistinu bio teško kažnjen: naročito je teško bilo sedam ogorčenih napadaja, a najteži onaj od 21 prosinca, baš na rođendan diktatora: Žrtava nije bilo mnogo: svega 9 i nešto ranjenih. Ta se činjenica objašnjava vremenom, u koje su stigli ruski aparati, koji su doletili kada su radnici već bili na poslu. I sada, jer su namjeravali pogoditi upravo tvornice i poduzeća, dogodilo im se kao obično, da su baš tvornice i poduzeća ostali jedini koji nisu pogođeni.

Posljednji napadaj je izvršen prije tri dana, ali je propao na nečastan način po Ruse; 6 aparata nije uspjelo dostići nebo nad gradom, niti se vratiti u svoje baze. Za to su se pobrinuli finski lovci.

Prije rata, a u očekivanju da će do njega doći, vlasti su bile odredile evakuaciju žena i djece, Nisu u gradu ostali nego muškarci, sposobni za rad i njihove žene. Pa ni jedan, niti jedna od njih, nisu napustili svoje mjesto. Štaviše na njihovu se inicijativu zatražilo, da rade i nedjeljom i da plaću za taj dan polože u svrhe narodne obrane. To su jedine posljedice, koje sam mogao utvrditi kao reakciju finskih radničkih elemenata protiv ruskog napadaja.

Ali te se posljedice nisu ograničile samo kod Finaca, koji su došli u priliku da se vrlo lako razočaraju u pogledu boljševičke humanosti, jer su joj oni postali žrtvom. Iste takove posljedice sam mogao konstatirati i kod svih izaslanstava skandinavskih radnika, koja su došla ovamo u hodočašće, a koja su se sastojala od pravih radnika. Njihovo zgražanje nad onim, što su vidjeli, bilo je veliko i iskreno, veličine i iskrenosti upravo razmjerne s dobrom vjerom, koju su oni ili mnogi od njih imali u komunistički humanitarizam. Iz razgovora, što sam ga imao s mnogim od njih, mogao sam uvidjeti, u kojoj je mjeri sovjetska propaganda prodrla u nordijski svijet, poremetivši naziranja i stvorivši predrasude. Bio je potreban rat, da bi se stvari postavile na prava mjesta; trebalo se latiti ovog samoubilačkog pothvata, da bi se Moskvu ponovno otjeralo izvan Evrope s njezinim naziranjima na prosvijećeni

svijet i da joj se otme sve ono, što joj je kroz dvadeset godina priskrbila lažna, ali veoma spretna književnost.

Ali najtežu pojavu u tom pogledu imao sam prilike ustanoviti danas. U nedostatku boljega otputovao sam jutros u jedan koncentracioni logor zarobljenika nedaleko odavle. Nisam tražio nikakovih novih senzacija o zarobljenicima jer sam ih do sada vidio već previše da bih se mogao nadati kakovoj novoj emociji. Vodila me je samo znatiželja. Oko podne sam bio na mjestu i zapovjednik logora mi je dozvolio razgovor u jednoj ćeliji s nekim mladim artiljerijskim časnikom, kojeg su zarobli prije par dana.

Bio je to inteligentan i živahan mladić, osvjedočeni komunista. Razgovor se vodio o finskoj propagandi, koju je on označio „toliko spretnom, da je upravo đavolska", tako da joj je uspjelo uvjeriti i mnoge Ruse, da sovjetska avijacija zaista u svome barbarstvu ide tako daleko, da napada bombama i mitraljezima građansko pučanstvo. Poput veoma mnogih svojih drugova ni on u to nije vjerovao i nije htio ni čuti o takovim stvarima bilo kakav dokaz. Onda sam promijenio razgovor, a da nisam ni pokušao da ga uvjerim o istini. Odjednom je u nedalekom mjestu zatrubila alarmna sirena. Zarobljenik je naglo zašutio. Nekoliko je minuta prošlo u tišini i zarobljenik me je gledao smješeći se, možda je htio nešto kazati. Zatim se je potresao zrak od tri ili četiri pljuska bomba, koje su, na sreću, pale dalje od nastamba. Pogledao sam zarobljenika: bio je blijed i zamišljen, ali ne od straha. Ne. Radilo se o sasvim drugom. Bombardiranje nije dugo trajalo: kroz mutno nebo proletjelo je još nekoliko metaka. Zagrmjele su dvije protuzračne baterije; opasnost je minula.

Opet sam pogledao zarobljenika, a i on je mene pogledao. I odjednom je briznuo u grčevit plač, u djetinski neobuzdani plač. Bio je to prvi put, da sam vidio plakati jednog sovjetskog vojnika. A plakao je kao i svaki drugi čovjek, kao što bi svaki drugi čovjek plakao kad bi uvidio, da se je prevario i da je izdan u najsvetijem, u što je najviše vjerovao.

Helsinki, 9 veljače

Jutros sam primio pismo iz Lugo di Vicenza, u kojem stoji: „Nama je poznato da vi novinama šaljete svoje dopise i želimo znati jednu stvar, koju nikad niste dali u novine, a koja nas zanima. A to je, što rade djeca Finske. Uboga dječica! Pomišljamo da će se ona žrtvovati, da bi pomogla svojoj domovini. Bit će daleko od svojih majka i od svojih porodica. Mi vas dakle molimo budite ljubazni i dajte nam odgovor. Šalju vam topli pzdrav mala Talijanka Bonizzi Emilia i njezine prijateljice".

Svakako. Ti blaženi ratni dopisnici, čim bukne rat, gube iz vida sve drugo i drže da na svijetu nema drugih ljudi nego vojnika. A ima naprotiv i djece tih vojnika, koja također ratuju, a neka su čak i umrla i to je najtužnija pojava ove vrlo tužne stvari. Jer ovaj je rat veoma tužna stvar, drage male prijateljice iz Lugo di Vicenzza i iz svakog drugog grada Italije, i vi morate uvijek blagoslivljati onoga, koji vas je spasio od te veoma tužne stvari.

Znajte dakle, da su još prije nego su zagrmjeli topovi u dalekoj Kareliji, mnoga djeca Finske napustila gradove, a mnoga druga ostavila i samu Finsku. Ova posljednja su

bila bogata djeca, koja su mogla otputovati u Švedsku sa svojim majkama i sa svojim guvernantama. Siromašna su bila poslana na selo, morala su napustiti svoje kuće i igračke, ali su bila sklonjena u lijepe vile, koje su im gospoda stavila na raspolaganje. Vidio sam mnogo takovih vila i mogu vas uvjeriti, da djeca nipošto nisu trpjela da su imale mekane i tople krevete, da su mogla jesti koliko su htjela, pogotovo maslaca i mlijeka za čime su finska djeca upravo pohlepna, a za njih su se brinule ljubazne majčice, koje se zovu „Lota Svärd".

Članice „Lotta Svärd" su finske žene, koje kada dođe do rata, oblače uniforme kao i vojnici i nastoje pomoći domovini. Jedne idu na frontu da priređuju hranu muškarcima, koji se bore, druge odlaze u bolnice da liječe ranjenike, a treće konačno vode majčinsku brigu o djeci, koja su se sklonula na selo.

Sve sam to vidio u vremenu između konca listopada i početka studenoga, kada su u ovoj dalekoj zemlji počele padati prve snježne pahuljice i kada su dani postajali kratki, a noći duge, duge, ali je rat izgledao još uvijek neizvjestan i dalek.

Ali onda je izgledalo, da do rata neće doći i tada su se mnoga djeca vratila sa sela, pa iz Švedske, a bile su opet otvorene škole i mnoga djeca učenici, koja nisu pokazivala mnogo sklonosti učenju, čak su rekla da im je bilo bolje kad je vladala opasnost, jer se je onda mnogo manje učilo. Ukratko, sve se je vratilo kao što je bilo i prije, ali je tada rat odjednom buknuo.

Oh, ja se sjećam toga dana. Vlakovi su bili krcati djece, koja su se vratila na sela, jer je u gradu bilo opa-

sno od ruskih aeroplana, koji su mogli stići svakoga časa. Ali sva nisu imala vremena pobjeći. Upravo kad je dan bio pri izmaku, oko 3 sata poslije podne, eto ruskih aeroplana, koji su uistinu stigli i tada su počele pljuštiti bombe na ubogi tužni grad, a kuće su gorjele i djeca su plakala, jedna od žalosti, druga od straha, jer je sve to bilo tako grozno, da su svi bili u strahu, pa i odrasli. iako oni to nisu pokazivali.

Oh jest, te sam večeri vidio mnogo toga, što bi mi bilo milije da nisam nikad vidio:vidio sam djecu Finske kako odlaze pješke, jer vlakova više nije bilo, držeći se za ruke svojih djedova po cestama. koje su se bijelile od snijega. Vladala je studen: bilo je tužno; djeca su bila omotana u svoja krznašca, a na nogama su nosila čizmice od sobove kože. Jedni su se vozili na malim saonicama, u koja su bili upregnuti i Bernardinci. Bila je to dugačka povorka ljudi, bogatih i siromašnih zajedno, koji su išli u potragu za kakvom kolibicom da u njoj otpočinu preko noći.

A eto, kao da sve to nije bilo dovoljno, opet su se vratili ruski aeroplani, spustili se nad ove uboge ljude, koji su bježali i nad ovu djecu i počinjali pucati. A ljudi su se bacali u jarke, starci vukući za sobom djecu, a mnogi od njih se iz jaraka nisu više digli. A jedan od tih dječaka, jedan sasvim mali, nađen je nakon kratkoga vramena kako se zabavlja pokraj djeda, koji ga više nije mogao vidjeti.

Sada su djeca Finske gotovo sva na sigurnom. Najveći dio njih su ponovno odveli u lijepe seoske vile, gdje se nalaze svi zajedno, kako sam vam kazao, s majkom „Lota Svärd". Od vremena na vrijeme dolaze im u po-

sjete očevi, koji se vraćaju s fronte i pripovijedaju im lijepe ratne priče. Očevi imadu pravo da stanuju zajedno sa svojom djecom, dok su na dopustu. Ali mnogi od tih očeva nisu nikada došli, a njihovi sinčići pitaju, nisu li ih očevi zaboravili. Ne, nisu ih zaboravili, nije njihova krivnja što ne mogu doći. Ali se sada počelo pomišljati da više ni jedno dijete ne smije ostati u Finskoj, jer se rat, znajte, ne vodi samo na granici nego posvuda, svagdje se može umrijeti, a djeca naprotiv ne smiju umrijeti, umrlo ih je već mnogo u ovom ratu. Pa zato malo po malo sva ova djeca odlaze u Švedsku, gdje za sada nema rata. Putuju s vlakom, a jer je put s vlakom veoma dug, odlaze i s aeroplanom.

Baš su ovih posljednjih dana počeli odlaziti „dječji aeroplani" i upravo jutros sam vidio kako je krenuo jedan sa 15 djece, 15 od 351, koliko ih je ostavljalo zemlju lepršajući na prozorčićima finske i švedske zastavice. Jer djeca ne smiju umrijeti. Ona su sutrašnja Finska, pa ako može umrijeti današnja Finska, ona sutrašnja ne, nesmije umrijeti.

A onda vidite, kada umre jedno dijete nije to isto kao kad umre odrastao čovjek. Odraslih mrtvih sam vidio mnogo, jer je moje zanimanje vrlo tužno i uvijek shvaćam zašto su umrli. Ali kad vidim dijete, poput onoga koje sam jednog dana slučajno pobrao na cesti poslije bombardiranja omotano u vuneni šal plavokoso i modrih očiju (sličilo je anđelu, već je bilo anđeo), onda zbilja više ništa ne razumijem nego da ste se vi rodili u sretnoj zemlji i neka Bog prosvijetli onoga, koji je vodi.

Helsinki, 14 veljače

Danas sam vidio jednog finskog časnika, koji se je vratio s Karelijske prevlake, gdje je novinarima strogo zabranjeno lično prisustvovati. Kod toga sam časnika prije mjesec i po dana bio gostom; on se je tada nalazio na čelu jednog lijepog pješadijskog odreda. Prije nego je zaspao, (jer ovaj je časnik došao u Helsinki gotovo isključivo da spava) rekao mi je:

„Sovjetski napadaj na naše položaje kod Summe započeo je prije nekih 15 dana i isprva nije imao ozbiljan karakter. Ja sam se nalazio u Viipuriu, u misiji kod jednog Zapovjedništva, kada mi je stigao nalog da se vratim u odjeljak. Taj nalog mi je dao jedan pukovnik, koji je smiješeći se nadodao: — ponovno će postati vruće na onim stranama, — a to je uobičajeni izraz kada on hoće kazati da neprijatelj sprema jedan od svojih napadaja. Na temelju serije činjenica, koje sam ja uglavio, a koje vam ne mogu ponoviti, u stanju sam kazati vam, da naše zapovjedništvo očekuje ponovno poduzimanje akcija, ali sličnih onima, kakove su Rusi do sada poduzimali u svrhu trošenja vlastitih snaga, a ne pravu pravcatu ofenzivu, do koje je uostalom došlo tek ovih posljednjih dana.

„Kad sam došao u odjeljak, našao sam dvojicu od svojih vojnika teško ranjene krhotinama granata, dok su nastupili stražarsku službu. Neke od tih granata od 105 i 75 pale su i na „Fiffhaus", ali koja je izdržala zahvaljujući načinu izgradnje i materijalu, od kojeg je bila sačinjena. Mogli smo utvrditi, da su neprijateljske baterije znatno bile napredovale i dok su srednje poljske tukle naše pret-

straže, teške su pročišćavale pozadinu, onemogućujući u njoj svako kretanje. Noć od 2 na 3 bila je posljednja relativno mirna. Nešto prije zore artiljerija je postala opet snažna, a jer nisu slijedili napadaji pješadije, smanjio sam stražu od četiri na dva čovjeka u prvim redovima šanaca, da bih uklonio ciljeve artiljeriji, a i zbog studeni, koja je pokazivala 30 stupanja ispod ništice. Jedan od ta dva čovjeka mi je telefonirao svako pola sata da mi javi novosti. Ja sam zatim telefonirao Zapovjednišvu bataljona, podnoseći mu izvještaj.

„Moj major mi je kazao da ćemo se za taj dan morati zadovoljiti svojim zalihama, jer je opskrba za nas bila pala žrtvom jedne granate. Malo nakon toga me je on sam nazvao, da me upita jesam li baš siguran da ne dolazi do napadaja pješadije. Odgovorio sam, da sam posve siguran, ali da ću se na svaki način poći o tome i lično osvjedočiti. Bombardiranje artiljerije bilo je na tome mjestu veoma žestoko. Dok sam se spremao izići, jedan od mojih ljudi na straži doslovce se je skotrljao po stepenicama u zaklonište. Bio je sav krvav i gotovo pri izdisaju. Ali je ipak smogao snage da kaže, da se neprijateljska pješadija sprema na napadaj. Jedva smo imali vremena izići. Drugi čovjek sa straže je bio ubijen od rasprsnuća iste granate, koja je bila ranila druga i prekinula telefonsku žicu.

Rusi su se nalazili na par koračaja, ali ih na sreću nisu pratila oklopljena kola. Istovremeno smo stupili u protunapadaj puškama i s bodežima. Rusa nije bilo mnogo, ali su se dobro branili i nisu napustili pokušaj da zauzmu naš položaj, nego tek nakon okršaja prsa o prsa, koji je trajao pola sata. Kroz to je vrijeme njihova artiljerija i dalje pucala na prijatelje i neprijatelje i jedna

je granata ubila tri sovjetska vojnika i dva Finca, među kojima i jednog mog podređenog časnika. Dok su se neprijatelji povlačili, ipak su se pojavila dvoja oklopljena kola, ali je već bilo prekasno, a bila su uostalom i onemogućena od jednog malog topa, što smo ga imali s našega boka. Prije zalaza sunca doživjeli smo još dva napadaja, koja smo uspjeli odbiti.

„Istom pod konac dana, koji nam je izgledao veoma naporan, samo zato jer nismo bili u stanju predvidjeti buduće događaje, imao sam 12 ljudi izvan boja. Ujedno sam bio saznao, da se je cijeli sektor nalazio u pokretu, a to mi je potvrdio i major, kad sam mu preko telefona podnio konačni izvještaj. On mi je kazao, da se je izvukao tek uz cijenu od 12 ljudi i da to znači povoljan rezultat i nadodao, da dadem što je moguće više odmora vojnicima i časnicima.

„To je bio prvi put otkako je počeo rat, da je sovjetska artiljerija cio dan neprestano pucala jednakim ritmom, isto kao što je jutro slijedećega dana bilo prvo, kada su Rusi u zoru navalili s oklopljenim kolima i s oklopljenim saonicama. Ove posljednje su brojnih oblika, ali najviše se upotrebljava neka vrst četvropregnih dvokolica bez krova i s oklopom s prednje i sa pobočnih strana, a koje su iznutra opskrbljene jednim laganim i jednim teškim mitraljezom. One nisu novost, jer ih posjeduje i naša vojska, ali ih ne upotrebljava s obzirom na svoju isključivo obrambenu taktiku i jer se takove saonice na zavojima i kad naiđu na zapreke lako prevrću.

„Vidjeli smo i dvomotorne bombardere za vrijeme pješadijskoga napadaja, ali su se oni toga dana ograničili da istresu svoje metke u pozadinu i da se brane od na-

ših lovaca, koji su uzletjeli u priličnom broju. Bombardiranje uz suradnju pješadije naših pomaknutih položaja započelo je sutradan. Pješadijski napadaj vršen je u velikim množinama u indijanskom redu, a bombardiranje s male udaljenosti i bez velikog izbora između prijateljskih i neprijateljskih četa.

Dana 9 sam vidio čitav jedan ruski odjel od stotinjak ljudi u napadaju, kako su ga pogodile dvije velike sovjetske bombe. Ali od dana 4 već nismo imali počinka ni po danu ni po noći. Od toga časa nismo više mogli napustiti šanac i mjesto da držimo stražu, morali smo se ograničiti na odmaranje. Slao sam ljude spavati po četiri na jedanput i samo na dva sata. Časnici su stiskali oči, kad im se za to pružila prilika, na otvorenom, između jednog i drugog vala neprijateljskih napadaja i pod neprekidnom artiljerijskom pucnjavom.

„Ti su valovi 6, 7 i 8 bili tako jaki, da su pojedini neprijateljski vojnici, preživjevši usprkos našoj vatri, navaljivali na nas prsa o prsa i morali smo ih bodežima dotući.

‚Ja sam tu ostao sve do 12; nisam više imao časnika, ali je došlo nekoliko novih vojnika, koji su nadomjestili umrle. Uvjeravam vas da pred našim položajima nije bilo ni pedlja zemlje, na kojoj ne bi ležali mrtvi i ranjeni. Ti su ranjenici preko noći jaukali, ali mi smo imali nalog da ne izlažemo životnoj opasnosti svoje ljude, da bi spašavali ranjenike. Po danu pak oklopljena kola nisu pazila kuda prolaze i tako su mnogi ranjenici bili zgječeni. Oklopljena kola su nadolazila i noću, dok su nas s bokova zasljepljivale veoma jake rasvjetne rakete.

„Te su rakete ujedno osvjetljivale i teren padobrancima, koji su se u velikom broju spuštali u pozadinu. Bili su to Karelci, koji su poznavali finski jezik i koji su se prikazivali kao ljudi naše zemlje. Četvoricu su od njih ulovili, jer su ušli u jednu kavanu, a kako nije bilo šećera, oni su iz džepova izvadili šećerne pločice, kakove se upotrebljavaju u Rusiji i velike poput čokoladnih pločica. Tako su bili otkriveni i uapšeni.

Mogu vam kazati, da je i inače cijeli položaj na presvlaci veoma težak; ali ako i izgubimo koju poziciju, sovjeti neće proći. To nas stoji mnogo, razumije se, ali takav je rat.

Helsinki, 15 veljače

Malo što imam nadodati službenim izvještajima, koji se odnose na veliku bitku kod Summe. Suglasno je mišljenje svih vojničkih krugova, da je ta bitka za Ruse bila zabluda i ma koliko stvar mogla izgledati neozbiljna, čini se da je temelj toj zabludi bila želja Vorošilova da na dostojan način proslavi godišnjicu Crvene armije.

Bitka nije svršila, ali koliko sam mogao shvatiti, žestina joj polako popušta. Već dvije noći neprijatelj ne poduzimlje pješadijske napadaje, a artiljerija, koja je doduše veoma aktivna, nije dalje tukla rekorde od prijašnjih dana. Sovjetski neuspjeh, ako je prognoza o skorom prestanku ispravna, nije potpun, ali skoro. Druga od četiri Mannerheimove linije hrabro se oduprla, a finska vojska pa i sa svojim slabim mogućnostima obnove, divno je izdržala.

Čini se da je strateški cilj neprijatelja zaokruženje Koivistoa, čije su obalne baterije veoma štetne po svako rusko napredovanje. Protiv njih su zaista sve od početka rata sovjeti ciljali s morske i s kopnene strane i iz zraka. Ali ni ovog puta cilj nije postignut.

Bitka je dosegla svoj vrhunac dana 11. U tu je svrhu bilo upotrebljeno sedam ruskih divizija, od četrdeset, koliko ih je u taj čas Mereskov imao pod oružjem, nakon dobivenih pojačanja, koji su podigli efektive na blizu tri stotine hiljada ljudi. Osam stotina upaljivih bomba i sedam stotina oklopljenih kola poduprli su napadaj pješadije, koji se naročito razvio duž željezničke pruge Viipuri —Lenjingrad. Tu je, u visini Summe, u krugu od jednoga kilometra, u dvadeset i četiri sata palo sedamdeset hiljada granata.

U večer dana 11 položaj je bio veoma kritičan za Fince, koji su preko noći napustili neke položaje. Te su zauzeli sovjeti dana 12, jedini dan kada su napadači polučili neki uspjeh. Svi su finski vojnički krugovi složni u tome, da je i ovoga puta akcijom rukovodio Mereskov, a ne Vorošilov, koji joj je samo bio inspiratorom.

On nije pokazao nikakvih osobitih taktičkih novosti u bitci ni po sretstvima, što ih je u njoj upotrebio, ni po držanju četa. Jedina novost bila je u grdosijskim kolima od sedamdeset tona, za koja se čini da iznose samo pedeset tona, a koja su građena po istom tipu kao i francuska kola, o kojima se je mnogo govorilo, a koja su dala više prava svojim kritičarima nego svojim hvaliteljima. Vojska je pak još jednom istakla svoje vrline i mane, po kojima je već na glasu: odlično naoružanje, diskretna oprema,

nikakva disciplina u pucnjavi, velika odvažnost i nikakovo razvijanje redova.

Još su jednom sovjeti navalili u masama, po čemu oni, ma kazao tko što hoće, uvijek ispadaju kao najlošija vojska. Artiljerija se je istakla više po količini nego po kakvoći pogodaka. Računa se, da se trideset posto sovjetskih gubitaka, koji u svemu do sada premašuju šezdeset ili sedamdeset hiljada ljudi, ima pripisati njihovoj vlastitoj artiljeriji i zračnom bombardiranju, izvršenom u šumama od prijateljske aviacije. Ova posljednja je uvijek prošla lošije u borbi s finskim lovcima.

O Fincima je suvišno nizati pohvale. U ovoj bitci, u kojoj su se po efektivima našli pred neprijateljem u omjeru jedan naprama deset, a po naoružanju u omjeru jedan naprama dvadeset, oni su se po suglasnom sudu svih stranih posmatrača iskazali kao najhrabriji vojnici na svijetu. Ali čitav je narod dostojan njih i njihovih vođa. Ni na čas, pa niti u najkritičnijim časovima, nije posumnjao u ishod ove bitke i rata uopće. Optimističan je bez oholosti i bez oduševljenja. Nešto malo oduševljenja je pokazao, ali malo i samo jedan put: kada mu je službeni izvještaj saopćio da se vojnici bore s karakterističnim narodnim bodežem, zvanim „puukko". To im se mnogo dopalo i Finci su tu činjenicu međusobno raspravljali s nekim plahim ponosom. Danas mi je časnik, kome dugujem zahvalnost za neke od ovih malobrojnih informacija i koji se je upravo vratio iz Summe, gdje je izgubio dva brata, mirno objasnio čitav plan organizacije Olimpijade, koja će se po završetku rata održati u Helsinkiu, gdje se mirno za tu priredbu izgrađuje sve što je potrebno. A njegova je majka, kraj sve svoje tuge nad gubitkom dvaju sinova, koji

su poginuli u tri dana, povlađujući kimala glavom, prepunom bijele kose i mramorne nepomičnosti.

Helsinki, 17 veljače

Kad sam prošle noći izišao iz Helsinka malo sam toga vidio, jer sam malo kilometara mogao prevaliti u pravcu prevlake, „ubi sunt leones". Malo sam opet čuo od časnika, s kojima sam bio u vezi. Evo ukratko što sam vidio i čuo: sovjetima je trebalo 17 dana borbe i 80.000 lješina da uzmognu napredovati 9 kilometara. Sada im stoji neposredno na raspolaganje, da bi pokrili 21 kilometar, koliko ih dijeli od Viipuria, nešto malo više od 200.000 ljudi, koji su svi zauzeti u akciji na obalama Finskog zaliva i na onima Ladoškog jezera. Jer oni su prije dva dana počeli primjenjivati novu taktiku, koja se sastoji u istovremenoj navali na cijeloj fronti. Sve do prekjučer su napadali po sektorima, koncentrirajući u ovoj posljednjoj prilici svoje napore na Summu. Tako su nastajale vrećaste formacije, za čije su se uništavanje Finci bili specijalizirali. S bokova su se zavlačili za leđa prethodnicama i minirali teren iza leđa. Kad bi ih tako izolirali, vršili bi na nje protunapadaje. Jedne od prošlih večeri se je napadaj na Summu bio počeo po malo smirivati. Držalo se da je bitka pri kraju. No pri kraju je naprotiv bio taktički sistem, koji sam gore spomenuo. Čitava fronta sve do Taipale stavila se u pokret da bi se onemogućilo ugroženje s bokova. Stupilo je u akciju ne više 7 nego 14 divizija, tojest svih tristo hiljada ljudi, uračunavši i one u pričuvi. Koliko se čini, nova je taktika pogodovala Rusima protiv

kojih finski protunapadaji nisu više ništa mogli postići. Vrlo je teška bila po posljedicama za branitelje sovjetska artiljerijska paljba na dvije vojske,koje su se borile prsa o prsa.

Položaj je bez dvojbe dramatičan. Evo samo jedne pojedinosti, koja će vam ga objasniti: dan paljbe svakog finskog vojnika sačinjava 125 naboja sa kategoričkim nalogom da ih smije ispucati do 120 i da pod svaku cijenu ima uštediti posljednjih pet. Vidio sam nekoliko ranjenika na povratku s fronte i među njima i vrlo teških. Svaki se od njih protivio da prvi primi kirurgovu pomoć i protestirao da je ta pomoć hitnije potrebna drugovima. Na nedvojben sam način mogao ustanoviti, da su Rusi upotrebljavali i eksplozivne naboje.

Što je zapravo bitka na prevlaci? To je bitka do iskrvarenja. Sovjetski cilj se ne sastoji u zauzeću jednog određenog utvrđenog položaja, iza kojeg se nalazi drugi utvrđeni položaj, nego potpuno uništenje finskog ljudskog materijala. Eto zašto je ovdje osobito bolno odjeknula vijest da finska vlada nije dozvolila upućivanje pojačanja u ljudskomu materijalu.

Helsinki, 18 veljače

Eto kako mi je jedan finski visoki časnik objasnio sadašnji vojnički položaj na prevlaci nakon velike sovjetske ofenzive: Rusi su na dva mjesta bili bacili svoje snage, u pravcu Summe i u pravcu Muole. Na prvom mjestu je navala počela pod konac mjeseca, a kako se čini imala je isprva za cilj razbijanje finskih obranbenih položaja, ra-

spoređenih na razmake duž obale sve do Makslahtia, koje su bile zaštićivane od baterija iz Koivistoa. Nesavladivi otpor, što su ga napadačima pružile finske čete, raspoređene na sjever od jezera Kuolema, a poduprte od mornaričkih topova iz Koivistoa, prisililo je sovjete da skrenu prema istoku.

Sav njihov pritisak, koji je bio strahovit, počeo se je koncentrirati na Summu, oko koje su se vodili bojevi kroz pet dana. Ovo selo, potpuno uništeno i napušteno, zauzeo je neprijatelj tek 8. Njegov pad je neminovno doveo do sloma čitavog utvrdnog sistema između željezničke pruge i ceste prema mjestu Kämärä.

Kämärä je zaista bilo ispražnjeno dana 10, ali je uspjeh bio samo djelomičan i njegovo daljnje iskorišćavanje bilo je postalo opasno zbog finskih brana, koje su bile preostale u pobočnim sektorima od onoga kod Summe, a koji su sačinjavali stalnu opasnost na ruskim bokovima. Prema tome je u Kämärä zapela akcija, koja je u idealnom smislu bila mogla napredovati sve do Viipuria.

To se dogodilo u noći od utorka na srijedu. Finci su se bili povukli na jednu drugu obranbenu liniju. Jedan njihov slabi pokušaj upadanja s bokova, da bi minirali teren iza leđa neprijateljskim prethodnicama i izolirali ih od pozadine, bio je osujećen. Ali da bi predusreli svaku mogućnost iznenađenja u tome smislu, u srijedu u jutro je započela akcija na desnom sektoru, a to je šumoviti četverokut, zatvoren među jezerima Muola, Ayräpää, Ysk i Tarvi. Najjača finska brana se nalazila na prevlaci između jezera Ayräpää, i Muola, a naslanjala se je najviše na selo Kangaspelto.

Oko ovog položaja su se odigrali nakrvaviji bojevi cijele bitke. Prevlaka je široka jedva pet kilometara, a prolaz preko zaleđenih jezera je bio onemogućen mitraljeskom pucnjavom. Dok su sovjeti sa čela napadali na prevlaci, istovremeno su vršili zaokruživanje Muole, a taj im je pothvat omogućivalo zauzeće Kämäräa. Iz Kangaspelta nije im nikad pošlo za rukom preći na prevlaku. Prešli su naprotiv preko Kämäräa i Oinale. Branitelji prevlake su tada morali napustiti položaje i povući se.

Od toga časa je akcija počela slabiti i po nekim se elementima pričinjalo da je za sada iscrpljena. U geometrijskom nacrtu ona je pretvorena u novu sovjetsku frontu u obliku trokuta, kojem je Kämärä vrh, a Muola i Summa baze. Od te baze prema istoku fronta se proteže sve do Taipale na Ladoškom jezeru u gotovo vodoravnom pravcu, što isključuje ugrožavanje boka s te strane, čega su se bojali. Ali zato ostaje izložen lijevi bok od mjesta Muurila prema gore. Sa strateškoga gledišta najteža posljedica ove ofenzive bila je za Fince gubitak „četverokuta jezera", na koji se oslanjala njihova defenzivna brana, a koji su imali pretstavljati veliku ulogu kada se na proljeće okopni led. Tomu treba nadodati gubitak u ljudima, koji je u osamnaest dana potrostručio broj gubitaka, pretrpljenih u prva dva mjeseca rata.

Uništenje 18 sovjetske divizije, dovršeno od Finaca kod Syskyjärvia (sjeveroistočno od Ladoškog jezera), prema izravnim vijestima, koje su u kasno poslije podne stigle s toga sektora, okrunilo je „dugi rad trošenja", vršen s neprekidnom ustrajnošću malobrojnih probranih odreda u vremenu, koje im je za to bilo određeno. Pretpostavlja se da je takav uspjeh, koji se je bio ukazao prije tri dana,

a tek danas materijalno postignut, omogućio maršalu Mannerheimu da pomakne neke pričuve, kako bi pojačao efektive nove finske otporne linije na Karelijskoj prevlaci.

Toj su sovjetskoj diviziji zaista bila doznačena dopunbena sretstva u ljudstvu i materijalu, jer joj je bio povjeren vrlo važan zadatak u stateškoj akciji, poduzetoj sa strane sovjetskoga Zapovjedništva prošloga tjedna i to baš zadatak da navali s dna, da bi s obratne strane zahvatila Mannerheimovu liniju, dok je ova s prednje strane bila napadnuta s golemim prodornim masama. Nova pobjeda, o kojoj konačno javlja večerašnji službeni izvještaj, znači po sudu vojničkih promatrača za Ruse gubitak od najmanje 20.000 ljudi i količine različitoga materijala, veće nego što je ona, koja se organski nalazi u sklopu jedne divizije. Ali joj je još više udaraca zadao manevar uklještavanja, što ga je bilo zamislilo neprijateljsko zapovjedništvo.

Helsinki, 19 veljače

Prije tri dana su vijesti iz upućenog izvora tvrdile, da se sovjetski napadaj stišava. Na večer istoga dana je službeni izvještaj objavio, da je nastavljen podvostručenom snagom. Jučer je položaj izgledao očajan, i Mannerheimov je proglas kod svakoga pojačavao to uvjerenje. Saopćenje koje se odnosi na dan od subote, govori o pojačanom ritmu bitke. To je stoga, što saopćenja javljaju činjenice potpuno tačno, ali s mnogo zakašnjenja. Proširivanje operacija na cijeloj fronti prevlake, o čemu smo danas primili vijest, staro je tri dana.

Sovjetski su uspjesi započeli dana 12, a završili 14 uslijed djelomičnog povlačenja finskih četa na dan 11 s nekih položaja druge Mannerheimove linije. Najveća dubljina sovjeskog napredovanja iznaša devet kilometara. Kao jedinu novost može se zabilježiti pojavu jednog naročitog topa, kalibra 150, s projektilima visoke eksplozivnosti, koji su bili od katastrofalnog učinka za finsku obranu. Nije nam poznato znači li ova sadašnja stanka pauzu ili konac.

Izviđajima je zapažena velika užurbanost u neprijateljskoj pozadini, pokreti ljudstva i materijala, nikakvo uklanjanje ranjenika, koje nisu ni pokupili. Ako je to konac ofenzive, nalazimo se pred jednim novim sovjetskim neuspjehom, ako je pak pauza, partija ima još da se odigra, ali je finska otporna snaga grubo kompromitirana u ovih osamnaest dana neprestane bitke. Takozvane bitke, jer je dobri poznavači vojničke tehnike ne smatraju takovom.

„Taktika mesara", tako oni označuju postupak Rusa. A to su časnici, koji na grudima nose odlikovanja, zaslužena u bojevima, koji nisu baš bili ženske tučnjave. Da bi se dobila neka slika o tome, kakovo je zapravo bilo to mrcvarenje, evo nekoliko epizoda od mnogih: Kod Kämärä su Rusi uspjeli pod kišom granata, nastupajući u valovima jedan za drugim, prodrijeti u sistem šanaca, u kojem se je borba nastavila svom žestinom prsa o prsa. Iako su bili tri puta nadmoćniji, napadači nisu uspjeli svladati branitelje. Jedna teška kola doprla su na par koraka od boka i odapela dva metka od 75, pobivši one, koji su preostali, prijatelje i neprijatelje.

Napredujući kod Summe, sovjeti su 12. naišli na jednom napuštenom položaju u nekom „fifhausu" jednog

časnika i pet finskih vojnika teško ranjene, koji nisu htjeli da ih drugovi odstrane, jer su osjećali da su pri kraju života. No usprkos tomu su se ušančili na dnu zakloništa i sada ga revolverima brane od napadača. Ovi pak posljednji pritišćući odostrag, napunjaju sklonište živima i mrtvima. Rusi, koji se nalaze u stražnjim redovima, plješću i kliču: „Zauzeli smo položaj!"

Dana 14 su se na istom sektoru po prvi put pojavila oklopljena kola od 50 tona. Iznenađenje je proizvelo katastrofalni učinak, jer je mali obični top bio nemoćan pred oklopom grdosije. Na brzinu se dovuklo jedan komad od 75 koji je počeo pucati s udaljenosti od par stotina metara i učinio nepokretnim tu vrst oklopljenog vlaka. Ali Rusi su očito bili dobili nalog da ga ni pod koju cijenu ne prepuste neprijatelju, jer su se oko grdosije počeli odjednom okupljati poput bumbara odredi do odreda sovjetskih vojnika, koji su ga pokušavali odvući pomoću užeta. Bila je to sjajna prilika za Fince, koji su stali pucati u gomilu istodobno iz pušaka, mitraljeza i topova.

Na stotine lješina se je ovdje nagomilalo u malo minuta, ali su Rusi bacali na teren bataljune jedan za drugim. Konačno su dojurila i dva poljska topa, pa su bez predobjave i bez naloga za povlačenje vojnika s nekoliko metaka pretvorili u kašu i njih i kola (koja su kasnije krivo prikazana kao tip od 70 tona).

Bitka je puna takovih epizoda i ja ih iznosim ne zato što bih volio anegdote, nego da bih osvijetlio veoma lošu akciju Zapovjedništava. Svakom generalu, koji ne vodi računa o razmjeru između uspjeha i gubitaka postaje njegov zadatak veoma složen, ali u jednoj vojsci, gdje se o tom razmjeru vodi računa, takovog bi generala strijeljali.

Rusi pak, koji su u strijeljanju generala pokazali osobitu smjelost, do skrajnosti su tolerantni u slučajevima kao što je ovaj. Bilo je odreda, koji su pretrpjeli 70 posto gubitaka. Zapovjedništvo jedne velike jedinice bilo je zasuto pod zemlju od bomba prijateljske aviacije. Ali Rusi računaju samo s protivničkim mrtvima, koji bi, ako se ne uzmu u obzir sovjetski gubitci, mogli izgledati i vrlo brojni.

Kappa (Istočna Finska), 20 veljače

Sinoćnji službeni izvještaj ne samo što objavljuje jednu dobivenu bitku, nego iznaša i zbroj akcija, koje su u tečaju skoro dva mjeseca. Broj poginulih sovjetskih vojnika je ukupni iznos toga zbroja, čiji se faktori nalaze raštrkani u biltenima posljednjih dana. Da vidimo ukratko, kako su se stvari razvijale: koncem prosinca su se tri ruske divizije pojavile na finskom zemljištu sjeveroistočno od Ladoškog jezera; jedna se je, 146, napredujući cestom od Salmija uz rub jezera, približila Pitkäranti: druga jedna, 168, pomakla se iz Tulemajärvija do mjesta Uomaa; treća, 18, je iz Suojärvija doprla do Loimole duž željezničke pruge i odatle se spustila prema jugu.

Ove su tri divizije imale kao neposredni cilj Kitelä, odakle su onda trebale zajedno nastupati na Sortavalu, koja im je bila konačni cilj. U prvim etapama nisu nailazili na otpor, nego samo sa strane odreda pograničnih straža, koje su ipak zavukle napredovanje i nanijele znatne gubitke neprijateljskim kolonama, koje su bile preopterećene oružjem i prtljagom i nedavnim snijegom prisiljene da se ne udaljuju od ceste.

Glavna finska obrana se je oslanjala na slabe snage, ali na jake linije ispred Kitelä. Da je Kitelä pala, bilo bi došlo do spajanja triju sovjetskih divizija s vjerojatno katastrofalnim posljedicama po ishod cijelog rata. Ali Kitelä nije pala. Rusi uostalom kraj svoga uobičajenog nedostatka koordinacije nikad nisu uspjeli da je istovremeno napadnu s tri pravca kretanja. Oni su kroz par tjedana tvrdokorno bacali gomile ljudi i oklopljenih kola na jake obrambene linije. Oko polovice siječnja su promijenili taktiku i htjeli su početi primjenjivati onu neprijateljsku, pomoću skijaških bataljuna, koje su bili dobili kao pojačanja.

Ali ti bataljuni nisu nikada stigli na odredište. Tri puta brže finske ophodnje (ruski skijaš prve kategorije odgovara onom treće kategorije Finske) dočekali su ih u zasjedi i pobili jednoga po jednoga. Od toga časa inicijativa prelazi na branitelje, koji su uostalom već od početka bili otkinuli sovjete od njihovih uporišta. Ali to je inicijativa koju mnogo otešćava oskudica u efektivima, koja Fincima ne omogućuje zatvoriti krug oko svih triju neprijateljskih divizija. Manevar je dakle otpočeo gubitcima 18 i 164 divizije, dok je 168., od koje su se mnogi odredi bili pomiješali s 18. između Uomaa i Syskyjärvija, izmakla tom tužnom udesu obzirom na svoj središnji položaj, po kojem je ona najbliža bazama i koji joj štiti bokove.

Protiv 18. nije bio poduzet nikakav frontalni napadaj. Zona, u kojoj su njene čete operirale, sva je ispresijecana jezerima i šumama. Finci su napadali isključivo na bokove s odredima skijaša, s laganom artiljerijom i transportima na saonicama. Poveli su jedan mirni rat, sav od lukavština

i trikova, uvlačeći se u neprijateljske redove i razbijajući im jedinstvenost a na to su protivnici isprva reagirali bijesno s masovnim napadajima, koje su veoma mnogo ometali veličina i težina njihovog vlastitog naoružanja. A kasnije su prestati reagirati i prepustili neka sve ide svojim tokom.

Slijedilo je rasparčavanje, o kojem sam javio u svoje vrijeme. Skupine od malo desetaka, od malo stotina ljudi, kad su se našle osamljene, iskopale su rupe u snijegu da se zaštite, ali o tome prepuštam riječ zarobljenom sovjetskom kapetanu, kojeg sam došao vidjeti kao i još mnoge njegove drugove u zarobljeničkom koncentracionom logoru u Kappi:

„Poznato vam je da naša četa nema šatora i zato smo se morali uvući u snijeg. Ja i moja satnija, jer više nismo znali gdje nam se nalazi ostatak bataljuna, zadovoljili smo se isprva s jednom jamom, nadajući se da bi se u međuvremenu moglo dogoditi nešto, da bi nas oslobodilo te nevolje. Nakon par dana, kad smo vidjeli da se ništa ne događa i da studen postaje sve jača (nalazili smo se oko 30 stupnja ispod ništice), odlučili smo sagraditi zaklone pomoću balvana. Ali je za balvane trebalo drva, a nitko nije htio ići po njih, jer iako Fince nismo nigdje vidjeli, čim bi koji od naših uzdigao glavu, pogađala ga je kugla. Tako sam po drva morao poći ja sam noću s nekoliko odvažnijih drugova i doskora smo imali zaklonište, u kojem smo s jednom peći i s nešto zaliha mogli još neko vrijeme živjeti.

„Ali naši odjeli nemaju peći, a što se tiče zaliha, nismo u 20 dana, koliko smo se unutra nalazili, imali nego 250 grama kruha. Zatim smo pojeli konje. Sve smo ih pojeli, a držim da su i drugi odredi učinili isto. S glađu je

rasla i studen, a da se od nje obranimo, polazili smo noću, iako me to stajalo polovice satnije, po drva, koja smo kasnije u zakloništu palili. Od toga je nastao dim, koji nas je gušio. Vidite li ovog vojnika? On je kroz deset dana, kad su nas Finci zarobili, ostao slijep od dima. Bilo je to upravo životinjski i od dima smo izgledali tako, da jedan drugog nismo prepoznavali.

„Dva ili tri puta smo čuli zujanje aeroplana nad našim glavama, a jer smo se nalazili u šumi, jedan jedini put nam je uspjelo ustanoviti položaje i ishoditi da nam dobace na dohvat ruku pakete. Te sam pakete morao od svojih vojnika braniti s revolverom u ruci, a kasnije, kad sam ih otvorio, u njima je bila polovica propagandističkih novina. Svaki drugi put je roba, namijenjena nama, padala Fincima na glave, jer su oni oponašali našu signalizaciju. Na kraju smo se predali; od mojih 200 ljudi preostalo ih mi je 48".

Viših časnika nije bilo među zarobljenicima; od majora na više čini se da su se svi ubili osim jednog pukovnika, zapovjednika 37 pukovnije, koji je potražio smrt i našao je pojurivši sam na Fince sa slikom cara u ruci.

Akcija, koja se nije nikad pretvorila u bitku, jer je za tu Fincima trebalo pojačanja sa sjevera, koja nisu mogla stići, nije svršila: 18.000 mrtvih to je prvi broj, koji je javljen, a koji će se povećati skorih dana, kada budu uništene skupine, koje su se ukopale u snijeg. Među tim skupinama je jedna na nekom brežuljku, gdje su okupljeni neki viši časnici, sve od reda politički komesari bivše divizije. Oni se ogorčene brane, a Finci koji nemaju ljudi da se s njima razmeću, ograničili su se na to, da ih čuvaju. Kažu mi, da je također zarobljena i zastava te jedinice,

koja se je zvala Jaroslav i da je na njoj uslikan kao simbol Jaroslava (ruskoga grada) srp i čekić, iz kojih izvire bodež i na nj su nasađene baltičke države i Skandinavija sve do norveških obala.

Ali meni nije uspjelo vidjeti tu zastavu.

Helsinki, 22 veljače

Sinoć se pronio glas da je Koivisto pao. Bila je to vijest iz sovjetskoga vrela, koju su Finci opovrgli. Između Rusa, koji su tvrdili da je pao i Finaca, koji su govorili da nije, ja sam bez oklijevanja povjerovao Fincima koje nikad nisam ulovio u laži. I danas znadem da sam imao pravo. S time nije rečeno da se to ne može dogoditi svakoga časa.

Koivisto je strjelica u slabinama sovjetskog napredovanja, koje je u svojoj akciji protiv Viipuria moralo krenuti u okrugu i izabrati duži put, onaj koji vodi u Kämärä i do jezerskoga četverokuta. S lijeve i desne strane smjera, u kojem je vojska napredovala, to jest od Finskog zaliva do Ladoškoga jezera, finska se je obrana bila učvrstila na četiri točke: Koilosti, Četverokup, Siviniemi na prevlaci između Vuoksia i Suvantoa, te Taipale.

Dva su mjeseca Rusi razbijali glave o prvi od ta četiri stupa, preko kojeg je prolazio najkraći put. Nakon propasti njihove ofenzive oborili su se na drugi, a nakon dva tjedna borbe su konačno prošli: ostavili su ondje 80.000 ljudi, ali su prošli. Koivisto, koji je ostao natrag, i dalje brani bok zapadne izbočine, koju finska obrana pravi na krajnjoj ljevici ruske ofenzive sve do Muurile.

Koivisto nije nešto sasvim određena, nego više stvari zajedno. Arhipelag od tri otoka, morski tjesnac, dugačak dvadeset kilometara, nasuprotni grad i kotar toga grada, gdje su Kaiser i Car proveli jedan dio praznika 1905 ili 1906. U svemu je imao 10.000 stanovnika, 100.000 šuma i nekoliko desetaka topova; topovi i šume su ostali, a stanovnici ne više osim posade, koja brani zonu i jedan Talijan, koji teretnim automobilom vozi od otoka do kopna i obratno, donašajući živežne namirnice i municiju Fincima. Ovaj Talijan je Tršćanin, koji je doselio u Finsku i ondje postao pomorski povjerenik. Kad je buknuo rat, ostao je na svome mjestu, kao dobar Talijan, koji plaća dug zahvalnosti u zemlji, gdje je gostom. To je plaćanje u gotovom, koje se ponavlja iz dana u dan šta više iz noći u noć, kada ovaj dobrovoljac bez uniforme prelazi zaleđeni tjesnac s teretnim automobilom punim projektila, koji je tako težak, da treba juriti najvećom brzinom da se led ne bi provalio.

Jedne noći, dok je obavljao tu službu (desilo se to prije mjesec dana, kad su sovjeti sprijeda navaljivali na otok), vidio je naš čovjek pri sjaju mjesečine kako su se dva padobranca spustila na morsku koru. Zgrabio je pušku i zaustavivši kola stao ih slijediti. Dva su Rusa napala jednog finskog stražara, svukli ga i jedan se od njih obukao u njegovu odoru. Talijan nije dospio na vrijeme spriječiti zločin, ali je na vrijeme kaznio s dva dobro naciljana metka napadača. Zatim je nastavio svoj put.

Jer sovjeti su se, ponavljamo, nekoliko puta ogledali protiv Koivistoa. Onaj rukav dubokoga mora, koji se proteže između arhipelaga i kopna, stoji naprama Kronstadtskom zatonu kao što zaliv Spezie stoji naprama genoveškoj luci .Iz onog se zapovijeda u ovoj.

Mornarički topovi Koivista, od kojih su neki upereni prema moru, drugi prema kopnu, nanijeli su nekoliko neugodnosti Rusima, koji su se i s morske i s kopnene strane protiv njih okomili. Bio sam ondje u prosincu par dana nakon što su „Marat" i „Oktobarska Revolucija" bili došli da ispale 46 topovskih metaka, kojom prilikom su pobili sve ono, što je na svoju nesreću dospjelo pod njihove metke, a to, razumije se, nisu bile kazemate finske artiljerije, nego jele i siromašne drvene kućice ribara. U kazematama su malobrojni odredi pod zapovjedništvom jednog majora gomilali u podzemna skladišta materijal, što ga je za njih dovažao talijanski dobrovoljac. Držim da su to uvijek isti, jer mi je u siječnju, kad sam se vratio u onaj kraj, bilo rečeno da je Pomorsko zapovjedništvo, kako bi nagradilo te hrabre ljude, koji su prisiljeni dva mjeseca voditi takav rat. odredilo da će ih smjeniti. Tada je u Glavni stožer bio stigao gore spomenuti major i upitao kakav je krupni propust učinio on sa svojim ljudima, da bi zaslužio takovu kaznu. I do smjene nije došlo.

„Oni iz Koivistoa" su danas već čuveni u kronici ovoga rata. Sačinjavaju jedinicu sami sa svojim mitraljezima. Nepomični kroz tri mjeseca u svojoj čahuri od cementa i ocjela, odbacili su natrag na hiljade Rusa. Posljednji su napad doživjeli ovih dana. Pješadija je nadolazila u grozdovima na zaleđeno more. Oni iz Koivistoa su ih puštali da se približe sve do na par stotina metara; a tada su im s topovima u nekoliko časaka iskopali iza leđa jamu, probivši ledenu koru, dok su im sprijeda suprotstavili branu unakrsne mitraljeske vatre. Spustila se noć. Sutradan su

našli na ledu tri hiljade smrznutih lješina. I još su ondje, poput mumija, koje izviru iz snijega. Tako je završio posljednji pokušaj, do sada, sovjetske pješadije protiv Koivistoa.

Helsinki, 23 veljača

Od prekjučer do jučer su posljednji stanovnici Viipuria napustili svoj grad. Usprkos žestokim bombardiranjima, pod kojima se grad nalazio već tri mjeseca, ostalo je u njemu nekoliko hiljada građana. Sada, nakon sloma fronte kod Kämärä, svako bi daljnje oklijevanje značilo neku vrst samoubistva. Viipuri nije pao, nisu pale ni sve obrambene brane, koje ga štite s juga, a nije polučen ni veliki uspjeh, s kojim je danas Crvena armija trebala proslaviti svoju XXI godišnjicu. Ali sve to ne smije zastrti stvarnost, koja je dramatična i gorka. Jezgroviti izvještaj nabraja mjesta, oko kojih se vode borbe. Da pojednostavnimo geografiju: sovjeti uz veoma skupu cijenu napreduju prema jugozapadu.

Ofenziva je, kako sam u svoje vrijeme kazao, sačinila trokut, kome je Kämärä tvorio vrh, zašiljen u pravcu Viipuria. Prema diktatu nove taktike, što su je uveli crveni, da bi izbjegli uvlačenjima u bokove i razbijanjima bojnih redova u dubini pomoću miniranja terena, trebalo se je pobrinuti što prije da se otupi oštrica izravnanjem fronte na istok i na zapad. To je učinjeno prilikom posljednjih bojeva. Dva jezera, Ayräpäa na istoku i Yläsomme na zapadu još su pružale potpore braniteljima, koji nisu oklijevali da je iskoriste. Ali pritisak je bio žestok. Svježe

čete — čini se tri divizije — kao da su ovih posljednjih dana bačene sa strane Rusa, dok je Finaca još uvijek isti broj, koliko ih je bilo prije tri tjedna, osim mrtvih, kojih nije malo.

Sovjetsko napredovanje od prevlake Gangaspelto rastvara se u obliku lepeze na desno i na lijevo. Na desno zato, da bi se izbacili i posljednji branitelji s obala jezera Ayräpää i prebacili preko Vuoksia, a na lijevo da bi se tu doprlo do mora i izoliralo cijelu protivničku zapadnu obranu, koja seže do Koivistoa. Kad se jednom postigne taj cilj, fronta će biti izravnana; paralela povučena od Johannesa do Taipale. Johannes je ime, koje ne izgovaram slučajno. Na nj smjera osvajač u ovoj svojoj anabazi. Pad Johannesa znači prekid između Viipuria i Koivistoa. Koivisto je uzalud pokušavao saznati hoće li ga njegovi branitelji napustiti ili neće. Finci koji ratuju štedljivo i preziru lijepe i beskorisne geste, mogli bi naći prikladnijim evakuaciju od bitke, u kojoj položaj omogućuje veću čast mučeništva nego vojničkog zadatka. Ali ako grad ne bude napušten postat će to novi Alcazar i o njemu će se dugo čuti.

Koivisto je, na svaki način, ili njegovo izoliranje, ono što sačinjava pravi strateški uspjeh. Viipuri je paradni uspjeh, ime da se otštampa na čelu „Pravde", stvar za senzaciju. Ovaj grad u voničkom pogledu nije važan. To ne smeta da on bude treći grad Finske po svojoj važnosti nakon Helsinkia i Turkua. Brojio je 80.000 stanovnika, veoma lijepi švedski dvorac iz XIII stoljeća, stare uličice, u kojima su se šćućurili obrtnici i samostani, a u dnu na čarobnoj „esplanadi" „okrugli toranj", časni ostatak jedne stare utvrđenen ograde, koja je sada pretvorena u

restauraciju, čuvenu po svojoj karelijskoj pečenki i po svojim konobaricama, odjevenima u kostim iz doba vladara dinastije Vasa.

Grad koji u srcima Finaca zauzimlje isto mjesto kakovo u srcima Talijana mogu zauzimati Napoli ili Firenze: gradovi kojih se čovjek sjeća, u koje se želi vratiti, gradovi o kojima, ako i ne polazimo u njih, rado mislimo da su ondje i da ih niko ne dira. A Finci naprotiv ovaj svoj Viipuri, koji im je srcu prirastao, iako Rusima ne dozvoljavaju da ga dirnu, ruše ga sebi iza leđa. To jest dovršavaju rušenjem onoga, što su sovjetski bombarderi pukim slučajem još ostavili čitavo. To je gesta, koju ne može shvatiti onaj, koji ne pozna sveti bijes kakvim Finska vodi svoj rat.

Ovaj je narod nezavisan dvadeset godina, a njegova se domovina napatila kroz stoljeća. Ljubi je toliko i tako ljubomorno, da ju je spreman prije uništiti nego je prepustiti tuđinu. To on i čini, trpeći kraj toga, pod krinkom hladnokrvnosti, koja u čovjeku često pobuđuje sumnju, jesu li to uopće ljudska bića.

„Ali jeste li ljudska bića?" pitao sam upravo danas jednoga prijatelja baš iz Viipurija, koji je dolazio iz Viipurija s jednom skupinom bjegunaca, a koji shvaća moje pitanje, jer je mnogo godina živio u Italiji. Nalazili smo se na cesti, padao je snijeg, moj se prijatelj uvlačio u ramena drugi su se bjegunci zaustavljali i pogledavali. Odjednom se je jedan od njih zatrčao prema pločniku i pobrao nešto, što se koprcalo na ledenoj površini. Bio je to na pola uginuo vrapčić. Svi su ostavili svoju prtljagu i potrčali da vide. Vrapčić se je nalazio ondje u ruci čovjeka, koji ga je stiskao neobičnom nježnošću. Odjednom je pokušao poletjeti. Jedva je dosegao do grane jednoga stabalca. . . Svi su počeli raspravljati. Nešto su odlučili, jedan je pošao potražiti ljestve u nekom skladištu preko puta, drugi krletku u obližnjoj kući. Bilo je smiješno gledati ljude od šezdeset i sedamdeset godina, kako love vrapca. Konačno su ga uhitili, ugrijali ga dahom i smjestili ga u krletku, a bili su zadovoljni i vidljivo ganuti. Oni su bez i malo vidljiva ganuća 24 sata prije toga bili potpalili svoje kuće, da ne padnu u ruke sovjetima.

Helsinki, 26 veljače

Bio sam došao u Viipuri da prisustvujem uništenju ovoga grada, kako mi je bilo javljeno i vraćam se iz njega ne da se demantiram, nego da se ispravim. Viipuri nije bio srušen. Sovjetska artiljerija i avijacija su posljednjih dana ubrzali ritam pokolja i stanovnici su u bijegu spasili sve što se nije moglo odvlačiti, a što bi na ovaj ili na onaj način moglo koristiti neprijatelju. Ali do potpunog uništenja nije došlo. Ako je čovjek ušao u prazne kuće, mogao je vidjeti da su malobrojni preostali odlučili iz njih otići u posljednji čas.

Unutra je vladao velik nered: ladice i ormari bili su otvoreni, stolice prevrnute, kreveti raspremljeni. U mnogim je stanovima sve bilo polupano, porazbijano udarcima sjekire. U jednoj sam kuhinji našao zdjelu s krumpirom, koji je bio još topao na pogašenom ognjištu. U drugoj sam jednoj našao pod stolcem skupljenu papigu, koju sam otkrio po tome, što je nešto kriještala na finskom jeziku, što bi u prijevodu otprilike glasilo „Do bijesa Molotov". Tu sam papigu donio u Helsinki.

Prazan je grad pružao turoban izgled. Svakog je časa zajedno s tutnjavom dolijetao projektil topa od 105 i probijao po koji krov. Ali veoma lijepi dan bio je razmjerno miran. Dok sam polazio prema bojnim redovima primijetio sam naprotiv da su ljudi iz okolice bili potpunoma uništili kuće. Kad sam se zaustavio u Zapovjedništvu, gdje sam našao časnika Latinca, kod kojeg sam bio gostom prije par mjeseci, začuo sam kako moskovski radio objavljuje zauzeće Viipurija i došao sam do nekolko korisnih objašnjenja o sadašnjem stanju stvari.

Prije nego dopru do Viipurija, trebat će Rusi probiti još koju finsku obrambenu branu, a to je pothvat, koji iziskuje izvjestan napor. Iako nitko ne umije kazati točno, vjerojatno je da su sovjeti, pošto su svuda u prošloj ofenzivi sijali ljude i materijal, prisiljeni sada obilježivati put da bi svojoj službi dali vremena da nagomila što je potrebno za nov pothvat. Koliko vrijede finske brane, koje još opasuju grad s juga, nisam u stanju točno kazati.

Sigurno je pak — a to mi potvrđuje hiljadu znakova — da su se branitelji prevlake povukli u stare položaje u savršenom redu i da njihov moral nije ni malo pokoleban ruskim napredovanjem. Divio sam se uobičajenoj hladnokrvnosti i ledenoj i šutljivoj odlučnosti časnika i vojnika.

Cijeli jučerašnji dan bio je na ovoj fronti iznimno miran. Nje zablježen nikakav pješadijski napadaj na bojne redove, a i avijacija je djelovala smanjenom žestinom, usprkos kristalnom nebu, kakovo se ukazalo nakon mnogo dana magle i sniježnih vijavica. Prije nego sam stigao u Viipuri, ipak sam mogao prisustvovati kratkotrajnoj zračnoj borbi između dva finska lovca i dva sovjetska bombardera. To se dogodilo u H. i bio sam se prisiljen s kolima

sklonuti u jednu šumu. Nije bilo ni pobjeđenih ni pobjednika. Kad su izbacili nekoliko bomba, sovjetski su avijatičari napustili bojište, praćeni štektanjem mitraljeza. To je bio najsenzacionalniji događaj dana. za koji se držalo da će biti prepun rizika, uzbuđenja i izvanrednih događaja.

Ne, rat nije u ova dva tjedna promijenio ništa na svome obličju; Viipuri, koji je već bio prazan, sada je samo još prazniji nego prije, a mnogim drugim žrtvama pridošle su nove; u bojnim su redovima vojnici isto kao oni, koje sam vidio prvoga dana rata. Samo što ih ima ponešto manje.

Helsinki, 27. veljače

Na povratku iz Viipurija našao sam u Sakkajärviju Talijana iz Koivistoa s drugim bjeguncima iz grada i s otoka u Zalivu. Jesu li to bili svi? Nije mi poznato. Jezgroviti jučerašnji izvještaj kaže: „Naše su čete napustile koivistoske otoke" i nikakvo drugo objašnjenje nije dano o iznenadnom epilogu jednog od najljepših poglavlja povijesti ovoga rata. Glavni junaci šute, uključivši i Tršćana Stefanića. Potražio sam zapovjednika: nije ga bilo. Upitao sam kakovu su sudbinu doživjeli topovi: šutnja. Pitao sam kako se je odvijalo povlačenje: smješkali su se.

Ti vojnici sa mnom postupaju kao što su uvijek postupali sa sovjetskim baterijama, koje su na njih napadale: zatvarajući se u četverokut. Prema tome mi mnoge stvari o Koivistou nisu još poznate. Ono što mi je poznato brzo ću kazati.

Tri su bile najvažnije baterije u Koivistou: ona kod Humoljakija na kopnu jugoistočno od grada, nasuprot Muurili; ona kod Saarempää i ona na otoku Tiuri. A posada, koja im je bila dodijeljena, sastojala se od par stotina obalnih artiljeraca, pod zapovjedništvom jednog dobroćudnog starčića, koji je svoju vlast protezao po cijeloj zoni, pa i na administrativnom i duhovnom polju. Akcija ovih artiljeraca je isprva bila uperena protiv napadaja sa strane mora, koje je cio prosinac bilo bez leda. Dva krstaša i oklopnjača „Oktobarska revolucija" pretrpjeli su štete od preciznih pogodaka tih topova. Zatim se je more sledilo, a sovjetska je mornarica, povukavši se u Kronstadt, prepustila inicijativu vojsci, koja je međutim bila potisnula svoje baterije sve do Muurile.

Od Muurile baterije nisu nikad napredovale. Ona je sačinjavala najkraći put u nastupanju prema Viipuriju i sovjeti su se na nju okomili bez prekida. Osim dva puta redovno su svaki dan na mjesto bili vršeni zračni napadaji. Bataljuni su na juriš bili potiskivani na led, nekoji s kraja na more, drugi iz unutrašnjosti na malo jezero između Tamminiermija i Murile. Ove su pokušaje pratila i potpomagala lagana kola, koja su baterije Koivistoa metodički pokapale, razbijajući im svojim metcima ledenu ploču pod kotačima.

Nekoliko desetina tih kola se potopilo prvih dana borbe poput torpediranih parobroda; čitave hrpe lješina, mumificiranih od studeni, ležale su svuda naokolo. Počelo se onda s padobrancima. U jednu jedinu noć pod konac prosinca spustilo ih se je stotrideset u Saarempää, pa su i oni svi pomrli od metaka ili od studeni. U Koivistou nije bilo ostalo nikoga, pače nije bilo ostalo ništa, jer je sve

bio uništio pljusak olova, koji se je svaki dan obarao na grad s neba i sa zemlje. Ostala je samo posada i gospođa Stefanić, supruga Tršćanina, rođena u tom gradu i članica „Lotta Svärda".

Ona je kao takova priređivala hranu vojnicima s jednakom požrtvovnošću s kakovom je njezin muž svake noći prelazio zaleđeni zaliv sa svojim teretnim automobilom s ugašenim svijetlima, opskrbljujući na taj način branitelje živežem i municijom. Sve je to trajalo do konca siječnja. Prvih dana veljače su sovjetski napadaji na Muurilu postali bjesomučniji i smišljeniji, jer je Mereskov bio ostao vjeran svome starom planu napredovanja uz more. Ponovno su stupili u akciju padobranci, ponovno su nasrnule ljudske gomile, poduprte oklopljenim kolima. Bili su to dani Humaljokija, koji je između 11 i 12 veljače izdržao četrdeset i osam neprekidnih sati napadanja, a odmah nakon toga nalet deset hiljada ljudi. Ali je Humoljoki sa svojim metcima razlomio led iza leđa prethodnica, izolirao ih od glavnog dijela vojske u snopu tekućega mora i ostavio ga ondje da se zaledi.

Sovjeti su nastupali pijani od vodke, a onda, kad bi prestajalo djelovanje vodke, slatko su umirali, jer je smrt od studeni slatka smrt, da čovjek niti ne primijeti kako ga nestaje. Prema onome, što je poznato, uvijek su oni vjerovali da su finski branitelji daleko brojniji nego što su u stvari bili, a možda još ni danas ne znadu da je tolike hiljade lješina, porazbacanih po ledu oko otoka, prouzrokovala pucnjava od svega nekoliko stotina ljudi i malo desetina topova.

Ali je to ujedno bio i epilog obrane, koju je sovjetsko napredovanje prema sjeveru u pravcu Summe dovodilo u

kritičan položaj. Dana 12 nakon posljednjeg dana veoma intenzivne vatre, baterija je dobila nalog da se povuče preko jezera oko otoka. Svi topovi osim onih, koji se nisu dali prenositi, a koji su dignuti u zrak, bili su natovareni na saonice te slijedili šaku ljudi. Jučer je nalog bio proširen na Saarenpää i Tiuri. I odavle su topovi, koji su se dali prenositi, bili odvučeni u saonicama preko noći po zaleđenoj ploči zaliva.

Iako nisam dobio nikakvih pojedinosti, ipak znadem da je napredovanje bilo teško. Desetine i desetine kilometara i ujedanje leda, koji se je pod teretom teških komada mogao prolomiti, a na jednom se je mjestu zaista i prolomio, a na jednom plutajućem otočiću ona osamljena posada, pa su topovi otplovili po jednom rukavu slobodnoga mora, i tek su u zoru mogli ponovno pristati uz ledenu obalu; uz opasnost od neprijatelja, koji je i istoka pokušavao presjeći uzmak i zauzeti otoke u zalivu Viipuria.

I zaista, uzroci napuštanju mjesta Saarempää i Tiuri samo su strateške naravi i samo oni, kako ih večeras prikazuje službeni izvještaj. Posade su imale pričuve i mogle su se opirati. Ali u koju svrhu? Finska se je obrana sada već previše pomakla na sjever, a da bi joj baterije Koivistoa mogle biti od pomoći. Njihov se je zadatak sastojao u tome, da spriječi sovjetsko napredovanje uz more. Taj je zadatak izvršen: napredovanje je opisalo oko njih polukrug i probilo je sebi prolaz više na istok. Odatle se ponovno uputilo prema moru i izbilo nešto iznad Johannesa i nastoječi se domoći otočića u zalivu. Prije nego je svaki izlaz bio zatvoren, finsko je Zapovjedništvo svojim ljudima bilo izdalo nalog da se mjesto isprazni.

Tako je svršio Koivisto, Alcazar zaliva. Stefanić i njegova žena su mi rekli, da su neki ljudi plakali dok su ga napuštali.

Helsinki, 28 veljače

Prema nekim informacijama čini se da se sovjetsko napredovanje prema Viipuriu, mjesto da se zaustavi na nedavno zauzetim položajima, kako bi se odatle pripremio novi napadaj, nastavlja i dalje bez kontinuiteta. Ono bi se imalo razviti s morske strane sa zauzećem malih otoka u zalivu. Očito su se povodom porasta temperature, koji je zabilježen posljednjih dana, Rusi uplašili da će se doskora otopiti led. Takovo bi mišljenje imalo biti potvrđeno viješću — ne znam koliko je ona istinita — da su oni u toku današnjega dana primaknuli obali nekoliko artiljeriskih baterija, odvojenih baš na zaleđenoj površini zaliva, a koje bi imale biti na splavima potisnute prema gradu. Na svaki način je vrlo vjerojatno, štaviše i moguće, da sovjeti smatraju napadaj s morske strane manje težim.

Opovrgnuta mi je naprotiv iz mjerodavnog izvora vijest, po kojoj su Rusi navodno pokušali u masama navaliti na drugu obalu jezera, na onu zapadno od Viipuria, odakle da je stanovništvo pobjeglo. Tu se već prelazi na polje romantičnosti. Istina je naprotiv, da sovjeti i dalje vrše operacije u zaleđu i da je zapadno od Viipuria nekoliko padobranaca palo u ruke Fincima. Ljudi, koji imadu tu slabu stranu, da predviđaju daleke događaje, tvrde da sovjeti neće dozvoliti sebi počinka prije nego zauzmu Viipuri, jer da taj grad oni smatraju političkim ciljem, koji

bi imao poslužiti jednom diplomatskom posredovanju za mir, koje bi poduzele „ dvije daleke prijestolnice". Sve se to šapuće u stranim krugovima, dok se finski za sada suzdržavaju od svakoga komentara i nagađanja.

Da se vratimo na solidan teren činjenica, finsko Zapovjedništvo, koliko mi je poznato, brani zubima svoje položaje. Svijesno opasnosti neprijateljskog napredovanja po zaleđenom moru, s otoka na otok, ono se je pobrinulo da sa svojim „dinamiterosima„ probije led oko tih otoka nasuprot gradu i da bombardira one, koji su već pali u ruske ruke, kao Ravansaari, za koji vele da se na nj odnosi rečenica večerašnjeg izvještaja „vojnički cilj u Finskom zalivu i na njegovim obalama."

Danas je društvo za obranu od napadaja iz zraka poduzelo inicijativu, da organizira „Dan vjere", po uzoru onog talijanskog. U svrhu nabave lovačkih aparata svatko će darovati domovini svoj vjenčani ili zaručni prsten. U zamjenu će dobiti jedan željezni, u koji će biti utisnut aeroplan s datumom 1940.

Helsinki, 29 veljače

Prije par dana se je na unutarnjoj fronti finske politike zbio mali događaj, koji bih bio više i jače osvijetlio da su mi to dopustili ubrzani ratni događaji. Činim to danas s nešto malo zakašnjenja, ali još uvijek na vrijeme da bi mu se moglo shvatiti značenje, u kojem je sažet gotovo zamršeni položaj.

21 veljače je general Malmberg, vrhovni zapovjednik Građanske straže, izjavio da je u tu miliciju otvoren upis

socijalnim demokratima. I nadodao je u svome proglasu: „Iako je do sada između Građanske straže i radničke klase i njihovih ustanova vladalo izvjesno neprijateljstvo, sada je vrijeme da se članovi našega korpusa otresu takovih osjećaja". Apel nije bio objavljen uzalud. Dok su sovjetske čete ugrožavale Viipuri, vršilo se na veliko novačenje socijaldemokratskih masa u redove Građanske straže i veterani su s mnogo drugarstva dočekivali nove pristaše.

A ipak je razdor bio dugotrajan i teške naravi. Nastao je zapravo 1918 godine, istovremeno s rođenjem Finske kao suverene i nezavisne države; i pod duhom događaja, neobično sličnih onima, zbog kojih sada prestaje. U borbi protiv ruskoga gospodstva našle su se Građanska straža i socijalna demokracija na dvije suprotne strane barikade: Građanska straža pod zapovjedništvom Mannerheima, a socijalni demokrati kao saveznici Moskve i pod utjecajem njezine ideologije. Taj oprečni položaj, — zauzet povodom jednog sukoba, u kojem su bili u pitanju ne interes jedne klase, kako su to dokazivali socijalni demokrati, nego interes domovine, kako je tvrdila građanska straža, — zaoštrio se kasnije i u vrijeme mira i borba je i u Finskoj kao i posvuda drugdje sačinila „Leitmotiv" narodnog političkog života. Građanska straža je nominalno bila ne politička organizacija, vojničko društvo rodoljubnih građana. Ali ju je njezina tradicija povezivala s nacionalistima, koji uvijek svima onima, koji na tome imadu interesa, pružaju izliku da ih optužuju kao „reakcionarce".

Fuzija se vrši, jer ozbiljnost momenta traži da do nje dođe: ne samo u punom redu nego i dobrom voljom, jer

patriotski osjećaj sa strane socijalnih demokrata ima prvenstvo nad srdžbom, što su priznali počinjene pogriješke, u prvom redu u pogledu zanemarenih zahtjeva narodne obrane, sa strane nacionalista, što su odustali od dijeljenja lekcija s kakovima se dočekuju Magdalene grješnice ili povratak izgubljenog sina. U stvari, ono što se danas pokapa zajedno sa snom o nordijskoj solidarnosti i s toliko drugih stvari, nije jedna stranka nego su stranke. To je pojava, koja je kod nas u Italiji počela 1919, da pobijedi 1922 kroz isti proces, koji je doveo do svladavanja političkih struja i do okupljanja u jednu višu jedinicu. Jedina razlika: u Italiji su trebale tri godine i jedan vođa; u Finskoj je trebalo dvadeset godina i jedan rat.

OŽUJAK

Helsinki, 1 ožujak

Polagano i s mnogo opreza se sjeverna fronta stavlja ponovno u pokret. Nije to možda opet poduzimanje operacija velikoga stila, niti proizlazi da bi sovjetske snage kod Murmanska, određene za operacije u sektoru Petsamo, bile dobile pojačanja uoči nove skorašnje ofenzive. Naprotiv. Murmansk se osjeća zatrpanim od gomile ljudstva, slabo opremljenog, koje je strašno trpjelo od oštrine zime. Artički grad je navodno pretvoren u golemu bolnicu; ondje su iskrcani invalidi dviju divizija, koje su operirale u toj zoni. Jer u prvi čas su invalide upućivali u mjesto Uthua, par stotinjaka kilometara više na jug. Kasnije je obzirom na poteškoće oko prevoza rusko Zapovjedništvo odlučilo u samome Murmansku stvoriti prilično veliku zdravstvenu službu, kao što to i pristaje položaju, već i zbog toga, da bi zaposlilo političke pritvorenike, koji su u velikom broju bili dodijeljeni za gradnje.

Prema tvrdnjama jednoga zarobljenika nalazilo bi se u bolnicama Murmanska preko 4.000 bolesnika, dok u mnogo desetina zgrada, u kojima su oni raspoređeni, nema više od dvadesetak liječnika, polovica vojničkih, a ostali su građani premješteni tamo gore od strane vlasti i prisiljeni obavljati pokolje. U očekivanju da iz Lenjingrada stignu pojačanja, sovjetsko je Zapovjedništvo uzelo

u službu i liječnike, koji su se nalazili među samim zatočenicima, među kojima je bilo svakakvih, dok je dobar dio žena primljen u službu u svojstvu bolničarka. Ali osim zdravstvenoga okupljena je tamo navodno i priličan količina ratničkog materijala za skore operacije, kojima su jučerašnji i prekjučerašnji pokreti trebali sačinjavati prolog.

Ti su pokreti od maloga značenja. Ništa drugo nego ponovno hvatanje veze s finskom obranom, čija se glavna snaga nalazi više na sjeveru, na cesti Rovaniemi—Petsamo, u visini Nautsia. Kada se kaže glavna snaga, treba shvatiti što to znači. Jer tu se ne radi o jednoj Mannerheimovoj liniji, nego o nizu prirodnih zapreka, koje su vješto iskorišćene. Nije to važan položaj, kao na primjer Ivalo, pedesetak kilometara više na jugozapad: ali je već jedan obrambeni položaj, oko čijeg će svladavanja sovjeti imati posla.

Cijela je zima prošla u mirovanju u ovim krajevima osim u glavnom gradu Rovaniemiu, koji je neprestano bio uznemirivan sa strane neprijateljske avijacije. Posljednje vijesti o ratu na kopnu u tim stranama odnose se na događaje od prije par mjeseci, kad su u visini Salmijärvija sovjetske nastupajuće kolone doživjele da im je paralizirala ofenzivu studen, mrak i akcija vođena iza njihovih leđa sa strane neprijateljskih ophodnja. Kapetan Pajakka, koji se je sa svojih 200 ljudi bio povukao u Nautsi, uzalud je očekivao dolazak neprijatelja. Neprijatelj se je bio zaustavio. Nastojao je jedino uspostaviti vezu s uporištima.

Od onda se je život u Laponskoj razvijao redovito, ni malo ne uznemirivan sa strane sovjeta, koji su bili zatvoreni na cesti. Kad se kaže život u Laponskoj, to znači život 200.000 sobova i 70.000 ljudi, od čega 2.000 Laponaca. Sve je to posijano na površini od skoro 100.000 četvornih kilometara.

2.000 Laponaca jedva je i primijetilo da se vodi rat. Ovaj tajanstveni narod provodi život, koji se vrlo malo razlikuje od onoga životinja i bilja. Malo je njih pod zapovjedništvom kapetana Pajakke našlo uposlenja kao ratnici. Dobri su izvidničari. Svi su ostali pošli prezimiti u zajednice ili u zimska sela. Kao i uvijek, najvećim su dijelom dolazili iz središnjih i južnih zona okružja Petsamo, a pred sobom su tjerali krda sobova.

Ovi o kojima govorimo su Laponci „Koltta", 500 duša u svemu. Ostali su Laponci iz Inarijärvia i oni iz Utsjokia, od kojih su mnogi iselili sa svojim stadima u Norvešku. Ali najvažnija porodica iz Inarijärvia, porodica Näkkälä, ostala je sa svojim stadom, koje je daleko brojnije od svih, za koje se znade. Na desetke hiljada glava, sve su besplatno stavljene na raspolaganje kapetanu Pajakki, jer s ovom porodicom zapovijeda sada jedna žena, koja možda ne zna šta je domovina, ali joj nije nepoznato, kako se čini, da je kapetan Pajakka čovjek mnogo, mnogo simpatičan.

Što se tiče 70.000 Finaca, raštrkanih na gustoći koja ne iznaša ni jednog stanovnika po četvornom kilometru, svi su oni ostali u svojih 12 sela raštrkanih od polarnog kruga do Petsamoa, oko svoje crkve, oko ljekarnika, bolnice, liječnika i lugara, tojest oko najviših vlasti ovih sićušnih gradskih konglomerata i u rasijanim kućercima usred šume, ukrašene zimom.

To je jedan autarhički narod, neka vrst velikoga plemena pionira Krajnjega sjevera, koje je došlo naseliti najtežu od svih zemalja. Autarhiju oni dobivaju prije nego od bogatstva svojih sretstava, od siromaštva svojih potreba. Živu od mlijeka, od sobova mesa i od ribe. Za drugo se ne brinu.

Helsinki, 2 ožujka

Kakav je danas politički položaj? Unatrag nekog vremena svi strani posmatrači i mnoge finske ličnosti slažu se u mišljenju, da novosti dozrijevaju i da će biti takove, da će duboko izmijeniti tok rata i sudbinu Finske. Strpljivo se je očekivalo ovo dozrijevanje, koje još nije uslijedilo. Da vidimo u čemu bi se, prema mišljenjima nekih, ono moralo sastojati.

Finska je stupila u rat prije tri mjeseca, položivši, s političkoga gledišta, gotovo sve isključivo na jednu kartu: na kartu skandinavske solidarnosti. Ta solidarnost, ne samo što bi jedina bila u stanju pružiti brzu pomoć, nego je ujedno bila jedina, koja bi zemlji bila omogućila da za svoj račun vodi jedan periferijski sjeveroistočni rat, ne zauzimljući položaja u pogledu svjetskoga sukoba. Kada je taj buknuo, u rujnu, finsko javno mišljenje, podijeljeno u simpatijama za Engleze i za Nijemce, (ove posljednje su jače od prvih), ipak je bilo jednodušno u programu neutralnosti. A takav program se nije promijenio ni onda, kada su sovjeti izveli napadaj, koji je doveo do rata. Diplomatska aktivnost Rytijeve vlade i dalje se je popularizirala u Stockholmu, Oslou i Kopenhagenu, dok se u

svim drugim evropskim prijestolnicama nisu vodili nego samo trgovački pregovori, za ishođenje zajmova i za nabavu ratnoga materijala.

London je ipak pokazao osobitu užurbanost u pogledu Finske. Već od prvoga časa zauzeo je odlučno protusovjetsko držanje, koje je dovelo sve do poznatih projekata o prekidu diplomatskih odnosa s Moskvom, pa makar i rata s njome: a u tome je bio podupiran, razumije se, sa strane Pariza. Finska nije zagrizla. Iako je iz razloga apsolutne hitnosti primio pošiljku materijala, Helsinki je iza meke, ponuđene mu od Londona, naslućivao opasnu udicu, koja je zemlju trebala povući u sukob na zapadu, čije bi bojište Finska lako postala. To su bila vremena, kada konačni stav Švedske još nije bio jasan i kada se je moglo nadati da će Stockholm zauzeti na kraju odvažniji položaj u pogledu Rusije. A bila su to ujedno vremena, kada se je rusko-njemački sporazum ukazivao tako neizvjesno, da se je svako iznenađenje smatralo mogućim. Zatim se je položaj razvio, mnoge su nestalnosti iščezle, a s jedne strane su Rusija i Njemačka pojačale i proširile svoje veze, a s druge je Švedska konačno u strahu smogla odvažnosti i odbila svaki oblik intervencije. . . „Ne" iz Stockholma bio je odlučan, a došao je u isto vrijeme kad i velika sovjetska ofenziva na Karelijskoj prevlaci. Finska, prepuštena samoj sebi, nije više imala drugog izbora nego se obratiti zapadnim silama i prihvatiti da s njima dijeli sudbinu i da uđe u kolotečinu njihove igre. Smrtni udarac u tom smislu bio je događaj u dozrijevanju, koji se je očekivao ovdje u Helsinkiju. Prema nekim glasinama, sam otklon Stockholma bio je izazvan upravo zato, da bi se finskim državnicima pružio plan iskliznuća iz programa

neutralnosti i onaj savezništva s Francuskom i Engleskom; skori Tannerov put u London trebao je sačinjavati uvod u taj manevar. Dozrijevanje je stalo na polovici. Zašto?

Prema onome, što je poznato iz mišljenja pobranih u ovim krugovima, činilo bi se da su tome bila poglavito dva uzroka: jedan diplomatske naravi, a drugi vojničke. Prvi se odnosi na jedan pokušaj pomirenja, koji je navodno u izgledu i o kojem se mnogo govori, od kojeg se ništa ne vidi osim zlovolje, što je on pobuđuje u britanskim krugovima.

Drugi se odnosi na pripremu projekta o praktičnom načinu, na koji bi se sa strane Londona i Pariza efektivno pomoglo Finsku. Jer Finci ne kane završiti kao Poljaci, a prije nego na sebe preuzmu obaveze s tako teškim posljedicama, htjeli bi imati čisti položaj. Nastavljajući rat oni prisiljavaju Rusiju da proširuje frontu, kao što je to u interesu saveznika. Ali se u isto vrijeme raskrvavljuju. Jesu li Francuzi i Englezi spremni na transfuziju krvi? I s kakovim četama namjeravaju opskrbiti Finsku, u kojoj svaka vojska nije u stanju ratovati. I kuda će proći, kad je sada Švedska izjavila da joj njena neutralnost ne dopušta dozvoliti tranzit stranim ekspedicijskim, korpusima.

Eto pitanja, na koja London mora naći odgovor, prije nego se Helsinki odluči na veliki korak, koji bi u nedostatku posredništva bio veliki događaj u dozrijevanju. Koji su to strani krugovi, što na svemu tome imadu interesa, očito je. Za te krugove, izuzev neutralne, postoje takovi interesi, to je jasno. Blok nema šta dobiti. A hitna mu je potreba da dobije.

Helsinki, 3 ožujka

Nepomični politički položaj, pa i onaj vojnički, nije ovih dana doživio znatnijih promjena. Tvrdnja će možda izgledati čudna onome, koji se lako zanaša stalnim napredovanjem, što ga sovjetske čete vrše unatrag dva tjedna. Činjenica je, da se je to napredovanje postizavalo na neobranjenom terenu na ničijoj zemlji, koja se prostire između dvije linije Mannerheimovog sistema ili bolje između dva velika sistema, od kojih se sastoji ova brana: jedan je na jugu od Viipurija, koji se u prvom redu oslanja na Koivisto i na čuveni četverokut jezera; drugi je na sjeveru od Viipurija, a taj se oslanja na utok voda, koje se proteže otprilike sve do Antree na Vuoksiju. Sovjeti su prešli prvi. Ali to se dogodilo prije 14 dana. Od onda se njihovo napredovanje razvijalo, ne kažem po baršunu, nego pred neprijateljem, koji se je povlačeći borio, ali pažljivo izbjegavao da bude zakvačen.

Taktika što su je provodili Finci bila je ista kao i ona, primijenjena s njihove strane u najprvim danima rata, da bi zaustavili neprijatelja i da bi mu nanijeli što težih gubitaka prije nego što dopre do predstraža Mannerheimove linije, jer je tek ondje bila moguća prava obrana. Glavnu ulogu su sada, kao i onda, imali „dinamiterosi", koji su po noći po smjerovima neprijateljskog kretanja sijali svoje patrone, kojima je bio zadatak pokositi što više ljudi. Žetva zaista nije izostala; ali ovaj povratak starom sistemu dao je prilike tim časnim posmatračima kakovi su finski oficiri, da postignuti uspjeh sa strane pro-

tivničkih trupa u ova tri mjeseca rata gledaju sa taktičkog stanovišta.

Prije tri mjeseca su se Mereskovljeve čete, koje su se našle pred jednakim okolnosti, kao i danas, vladale sasvim drukčije. Nisu sasvim nestali njihovi nedostatci, ali prema sudu svjedoka nema nikakove sumnje da je postignuto poboljšanje. Nedostajali su im, kao i obično, razvedeni redovi, disciplina u pucanju, ali su na primjer strogo podržavali veze gotovo s pedanterijom, a na to su pazile sve ophodnje, pa i one, koje su se sastojale od tri ili četiri čovjeka, kojima su zapovijedali časnici. Isto se može kazati i o mjerama sigurnosti, koje su poduzete i bile održavane s najvećom savjesnošću. U novinama jednoga zarobljenoga kapetana nađene su neke okružnice s potpisom Mereskova, koje su sadržavale stroge naloge i preporuke u tom pogledu.

A nađene su i neke vrsti malih proglasa, kakovi su se dijelili vojnicima, a na kojima je naslikan finski vojnik, koji hvata za leđa Rusa, dok ovaj hoda gledajući u vis. Ispod toga stoji natpis: „Ako ne želiš ovako svršiti, gledaj u zemlju". Oskudno im je iskoriščivanje terena. Sovjeti i dalje imadu grozni strah od šume. Ali zato odjeli, koji su određeni za predhodnice, a svi sastavljeni od izabranih četa, operiraju žustro i u glavnom vrše dobar posao u korist glavne vojske u pozadini, prelijetajući teren u cik-cak. Oni su ti, koji daju najveći postotak žrtava od mina. Na njihovim lješinama prelaze drugi u zbijeniju formaciju. I to je neki kriterij štednje. Prema onome, što su ustanovila finska izviđanja, najveću brigu neprijateljska zapovjedništva vode o sinkroničnom kretanju cijelog napredujućeg korpusa po svoj njegovoj dubini, koja je

znatna, (dvadeset, dvadeset i pet kilometara), na način da se ne razbija povezanost između prethodnica i pozadnica i čitavo mnoštvo se vlada kao nešto ukrućenoga.

To objašnjava polaganost kretanja, koje se vrši popriječno od jedan do dva kilometra na dan, a za koje vrijeme se je mogla konstatirati razmjerno manja upotreba oklopljenih kola. Koliko će trajati ovo napredovanje po neutvrđenom terenu? Teško je to kazati, jer je teško odrediti gdje počinju posljednje brane, o čijoj se jakosti malo što znade. Činjenica je da se Finci povlače u savršenom redu ne gubeći ni jedne puške, ni jednog ranjenika. Konjanici vrše odličan posao pokrivanja. Njihova akcija usporavanja gverilskoga rata daje glavnoj vojsci u pozadini vremena da se sve bolje sređuje na novim položajima, gdje će doći do novog jednog sukoba, od odlučne važnosti po konačni ishod rata.

A Viipuri? Viipuri će možda pasti. Ne zna se kada, ali se znade kako: kad bude opkoljen s kopna i s mora, neće biti osvojen nego će pasti sam. Obrana Viipuria se nije nalazila u Viipuriu. Bila je nekih dvadesetak kilometara na jugoistoku. Sada ona ima tu nesreću da se nalazi između stare otporne linije i one nove na ničijoj zemlji, koja se je stvorila između dvije linije Mannerheimovog sistema. Senzacionalnom događaju, koji se sprema, ne odgovara nikakvo strateško značenje.

Konačno ima još jedna činjenica, vrijedna da se zabilježi, a to je da se je sovjetsko napredovanje sasvim razvilo na lijevom krilu, koje polazi od mora do jezera Vuoksi; na desnoj strani, tojest od jezera Vuaksi do Ladoškog jezera Rusi se nalaze još ondje, kamo su stigli točno na 14 dan rata: u Taipale. To je dovelo do potrebe ispravka

fronte, koja se je od jugoistočno- sjeverozapadne sada pretvorila u istok-zapad. Može se smatrati, da su tri četvrtine sovjetskih efektiva okupljene na lijevom krilu, koje je napredovalo sedamdesetak kilometara od stare granice, dok desno nije napredovalo više od dvadesetak.

Na moje pitanje, ne namjerava li se obrana ovog sektora povući, da bi se svrstala u liniju s obranom Viipuria i da bi izmakla opasnosti da bude uklliještena sa zapada i potisnuta prema Ladoškom jezeru, finski mi je general odgovorio: „takova opasnost ne postoji".

I zaista, ne mora postojati, jer Finci, iako bi za to imali sasvim dosta vremena i prednosti, ne vrše takav pokret. Čini se, da se na jezeru Vuoksi osjećaju sigurni, u toliko sigurniji, što će ga skoro okopnjenje učiniti neprolaznim za pješadiju.

Takav je položaj na krajnjem rubu prevlake. Položaj, koji se nalazi između završetka jedne ofenzive i početka jedne druge ofenzive.

Helsinki, 4 ožujka

Oko Viipuria se i dalje vodi vrlo ogorčena borba, Ruski su gubitci ogromni. Na hiljade lješina prekriva teren. Finci se očajnički odupiru, zadržavajući se u predgrađima sjeverno od grada, koji je već sasvim u ruševinama i u plamenu.

Koliko se čini, finsko zapovjedništvo još nije donijelo odluku, hoće li i dalje produžiti obranu grada sa svrhom, da bi se omogućilo daljnje pojačanje druge obrambene linije ili će pak napustiti Viipuri, pošto prethodno

dade porušiti još ono malo, što je ostalo netaknuto. Kako bilo, grad je izgubio svoju stratešku važnost i njegovo zauzeće neće međutim nimalo utjecati na učinak novog finskog okupljanja vojske.

Obalne baterije na istoku od Viipuria još u uvijek vrlo aktivne. Ledenu koru, koja se je protezala na kilometre u zalivu, digli su u zrak Finci, koji su na taj način onemogućili da grad bude pritisnut i s morske strane, s koje joj se pokušavaju približiti neke ruske jedinice.

Povodom jednog posjeta, što su ga prošlog mjeseca u pokrajini Oulu obavili doktor Ekki Leppo i razni članovi odbora „Hoover", saznalo se u kako se groznim prilikama nalaze djeca bjegunaca iz istočnih krajeva Finske. Ova djeca su bila prisiljena putovati veoma dugo na saonicama, a mnoga od njih nisu imala ni kapa ni čarapa, jer nisu dospjela da išta uzmu sa sobom, kad je evakuacija vršena tako naglo. Sada ih je 46 posto obolilo od bronhitisa i upale pluća, dok ih je 755, tojest jedanast posto umrlo uslijed pretrpljenih nevolja. Ističe se, da je takav razmjer smrtnosti veći nego onaj kod samih vojnika, koji se bore na fronti.

Odbor se je smjesta pobrinuo da tamo uputi šest ambulanta i sve drugo što je potrebno da bi ublažile bijedne prilike, u kojima živu ta djeca.

Helsinki, 5 ožujka

Tvrdi se, da Mereskov ima sada na prevlaci na raspolaganju dvadeset divizija, tojest ukupno oko 400.000 ljudi; što znači porast od osam divizija u razdoblju od

trideset dana. Prema brojčanim podatcima, koji nisu sasvim pouzdani, a koje su dali strani posmatrači, poraz bi imao iznositi dvanaest divizija; kako bilo, a to mi je potvrđeno sa strane Finaca, sovjeti su poduzeli znatan napor sa svrhom, da što u kraćem vremenu postignu ciljeve, koje su sebi postavili.

Od tih ciljeva najglavnija su dva. Vojnički se sastoji u pokušaju prodora prevlake od Ayräpää; a politički u zauzeću Viipuria. Prodor prevlake je slabo razumljiv za onoga, koji se ne posjedujući specijalne karte, gubi silom prilika u kompliciranoj geografiji ovih dana. Nastojat ćemo to objasniti. U sredini Karelijske prevlake, između mnogobrojnih malih jezera, nalazi se jedan nešto veći, kome je tok vrlo neobičan, skoro kao u rijeke, neka voda, koja se naziva Vuoksi. Kao i mnoge druge slične vode i ova je prepuna raznih udubina, a jedna od takovih udubina je Ayräpää, gdje jezero postaje uska pruga, da se odmah nastavi u široku torbu i da promijeni pravac: ta torba od sjever—jug postaje uslijed promjene toka zapad—istok.

Ayräpää dakle obilježuje granicu između dva krila finskoga otpora, a sovjeti, pošto su izbacili protivnika na njegovom desnom krilu, nastoje sada preći jezersku prugu, da bi lijevo krilo potisnuli prema Ladoškom jezeru. Za sada nema izgleda da bi operacija mogla uspjeti. Nakon pokušaja od prvih dana kod Kiviniemiu (a to je druga istočnija udubina), a zatim kod Taipale, na mjestu gdje jezero, pretvorivši se u rijeku, miješa svoj led s onim od Ladoškoga jezera, Ayräpää pretstavlja treći ruski nalet na neprijateljske redove, koji se je zaustavio na položajima, na koje se je povukao četrnaestoga dana rata. Vuoksi je potpunoma izvršio svoju dužnost. Ime Ayräpää s udivljenjem izgovaraju svi vojnički krugovi.

Viipuri naprotiv spominju sa tjeskobom svi politički krugovi. Prema općem mišljenju njegov pad, koji će Rusima donijeti samo prividan uspjeh i iluziju da su ponovno zadobili svoj vojnički prestiž, ima pretstavljati odlučan momenat. Kao odlučan momenat ima se smatrati izbor između mira i rata. Ali jesu li na finskoj strani u tom pogledu već nešto odlučili?

Meni je poznato jedino da je jutros održana sjednica ministarskog vijeća. Kad sam upitao, što bih o njoj mogao saznati, odgovoreno mi je da se ne može saznati ništa. Šutnja je, dakako ohrabrila širitelje pretpostavka, koji su s mnogo truda nastojali pobrati sve elemente, koji su im stajali na raspolaganju u prilog ovoj ili onoj tezi. Kada se sve uvaži i vagne i s potrebnom napomenom da je moje mišljenje isključivo osobno, držim da mogu smatrati ne apsurdnom mogućnost nastavka diplomatske akcije putem posredništva jedne ili više stranih sila, koje nisu u ratu i da isto tako mogu označiti mogućim, ako i ne vjerojatnim, rekonstrukciju vlade u prilog jednoj struji, koja bi se mogla nazvati desničarskom strujom.

Ali treba odmah nadodati da eventualni nastavak diplomatske djelatnosti nije sugerirala nikakva atmosfera u pučanstvu, koja bi željela mir pod svaku cijenu. Kad bi se moralo vjerovati u narodnu atmosferu, ja bih se bez daljnjega priklonio pretpostavci vođenja rata do kraja. Što se pak tiče uspjeha, kojim bi bilo okrunjeno jedno takovo posredovanje, ta je stvar zaista predaleko od sadašnje realnosti, da bi se o njoj moglo ozbiljno govoriti. Iz svega gore navedenoga mogu se povući samo dva zaključka: prvi

je da se živi uoči nekog događaja i da je to vrijeme očekivanja ušlo u svoju veoma odlučnu fazu; drugi je zaključak, ako događaj, koji ima nastati, znači nastavak rata, sve se vjerojatnim ukazuje mogućnost, da ovaj rat bude nakalamljen na veliki evropski sukob s posljedicama od nedoglednog značenja za čitav nordijski svijet.

Rusima se ovdje gotovo jednodušno pripisuje želja za nagodom. Ako računa s rukama u džepu, Staljin mora doći do uvjerenja, da je ovaj rat za njega veoma loš posao: u tri mjeseca ga je stajao 250.000 ljudi, 600 aeroplana 1.500 oklopljenih kola. Veliki deficit bez sumnje, ali se još ne zna hoće li taj deficit natjerati Kremlj da završi partiju uz prihvatljive uvjete ili će račun podnijeti finskoj vladi, koja sa svoje strane opet ima prikazati te, žak račun svome narodu. Na svaki način, ja koji ne poznam raspoloženje Moskve, ne mogu ne poznavati jedan vojnički događaj, za koji mi se čini da u sebi sadržava i jedno političko značenje, a to je, kako potvrđuje i današnji izvještaj, da sovjetske čete poduzimlju protiv južnih obala Finske akcije preko zaleđenoga mora, a te bi imale dokazati želju sovjeta, da se ne zaustave kod karelijske prijestolnice.

Te akcije vrše četiri pukovnije, pojačane laganom artiljerijom i oklopljenim kolima male tonaže, koja su napredovala od otoka do otoka. Kako se tvrdi, neće oni polučiti većega uspjeha s obzirom na dobro poznatu finsku obalnu obranu; ali međutim za Haapasaariju leži opasnost pred Kotkom na pola puta između Viipuria i Helsinkia, tojest na stopedeset kilometara od ovog posljednjeg. Neka ovo nikoga ne navede na pomisao, da je položaj dramatičan. Finska nezavisnost neće umrijeti u Helsinkiu,

ako mora umrijeti, nego ondje, gdje se je rodila prije dvadeset i dvije godine između šesdeset hiljada jezera u srednjo-istočnim pokrajinama. A sve je to još veoma daleko.

Akka (južna Finska), 6 ožujka

Akka je jedan od najdražesnijih gradića Finske, leži 100 kilometara daleko od Helsinkia, s običnim skupinama jezera i šuma i s vojničkom školom u blizini. Tu sam školu došao jutros posjetiti da bih nekako utrošio vrijeme, koje nas dijeli od velikih događaja, a tamo sam došao baš u 11 sati u vrijeme objeda, kada su se svi đaci nalazili u redu pred kotlom koji se je pušio. U redu, stajali su dva po dva, sa zdjelom i tanjurićem u zubima i s repovima s kojima su mahali. Jer treba odmah kazati, da to nisu bili vojnici nego psi, koji se spremaju na borbu. Evo jednog od tolikih prizora totalitarnog rata u Finskoj: i psi su mobilizirani i pozvani pod oružje. I pravo je tako; pravo je da i psi u času opasnosti plate svoj dug zemlji, u kojoj su uživali tolike povlastice.

Psi u Akki su svi vučjaci, svi mladi i svi muški. Školom ravna jedan major, mizantrop, koji pristaje da dođe u doticaj sa sebi sličnima samo iz užitka, da im može objašnjavati kako su oni niži od nižih životinja. Major nije govornik, nego propovjednik. Kad mi je izišao na ulazu u susret, s neprijaznošću, koja je u razmjeru s njegovom zlovoljom, prva mu je stvar bila da od mene zatraži neka bih saslušao neka objašnjenja o moralnoj i intelektualnoj nadmoći četveronošca nad dvonošcem. Onda sam pregle-

dao prostorije i prisustvovao nekim vježbama. Psi spavaju u nekoj vrsti malih baraka, poredanih jedna za drugom i obilježenih na vrhu brojem i imenom, a to su broj i ime đaka, koji unutra stanuju. Unutra je hrpa slame, u lijevom kutu zdjela, neka vrst ovratnika, obješenog u gornjem desnom uglu i komad bijeloga smotanoga sukna, obješena o kvaku.

U jutro u 7 sati kada svira budnica, koja svira upravo kao i za vojnike, psi imadu jedva deset minuta vremena za uređenje svoje kućice. Sa šapama izbacuju napolje slamu, zatrpavaju je snijegom, zatim trče, ali u savršenom redu i bez guranja, do obližnjeg skladišta, gdje se nalaze snopovi svježe slame, koju oni nose u baraku i ondje rasprostiru mjesto stare. Slijedi zbor. Pas skida s njuškom i navlači oko vrata ovratnik i smotano sukno i postavlja se u red s drugima, na mjesto koje mu je određeno u dvorištu škole. U gubici nosi zdjelu.

Zatim dolazi prvi obrok. Psi jedan po jedan prilaze u redu kotlu, ispružaju zdjelu i dobro paze da im je čovjek napuni do označenoga ruba, u čemu su oni nepopustljivi, a zatim je oprezno ponovno primaju gubicom i svaki pred svojom barakicom počinje jesti, oblizujući na kraju zdjelu kao da ju time hoće oprati prije nego ju odlože u lijevi kutić. Na zvižduk se ponovno svi postavljaju u red. Učitelj pasa zamotava tada svakog pojedinog u bijelo sukno, koje životinje nose obješeno oko vrata i napunja sa pola litre mlijeka bočicu, koja im visi o vratu. Ta se svake večeri nanovo puni, jer sačinjava pomoć u zdvojnim slučajevima i pas mlijeko ne smije popiti nego samo u vrijeme operacija kada nema nikakve druge hrane.

Ova „vojska" služi u dvije svrhe: za održavanje veze i za vuču. Plotun se pridjeljuje velikim jedinicama, koje prate izvjestan broj „pasjih učitelja". Učitelji se smještaju u razne odjele. Kada tim odjelima treba uputiti kakav nalog, za to se upotrebljava pas, koji je sav sretan što može pojuriti do svoga učitelja. Njegova trka po snijegu pod neprijateljskom vatrom je zanimljiva po svojoj brzini i po smislu za defiliranje. Svaku brazdu, svaki grm, svako deblo stabla, iskorišćuje životinja upravo savršeno. Pas trči uzdignute glave i s očima uprtim preda se i svoju pažnju ne da odvratiti ničim. Prema statistici, koju je major vodio veoma savjesno, od 625 pasa koji su upotrebljeni za ovakav posao, poginulo ih je od početka rata do danas 36 na bojnom polju.

Veza je služba ove vojske dok je mlada. Izuzevši izvanredne slučajeve, kada pas navrši petu godinu (svaki od njih ima svoju osobnu kartu s podacima o sebi, dan „rođenja", ime i služba „roditelja", kaznena evidencija s kaznama i nagradama, koje je zaslužio, karakteristična obilježja, kako ih daje zapovjednik škole), prestaje pas vršiti službu veze i prelazi podvoznoj. To općenito znači tešku krizu u intimnom životu četveronošca, koji u ovom prelazu vidi dekadencu, sličnu onoj tenora kada prelazi u koriste.

Tegleći su psi melankolični, podijeljeni u eskadre, od kojih se svakoj pojedinoj pretpostavlja jači elemenat izvjesnih osobina, koje bi se mogle nazvati gotovo moralnima, kao da tako kažemo osjećaj prema pravednosti i privrženost dužnosti. Ta vrst narednika zaista stoji na čelu tegleće kolone i ima veoma dugačku uzdu, koja mu omogućuje da se okreće i da ugriza onoga, koji ne radi sa

dostatno snage ili koji na bilo kakav način ljenčari. A to su ujedi bez ikakva smilovanja.

Helsinki, 7 ožujka

Ako su u mjesecu veljači prevladavali vojnički događaji, u ožujku će imati prednost politički. U vezi s ovim političkim događajima, koji se pripremaju — ali koji još nisu razbistreni — prave se mnoge pretpostavke. Naročito naglašavam ono, što sam kazao prije par dana: a to je da se ima birati između modaliteta mira i ukopčanja ovog rata u veliki evropski sukob. Za mir su s jedne strane sve neutralne države, a s druge strane Njemačka; za ukopčanje su Francuska i Velika Britanija. Tko će pobijediti? Partija je još neizvjesna.

Poznamo elemente, koji su sasvim neopravdano uvjeravali da je Finska već postala ili da kani postati engleska igraća karta. Oni se varaju. Finska je do sada vodila sama svoj rat. Znatniju pomoć primila je od Švedske, čiji je doprinos u općem okviru sukoba neznatan. Sa svih drugih strana svijeta stigla je pomoć u materijalu; što se tiče ljudi, kad se uzmu svi zajedno i pomnože sa dva, ne sačinjavaju švedske efektive. Da su London i Pariz sve do pred kratko vrijeme namjeravali učiniti više, to je vjerojatno, ali izjava skandinavskih država da će se svaki prolaz četa preko njihovog teritorija smatrati povredom neutralnosti, pa čak i povodom za rat, omela je svaki pokušaj u tom smislu. Sa svim tim do ukopčanja nije došlo. Hoće li doći u buduće? Pretpostavka je podređena propasti prve alternative, tojest propasti mirovnih modaliteta, koji su sada u fazi razvitka.

Jer nalazimo se u periodu pregovora. Koliko se doznaje, vojničke su operacije danas praktički obustavljene. Top je ustupio mjesto memorandumima. Nekoliko ruskih prijedloga je stiglo. Takovi prijedlozi nisu još konačni i nisu prvi koji su podneseni u ova tri dana, kako se čini posredstvom švedske diplomacije. U prvima se je navodno tražilo da bi se pregovori vodili ne između Finske i sovjetske vlade, nego između Finske i Kuusinenove vlade i da Tanner bude maknut. Helsinki je to navodno odbio. Moskva bi tada bila formulirala nove prijedloge, za koje se tvrdi da se sada proučavaju. Što oni sadrže? Evo saopćenja, objavljenog večeras u 19 sati sa strane ministarstva vanjskih poslova: „Prema onome, što je poznato finskoj vladi, S.S.S.R. je odlučio podnijeti Finskoj iscrpnije zahtjeve od onih prošle jeseni. Ipak još nisu poznate pojedinosti tih zahtjeva".

Službeno ništa osim toga. Dvije su konstatacije moguće: prva je da je sa finske strane arbiter položaja Mannerheim, oko kojeg se okuplja pravi narodni fascio; druga kaže, da atmosfera u Finskoj nije ona za mir pod svaku cijenu. Jer, ma šta se kazalo, vojnički položaj nije nipošto katastrofalan.

Jasno je da su neke Velevlasti zainteresirane na neuspjehu ovih pregovora. I zaista, svaki put kada se ukaže opasnost po mir, na Zapadu počinju skakati od uzbuđenja u prilog Finskoj. Ti skokovi od ovih posljednjih dana bili su naravno snažniji, jer su stajali u razmjeru sa bojazni od gore spomenute opasnosti, koja je kako to pokazuju činjenice, najteža od svih što su se do sada pojavile.

Ali do ukopčanja još nije došlo. A usuđujem se kazati da neće ni doći nego u slučaju ako Moskva podnese

neprihvatljivi račun Mannerheimu, koji je razboriti vođa, ali veliki vođa, pa i s politčkoga gledišta.

Helsinki, 8 ožujka

Preuranjene indiskretnosti o sadržaju sovjetskih prijedloga ovdje ne proizlaze kao takove ili da budemo jasniji ne izgledaju potpune. Kakove su nadopune, koje se imadu podnijeti nije poznato, ali se znade da ih ima i da su takove naravi da će znatno izmijeniti osnove razgovorima, što ih je predložila Moskva. Koliko se je moglo shvatiti, ruski se zahtjevi ukazuju kao različiti već prema tome, da li ih se posmatra s opservatorija u Helsinkiu ili s onoga u Stockholmu. U Stockholmu se teži za mirom pod svaku cijenu, a u Helsinkiu se teži za mirom uz pravednu cijenu.

Politički je položaj, naravno, usko povezan s vojničkim nakon ruskog napredovanja na prevlaci. I u njemu nema šta nova da se otkrije. On je star već dvadeset dana, jer kriza nije od danas nego od 16—19 veljače, ona se u prvom redu ograničila na jedan sektor prevlake. Na svim ostalim dijelovima fronte velika sovjetska pothvata modernog pokretnog rata bila su četiri i sva su četiri svršila katastrofalno.

Toliko je istina, da su sovjeti nakon dva i pol mjeseca uzaludnih pokušaja napustili ovaj plan da se vrate kriteriju masa, kako je to propovijedao onaj Mereskov, kojeg je neki zarobljenik komunistički fanatik, uhićen prvih dana rata, označio kao „proturevolucionarnog kapralčinu i u vođenju operacija".

Ali međutim je ovaj kapralčina jedini, koji je polučio nešto slična uspjehu poslije tri mjeseca borbe, pokazavši time da Crvena vojska nije učinila ni korak naprijed od unatrag dvadeset godina do danas, osim u naoružanju.

Mereskov je Fince lišio čvrstog obrambenog položaja, možda najčvršćeg, ali sigurno ne jedinoga. To se vidi iz jedne Mannerheimove okružnice njegovim časnicima dana 21, u kojoj se pored naloga za povlačenje nalaze i upute za zauzimanje „novih već pripremljenih položaja". Doista, Finci su već na položaju, iako još nisu napustili sektor Viipuri, koji stoji nasuprot novoj liniji, ni ne uzimajući u obzir da čitavo njihovo lijevo krilo nije u tri mjeseca izgubilo ni pedalj zemlje. A otapanje leda je blizu sa svim onim jezerima i rijekama (na njih se oslanja nova linija), bez mostova, po kojima bi mogla prelaziti oklopljena kola.

Ima i kola anfibija, koja su uzvitlala toliko prašine, a koja voze vrlo dobro po oba elementa. Trebalo bi ih vidjeti kada s mora pristaju na kopno; potrebno im je više vremena nego prekooceanskim parobrodima. Finci, koji su ih već nekoliko zarobili, dva puta se premišljaju prije nego od njih sastave odred.

Ne, položaj još uvijek čini kritičnim brojčana neuravnoteženost, stvar koja se ponavlja već tri mjeseca. Ako se tome faktoru nadoda jedna novost posljednjih dana, ona sloma jednoga od Mannerheimovih sistema, pa neka bude i onog najjačega, imamo kritičan, ali još ne i katastrofalan položaj.

Očito je da se na tim činjenicama temelji stvaranje finskih odluka, koje nisu takove da bi predviđale neku kapitulaciju s vojničkog gledišta, kad se je već jednom

pojavio skandinavski pokušaj posredovanja, preostaje još da se vidi druga igra: igra onih, koji su zainteresirani na nastavku rata. Ovdje se znade da nikakav službeni prijedlog nije podnesen bilo sa strane Finske bilo sa strane Pariza i Londona, jer je pokušaj intervencije podređen uvjetu, koji se nije ostvario, da skandinavske zemlje uđu u igru, ne podrazumijevam pod time djelomičnu pomoć, pruženu do sada, nego jedan ekspedicioni korpus, da budemo jasni, sa svim dodatcima i pripadcima, jer je to jedini djelotvorni oblik intervencije. Pomoć do danas primljena, izuzev materijal, koji je bio znatan, ali ukupno uzevši još uvijek ispod one količine, o kojoj se je šaputalo, znadete li kakva je? Nekoliko hiljada ljudi, a od toga osam desetina Švеđana.

Da su saveznici izradili projekat za intervenciju pod oblikom dobrovoljaca čeških, poljskih i španjolskih, može odgovarati istini, ali je to projekat, koji ovdje još nije dospio dozreti. Ovdje do sada dobrovoljstvo, izuzev ono švedsko, nije narodne ili međunarodne boje, nego je protukomunističko, ideološko, tojest pravo dobrovoljstvo sa svim svojim dobrim i lošim stranama, a ne intervencija. Mogućnost intervencije ostaje još uvijek podređena neuspjehu mirovnog posredovanja.

Hoće li doći do neuspjeha? Operacije međutim nisu prestale.

Helsinki, 9 ožujka

Današnji dan, iako bez značajnih novosti, bilježi još jedan korak u prilog mogućnosti mira. To, razumije se,

ne u narodu, koji i dalje pokazuje izvjesnu odvojenost, stalan neki pesimizam s obzirom na tu mogućnost. Suglasno se tvrdi, ako su ruski prijedlozi zaista oni, kako su javljeni iz Stockholma, svaki je sporazum težak. Ali činjenica je da svaka istina izgleda još nepoznata i da na primjer ne postoje zahtjevi u pogledu Laponske, isto tako kao što izgleda da je sasvim drugčija stavka, koja se odnosi na ustupanje Hankoa.

Daleko od toga da bi upotrebila ultimativni i oštri oblik, Moskva je, kako se čini, poslušala savjet onoga, koji je zainteresiran na tome da pregovori uspiju i koji je sugerirao držanje, ne ćemo kazati mlitavo, nego takovo, koje neće povrijediti prestiž, a u isto vrijeme ostaviti otvorena vrata smirenijim pregovorima i kompromisnim rješenjima.

Triumfira njemačko-skandinavska teza. Dakako da Francuzi i Englezi ne ostaju neaktivni, ali je slaba strana saveznika ova: iako oni jamče odašiljanje jakih snaga, ne mogu zajamčiti i njihov dolazak u Finsku. Povreda skandinavske neutralnosti sa strane Engleske oslabila bi moralni položaj ove i otvorila bi bojno polje, na kojem se saveznici sigurno ne bi našli u povoljnom položaju; dok bi iskrcavanje u Petsamou ili Murmansku moglo inspirirati prekrasan roman, sličan Jules Verneovima, ali ne vjerujemo da će to pokušati mašta britanskog Admiraliteta.

Ne radi se o tome da bi pothvat bio neostvariv, ali je u najmanju ruku vrlo, vrlo težak. U svakom slučaju prijetnja intervencijom ne može ostaviti hladnokrvnom Finsku i ne zabrinuti ozbiljno Rusiju.

S druge strane i njemačko-švedska teza ima svoju slabu stranu, tojest da bi predaja Finske značila za nju

otcjepljenje od zapadnih Velevlasti i po tome izoliranje naprama jednoj pobjedničkoj Rusiji, gospodarici prirodnih granica i ne više ugroženima ikakvim pregradama, kad se je već jednom skandinavska solidarnost pokazala tako krhkim osloncem, dok se ne čini da bi eventualna garancija Njemačke, dok je ona upletena u evropski sukob, a dotle povezana sa Sovjetskom Rusijom, mogla steći povjerenje Finaca.

Jer, na kraju, od osamljenog slučaja Finske, pa sve do tragedije cijelog nordijskog svijeta, uzrok je katastrofi ovaj i samo ovaj: da je Zapad na neki način htio odvratiti Njemačku od njene povjesne misije prema Istoku. Cio nordijski svijet — a sada za to postoji bjelodani dokaz — živi od Njemačke. Dva bloka, onaj baltički i onaj skandinavski, koji bi je imali nadomjestiti za odupiranje slavenskoj lavini, vidjelo se pred dokazom činjenica, koliko se s njima može računati.

Helsinki, 10 ožujka

Nakon jednog dana sasvim ispunjenog iščekivanjima saopćenje je izdano večeras. Ono glasi:

„Finska obavještajna agencija saznaje, da su prije nekog vremena vlada Finske i vlada S.S.S.R. stupile u međusobni doticaj, da bi se sporazumjele na prijedlog švedske vlade. Svrha je toga dodira da se ispitaju eventualne mogućnosti zaključenja mira. Potrebu izravnih pregovora priznale su obje strane. Pošto je sovjetska vlada pozvala pretstavnike finske vlade da dođu u Moskvu u svrhu izmjene misli, otputovalo je u rusku prijestolnicu prošle

srijede na večer izaslanstvo, koje sačinjavaju gospodin Ryti, pretsjednik ministarskog vijeća, ministar Paasikivi, general Walden i zastupnik Voinmaa.

„Izaslanstvo se sastalo dva ili tri puta s pretstavnicima sovjetske vlade, upoznavši se s uvjetima Rusije za obustavu neprijateljstva. Nikakva odluka do sada nije donesena."

Ovo saopćenje dolazi s nešto zakašnjenja i sačinjava samo dozvolu vlade ovdješnjim novinarima, da objave o tome vijest, koja je u ono doba vjerojatno već odaslana sa strane dopisnika drugih prijestolnica. Suvišno je spomenuti, da se još ne može znati kako je pučanstvo primilo taj događaj.

Sve do jutros su komentari štampe između ostaloga govorili: „Mi ćemo se boriti do potpunog iscrpljenja svih svojih snaga, da bismo obranili svoj opstanak i svoje pravo. Nije nam namjera dovoditi u težak ili riskantan položaj one, koji žele živjeti u miru, ali je naša dužnost, u koliko smo Finci, u ime naše prošlosti, sadašnjosti i naše budućnosti, povući zaključke u skladu s realnošću, pošto ispitamo ponude o pružanju pomoći, koje nam stižu iz inozemstva. Kad se jedan narod nalazi u opasnosti, kada izdržava borbu na život i smrt, mora prije svega ostati vjeran sebi i svojim životnim ciljevima, da se ne pretvori u objekat pogađanja u igri stranih interesa".

Tako je pisao list „Helsinki Sanomat". Novine pak koje izlaze na švedskom jeziku „Hufvudstadebladet", pisale su u svoje vrijeme: „Sve što u ovaj čas možemo potpuno sigurno kazati, je to da nema razloga da gubimo odvažnost. Nemamo nikakva razloga da se bojimo da ćemo se biti prisiljeni odreći svoje borbe i prihvatiti nepravedne i nečasne uvjete,

da bi završili rat, koji nam je osigurao udivljenje cijeloga svijeta; ali smo uvijek bili voljni pregovarati o jednom razboritom miru, koji neće dirati u našu nezavisnost. Ali ako bi zahtjevi neprijatelja imali značiti povredu cjelovitosti domovine, onda ćemo imati samo jednu lozinku u budućnosti: „Borba se mora nastaviti".

Jedno mi je stalo da podvučem: a to je da članovi izaslanstva, koje se je uputilo u Moskvu, nisu kompromitirani u političkim strankama. Tu je zastupana vlada u osobi Rytia, ministra pretsjednika, nezavisnog; diplomacija u osobi Paasikivia, tehničara u pregovaranju s Rusijom; vojska u osobi generala Waldena, a parlamenat u ličnosti Voinmaa-a.

S finske se strane ne spominju predviđanja o ishodu već započetih pregovora. U stranim su krugovima sve više iskloni vjerovanju u uspjeh ovog pokušaja, koji je za izvjesne krugove više forma pesimizma nego optimizma. U švedskim naprotiv krugovima prevladava osjećaj radosti. Prema povjerljivim saznanjima iz istih ovih krugova, pripremni su radovi za te pregovore bili veoma dugotrajni i stajale su im na putu teške zapreke.

Odlaskom finskoga izaslanstva u Moskvu postignuta je samo prva etapa, ali po tome se ne smije previše izlagati u prilog optimističkoj tezi; ali se opet radi o jednoj etapi takove naravi, da joj nitko ne može skrivati vrijednost. Dunuo je vjetar mira, eto što sam htio kazati. I ako to neke krugove rastužuje, ne može ne obradovati one, koji su zainteresirani na održanju mira iz jednog ili iz drugog razloga. Jer ako i dođe do mira, neće to biti mir kapitulacije, tojest pripadat će nekoj veoma rijetkoj vrsti mira.

Helsinki, 11 ožujka.

S mnogo je zadovoljstva mjesna štampa prenijela komentare talijanske posestrime, prema kojoj se u Rimu želi pravedan mir za Finsku. To je i teza Helsinkia, gdje je vijest o odalsku Rytia i dugova u Moskvu, za koju se saznalo tek jučer, imala izvjestan utisak. Talijansko shvaćanje ne tumači se niti se smatra kao svrha samome sebi, nego više kao pojava uokvirena u opću diplomatsku akciju.

Rytijeva vlada i u najkritičnijim časovima ne samo da nije nikad izlazila pred saveznike s prijedlozima, koji bi išli za tim da se Finska poveže s njihovom sudbinom, nego je, štaviše, uvijek spretno izmicala prijedlozima, da stavi takove prijedloge. I zaista, francusko-engleska jasna ponuda nije nikad stigla ovamo; stigao je samo svojedobno poziv, da bi se formulirao zahtjev za pomoć. Ta je diplomatska taktika u neku ruku barokna, ali u kojoj će svatko lako prepoznati pečat Velesila, pomamnih prema „moralnim opravdanjima".

Za sada sve ovo spada donekle u prošlost i moglo bi opet postati aktuelno samo onda, kad bi razgovori u Moskvi propali. A to potvrđuje ono, što se je uvijek govorilo: da se je Helsinki želio prikloniti saveznicima samo u slučaju propasti mirovnog posredovanja. Tako, dugo, dok je to moguće, on želi slijediti tradicionalni pravac skandinavske politike, a to je ona neutralnosti. Eto zašto se usprkos geografskoj udaljenosti u Rim gleda s osobitim interesom.

Jedan je skandinavski diplomata sažeo danas tu misao u ove riječi: „Rim nije prijestolnica Italije, nego pri-

jestolnica svih nezaraćenih zemalja. Naravno da je sve to uvjetovano uspjehom pregovora, u pogledu čijeg se ishoda finsko gledište ponešto razlikuje od gledišta stranaca, zainteresiranih na miru; ovi posljednji hoće mir, Finci hoće određeni jedan mir, koji oni označuju riječima „ne kapitulacija". Ali to je, kako se vidi, ponešto neodređena definicija. Jasniji je ritornelo, koji je ponovno ušao u veliku modu poslije prošlog studenoga, „teritorijalnog integriteta", a to je sasvim drugčiji kriterij od onoga o „ispravku granica".

U jednu riječ se kaže ovo: raspravljajmo slobodno o granicama, ali kad ih već jednom utvrdimo, unutar njih želimo biti svoji gospodari. A tu svatko misli na Hanko, koji od pregovora, što su se vodili prije četiri mjeseca, nije prestao sačinjavati mrtvu točku u finsko — sovjetskim odnosima. Za Hanko je palo na desetke hiljada ljudi, a s finske se strane nadodaje da ih je spremno pasti još nekoliko desetaka hiljada. Ipak iz elemenata, što sam ih mogao pobrati, sve više dolazim do uvjerenja, da se to neće dogoditi.

Što se tiče prigovora s izvjesnih strana o teškoćama, na koje bi vlada imala naići da sklone narod, koji je mnogo pretrpio u ovom ratu, da prihvati mir, po kojrem bi mu izgledale uzaludne podnesene žrtve, držim da mogu kazati općenito, da naročiti temperamenat i politički odgoj Finaca čine veoma dvojbenom mogućnost unutarnjeg zapletaja. Finska se je pred činjeničnim dokazima pokazala čvrsta. Iskustvo joj je još jednom pokazalo, kakvi su nedostatci i gdje se nalaze oslonci nordijske pomoći.

Helsinki, 12 ožujka

Finsko-ruski pregovori u Moskvi su zaključeni, jer je svladana najveća zapreka, koja je stajala na putu postignuću sporazuma, jednim kompromisom u pogledu Hankoa. Njemačko-švedskom je posredovanju bilo uspjelo približiti dva gledišta, zadovoljivši sovjete na taj način, što su Fince sklonuli da odstupe jedno uporište na tom poluotoku; a zadovoljivši Fince time, što su sklonuli sovjete da ondje instaliraju posadu mnogo manju od one kakovu su tražili u početku.

S finske strane o tim uvjetima postoji potpuna saglasnost ne samo među članovima vlade te između ovih i vojničkih vlasti, nego i u krilu parlamenta, barem između vođa parlamentarnih stranaka

U pogledu ostalih teritorijalnih pitanja, koja se tiču granica dviju država na Karelijskoj prevlaci i na sjeveru od Ladoškoga jezera, radilo se samo o količini, po su i ona uređena.

Prema neslužbenim informacijama sinoć je na pregovorima u ime Rusije sudjelovao osim Staljina i Molotova i Vorošilov, poglavica Glavnoga stožera Šjapošnicov i nekoliko viših časnika, koji su došli s bojnoga polja.

Nikad izaslanstvo zemlje u ratu nije vršilo svoj zadatak pod neobičnijim okolnostima, nego što je to radilo finsko u Moskvi. Otputovalo je u najvećoj tajnosti, a za njegov odlazak se saznalo istom onda, kad se je vratilo. Dok se je u Kremlju razgovaralo o miru, na fronti su se vodili bojevi podvostručenom žestinom, a u Helsinkiu je pučanstvo bilo prisiljeno čitave dane provoditi u protu-

zračnim zakloništima: sovjetska je avijacija izbacivala na tone eksploziva na unutrašnju neprijateljsku frontu. U isto vrijeme dok je Staljin nudio cigaru Paasikiviu ubijala je ruska bomba jednog finskog građanina, a finski mitraljez je uništavao jednu rusku ophodnju.

Zaista se ništa više nije shvaćalo. Razgovarao si s jednim finskim časnikom, a on ti je govorio: „Rat je." Razgovarao si sa stranim diplomatom, on ti je odgovorio: „Mir je". Jedan i drugi su ti pružali jasne, nedvojbene i veoma logične dokaze, na kojima su se temeljila oprečna uvjeren[illegible]

[illegible]mali su pravo diplomati. I američki su kolege imali to uvjerenje. Kad sam jednog od njih upitao, na čemu se temelji njihova sigurnost, Amerikanin mi je odgovorio: „Na whiskyu". Zaista je od danas zabranjena prodaja alkohola, a to se događa, vele Amerikani, koji se osjećaju osobito pogođeni tom mjerom, samo na početku i na svršetku ratova.

U novinama se o pregovorima piše malo i samo toliko, da se kaže kako „treba sačekati da se vidi". Posljednju riječ u svakom slučaju ima parlamenat, izabran od naroda. On drži vrhovnu političku vlast Finske u svojim rukama i samo će njegova odluka imati apsolutnu valjanost u tako važnom pitanju. Tako piše „Helsingim Sanomat". Ali osim tih napomena općenitoga karaktera nije objavljen nikakav službeni elemenat, koji bi bio u stanju razjasniti tajnu pregovora. „Tajna je takova — javlja dopisnik lista „Uusi Suomi" iz Kaunasa — da ni moskovski poklisari Sjedinjenih Država, Švedske i Njemačke ne znadu ništa. Prošle su noći Ryti i Paasikivi na Kremlju pregovarali sa Staljinom i Molotovom. Razgovarali su sve do zore. A čini

se da je bilo dosta poteškoća zbog činjenice, što su se sovjetski zahtjevi pokazali kao pretjerani. Prema nekim glasinama sporazum je navodno postignut u nekoliko tačaka, ali takove glasine službeno nisu potvrđene. U diplomatskim se krugovima vjeruje, da su sovjeti bili spremni voditi pregovore o miru do 22 veljače, kad je jedna britanska eskadra bila stigla u vode Arktičkog oceana. Ta je pojava poremetila san u Kremlju i komesar za mornaricu je smjesta otputovao u Murmansk, da razgleda sovjetsku mornaricu. Tada se je dogodilo da je Moskva pokušala privabiti po prvi put finsku vladu preko engleskog poklisara, a zatim preko vlade Sjedinjenih Država, koja se je službeno obratila Švedskoj, da joj se dozvoli uloga posrednika.

Helsinki, 13 ožujka

Hladnim i jednoličnim glasom, tonom upravnoga činovnika, koji iznosi bilancu nekoga društva, danas je Tanner službeno preko radia objavio, da je mir sklopljen i da je to stajalo toliko i toliko nepobjeđenu Finsku.

S prozora dvorane hotela „Kämp" nije se vidjela ni živa duša. Zvučnici su bili natjerali u kuće stanovništvo prijestolnice. Činilo se kao da je dan znak na uzbunu od opasnosti zračnoga napadaja. Svi su slušali stojeći nepomični i ozbiljnih lica. Nisu gledali jedan drugoga, nisu gledali strance. Bilo je tu žena, odjevenih u crninu, vojnika sa štakama, osoba koje su se u hotelu nalazile kao gosti, jer su im kuće bile porušene. Bezlični glas je odmjereno izgovarao u tišini imena gradova i zemljišta ustu-

pljenog neprijatelju. Na kraju je neki starac, a da nije podigao očiju sa zemlje, glasno izgovorio: „Zašto?" A onda je nadodao još nekoliko riječi na finskom jeziku, koje nisam razumio: nije bilo srdžbe u tim riječima; bilo je nešto više od toga. Nitko ga nije gledao. Slušali su u tišini i njega, a na njegovo pitanje nije bilo odgovora. A onda je starac izišao sporim korakom.

Odzvanjali su svečani, veoma tužni, zvuci narodne himne. Pognutih glava i lica izbrazdanih suzama slušali su ovi Finci, koje nisam vidio potresene prvoga dana rata, u pozornom stavu himnu osakaćene domovine.

To je raspoloženje, s kojim je Finska prihvatila mir, nakon sto dana borbe, završene bez ikakvog Waterlooa protiv neprijatelja, četrdeset i pet puta jačega.

Cijela je noć protekla nemirno između vijesti, potvrđenih, opovrgnutih, ispravljenih. Finci u njih nisu vjerovali, pogotovo ne vojnici. Ni onda još nisu vjerovali, kad su strane radiostanice već objavljivale vijest iz Moskve. Nemoguće je, govorili su, a dokazivali su zašto je nemoguće: vojska još netaknuta, nikakvog vojničkog prevrata, glad u Lenjingradu, Zapad spreman da stupi u borbu protiv Rusa, pravo, pravda. Zar da su mrtvi umrli uzalud? Tako je mislio i govorio „čovjek s ulice", dok su se potpisivali uvjeti novog mira u Nystadu, kojim Staljin danas vraća Rusiji granice koje joj je godine 1721 dao Petar Veliki.

Istina je bila prodrla, ne zna se kako, ne zna se odakle. Postajala je jasnijom i bogatijom na pojedinostima. A Finci i dalje nisu vjerovali. „Imamo u rukama Ruse — govorili su vojnici, koji su se vraćali s fronte. — Odmah poslije Viipurija ih možemo strpati u torbu. Vodili smo

pet velikih bitaka u tri mjeseca protiv njih: četiri smo dobili, posljednju nismo izgubili. Viipuri je još u našim rukama. I na Karelijskoj ćemo prevlaci otjerati neprijatelja preko granice, kao što smo to uradili kod Kiante, kod Suomussalmija, kod Tolve, kod Syskyä".

Ja sam znao da je istina druga. I nisam se usudio kazati je, jer onaj koji je govorio, imao je dva brata umrla u šancu, a on je sam bio izgubio ruku i kuću u Kareliji. Prošao sam mnogo tužnih časova u tri mjeseca rata, ali ni jedan nije bio tužniji od toga časa mira. Svi su ga Finci pozdravili sa zastavama na pola stijega.

Kao što je kazao Tanner u svome govoru, položaj koji je nametnuo Finskoj da prihvati mir nije bio vojnički nego diplomatski. Vojnici imadu pravo kad kažu da je vojska još na nogama, da treba probiti još deset obrambenih linija prije nego se dopre do Helsinkija i da će nakon Helsinkija rat tek početi. Ali sve to ne bi značilo pobjedu; značilo bi samo polaganije uništavanje. Osamljenost je upropastila ovaj narod, koji je sve bio položio na skandinavsku solidarnost. U njegovoj političkoj igri nije bilo drugih karata. Tanner je kazao punu istinu, kad je objasnio, iz koji je razloga i pomoć zapadnih sila bila podređena dobroj volji Švedske i Norveške. Partija između Pariza i Londona s jedne strane, a Berlina s druge, — prvi su bili zainteresirani na ratu, a ovaj drugi na miru — nij odigrana u Helsinkiju nego u Stockholmu. Pobijedio je Berlin, kao što je to tražila logika, povijest i zemljopis. Da vidimo posljedice te pobjede, kakove se ukazuju odavle gore.

Prije svega posljedice u Finskoj unutarnjoj politici. Na kraju svoga govora imao je Tanner opravdanoga raz-

loga da preopruči mir i jedinstvo duhova. Sabor će vjerojatno odobriti mirovni ugovor, takva su barem jednodušna predviđanja domaćih i stranih krugova. Ali narod, koji je toliko mnogo pretrpio u ovom ratu, povući će iz ovog osnovne zaključke, ali koji će potrajati. On neće izići na ulicu, neće se razgoropaditi, ali će razmišljati. Finci su samotni ljudi, sporih zaključaka, ali dugih razmišljanja. U ova tri mjeseca borbe srušili su se u Finskoj mnogi idealni kumiri. Što će doći na njihova mjesta, nije mi poznato, ali je sigurno da će uslijediti njihova likvidacija. Na sreću zemlje, u njoj ima još vođa s dosta jakim ugledom, koji bi mogli spriječiti opasna iskliznuća: sam Kallio, a možda više od njega Mannerheim i Svinhufvud, oba iznad neizvjesnosti i nekompromitirana u odgovornosti za rat.

U pogledu vanjske politike ukazala se je veća potreba likvidacija. Uklonit će se socijaldemokratsko načelo pacifizma i otstraniti svaki ostatak ženevske politike. Od tradicionalnih načela na međunarodnom polju, osim onog skandinavske solidarnosti, koja će se, kako se čini doskora koncentrirati u jednom ugovoru, jedan jedini će se moći spasiti, a to će biti čin vrijeme, koje u Finskoj radi na dužem valu nego kod nas, ali ipak radi, učini jasnijim retrospektivni položaj: a to je da se sav nordijski svijet osloni na jedno jedino uporište, na Njemačku.

Čim jačom postaje ruska opasnost pred istočnim vratima, tim je skandinavski poluotok jače prisiljen da se približi Berlinu. To će učiniti makar i protiv svoje volje, ali će učiniti. Ako Baltik prestane biti njemačko jezero, neće postati engleskim jezerom, nego ruskim. Finska narodna reakcija protiv švedskog držanja sa čovječanskog

je stanovišta razumljiva, ali je s političkoga ispravnija umjerenost, kojom je govorio Tanner.

Stockholm nije imao drugog izlaza, a Skandinavija ne može surađivati na oslabljenju jedne Velesile, jedine koja joj može pružiti jamstvo protiv opasnosti s istoka. Povjest ne svršava danas. Ako su momentane okolnosti nametnule Hitlerovoj Njemačkoj da trpi ovo sovjetsko napredovanje prema Zapadu, to nije dovoljan razlog da ta tolerancija mora trajati u beskonačnost i do krajnih posljedica potpunog rusiziranja nordijskog svijeta. Jer se je morao odlučiti, kojem od dvaju blokova da povjeri obranu, Stockholm se je priklonio onom njemačkom, naloživši time Helsinkiu da učini isto. Vrijeme će se pobrinuti da pokaže, je li izbor bio ispravan. Razumije se, da će taj biti olakšan činjenicom, da odnosne troškove ne plaća Švedska nego Finska. Sa svim time je Finska sama stvar shvatila i odvažno se je odlučila na potrebnu amputaciju. Bilo bi previše tražiti od finskog građanina, kome su u ovom ratu porušili kuću, da se uzdigne iznad prosječnosti i da historijski zagleda razloge svemu tome; ali su njegovi upravljači pokazali dalekovidnost.

Jer udarac je nemilosrdan: dovoljna su imena Hanko, Viipuri i Salla, da mu naglase svu težinu. A vojska, to je istina, još je na nogama, htjela se je boriti kao i čitava zemlja i pred sobom je imala sasvim jednake perspektive kao i prije tri mjeseca: perspektivu konačnog poraza, ali poslije jedne slavne epopeje, kakova je bila povijest Finske za vrijeme stodnevne borbe. I zbog te izmakle slave mnogo više nego zbog izgubljenih gradova, danas leprša na pola stijega u znak žalosti zastava s plavim križem na bijelome polju.

Helsinki, 14 ožujka

U Helsinkiu još nisu primijetili da su ušli u vrijeme mira. Zatrpani snijegom, koji i dalje pada, jedinu korist imadu od novog položaja u tome, što ih više ne uznemiruju uzbune povodom zračnih napadaja. Tek večeras su se ulice osvijetlile; ali su izlozi dućana i dalje zakrčeni balvanima, a drvene krletke zaklanjaju pogled ljudima na spomenike po trgovima. Svijet je isti kao prije, kao uvijek. Nema svečanih povrataka, cvijeća vojnicima, obitelji koje se ponovno okupljaju. U svakoj zemlji na svijetu bi se vidjele sasvim drugčije stvar od onih, koje vidimo u Finskoj, gdje se ne vidi ništa.

Što misle, što razgovaraju međusobno Finci, pretpostavivši da nešto govore? Trpe, to je sigurno. A da to ne osjete, rade. Ali nikad nisu bili prestali raditi. Nikad. Čim je položaj bivao na granicama nestalniji, čim su ubitačnija postajala zračna bombardiranja, tim su finci više radili da poljepšaju i povećaju svoje mlade gradove usprkos neprijateljskim aeroplanima. Uz moj hotel je i dalje rastao, kao i prvi dan, kad sam ovamo došao, a tada nije bilo rata, hotel za novinare budućih Olimpijada. Svaki čas je na gradnju padala po koja bomba i otkidala od nje. Zidari su se izvlačili ispod zemlje, ponovno pobirali balvane, ne progovarali ni riječi i opet počinjali graditi. Bili su svi stari ti zidari, očevi vojnika, koji su umirali u rovovima. I nisu držali korotu, nego su gradili dalje.

Jutros sam napustio prijestolnicu. Pošao sam u Kouvolu, da vidim što se događa u pokrajini i da obavim dužni posjet sovjetskim zarobljenicima.

Nažalost! Kouvola više ne postoji. Kouvola je hrpa pocrnjele žbuke i sagorjelih balvana. Ne razabire se gdje su bile kuće, ulice, trgovi. Ovo mjestance od 7.000 stanovnika palo je kao jedna od posljednjih žrtava rata. Čini se da su sovjeti znali da ondje postoji zarobljenički koncentracioni logor i tada su došli u velikoj formaciji — pedesetak aparata — i jer nisu točno znali gdje se nalazi cilj, da ne bi pogriješili, počeli su bombardirati sve iz visine od malo stotina metara, jer protuzračnoj obrani nije ondje bilo ni sjene. Sve su porušili, kuće, bolnicu, hotel, sve osim zarobljeničkog logora, skrivenog na nekoliko kilometara u šumi.

Ovamo sam došao da izvršim po dužnosti svoj osmi i posljednji posjet. Jer sam u dobroj vjeri držao da ću barem među zarobljenicima naći nešto malo svečanosti. Ali i ove desetine hiljada zarobljenika su dočekale mir kao neku žalost, a nije potrebno ni pitati što će se s njima dogoditi kada se vrate u Rusiju. Nema o tome sumnje: „Tko se dade zarobiti, smatrat će se izdajicom i s njime će se kao s takovim postupati."

Na povratku sam se zaustavio u svakom nastanjenom središtu, da ondje potražim znance i da saslušam mišljenja. Ni jedno od tih sela nije ostalo pošteđeno od rata, ni jedno od tih lica nije iz njega izišlo nepovrijeđeno. Ali na kućama su rane bile sve izvana. U dušama su bile mnogo teže, ali se nisu vidjele.

Ova bol bez riječi je ono, što najviše potresa u današnjoj Finskoj; a još se nalazimo u razmjerno sretnim krajevima. Mislim one, koji su morali biti ispražnjeni, jer su imali biti prepušteni Rusiji. Petsto hiljada ljudi, koji su morali napustiti svoje kuće i sve ono, što nije „strogo

osobno": sedmina sveukupnog pučanstva mora napustiti desetinu narodnog teritorija.

Zadaci, koji očekuju vladu, su beskonačni. Zadaci svake vrsti. Jedna visoka ličnost ministarstva vanjskih poslova mi je rekla: „Svijet ima razloga da se čudi što smo mi pristali na uvjete ovoga mira, kada nam je vojnički položaj dozvoljavao da nastavimo s borbom u beskonačnost. Tome se čudi također i naš narod, a to prirodno neshvaćanje je prva poteškoća, s kojom ćemo trebati obračunati. Tek kasnije, kada nam bude dozvoljeno objasniti mnoge događaje, koji su u toku, a koji za sada moraju ostati u tajnosti, svi će moći shvatiti kako je mir bio potreban. Druga stvar, koju narod ne razumije, je ta, kako se vlada može ponovno približiti skandinavskim državama i vjerovati u ugovor o savezu poslije svega što se dogodilo. To je sasvim shvatljiva ljudska reakcija, ali praktički razlog ima svoje zahtjeve. Izjave, što ih je jučer dao ministar vanjskih poslova Švedske Günter, odgovaraju stvarnosti položaja: nema drugoga izbora za Skandinaviju, pa prema tome ni za nas. Kada su činjenice objasnile ovu istinu pred očima naših odgovornih faktora, gotovo jednodušno su se složili svi u tome, da je mir potreban i da u svrhu postignuća toga mira s naše strane moramo postaviti samo dva uvjeta: da ne budemo morali pregovarati s vladom Kuusinena (čija su se dva sina borila u našoj vojsci i to vrlo hrabro) i da nam bude spašena čast oružja. Ta dva uvjeta smo dobili. I naša vanjska politika — nadodao je moj subesjednik — ostaje nezavisna usprkos paktu o nenapadanju, što smo ga sklopili s Rusijom. Trideset hiljada ljudi je umrlo ili su postali invalidima; malo naprama preko tristo hiljada Rusa,

koji su onesposobljeni za borbu, ali je to još uvijek previše za narod s nešto malo više od tri milijuna stanovnika. A sve što je porušeno u zemlji zračnim bombardiranjem i što nam neće biti nadoknađeno? Ali naše je pleme konstruktivno i sve će se ponovno izgraditi. Možete mi vjerovati: glavno je staviti do znanja svijetu da Finska postoji i da ima pravo postojati i sačuvati svoju nezavisnost. Ugovoru o obrambenom savezu, koji će kako se tvrdi, biti doskora potpisan između Helsinkia, Stockholma i Osloa pridaje se u finskim političkim krugovima velika važnost i mnogo se govori o njegovom prilagođivanju finsko-sovjetskom paktu o nenapadanju. Vojnički razlozi, koji ovaj pakt čine još potrebnijim, proizlaze iz stvarnosti novih granica, koje Finsku ostavljaju ne samo bez industrijskih krajeva, osobito bogatih i napučenih, nego i bez njenih prirodno branjenih granica. I zaista, tamo gdje su se sovjetski zahtjevi pokazali najuporniji, nalazili su se teritoriji, na kojima je došlo do krvavih ruskih poraza, a to su jezera i baruštine sjeverno od Ladoškog jezera u pravcu Kuhmoa i Salle. Trebalo je odmah naći vojnički oslonac kod drugih država, da ne budemo zavisni od istočnog susjeda, a na taj su se oslonac obvezale skandinavske države, s kojima će se u sporazumu, u koliko taj bude kompatibilan s obavezama preuzetim prema Moskvi, stvoriti garancija finsko-ruskom paktu, a koji će ujedno sačinjavati protuobavezu, obećanu sa strane Stockholma Finskoj, ako se ova bude odlučila za mir.

Tek večeras u kasno doba Finska je javnost saznala za tekst mirovnog ugovora sa S.S.S.R. Ali već je njegov sadržaj bio poznat svima. Mnogo se govori o „željezničkim i aeronautičkim klauzulama" člana 6. i 7., za koje

neki drže da ugrožavaju Švedsku i Norvešku. Ali švedski i norveški krugovi tvrde, da je takovo tumačenje neosnovano, jer da u tom smislu već postoje garancije.

Članovi izaslanstva, koje se je vratilo jutros u 3 sata iz Moskve, ponovno su zauzeli svoja mjesta u vladi. Izdane su odredbe za mobilizaciju svih prevoznih sretstava za one, koji će morati napustiti krajeve, ustupljene sovjetima. „Na posao", to je lozinka Kallioa, Mannerheima i vlade u njihovim proglasima.

Kallio je kazao da je finski narod još jednom potvrdio svoje duhovno jedinstvo u jednoj veoma teškoj kušnji, uzveličavao je junačku vojsku i njenog poglavicu Mannerheima, a onda je govorio o krutoj potrebi obnove zemlje; napor će biti olakšan uspomenom na hrabre poginule za nezavisnost domovine i u njima će narod u miru opet naći napredak i veličinu. Na posao već i zato, da se zaborave patnje. Finci su svoju domovinu u deset stoljeća obnovili deset puta. Obnoviti će je i ovog puta.

Helsinki, 15 ožujka

Jedan potez pera na jedan diplomatski protokol lišio je oko pola milijuna Finaca njihove zemlje i njihove kuće.

Teritorij, ustupljen Rusiji, sačinjava desetinu cjelokupnog finskog teritorija, a oni koji na njem žive, teoretski nisu prisiljeni da ga napuštaju. Ako hoće mogu ostati uživati blagodati sovjetskoga raja. Ali to je pravo, kojim oni neće da se koriste. Svi odlaze: 500.000 osoba i 100.000 glava blaga. Pokušajte ih postaviti u red s njihovim kolima i s njihovim stvarima „strogo osobnim", koliko im je

dozvoljeno da sa sobom ponesu. To je 50 kilometara karavane ljudi bez krova nad glavom. Najnesretniji su oni iz Viipuria i okolice, gdje su Rusi stupili već sinoć, kada su Finci bili raskopali mine. Oni se više ne mogu vratiti da sa sobom uzmu ono malo, što im je bilo dozvoljeno. Šta će učiniti vlada za sve te razbaštinjene ljude? Prva joj je briga bila da ih spasi od sovjetskih četa. Trebalo se je požuriti. Jučer su svi vlasnici motornih vozila pozvani od vlasti da se prijave u sjedištima sindikata s punim vrećama: hranom i opremom za tjedan dana. Već danas ova građanska milicija stupa cestama, koje vode prema središtima, koja moraju biti napuštena; a jer motorna vozila nisu dovoljna, kreću tuda i saonice, kola i kočije, a vuku ih konji, psi i mazge. Divna je solidarnost toga svijeta, divna je njegova disciplina.

Svi problemi ostaju teški. Gdje će biti raspoređeni sada ovi nesretnici, koji su sve izgubili? Treba im naći ne samo potreban prostor, kojeg u Finskoj ima dosta, nego takav prostor, koji će biti sličan ili će ustrajnim radom postati sličan onome, što su ga napustili. Finac je seljak, ljubi svoju zemlju; kroz generacije on je obrađuje u tolikoj mjeri, da od nje stvara svoju sliku i priliku. Hoće da živi i da umre u okviru, u kojem su živjeli i umrli njegovi stari; svaka je njegova emigracija spora i teška. Ova pak mora biti brza prema nepoznatom, gdje nema ognjišta. Tu su starci i bolesni, koji se vuku u potrazi za krovom, pod koji bi se sklonuli.

Čini se da je iz više razloga okolica Turkua i Vaase najprikladnija da primi taj svijet ili njegov veći dio. Proučava se plan za izgradnju 70.000 kuća. Te će kuće jednim dijelom ovi nesretnici sami sagraditi, a drugim dijelom će

im pomoći ostali. Zatim će im biti procijenjena zemlja, a onda će obrađivati tu zemlju i na njoj će se rađati njihova djeca i djeca njihove djece. Trebat će dvije generacije da se učvrsti korijenje, dvije generacije i brdo napora i patnja.

Okruzi, koji su ustupljeni Rusima, spadaju među najbolje u Finskoj s poljoprivrednog i industrijskog gledišta. Dva i pol milijuna hektara prevlake i teritorija sjeverno od Ladoškog jezera obuhvataju dva velika grada, Viipuri i Sortavalu i veoma mnogo drugih industrijskih središta prvorazredne važnosti; doline Vuoksia i Käkisalmia na primjer, koje vrijede 1.000 odnosno 400 milijuna maraka. U Viipuriu sama manufaktura vrijedi milijarde. Izgubljeni su sumporni rudnici Johannesa, koji su sami davali 10.000 tona godišnje i rudnici Pitkärantaa; izgubljene su tvornice celuloze u Läskelä, Leppakoskiu i sve one u Sortavali; izgubljen je kanal Saimaa, koji je spajao Viipuri sa sistemom sjevernih jezera i po kojem se je prevažalo milijun tona godišnje; izgubljene su luke Uuras, Koivisto, Mukslanti i Viipuri, iz kojih je kretalo pedeset posto izvoza celuloze; izgubljene su sve ribarske industrije na Ladoškom jezeru; izgubljene su u ovom posljednjem kraju divne šume, najljepše u Evropi, koje su zauzimale 70 posto teritorija; izgubljen je manastir u Valamou.

Kapitulacija nije mogla biti okrutnija; žrtva, kojom je ona urodila, ne može se izraziti u brojkama. Za ostatak mnogih okružja još se pouzdano ne zna hoće li pripasti jednoj ili drugoj strani (Enso je na primjer od temeljne važnosti za gospodarski život zemlje zbog svojih tvornica celuloze, sumpora i papira). Prema uvjetima mira iz godine 1721, koji se spominju u sadašnjem ugovoru, Enso

ne bi trebao biti ustupljen, ali tko kaže da Staljin ne želi iskoristiti priliku i pokazati, da je već dao Rusiji više nego što joj je dao Petar Veliki? Imatra naprotiv ostaje Fincima; Imatra je Tir Finske. Ali se nalazi pet kilometara od granice. Malo je elemenata, po kojima se dade uvidjeti, koliko je izgubio ovaj narod s novim granicama sa gospodarskoga gledišta; i što u moralnom pogledu za nj znači gubitak Viipuria i Sortavole, suvišno je isticati.

Bolje je položaj posmatrati s vojničkoga gledišta, a to je ono, s kojeg su pošli sovjeti, kad su nametali svoje zahtjeve. To je napuštanje prirodnih granica, na kojima je mala finska vojska mogla biti u povoljnijem položaju prema raspršenim sovjetskim armijama. Zašto to, vidi se kad se baci pogled na kartu: prevlaka je po svojoj tjesnoći omogućivala obranu, baziranu na razvijanju skromnih snaga. Granica je u tom sektoru bila široka pedesetak kilometara u zračnoj liniji, a razvedena na ukupno sedamdesetak. A onda tu je bilo Ladoško jezero, golemi prirodni bedem sa svojim zimskim ledom i sa svojim ljetnim vodama, čije su se obale dale lako braniti s malobrojnim četama i s malo baterija. Na sjeveru od Ladoškog jezera započinjala je beskonačna granica, iznad koje sa sovjetske strane nije bilo napučenih središta, opremljenih ili koja bi se dala opremiti za baze, niti dobrih cesta, niti dobrog terena za nastupanje: šume i bare, jedne neprijateljske temperamentu, a druge nepogodne ruskim mehaničkim sretstvima, a prikladne naprotiv Mannerheimu omiljelom četovanju: malo ljudi, a mnogo individualne inicijative.

S novom su granicom ove strateške prednosti, jedva dovoljne za uspostavu prividne ravnoteže prema premoć-

nom susjedu, izgubljene za Fince. To je granica bez raspora, koja se od zapadne obale Viipuria uspinje do Sortavile kroz stotine kilometara, koje ne prekida Ladoško jezero, jer ono postaje unutrašnjim ruskim jezerom. Da bi se obranila ova granica, potrebno je razviti snage šest ili sedam puta jače nego što je trebalo prije. Osim toga jedna spojna željeznica u ovoj zoni, i to Viipuri-Sortavala, prelazi u sovjetske ruke i to ide još više na štetu Finaca. U sjevernim krajevima izgubljena su također važna središta, koja su istovremeno već prokušana manevarska uporišta i prometni čvorovi: mislim na Kuusamo i Sallu, oko kojih se je Finski otpor bio tako ogorčeno uhvatio, jer se znalo kolika im je strateška važnost. I konačno luka Petsamo, koja je postala neupotrebiva za vojničke svrhe nakon ustupanja Ribarskog poluotoka. Eto u kakovom su položaju Finci sa strateškoga gledišta unutar novih granica: potpuno su zavisni od svoga susjeda.

Ta realnost, koja postaje sve jasnijom u očima sviju objašnjava važnost vladinog pristanka sklapanju ugovora o obranbenom međuskandinavskom savezu. Neki vele da takav ugovor sliči zatvaranju štale nakon što je ukraden konj, a to je u neku ruku i istina; ali konja ima još i razboritost traži da se očuva ono, šta je preostalo. Prema tome je glas, po kojem bi se taj ugovor podudarao s onim o nenapadanju finsko-sovjetskom, bio pozdravljen u Helsinkiu s uzdahom olakšanja.

Rovaniemi, 16 ožujka

Juhani je umro 7 ožujka, dok se je vraćao u Inari sa svojim saonicama. Umro je na cesti, a sob to nije možda

ni primijetio. Kada je stigao u Utsamo na pet kilometara od sela i od crkve, drugovi su ga odveli na istim saonicama do groblja i ondje ga pokopali. Pogrebna je molitva glasila ovako: „Zahvaljujemo ti, naš gospodine, što si odredio da Juhani umre sada, kada je zima. Da je umro ljeti, kada sobovi pasu, kada saonice miruju, morali bismo ga bili ostaviti u šumi pokrivena granjem i lišćem, a onda čekati da ponovno padne snijeg, da bi njegovom tijelu dali dostojan počinak". Ja nemam točnih statističkih podataka, ali držim da je Johani jedini Laponac, koji je umro u ovom ratu. Njemu u počast nije bio podignut nikakav spomenik.

Kad su se Rusi počeli spuštati od Petsamoa, jedina je mjera, koju su Laponci poduzeli, bila da nadodadu jedan ruski prijevod upozorenjima, koja su bila obješena na stablima u šumama, a koja je glasila: „Molimo vas, pazite da ne bacate šibicu niti drugo šta gorućega u šumu, osobito kad je šuma suha. Samo ćemo se na taj način moći očuvati od požara". Laponci ne mrze — a možda ni ne ljube — nikoga. Jedino je Juhani lično imao nešto protiv Rusa zbog neke priče, koju mu je bio ispripovijedio njegov djed. Priča je glasila ovako: Jednog dana se neki Rus došao nastaniti u okružje Inari i izjavio da će složiti stado sobova. Laponci iz okolice, koji su također posjedovali stada i u svakom je od njih sob bio označen posebnim tetoviranjem na uhu, zatražili su od Rusa neka saopći zajednici, kakovo će biti tetoviranje, kojim on namjerava obilježiti u svrhu raspoznavanja svoje sobove, kada oni budu na paši zajedno s ostalima. Rus je odgovorio da će se njegovi sobovi moći raspoznati, jer će im on uši sasvim odrezati. Laponci tome nisu ništa prigovorili. Ali s vre-

menom se je dogodilo, da je nestajao sada jednom, sada drugom stadu, svaki dan po jedan sob, dok je Rusovo stado raslo baš za jednoga soba na dan. Laponci su tada počeli razmišljati i nakon što su dobro, promislili, Rus je dospio u zatvor. Juhani se je sjećao te priče i stoga je mrzio Ruse i zato se je, kad su se Rusi počeli spuštati sa sjevera, prijavio u lovce kapetana Pajakke. On je došao na bojište sa svojim sobom, sa svojim saonicama i sa svojim psom i sa sobom i saonicama i sa psom je počeo ratovati.

O junačkim djelima Juhania nije ostala veća uspomena nego samo o njegovim pričama. Juhani je znao hiljadu priča i umio ih je pripovijedati. Znao je na primjer priču o prvome psu, koji je postao prijatelj čovjeku. To se je dogodilo prije mnogo i mnogo godina, kad se niti djed Juhaniev nije bio rodio. Pas je tada bio krvoločna životinja i lovio je po šumi zajedno s vukom. Zatim ga je vuk otjerao, a tada je pas, koji sam nije umio loviti postao parija jačih životinja i hranio se s ostacima njihova plijena. Ali jednoga dana je on susreo u šumi nekog Laponca, koji je nastojao okupiti svoje stado sobova, ali mu to nije polazilo za rukom. Pas mu se je ponudio da će mu pomoći i tako je među njima došlo do sporazuma: pas će čuvati stado sobova, držat će ga na okupu i upozorit će čovjeka kad se počnu približavati vuci. Za nagradu će on dobivati komad mesa na dan, imat će pravo jesti sve ostatke što ih nađe na putu i neće dobivati batina kada bude umoran i umrijet će obješen kada ostari. To je prema pričanju Johania, bio prvi stvarni sporazum, sklopljen između psa i čovjeka. A jer se je pas uvijek držao svojih obaveza, tako se i čovjek mora držati svojih uključivši i onu da objesi staroga psa, baš kao što i rade Laponci.

Kapetan Pajakka se zabavljao Juhanievim pričanjem. On ga nije mnogo cijenio kao ratnika, ali je govorio da je pravo što se Laponci, jer nisu trnje nego cvijeće Finske, ne znadu biti niti ubijati. Polovicom prosinca se je satnija nalazila u Ivalu i tu su vojnici živjeli u drvenim barakama. Juhani se je nalazio uz kapetana, koji je opet stajao do topa. Jer u Ivalu se je nalazio jedan stari ruski top, top od 18 milimetara, jedini top u Laponskoj. Prije nego ponovno sa svojim ljudima krenuo prema sjeveru, kapetan Pajakka je rekao Juhaniu: „Ti ćeš ostati čuvati top". I Juhani je ostao.

On je došao do zaključka da rat nije ni požrtvovnost ni junaštvo. Te riječi uostalom u njegovom siromašnom laponskom riječniku nisu bile poznate. U Ivalu se je on sam nalazio sa svojim psom, koji se je zvao Leikko, njegov se je sob zvao Peikka, a njegov Seita, tojest njegov Bog, zvao se je Ukon, tojest Stari. Ukon je bio dobar čovjek, također Laponac, a Juhani mu je, da ga počasti, posvetio jednu veliku stijenu. Oko te stijene je Peikko pasao mahovinu, probijajući gubicom ledenu koru, a Leikko je zauzimao mjesto na straži, baš kao u prvim danima ugovora. Juhani je na topovskom sedlu u drvenoj kućici pjevuckao u beskonačnost, u mračnoj praznini staru i lijepu priču, koja spominje imena Battje i Nanna. Plamen svjetiljke je treperio, dani su prolazili jednaki, jednaki noćima, koje su i same bile jednake. U uglu su se nalazile kutije s jelom, police s kolačima i jedna bačva, za koju je kapetan Pajakka preporučio da se ne dira. Mnogo dana Juhani nije dotakao. Tada je jednom, tko zna kako,

dobio želju da joj otvori poklopac. Tko mu je savjetovao da to učini? Možda Ukon, možda Leikko. Unutra se nalazilo nešto slično vodi, poput vode je bilo beznačajno i bezbojno. Juhani je na bistroj površini ugledao odražaj svoga lica s oštrim čeljustima, s nasmiješenim očima kao u jezeru na proljeće ili na potoku. Nagnuo se nad ogledalo toliko da ga se je dotakao. Ta bistra voda je imala žestok miris i kako ju je čovjek udisao, omamljivala je glavu čudnom i razblažujućom opojnošću. Juhani ju je udisao i toga je dana u priču o Battje i Nanni pridodao nekoliko sretnih osobnih preinaka, koje su mu se mnogo dopale. Kroz neko vrijeme narednih dana nije on više otvarao bačvu. A onda joj se ponovno približio jedne noći, kad je zviždao vjetar i kad su zavijali vuci.

Stara je godina bila svršila, a nova započinjala — to se je vidjelo po blijedoj mliječnoj stazi, koja se je kroz malo sati, koji su se brzo bili produžili, ubacivala noć — kada se jednog dana kapetan Pajakka vratio u Ivalo. Vratio se sa svega tri čovjeka poslije dva dana i dvije noći hodanja po snijegu: lica su im bila upala pod dugim bijelim bradama, a na obrvama im se snijeg bio skrutio u ledene suze. Vrata kolibe su bila zatvorena, ali se je vidjelo kako kroz pukotine prodire svijetlo i kako unutra netko pjeva. Četiri čovjeka su zastala, nisu shvatila, pokucala su nitko im nije došao otvoriti, ponovno su pokucali, glas je i dalje pjevao.

Kada su s ramenima izbili vrata, ugledali su Juhania na topovskom sedlu i čuli ga kako nešto ružnoga dovikuje Leikku, koji je visio o kuki iznad stijene Ukona, a Peikkoa s odrezanim ušima ispružena uz bačvu i mrtva pijana od vodke. Kapetan Pajakka nije ništa rekao, nego je primio

Juhania svojim snažnim rukama, kao što otac prima bolesno dijete, ispružio ga na ćilim od sobovine i sačekao da nadođe san. A dotle mu je nježnim glasom govorio: „Zašto si objesio Leikka? Zašto si objesio još mladoga psa? Ti se nisi držao ugovora, Juhani, i zadesit će te nesreća. Ukon je bio prisutan i sve je vidio. To je prvi put da Laponac vješa još mladoga psa, da reže uši sobu i da se opija vodkom. Sutra ćemo otputovati, Juhani, da ostavimo ovo mjesto nesreće, ali će te nesreća pratiti."

Sutradan su otputovali sa sobovima, koji su vukli top, a put je bio naporan. Juhani je hodao bez saonica, vukući za sobom Peikka s odrezanim ušima. Toga su puta trebali tri dana i tri noći da stignu u Nautsi. Svaki čas su se zaustavljali i spavali u jami, iskopanoj u snijegu, čuvani od laponskih pasa. U Nautsiu je bilo vojnika, ali ne baš u mjestu, nego nešto malo više na sjever, na cesti, po kojoj su Rusi napredovali. Čule su se u tom pravcu potmule pucnjave iz pušaka, jaki šum motora. Odjednom je Juhani prihvatio saonice, upregnuo u njih Peikka i kazao, da ide u šumu tražiti Leikka, koji se je bio izgubio. Kapetan Pajakka ga je nastojao od toga odvratiti, govoreći mu da će se Leikko sam vratiti i da je opasno ići u šumu zbog Rusa, koji su posvuda krstarili; ali se Juhani nije dao odvratiti i kapetan Pajakka je uvidio, da se tu ne da ništa. Juhani je govorio da čuje dva glasa, koja ga dozivaju u šumu: jedan je dolazio izvana, a bio je glas Leikkov, drugi je dopirao iznutra, a to je bio Ukonov. Tako je krenuo na saonicama. Toga dana ga nije nitko vidio. Vratio se je sutradan u zoru i kazao, da je slijedio Leikkoa ovuda i onuda i da se je Leikko odjednom dao uhvatiti, ali samo zato, da mu nestane u rukama poput oblaka u proljeće, a upra-

vo je u isti taj čas, najavljen jednim jakim udarcem, začuo glas Ukonov, koji mu je nalagao da se vrati u Inari, gdje ga čeka Leikko. Dok je govorio, tekao mu je mlaz krvi iz usta, nakrivljenih na smiješak. Zatim je nadodao, da se sada mora požuriti natrag, jer da bi Leikko zbog njegovog zakašnjenja mogao postati nestrpljiv. A kapetan Pajakka se nije opro.

Tako se je Juhani vratio u Inari i putem je umro. Držim da je bio baš jedini Laponac, koji je umro u ovom ratu, a o njegovim junačkim djelima nije ostala velika uspomena, nego samo njegove priče.

Helsinki, 18 ožujka

Prema vijestima iz Moskve, Rusi su navodno odlučili ponovno izgraditi grad Viipuri i jednu „Vorošilovljevu liniju", koja bi se imala protezati duž čitave granice od Finskoga zaliva do Ladoškoga jezera. To je program, koji upotpunjuje sovjetsku vojničku akciju na sjeveru i jasno je da ta utvrđivanja nisu uperena protiv Finske, koja je praktički dovedena u nemogućnost da škodi. Taj bi program mogao biti uklopljen u jedan opsežniji plan, čije ostvarenje nove granice sačinjavaju premisu, a vojska instrumenat.

Što je ta ruska vojska? Sve do prošloga studenoga bila je to nepoznanica, a u tolikoj je mjeri bila nepoznanica, da je pobuđivala svjetski interes za ovaj rat, na kraju kojega je nepoznanica dobrim dijelom ostala. Sovjeti su se slabo iskazali: i u pogledu akcije svoga zapovjedništva i u pogledu taktičkog vladanja svojih četa, u

pogledu avijacije i u pogledu artiljerije. Zatim su se postepeno počeli popravljati. Na završetku operacija oni su svakom poštenom stranom posmatraču nametnuli, ako ne preokret, a ono svakako ispravak prvih njihovih utisaka, a u prvom redu rezerviranost u pogledu zaključaka, koje su oni trebali izvesti: rat u Finskoj nije urodio s dovoljno dokaznih elemenata za točnu ocjenu Staljinove Armije. Ona je operirala. Ona je djelovala na akcionom polju, koje joj nije bilo poznato, a nije imala ni vremena ni mogućnosti da na njemu razvije sva svoja sredstva. Teren, na kojem se je borila, bio je najmanje podesan za upotrebu gomila, a jednodušno se priznaje da su šuma i tama elementi, od kojih ruski vojnik zazire.

Rusi su zatajili u strateškom kao i u taktičkom planu. Prvoga nije ni bilo ili u najmanju ruku nije došao do izražaja. S obzirom na svoju prekomjernu brojčanu nadmoć, kao i onu u zraku, oni su ga morali nametnuti neprijatelju. To se naprotiv nije dogodilo. Prvobitni plan bio je akcija na sjeveru, ali je napuštena nakon Suomusalmia.

Drugi veliki pokušaj, da se opkoli protivnička obrana u Kareliji, na sjevernoj obali Ladoškoga jezera, prekinuta je u polovici poslije dva uzastopna neuspjeha. Slijedilo je napredovanje na prevlaci, čiji poluuspjeh ne oduzimlje ništa ovom nizu krupnih pogrješaka.

Najkrupniji nedostaci čini se da su oni od zapovjedništava, koji diskretno idu sve do uključivo i bataljonskog, od pukovnijskog započinju nevolje, pa kada se dođe do velike jedinice, nalazimo se u potpunoj nemoći. Vrhovno zapovjedništvo čini se da nije tomu krivo, izuzev prvi mjesec, dok mu je na čelu bio Mereskov. Onda je Mereskov postao gospodarom prevlake, a Stern gospodarom svega

ostalog. Iako je od prilike bio istih godina, Sterna su općenito smatrali mladim strategom, nasuprot Mereskovu, starom strategu. Sve su Sternove ideje bile nove i lijepe, ali su propale; sve su Mereskovljeve ideje bile zastarjele i ružne, ali su uspjele. Stern je svoje osnove bazirao na naoružanju, koje je stvarno moderno i savršeno; Mereskov je sve polagao na vojnika, koji je ostao isti kao što je bio i prije.

Izabrana udarna vojska sačinjavala je u armiji, koja je operirala u Finskoj, dvadeset posto; ona je imala odličan moral, odlično naoružanje i odličnu opremu, ali je bolovala na taktičkoj spremi, koja je bila niža nego što je to kod osrednje pješadije jedne srednje evropske vojske. Znali su umirati vrlo dobro i s mnogo odvažnosti. Ali u pogledu gomile činjenice su dale pravo Mereskovu i njegovom pesimističkom načelu, da je ruski vojnik ostao uvijek isti, bez individualne inicijative i fatalistički rezigniran, pa prema tome prikladniji za obranu nego za navalu i nesklon manevarskom ratu brzih pokreta. Sva se njegova snaga kao i u vrijeme carizma sastojala u broju i u mnoštvu. Novoga nema ništa, osim tehničkog napretka oružja.

Organizacija vojničke službe nije bila najgora, štaviše bila je odlična, a najgore je bilo njezino funkcioniranje zbog nerazmjernosti sretstava posebnom terenu, na kojem su se morale voditi operacije. Opći, ali živi utisak, što ga ova vojska čini na svakog promatrača, je taj, da je ona nezgrapna i bez povezanosti.

Avijacija nije imala neprijatelja na unutrašnjoj fronti. (Treba znati da su Finci započeli rat sa sedamnaest aeroplana). Odličnim dvomotornim i tromotornim bombarderima, sve stranih modela, ali ruske proizvodnje, a to znači sasvim iz sovjetskog materijala, nisu odgovarali tako dobri piloti. Pogodci su im bili netočni, nastupali su u masama, rušili su bez izbora, akcija im je bila isprekidana i ne u razmjeru s važnošću ciljeva.

Eto u malo riječi ono, što se je kod Rusa moglo vidjeti u Finskoj.

Savonlinna, 19 ožujka

13 u zoru stupio je pred svoga pukovnika u jednom sektoru sjeverno od Viipuria zapovjednik finskoga bataljuna i zatražio od njega neka mu smjesta pošalje municiju. „Nemamo je", odgovorio mu je pukovnik. „Pa kako ću se onda odupirati?". „Jednostavno: ne odupirite se". Vojnici su sa svojim praznim puškama napuštali položaj za položajem pred sovjetima, koji su nadirali pucajući i pjevajući. Svakog je časa po koja ophodnja, nagazivši neoprezno na minu, odletjela u zrak. Drugi su nastavljali s pucanjem i pjevanjem. Finci su polagano izlazili iz svojih podzemnih skloništa, polagano se upućivali prema sjeveru i prema jezerima i nisu pitali što se događa ni svoje časnike, koji uostalom ni sami to nisu znali. Dan prije toga, tek dan prije, bila je stigla svim zapovjednicima odreda okružnica, da ne budu ogorčeni u obrani i da se povlače, izbjegavajući stupanje u borbu. Strateški uzmak? Na mir se nije mislilo. O miru, toj građanskoj ideji, govorili su samo građani, ali i oni neodređeno. Bio je to jamačno manevar, da bi se namamilo Ruse. Ali nije bilo municije; svaki je vojnik raspolagao sa ostatkom od pet naboja, koje

nije smio ispucati, iako je napast od neprijateljskih ophodnja, udaljenih par stotina metara, bila velika. Vojnici iznemogli, (već tri dana nisu jeli), prljavi i sa dugačkim bradama, uspinjali su se prema Joensuu, ne obazirući se za sobom. Sovjetski artiljerijski metci su pljuštili poput kiše Pozadina je bila isprebacana, hrpa zapaljenih baraka, razdrobljenih skladišta živežnih namirnica i municije: bio je to učinak noćnih bombardiranja posljednjeg tjedna. Sada su vojnici počeli shvaćati, zašto više nema naboja i zašto tri dana nisu jeli. „Kriv je tomu mjesec", govorili su. Krivnja je mjesečine, koja je bila počela konkurirati suncu i uz pomoć snijega omogućila sovjetskim bombarderima da tako dobro uzmognu raspoznati ciljeve. Nešto kasnije stigao je nerazumljivi nalog: „Deset minuta prije jedanaest sati bit će obustavljene ratne operacije. Čete će se zaustaviti na mjestima, gdje ih taj sat zateče i prestat će vatra." Što je to imalo značiti? U mir se još nije vjerovalo, nije se moglo vjerovati. Sovjetska artiljerija i pješadija i dalje su pucale bez prestanka. Jedna finska satnija se je zaustavila prije vremena i zaostala. Petnaest minuta prije jedanaest sati sustigao ju je jedan ruski odred, koji ju je, našavši se na izlazu iz šume, pozdravljao vičući i bacajući u zrak kape. Zatim su se sovjeti približili nudeći cigareta i vodke. Kad su došli na dohvat ruke, Finci su se bez i jedne riječi oborili na njih s isukanim „puukkom". Ni jedan nije ostao živ. Bilo je za jedanaest minuta jedanaest sati, točno; nalog nije bio prekršen. Kada su malo kasnije nadošli drugi Rusi, nisu ni oni prekoračili nalog. Između dviju vojska s puškama uz nogu, koje su se gledale u oči, nalazila se je ta pregrada poklanih, iz kojih je još tekla krv po snijegu.

Upravo u isti čas se je prolomila ploča leda na sjeverozapadu Viipurskoga zatona. U tom zatonu se je već od zore upriličivao okrutan lov na posljednju stotinu branitelja Koivistoa, među kojima se nalazila i jedna žena. Njima je bilo potpuno nepoznato što se događa. Posljednji dodir s domovinom imali su oni prije desetak dana, kada su dobili nalog da napuste otoke, pošto prethodno unište baterije. Zapovjednik tih baterija nalazio se je ondje 12 godina, a bio je to bivši mornar, koji je postao artiljerac, na čelu starih vojnika, vojnika po zanimanju, također bivših mornara, bez ikakvog drugog interesa u životu osim za njihove baterije. Svi su živjeli na čelu sa zapovjednikom u krtičkim rovovima: soba zapovjednika je bila ujedno i spavaća soba kapetana, a imala je tri četvorna metra i u njoj su bili mali poljski krevet, stol, i umivaonik. Dvanaest je godina živjela ondje ta posada od 30 ljudi. Oni su od mjesta Saanrepää i Tiuri bili stvorili dva neosvojiva Gibraltara s oskudnim svotama, koje im je stavljala na raspolaganje vojnička bilanca, izglasana u socijaldemokratskom parlamentu. Ovi su se vojnici bili pretvorili u zidare, mehaničare i električare, ovi živi zakopani, ovi askete topa, bili su izgradili kazemate od željezno-betonskoga materijala, skladišta za živež i municiju, dizala i električne centrale. Sve je to kroz dva i po mjeseca rata bilo dalo svoje plodove. Topovi su bili stari ruski komadi, napušteni ondje 1918. Posada ih je bila obnovila, ali ne zamijenila. Za zamjenu je trebalo novaca, kojih nije bilo, a onda ti su topovi u neku ruku bili savremenici vojnika, pa su ih vojnici već i zbog toga volili. U času kad su ih morali napustiti, potpalili su barut, digavši u zrak sve ono, što se nije dalo prenositi. Zatim se je prvi odred od 200

ljudi počeo povlačiti po ledu, ne znajući da je taj led dobrim dijelom bio već zauzet od sovjeta. Kad su to primijetili, jedva su dospjeli zaokrenuti prema zapadu, prepustivši svoju sudbinu u ruke slučaju. Ali jedna ophodnja se je vratila natrag da upozori stotinu preostalih, među kojima se je nalazio kapetan i gospođa Štefanić, žena Talijana iz Koivistoa. Ophodnja nikad nije stigla na svoje odredište. Tiuri je bio već opkoljen sa svojom izgubljenom posadom. Ova posljednja je imala još nešto municije, s kojom se je branila. Branila se je sve do noći od 10 na 11.

Te je noći, koristeći se mrakom, kapetan odlučio pokušati sreću i izlaz. Pokušaj je isprva krenuo dobro, a kasnije su sovjeti to primijetili, jer se je na jednom mjestu moralo pucati na neku stražu, koja je priječila prolaz. U noći je odjednom planulo hiljadu alarmnih signala. Posada je uvidjela da je ukliještena u konjsku potkovu. Odbacila je teret, koji joj je usporavao kretanje i započeo je lov po zaleđenome moru. Rusi su razvili osobitu ogorčenost, u kojoj se je vidjelo osvetničko bjesnilo prema neosvojivim baterijama. Poslali su naprijed oklopljena kola, a onda ih povukli u bojazni od leda, na kojem su se uslijed artiljerijskog bombardiranja od prije par dana pokazivali sumnjivi tragovi. Topovi od 75 i 105 milimetara pucali su naprotiv bez prekida na bjegunce, a pješadija je nasrtala u valovima. Finci su nastojali umaknuti prema sjeverozapadu, a da nimalo nisu bili sigurni da će ga naći, jer se činilo da su Rusi zauzeli cijelo more. Ne dozvolivši sebi ni deset minuta odmora, kapetan je na čelu kolone, imajući uza se gospođu Stefanić, povukao svoje ljude cijeli dan 11, narednu noć i cijeli 12. Toga su se dana sru-

šila četrnaestorica njegovih veterana. Zapovjednik i ostali su ih pozdravili kretnjom bez riječi, ni ne pokušavajući ih nagovoriti da smognu i dalje snage. Znali su, ako su ovi pali, da znači kako baš dalje nikako ne mogu. Bili su na tašte već nekoliko sati i već zbog toga se kapetan nije htio zaustaviti. Glad i napor povećali su mogućnost smrzavanja, trebalo je nastaviti s kretanjem pod svaku cijenu. Mogućnost da se spase postojala je još samo na sjeverozapadu, pa je trebalo pokušati i nju iskoristiti prije nego i te nestane. Ali već je bila nestala. Preko 100.000 Rusa bilo je na sjeverozapadu već prešlo led, sve do obale između Hamina i Viipuri, gdje finske baterije nisu više imale ni jednoga metka da ga ispale. U jutro 13 bjegunci su ugledali neprijateljske kolone i u prvi čas su pomislili da su to njihovi ljudi. Kad su spoznali da je to neprijatelj, bilo je prekasno: bili su opkoljeni sa svih strana. Tada su se razvili u četverokut sa svojim mitraljezima i odlučili skupo prodati svoju kožu. Rusi su nasrnuli u jurišu, ali su bili odbijeni. Vratili su se ponovno i opet su bili odbijeni. Ali opkoljeni nisu više imali gotovo ništa metaka. Kod trećeg juriša će morati klonuti. Ali do trećega juriša nije došlo. Rusi su izgubili nešto vremena povlačeći nekoliko topova, koji su imali lako riješiti situaciju. Prvi udarci, netočni, pali su u blizini opkoljenih, raskopavši u ledu udubinu, koju je voda brzo ispunila. Ploča je počela škriputati, zaljuljala se i pomakla, a udarac vjetra ju je odnio prema sjeveroistoku. Drugi jedan artiljerijski metak imao je učiniti beskorisnom intervenciju sudbine, koja je učinila da se je led prolomio. Opkoljeni su očekivali taj metak. Ali Rusi nisu opalili. Odjednom je kod njih nastalo klicanje. Kapetan, koji nije ništa znao i ništa shvaćao, pogledao je

na sat: bilo je za deset minuta jedanaest sati. U deset sati i pedeset minuta krenuo je jedan nalog s usta svih zapovjednika finskih odreda artiljerije, pješadije, konjice: „Vatra!" Svaki je pojedini komad ispalio svoj metak, svaki vojnik je potrošio svojih posljednjih pet naboja. Nešto malo ruske krvi još je natopilo snijeg. Mannerheim je prekrižio ruke i svršio kao pobjednik, dok su s neba nad Koivolom padala na zemlju posljednja dva lovačka aparata s praznim mitraljezima. U Finskoj nije bilo više ni jednoga naboja.

Kannonkoski, 21 ožujka

U noći od 18 veljače sastalo se je u crkvi na molitvu za spas duše svojih progonitelja dvijestopedeset grčko-pravoslavnih kaluđera, koji su u žurbi pobrali sveto bizantinsko ruho, ornate i dragulje iz sakristije, bajoslovno blago zlatnih raspela, starinskih ikona i pergamena, ispisanih rukom slavenskim slovima. Napolju, pod sjajem mjesečine, zujili su sovjetski motori, padale su bombe u potrazi za finskim baterijama, porazmještenim oko manastira, svijetleće rakete nastupajućih ophodnja pokazivale su na malo kilometara dalje od jezera položaje sve bliže i opasnije po neprijatelja. A dvijestopedeset kaluđera je i dalje molilo, svetačke note njihovoga zbora ispunjale su crkvenu lađu. Zapovjednik artiljerije je došao do crkve, stao na vrata, nervozno pogledao na sat i nije se usudio koraknuti dalje. Arhimandrid ga je ugledao, dao mu glavom znak, nasmiješivši se i nastavio moliti i pjevati zajedno s drugima. Konačno — bila su već dva sata — pjeva-

nje je prestalo, kaluđeri su se pojavili napolju, sličili su crnim sjenama na bijelom odsjevu snijega, jedni na nogama, jedni u saonicama, koje su vukli konji i psi, a za njima teret njihovog svetog blaga. Oni su se uputili prema kopnu preko zaleđenih jezera, ostavljajući za svojim leđima ruševine svojih uništenih manastira od sovjetskih bomba, posljednji ostatak Svete Rusije, koja je proživjela na sjeveru. Tako je svršio Valamo, brdo Athos Finske.

Valamo je mali arhipelag Ladoškoga jezera, koji su Rusi danas zauzeli. Ondje su od pamtivijeka tražili zakloništa pred svjetovnim napastima pobožni pravoslavni kaluđeri, koji su tu bili sagradili skromne manastire i ondje provodili život u razmišljanju. Prije dva stoljeća počeli su manastire posjećivati carevi i carice, a po njihovom primjeru i najjači kalibri petrogradske aristokracije. Mjesto se je dopalo; bilo je nedužno i arkadijske draženosti, kako je tražio ukus onoga vremena. Kaluđeri su bili primitivni i lukavi, vode jezera bile su bistre, jelove šume guste i osvježujuće, scenarij kao stvoren za faune i nimfe, dekor prikladan za udvaranje. Bila je to sreća za manastire. Kraljevskim i carskim dekretom Valamo je postalo sveto mjesto i kao takovo se je moralo uvažavati. Zlato i dragulji, skupocjeni darovi Dvora, ispunili su blagajne, došli su arhitekti sa svojim linealima i šestarima, da ukrase bizantinskim motivima zgrade, sagrađene od neistesanoga kamena, novi kaluđeri su došli onamo sa svih strana, jedni da se mole, a drugi da proučavaju rijetke rukopise, koji su bili nagomilani u bibliotekama.

Dvije stotine godina je neprekidno trajalo to zlatno doba. Onda je nadošao svjetski rat. Godine 1913 bilo je u Valamou hiljadu i pet stotina kaluđera. Dobar dio njih

— mlađih — ponovno su preko oružja ušli u život i izgubili ga. Ostali su starci, onda je došlo još nekoliko njih, po koji iz Karelije, ali su lijepa vremena za uvijek prošla, nestavši zajedno sa carskim gospodstvom. Valamo je ostao Finskoj, koja kao luteranska zemlja nije grčko-pravoslavnima pružala nikakvo duhovno zaleđe. A oslabili su i poslovi. Turizam nije bio više ona rasipnost ruske aristokracije, nego je postao građanski i štedljiv i pogađao se je za skromnu cijenu ikonama i dopisnicama; nije doprinašao žrtve nego ostavljao uljene papire i putne košarice. Mnogi su se kaluđeri vratili natrag. Oni koji su ostali, bili su zaista sveci: da bi mogli živjeti, cjepali su u šumi drva, a ostatak dana su provodili u učenju i u molitvama. Živjeli su izvan vremena, bez vremena, nisu poznavali događaje, ni povijest, a već su bili u vječnosti, toliko su za njom težili. Nepomični je mir vladao u ovom kutu sjevera, bez novina, bez radia, bez telefona: nebo, pećine, voda jezera, širokog koliko i more. Na otocima nije bilo drugih žitelja osim malobrojnih pograničnih stražara, dobroćudnih i neuposlenih, koji su, živeći stalno uz kaluđere, po malo i sami postajali takovima. Svako malo vremena je dolazio parabrodić s jednim putnikom, a taj sam putnik jednoga dana prije tri godine bio i ja.

Koncem studenoga prošle godine (ali kaluđeri možda nisu ni znali da je prošla godina bila 1939), stigao je jednoga dana nešto veći parobrod i neobičnog oblika, koji su pogranični stražari prozvali smiješnim imenom, koje se nije nikad čulo: topnjača. Iz njega su se iskrcali ne hodočasnici ili turisti nego vojnici u uniformama i neobični predmeti, veoma veliki, od čelika. Kaluđeri su pomislili da je to nešto đavolskoga i da bi se obranili počeli su moliti.

Zaista su mnogo molili tih dana, molili su više nego obično, dok jednoga jutra evo što se dogodilo.

„Nalazili smo se moleći u crkvi — piše otac Haritom, arhimandrid u Valamou — kao što smo to uvijek radili u zoru za spas svoje duše i duša svih griješnika. Kad eto, odjednom smo začuli nad našim glavama buku, kakovu nikad nismo bili čuli i koja je, iako je dopirala s neba, po svemu izgledala kao buka iz pakla. Suspregnuli smo dah i čuli smo kako se buka približava, a onda ponovno udaljenija buka, ali strahovitija, kao od velikih grana, koje se naglo lome u srcu šume. Mnogi smo smućeni tim doživljajem pošli natrag u ćelije, ispitujući svaki od nas svoju savjest, da li smo što krivi ili zgriješili, pa da se na nas obaraju đavoli i da smo zaslužili kaznu od Boga. Ali vrlo malo smo vremena mogli ostati u svojim ćelijama, jer je gotovo odmah nakon toga ponovno započela prijašnja buka, pa je došao časnik i rekao nam, da su to bombe, koje padaju s neba i da treba poći u skloništa. Ali mi smo odgovorili da je naše sklonište crkva i vratili se onamo, znajući da je na nebu Bog i da samo Bog može uništiti svoje stvari.

Od onog je dana pa dalje svakog jutra ta đavolština ponovno započinjala u zoru; a mi smo ustajali noću, da nas zora i bombe ne bi iznenadili izvan crkve. Prvih dana anđeli pakla nisu bacali svoje ognjene bombe na manastire, ali se je 6 siječnja kazna božja prosula sasvim oko nas, koji smo se nalazili kod molitve. A još je gore bilo 19 i 21. U jutro ovog posljednjeg dana, dok je zbor pjevao u slavu Krista, opet se je nad našim glavama začuo onaj šum kao i uvijek, a onda je bilo, kao da su brojne puške opalile zajedno i svi đavoli da su se srušili, kako bi

uništili svako živo biće i zidovi su se počeli rušiti, a to sigurno nije bila ljudska snaga, koja je rušila kamene zgrade. Ali naša se je služba nastavila, iako je izgledalo da će se i sama crkva srušiti, jer nam se činilo da ako je propast došla na nas, dok su nam srca bila puna molitve, da će nas Bog dobro primiti u svoju najveću kuću, koju nikakva bomba i nikakav pakleni đavao ne može uzdrmati.

„Te noći, usprkos oblaka, oni su se vratili da poruše naše štale i našu drvodjelsku radionu. No tom je prilikom poginuo samo jedan konj. Plamen se uzdigao sve do krova crkve i do njezinoga zvonika, a pakleni anđeli su letjeli naokolo, promatrajući učinak svoga zločina. Ali danas, u nedjelju 4 veljače, došlo je do najstrašnijega što smo ikad do sada doživjeli. Naš samostan je zadesila najgroznija kazna, koja je izgledala kao da se je sam pakao na nas oborio. Izgorjela je bolnica, a i sakristija i biblioteka. Najteže su bombe pale oko crkve i iskopale crvene rupe u granitnim pećinama. One su bile namijenjene crkvi Preobraženja, ali ih je dobri Gospodin sačuvao zajedno sa svim kaluđerima, koji su se nalazili kod molitve. Sada je već nemoguće dalje ovdje ostati. Jer mnoge zgrade gore, a druge su porušene. Sutra idem u Sortavalu da zatražim od pukovnika dozvolu da smijemo iseliti. . .".

I sutradan je otac Hariton, arhimandrid u Valamou, zakukuljen u bijelu kapuljaču i u pratnji samo jednoga psa krenuo u Sortavalu, zatražio od pukovnika dozvolu i dobio je. Dana 18 su kaluđeri nakon još jednog posljednjeg strahovitog bombardiranja poduzeli noću opasni put preko leda, vukući za sobom ono malo svetih stvari, koje su izmakle katastrofi i pobjegli su na kopno kod Lahdenponja, a onda su bili smješteni ovdje u Kannonkoski i na-

stanjeni u školi, gdje sam ih našao. Svi su stari, a najmlađi ima 70 godina; oči su im kao u djece. Stalno se mole, neka bi Bog oprostio njihovim progoniteljima, a otac Hariton, osamdesetgodišnjak se smiješi.

U sovjetskom Valamou nema više danas kaluđera, nema više crkava, nema više Boga. Ali „takova je bila volja Njegova", kaže na kraju ovaj neobični ratni izvještaj oca Haritona, koji je ujedno, za sada, i moj posljednji ratni izvještaj.

(Svršetak.)